

LASSE RAUTNIEMI

Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskunnan
ja valtion rajamailla

Teoreettis-empiirinen tutkimus

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
1. päivänä kesäkuuta 2012 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Copyright ©2012 Tampere University Press ja tekijä

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1725
ISBN 978-951-44-8790-3 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1194
ISBN 978-951-44-8791-0 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Saatteeksi

Tämän väitöskirjatyön muodollinen aloitus sijoittuu vuoden 2007 alkuun. Päiväkirjamerkintäni 10.3.2007 kertoo: ”Olen ollut nyt viikon tutkija.” Olin käynyt edellisenä syksynä puhumassa professori Tarja Pösölle, että haluaisin tehdä selvityksen yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla toimivien ihmisten käsityksistä siitä, miten he mieltävät yhdyskuntapalvelun rangaistuksena. Tarja kysyi, että miksi en tekisi väitöskirjaa? Aloin pohtia sitä. Olin runsas kymmenen vuotta aikaisemmin luopunut väitöskirjan tekemisestä. Sittemmin tulin huomamaan, että aihepiiri ei luopunut minussa. Informaali oikeus ja kansalaisyhteiskunnassa toimeenpantava seuraamus tai konfliktien ratkaiseminen on kiinnostanut ja ohjannut useita valintojani, vaikka en sitä itse valintoja tehdessäni ole ymmärtänyt.

Paluu tutkimuksen pariin ei olisi ollut mahdollista ilman ohjaajani professori Tarja Pösön rauhallisen määrätietoista, kannustavaa ja väsymätöntä työtäni ohjaamista. Olin onnekas saadessani ohjaajan, jolla on myös sisällöllistä asiantuntemusta tutkimukseni suhteellisen spesifistä aihepiiristä. Olen Tarjalle suuren kiitoksen velkaa, enkä usko, että olisin jaksanut synkimpien epäilykseni aikojen ylitse, jos Tarja ei olisi kerta toisensa jälkeen todennut tyyneästi, että kyllä siitä väitöskirja syntyy.

Kiitän sosiaalityön laitoksen professoreja heidän arvokkaista neuvoistaan. Professori Kirsi Juhilan kommentit käsikirjoitukseeni auttoivat etenemään tärkeässä kehitysvaiheessa. Professori Irene Roivaisen avustuksella löysin tutkimukseni kannalta olennaisia ja tuoreita yhteisö-sosiaalityöhön liittyviä teoriakeskusteluja. Professori Kyösti Rainion huomioidut käsikirjoituksestani toivat esiin monia kehittämiskohtia, jotka pyrin parhaani mukaan ottamaan huomioon. Esitarkastajien dosentti Juhani Iivarin ja dosentti Juha Kääriäisen asiantuntevat lausunnot auttoivat tutkimuskysymysten kokoamisessa systemaattisemmaksi kokonaisuudeksi. Professori Mikko Mäntysaarta kiitän suuresti ryhtymisestä tutkimukseni vastaväittelijäksi.

Niin ikään olen kiitoksen velkaa monille nuorille tutkijoille, joita kohtasin jatkokoulutusseminaarissa. Toisten tutkimusaiheisiin tutustuminen ja muilta saatu palaute opettivat akateemisen tutkimuksen vaatimaa täsmällisyyttä ja selkeyttä. Minna-Kaisa Järvisen kommentit käsikirjoitukseeni olivat kovin hyödyllisiä erityisesti työtäni rajaamisen kannalta. Työtoverini YTT Minna Niemen käsikirjoituksesta tekemät huomioidut ja tuki tutkimusprosessin aikana olivat tärkeitä työn loppuun saattamisen kannalta.

Rikosseuraamuslaitoksesta (työni alkuvaiheessa Kriminaalihuoltolaitos) haluan mainita erikseen dosentti Henrik Linderborgin asiantuntevat lausunnot esitutkimusvaiheessa. Hänen vihjeestään tartuin Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan. Ylitarkastaja Heimo Kangaspunta auttoi moninaisen yhdyskuntapalveluun liittyvän normiviidakon läpikäynnissä. Erikoissuunnittelija Raino Lavikkalan asiantuntemus on ollut aina käytössäni, kun olen kaivannut tietoja viimeisimmästä yhdyskuntaseuraamuksia koskevasta kansainvälisestä tutkimuksesta ja kehittämistyöstä. Ilman silloisen Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistojen henkilöstön apua en olisi löytänyt haastateltaviani. Siitä ja muusta avustanne kiitokseni.

Kun työstin tekstiä useilla eri laitteilla eri työpisteissä, tuli eteeni pitkin matkaa tekstin asetteluun liittyviä ongelmia, joihin sain aina nopeasti asiantuntevaa apua ATK-suunnittelija Seija Veneskoskelta. Maailmanmestari Nyyti Korolainen järjesteli ripeästi lähdeluettelo. YTM Virpi Tolonen puolestaan auttoi kielenhuollon kanssa. Kiitokseni teille kaikille.

Taloudellisesti tutkimustyön teki mahdolliseksi aikuiskoulutustuen ohella Tampereen yliopiston myöntämät tutkimusstipendit ja sosiaalityön laitokselta osoitettu tutkijanpaikka, oikeusministeriön tutkimusraha ja silloisen työntajani Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy:n pitkämielisyys epätyypillisten työjärjestelyjen suhteen. Pikassoslaisten kannustus auttoi jaksamaan silloin, kun työ tuntui juuttuvan paikoilleen. Lemmittyni Jaana ansaitsee kiitokset osoittamastaan kyvystä sulkea silmänsä taloomme tuottamaltani epäjärjestykseltä ja mielialojeni vaihteluilta. Haluan omistaa tämän tutkimukseni tänään syntyneelle tyttärenpojalleni ”Millille”.

Empiirisen aineiston kokoamisesta ratkaiseva kiitos kuuluu kaikille tutkimukseen osallistuneille haastateltaville.

Mouhijärvellä 17.4.2012

Lasse Rautniemi

Tiivistelmä

Lasse Rautniemi

Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskunnan ja valtion rajamailla. Teoreettis-empiirinen tutkimus.

Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, väitöskirja 2012.

Yhdyskuntapalvelu on Suomessa suhteellisen laajasti käytetty seuraamusvaihtoehto enintään kahdeksan kuukauden mittaisille ehdottomille vankeusrangaistuksille, ja se kuuluu niin sanottuihin yhdyskuntaseuraamuksiin. Tutkimuksessa tarkastellaan yhdyskuntapalvelua informaalina oikeudenkäyttönä arjen käytännöissä rakentuvina kommunikatiivisina suhteina. Tutkimus jakautuu teoreettiseen ja empiiriseen tehtävään sekä niiden väliseen vuoropuheluun. Vuoropuhelun tehtävä on tuottaa vastaus tutkimuskysymykseen, onko esitettävissä teoreettista perustelua yhdyskuntapalvelulle yhteisöihin sijoittuvana ja yhteisöjä hyödyntävänä rangaistuksena, ja jos on, niin millainen tämä teoreettinen tulkinta voisi olla.

Empiirinen aineisto koostuu 23 yhdyskuntapalvelua suorittavan henkilön ja 10 palvelupaikkojen yhdyshenkilön teemahaastattelusta kolmen maakunnan alueella. Molemmissa ryhmissä oli sekä miehiä että naisia. Yhdyskuntapalvelun suorittajien joukossa oli aiemmin yhdyskuntapalvelun suorittaneita, aiemmin vankilassa olleita sekä ensi kertaa ehdottomaan vankeuteen ja yhdyskuntapalveluun tuomittuja henkilöitä. Palvelupaikkojen yhdyshenkilöt edustivat erilaisia palvelupaikkoja. Edustettuina olivat niin kunnalliset kuin yhdistyspohjaiset palvelupaikat. Empiiristä aineistoa tarkastellaan teoreettisen sisällönanalyysin menetelmällä tutkimuksessa teoriakirjallisuudesta johdetuin käsittein: kommunikatiivisuus, refleksiivinen oikeus ja sosiaalinen kontrolli.

Niin ikään teoriakirjallisuuden pohjalta formuloidut tutkimuskysymykset muodostavat tutkimuksen kaksi pääteemaa yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen kannalta. Ne ovat kommunikaatio ja integraatio. Kommunikaation suhteen yhdyskuntapalvelua analysoidaan ihmisten välisenä suhteena palvelupaikalla, ja aineistoa luetaan sen näkemiseksi, auttaako palvelupaikalla toimiminen syyllisyyden, häpeän tai luottamuksen teemojen esille tulossa ja niiden positiivisessa käsittelyssä. Itsereflektiota ja itsekontrollia käsitellään tutkimuksessa moraalisisina koodeina, joilla on merkitystä yksilöiden omien valintojen kannalta. Integraation edellytyk-

senä on yksilön oma halu muutokseen, mutta sen muutokseen vaikuttavat myös ne olosuhteet ja sosiaalinen ympäristö, jossa muutos voi realisoitua.

Integraatiosta aineisto havainnollistaa sitä, syntykö tai vahvistuuko yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa sellaisia suhteita, joilla voi nähdä olevan yhteiskuntaan kiinnittäviä tai kiinnipitäviä ulottuvuuksia. Tarkasteluun tulevat työn, koulutuksen, perhesuhteiden tai tavanomaisten sosiaalisten suhteiden kuvaukset ja merkityksenannot. Yhdyskuntapalvelua on perusteltu sillä, että sen avulla voidaan välttää eristävään vankeusrangaistukseen liittyvät negatiiviset ja syrjäyttävät aspektit. Tutkimus paneutuu siihen, sisältykö yhdyskuntapalveluun sellaisia kiinnipitäviä piirteitä, jotka voi nimetä yhdyskuntapalveluun sisältyväksi integraatioulottuvuudeksi. Integraatiota käsitellään sosiaalisen kontrollin, kiinnipitävän yhteisön sekä elämäkaariteoreettisen käsitteistön ja viitekehyksen varassa tapahtuvana empiirisen aineiston luentana. Empiirisen aineiston lukemista ohjaa tällöin yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen mahdollisuutena auttaa tuomittua pysymään – joskus jopa liittymään – yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, joka pystyy riittävässä määrin myös ottamaan vastuun omista teoistaan. Sosiaalisen kontrollin- ja itsekontrollin teorioita tarkastellaan eräänä integraation funktiona.

Tutkimuksen mukaan yhdyskuntapalvelussa on kyse kommunikaatiosuhteesta. Kun vankeus muutetaan yhdyskuntapalveluksi, se merkitsee eristämisen (vankila) sijasta tuomitun sijoittamista tavanomaiseen työyhteisöön (palvelupaikat) ja osalliseksi sen kommunikaatiosuhteista sekä toimintakulttuurista. Yhdyskuntapalvelun erityisyys on tavanomaiseen yhteisöön liittämässä, jolloin kommunikaatio ja kontrolli tapahtuvat ensisijaisesti kansalaisyhteiskunnan tasolla. Palvelupaikkojen arki tulee tutkimuksessa esille ”hauraan” ja ”vahvan” kommunikaation palvelupaikkoina. Tätä erityisyyttä tulkitaan tutkimuksessa refleksiivisen oikeuden viitekehyksessä. Yhdyskuntapalvelun toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa merkitsee yksilölle potentiaalia kiinnittyä konventionaalisiin suhteisiin, ja siten vahvistaa irtautumista rikoksista. Palvelupaikkojen henkilöstölle se tarjoaa mahdollisuuden nähdä rikoksiin syyllistyneet kanssaihmisinä eikä lainrikkojiksi määriteltynä objekteina, mikä tuo yhdyskuntapalveluun yleisen, yhteiskunnallisen ja kriminaalipoliittisen ulottuvuuden.

Johtopäätöksenä on perusteltua esittää, että suhteellisen laajasti käytetty yhdyskuntapalvelu saa pitkälle merkityksensä ja elinvoimansa sen rakenteesta, joka yhdistää formaalin oikeuden tuomitsemiskäytännössä ja informaalin tuomion toimeenpanossa. Yhdyskuntapalvelua voi pitää vahvassa mielessä yhdyskuntaseuraamuksena sen vuoksi, että se liittää tuomitun osaksi tavanomaista yhteisöä ja tavanomaiseen toimintaan, koska se olennaiselta osin perustuu palkattomaan työhön. Vaikka yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen perusta on

formaalissa oikeudenkäytössä, sen olennainen sisältö tuotetaan informaalin oikeuden alueella, jossa syntyy toiminnan ”arjen järki”. Tämä merkitsee muun muassa sitä, että tällaisen rangaistuksen edellytyksenä ovat yhteisöt, jotka ovat valmiita ottamaan vastaan rikoksesta tuomittuja.

Avainsanat: yhdyskuntapalvelu, kriminnaalihuoltotyö, informaali oikeus, yhdyskuntaseuramus.

Abstract

Lasse Rautniemi

Community service in the borderline of civil society and the state – a theoretical-empirical study

Tampere: University of Tampere, School of Social Sciences and Humanities, doctoral dissertation 2012

Community service is a quite widely used alternative sanction to unconditional prison sentences of at most eight months long and it belongs to so-called community sanctions. In this study, community service is viewed as an informal use of justice, which is based on communicative relationships built in everyday practice. The study is divided into a theoretical and an empirical part as well as a discourse between them. The function of the discourse is to produce an answer to the research question whether or not there are theoretical grounds for community service as a sentence located in and utilising communities and if there are, what that theoretical interpretation could be like.

The empirical data consists of theme interviews with 23 community service clients and 10 contact people of the service places in three provinces. Both groups included men and women. Among the community service clients, there were people who had served community service earlier, people who had been in prison earlier as well as people who had been sentenced to unconditional imprisonment and community service for the first time. The contact people of the service places represented different kinds of service places arranged by both municipalities and associations. The empirical data is examined based on a theoretical content analysis method and concepts derived from theoretical literature in the course of the research: communicativity, reflexive justice and social control.

The research questions also formulated on the basis of the theoretical literature form the two main themes of the study from the standpoint of understanding community service. The themes are communication and integration. In regard to communication, community service is analysed as a relationship between people at the service place and the data is approached from the viewpoint of finding out if the activity at the service place helps with the exposure and positive handling of topics concerning guilt, shame or trust. In the study, self-reflection and self-control are treated as moral codes, which are significant from the standpoint of an individual's own choices. The precondition for integration is the individual's own will to

change but the change is also influenced by the conditions and social environment where the change can be realised.

As for integration, the data demonstrates whether or not the enforcement of community service creates or strengthens such relationships that can be seen to have dimensions, which attach to or retain in society. The descriptions and meaning of work, education, family relations or normal social relations will be reviewed. Community service has been justified by the fact that it helps to avoid the negative and exclusive aspects connected with isolating imprisonment. The study focuses on finding out if community service contains such retaining features, which could be named as an integration dimension included in community service. In the empirical data, integration is addressed based on the concepts and framework of social control, retaining community and life course theory. Thus, the approach to the empirical data is guided by the notion of understanding the potential of community service to help a sentenced offender to remain in – sometimes even join – society as a full member who is also sufficiently capable of taking responsibility for one's own actions. The theories of social control and self-control are viewed as a function of integration.

Based on the study, in community service the question is about a communication relationship. When imprisonment is converted to community service, it means that, instead of isolation (a prison), the sentenced offender is placed in a normal work community (service places) and involved in its communication relationships and operating culture. The distinctive feature of community service is in the attachment to a normal community, which means that the communication and control take place primarily at the level of civil society. In the study, the everyday life of the service places emerges in form of 'weak' and 'strong' communication. This distinctive feature is interpreted in the study within the framework of reflexive justice. The enforcement of community service in civil society means that an individual has a potential to attach to conventional relationships and thus strengthen the detachment from crimes. To the personnel of the service places, it offers an opportunity to see people, who have committed offences, as fellow citizens instead of objects defined as lawbreakers; this introduces a general, social and criminal political dimension to community service.

In conclusion, it is justified to state that the relatively widely used community service is mainly defined and strengthened by its structure, which combines formal justice in the sentencing practice and informal justice in the sentence enforcement. Community service can be considered a community sanction in a strong sense because it attaches the sentenced offender to a normal community and normal activity since it is substantially based on unpaid work.

Even though the foundation of sentencing to community service is in the formal use of justice, the essential content is produced in the sphere of informal justice, where the ‘common sense’ of the activity is created. This means, among other things, this kind of sentence requires communities, which are ready to welcome sentenced offenders.

Keywords: community service, probation work, informal justice, community sanction.

SISÄLLYSLUETTELO

SAATTEEKSI	3
TIIVISTELMÄ	5
ABSTRACT	9
1. JOHDANTO	15
2. YHDYSKUNTAPALVELU SEURAAMUKSENA	18
2.1 Yhdyskuntapalvelun tulo Suomeen	19
2.2 Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen ja täytäntöönpano	30
2.3 Yhdyskuntapalvelu ja uusklassinen oikeusajattelu	36
2.4 Yhdyskuntapalvelu kriminaalipolitiikan välineenä.....	43
3. TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ, METODI JA AINEISTOT	50
3.1 Tutkimuksen tehtävät kokonaisuutena: tutkimusraportin osat I ja II	50
3.2 Dialogisuus tutkimuksessa	53
3.3 Tutkimuksen aineistot.....	56
3.4 Teoriavetoinen sisällönanalyysi tutkimuksen lukutapana.....	59
OSA I TEORIAKIRJALLISUUTEEN PERUSTUVA TULKINTA	67
4. INFORMAALI OIKEUS JA SIIHEN KOHDISTETTU KRITIIKKI	72
4.1 Kommunikatiivisuus informaalin oikeuden osana	77
4.2 Yhdyskuntapalvelu ja informalismin kritiikki	85
5. KANSALAISYHTEISKUNTA JA SOSIAALINEN KONTROLLI	89
5.1 Kansalaisyhteiskunta ja yhteisöt	89
5.2 Sosiaalinen kontrolli.....	96
5.3 Yhteenvedo: yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena	98
OSA II HAASTATTELUAINEISTON TEORIAVETOINEN TULKINTA	104
6. KOMMUNIKAATIO YHDYSKUNTAPALVELUN PIIRTEENÄ	104
6.1 Hauras ja vahva kommunikaatiosuhde palvelupaikalla.....	108
Yksin tekemisen työkuulttuuri	109
Työtiimit ja sopiminen vahvan kommunikaation rakenteena	113
6.2 Kommunikaatio - konventionaaliset yhteisöt vs. rikosten alakulttuuri.....	121
Yhdyskuntapalvelu alakulttuurista irtautumisen tukena	125
Palvelupaikka tavanomaisena työyhteisönä	134
6.3 Moraalinen koodisto	136
Moraalinen koodisto - palvelupaikan yhdyshenkilön näkökulma	140
Moraalinen koodisto - yhdyskuntapalvelun suorittajan näkökulma	144
Rikoksen korvaaminen yhdyskuntapalvelussa?.....	150
Yhdyskuntapalvelu luottamuksen ilmentäjänä	154
6.4 Yhteenvedo yhdyskuntapalvelun kommunikaatiivisuudesta	163

7. INTEGRAATIO YHDYSKUNTAPALVELUN KONTEKSTISSA	171
7.1 Integraatio koulutukseen ja työhön kiinnittymisenä.....	178
Yhdyskuntapalvelu tuo arkeen uuden rytmin	178
Yhdyskuntapalvelu työ- tai koulutusmahdollisuuden säilyttäjänä	181
Yhdyskuntapalvelu työ- tai koulutusmahdollisuuden herättäjänä.....	183
7.2 Integraatio perheeseen tai parisuhteeseen kiinnittymisenä.....	187
Perhe ja integraatio – perhesuhdetta ylläpitävät tekijät.....	189
Huoli perheen koossa pysymisestä.....	191
Yhdyskuntapalvelun merkitys perhesuhteen ylläpitämiselle	200
Parisuhde ja yhdyskuntapalvelu sosiaalisen kontrollin viitekehyksessä	205
Perhe ja integraatio – yhdyskuntapalvelu perhesuhdetta edistävänä tekijänä	208
7.3 Integraatio konventionaalisiin sosiaalisiin verkostoihin kiinnittymisenä	213
7.4 Yhteenvedo yhdyskuntapalvelun integraatiotehtävästä	215
8. JOHTOPÄÄTÖKSET	219
LÄHTEET	231
LIITTEET.....	247

Kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuvio 1. Yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena: teoreettis-empiirinen tulkinta.....	53
Taulukko 1. Tuomitsemis- ja täytäntöönpanoprosessit - formaalin oikeuden alue.....	35
Taulukko 2. Empiirinen aineisto.....	57
Taulukko 3. Yhdyskuntapalvelun formaalin ja informaalisen oikeudenkäytön alueet	88
Taulukko 4. Yhdyskuntapalvelun kommunikaatiosuhteet palvelupaikoilla	165
Taulukko 5. Yhdyskuntapalvelun kommunikaatiosuhteet makrotasolla	166

1. Johdanto

Tämän tutkimuksen tarkoitus on tarkastella yhdyskuntapalvelua sen toimeenpanon käytäntöinä kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvissa palvelupaikoissa. Käytän toimeenpano-termiä erotukseksi formaalin oikeuden täytäntöönpanotermistä, joka puolestaan viittaa viranomaisten toimintaan. Tämä rajaus tarkoittaa yhteiskuntatieteellistä tiedonintressiä usein oikeustieteellisesti tarkasteltuun tutkimuskohteeseen ja kiinnostuksen kohdistumista informaalin oikeuden alueelle. Yhdyskuntaseuraamukset, yhdyskuntapalvelu tässä konkreettina esimerkkinä, ovat paljolti riippuvaisia siitä kuvasta, joka niistä muodostuu kansalaisten, asiantuntijoiden ja poliitikkojen piirissä. Suomessa on ollut suhteellisen vähän sellaista median tai poliitikkojen taholta esitettyä kritiikkiä, joka ei perustuisi faktoihin.

Yhdyskuntapalveluun liittyy jonkin verran käsitteellistä sekaannusta alkaen sen nimestä, jota usein näkee käytettävän muodossa yhteiskuntapalvelus. Käytän tutkimuksessani ammattilaisten piirissä vakiintuneen ”YKP”-lyhenteen asemasta koko sanaa vähentääkseni omalta osaltani termin vääriä käyttömuotoja. Aika ajoin näkee keskusteluita, joissa yhdyskuntapalvelun muutosuhde vankipäivistä tunneiksi aiheuttaa ihmettelyä. Tämä on ymmärrettävää, koska asiaan vihkiytymättömille rangaistusten mittaamisen käytännöt ovat varsin vaikeasti hahmotettavia erilaisine yhdistämisineen ja määräaikoineen. Yhdyskuntapalveluun liittyy edellisen lisäksi epäilyjä siitä, mitä se käytännössä on. Tutkimukseni tarkoitus on luoda edellytyksiä ymmärtää paremmin, mitä yhdyskuntapalvelu merkitsee käytäntöinä ja mitä se tarkoittaa niille ihmisille, jotka tuntevat sen käytäntöinä. Tässä suhteessa tutkimukseni avaa varsin vähän tutkittua aluetta yhdyskuntapalvelussa. Yhdyskuntapalvelun palvelupaikkojen edustajien ääni on samalla rikoksiin liittymättömien tavanomaisten työyhteisöjen edustajien ääntä. Se erottuu ehkä siitä kuvasta, joka syntyy yksinkertaistavien kysymysten esittämisen kautta – kuten onko oikein, että yksi tunti yhdyskuntapalvelua vastaa yhtä päivää vankeutta. Tarkastelen käytäntöjä, ja siten myös empiiristä aineistoani, teoriakirjallisuuden perusteella asettamieni asettamusten ohjaamana.

Yhdyskuntapalvelun lainsäädäntö on uudistunut ensin kokeilun laajentuessa alueellisesta valtakunnalliseksi, sitten siirryttäessä kokeilusta yleiseksi rangaistukseksi (normaalirangaistus), jolloin se asettui osaksi asteittain ankaroituvaa seuraamusjärjestelmää. Viimeisin muutos tapahtui 2011 alusta. Silloin muun kuin palkattoman työn osuus kasvoi kymmenestä kolmeen kymmeneen tuntiin. Näitä kysymyksiä tarkastelen luvussa kaksi siinä mitassa, kuin kat-

son sen olevan välttämätöntä teoriavetoisen sisällönanalyysiin perustuvan tutkimukseni kannalta. Yhden lisävaikeuden termistön käytölle tuottavat rikosseuraamusalan organisaatiomuutokset, jotka ovat toteutuneet tämän tutkimuksen kestäessä 2007–2011. Tämän vuoksi on paikallaan heti aluksi paikantaa muutamia käsitteitä. Rikosseuraamuslaitoksen internetsivuilla¹ määritellään yhdyskuntapalvelu seuraavasti

”Yhdyskuntapalvelu on rikoslakiin sisältyvä yleinen rangaistus, johon tietyin edellytyksin voidaan tuomita enintään 8 kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Tällaisen vankeusrangaistuksen sijasta voidaan tuomita rangaistukseksi yhdyskuntapalvelua vähintään 20 ja enintään 200 tuntia. Yhdyskuntapalvelua voidaan määrätä myös yli vuoden pituisen ehdollisen vankeusrangaistuksen lisärangaistuksena. Tällöin sen pituus on enintään 90 tuntia. Yhdyskuntapalvelu on valvonnan alaisena tehtävää palkatonta työtä.”

Käytännössä yhdyskuntapalvelun käyttöaste on vakiintunut 2000-luvulla runsaan kolmanneksen tasolle. Se tarkoittaa, että noin 70 prosenttia niistä, jotka olisivat voineet tulla tuomituiksi yhdyskuntapalveluun tuomion ja sen pituuden perusteella (enintään 8 kk ehdotonta vankeutta), on tuomittu suorittamaan tuomionsa vankeudessa. Vuosina 1993–2007 näkyy yhdyskuntapalvelun käyttöasteessa suhteellisen suuri vaihtelu eri rikoslajien välillä (Lappi-Seppälä ja Niemi 2008b, 347). Rattijuopumuksesta tuomitut ovat olleet kaiken aikaa ylivoimaisesti suurin yksittäinen ryhmä – heitä on ollut 2000-luvulla noin puolet yhdyskuntapalveluun tuomituista (HE 3/2010 vp; Tilastoja 2010, 42).

Esittelen tässä tutkimusraportissa vuoden 2007 tilastolukuja, koska empiirinen aineisto on kerätty tuolloin. Käytän myös niitä viranomaisten ja Rikosseuraamuslaitoksen nimikkeitä, jotka olivat käytössä vuonna 2007, kun aloitin aineiston keräämisen, välttääkseni turhaa sekaannusta haastateltavien puheen kanssa. Vielä vuonna 2007 Kriminaalihuoltolaitos aluetuomistoi-
mistoineen (nyk. Yhdyskuntaseuraamustoimistot), Vankeinhoitolaitos vankiloineen sekä Rikosseuraamusvirasto muodostivat yhdessä, mutta erillisinä kokonaisuuksina, rangaistusten täytäntöönpano-organisaation. Laki Rikosseuraamuslaitoksesta² muodosti 1.1.2010 yhden Rikosseuraamuslaitoksen, johon kuuluvat niin yhdyskuntaseuraamukset kuin vankeusrangaistukset ja niihin liittyvä täytäntöönpano- ja muu työ. Kuten sanottu, käytän termejä Kriminaalihuoltolaitos, kriminaalihuoltotyöntekijä ja kriminaalihuoltotyö puhuessani yhdyskuntaseuraamustoimistojen henkilöstöstä ja heidän tekemästään työstä yhdyskuntapalvelun yhteydessä. Koska tiedonintressini koskee toimeenpanon käytäntöjä, jäävät monet ammatillisen työn

¹<http://www.rikosseuraamus.fi/15139.htm> Käytetty 28.6.2011.

² Rikosseuraamuslaitos syntyi Kriminaalihuoltolaitoksen ja Rikosseuraamusviraston (ml. Vankeinhoitolaitos) yhdistyessä 2010 Rikosseuraamuslaitokseksi (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 2009)

ulottuvuudet vaille huomiota, koska ne kuuluvat formaalin oikeudenkäytön alueelle. Kriminaalihuoltotyöhön kuuluu paljon sellaista asiakkaan ja työntekijän välistä dialogisuutta, muutostyöskentelyä ja ammatillista huolta asiakkaiden psyko-sosiaalisesta asemasta (Järvinen 2007; Rautniemi 2009), jonka kuvaamiselle informaaliin oikeuteen keskittyminen ei anna sijaa, eikä tee oikeutta.

Yhdyskuntapalvelua voidaan pitää siinä suhteessa menestystarinana Suomessa, että varuksellisen alun jälkeen se on vakiintunut osaksi normaalia sanktiojärjestelmää ja sen käyttö vastaa suuren suomalaisen vankilan vankimäärää. Näin tarkasteltuna yhdyskuntapalvelulla on sekä monen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan kannalta merkitystä niin taloudellisessa kuin kriminaali- ja sosiaalipoliittisessa mielessä. Yhdyskuntapalvelun tulo Suomeen vaikutti osaltaan uusklassiseen oikeusajatteluun perustuvan paradigman uudistumiseen, ja toisaalta tuon paradigman tärkeitä periaatteita voidaan nähdä yhdyskuntapalvelun suomalaisessa toteutuksessa. Kiinnittämällä huomioni yhdyskuntapalvelun toimeenpanon käytäntöihin informaalin oikeuden osana, kansalaisyhteiskunnassa, haluan korostaa yhdyskuntapalvelun yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kannalta relevantteja ja teoreettisesti kiinnostavia аспекteja. Pidän yhdyskuntapalvelussa sekä teoreettisesti että empiirisesti kiinnostavana sen erityisyyttä tulkitta vankeus rangaistukseksi, joka eristämisen sijasta liittyy tuomitun konventionaalisen yhteisön eli jonkin työpaikan yhteyteen. Tämän kontekstin esiin tuomisella uskon voivani ymmärtää paremmin käytäntöjen ohella myös yhdyskuntapalvelun luonnetta ja sen mahdollisuuksia sekä rajoitteita.

Esitän yhdyskuntapalvelusta tutkimuskirjallisuuteen ja empiiriseen aineistoon nojaavan teoreettisen näkemyksen. Lähtökohtaoletukseni on, että yhdyskuntapalvelun sisältyy puolia, jotka näkyvät kommunikatiivisessa, konventionaalisiin yhteisöihin kiinnittävässä luonteessa ja näiden kahden tekijän luomassa integraatiopotentialissa. Olen tehnyt sen muodostamalla empiirisen aineiston nostamien kysymysten, eli esiyymmärryksen perustalta teoreettisen tulkin. Teoreettisen tulkin avulla olen palannut jälleen empiirisen aineiston äärelle lukemaan haastateltavien kertomuksia. Tällä tavoin tutkimus on tuottanut yhtäältä teoreettisen näkemyksen siitä, mihin yhdyskuntapalvelun erityisyys voisi perustua, ja toisaalta empiirisen aineiston kautta näkemyksen siitä, miten nuo teoreettiset lähtökohdat aineistossa näkyvät tai ovat näkymättä.

2. Yhdyskuntapalvelu seuraamuksena

Yhdyskuntapalvelua koskevan teoreettiseen osan taustoittamiseksi tarkastelen tässä luvussa yhdyskuntapalvelua muodollisena seuraamuksena sekä sen tuloa suomalaiseen seuraamusjärjestelmään. Analyysin kohteena ovat lainsäädäntö, sen perustelut ja muutokset sekä yhdyskuntapalvelun toiminnan kuvaus. Samalla sivuan laajempaa keskustelua yhdyskuntaseuraamuksista ja seuraamuksista ylipäätään. Lopuksi tarkastelen yhdyskuntapalvelua suhteessa niin sanotun uusklassisen oikeusajattelun keskeisiin periaatteisiin kriminaalipolitiikan kontekstissa. Yhdyskuntapalvelu haastoi uusklassismin monelta osin, mutta samalla se itse tuli raamitetuksi käytännössä paljolti uusklassismin hengessä.

Tarkastelen yhdyskuntapalvelua kansalaisyhteiskunnassa suoritettavana vankeusrangaistuksena, joka eristämisen asemasta saattaa tuomitun toimimaan jonkin yhteisön kanssa (palvelupaikat työyhteisöinä). Tutkimuksessani rajaudun yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon, jolloin tarkasteltavaksi tulevat yhdyskuntapalvelun arkikäytännöt sekä ne kokemukset, joita arjen käytännöistä syntyvät. Yhdyskuntapalvelun muita aspekteja, kuten tuomitsemiskäytäntöä, sivutaan niiltä osin kuin se on välttämätöntä yhdyskuntapalvelurangaistuksen kuvaamiseksi ja toimeenpanon ehtojen selvittämiseksi. Rajaus informaaliin oikeuteen merkitsee myös Kriminaalihoitolaitoksessa tehtävän asiakastyön ja sen työntekijä-asiakassuhteiden (Järvinen 2007) rajautumista tarkastelun ulkopuolelle. Tarkastelun keskittymisen informaaliin oikeuteen perustelen tutkimuksen teoreettisessa osassa. Tutkimus analysoi sitä, mikä yhdyskuntapalvelussa on erityistä seuraamuksena ja mikä tekee yhdyskuntapalvelusta seuraamuksen, jota voidaan nimittää yhdyskuntaseuraamukseksi. Yhdyskuntapalvelu tulee tällöin tarkasteltavaksi (vankeus)seuraamuksena, joka toimeenpanonsa erityisyyden vuoksi liittyy tuomitun johonkin konventionaaliseen työyhteisöön, jossa seuraamus suoritetaan palkattomana työnä, eikä se vankeuden tapaan eristä samaan tilaan muiden lainrikkojien kanssa.

Tässä luvussa paikannan yhdyskuntapalvelun suomalaiseen oikeudenkäytön järjestelmään ja yhdyskuntapalvelun lanseeraamisen historiaan. Luvun tarkoitus on muodostaa kuva siitä, mitä yhdyskuntapalvelu tarkoittaa täytäntöönpanona. Tarkastelun näkökulma on tällöin formaalissa oikeudenkäytössä. Formaalin oikeudenkäytön esittelyn olen pyrkinyt tiivistämään siihen, mikä on välttämätöntä informaalin oikeudenkäytön, eli tutkimukseni kohteen, jäsentämisen kannalta.

2.1 Yhdyskuntapalvelun tulo Suomeen

Suomessa yhdyskuntapalvelun otettiin käyttöön aluksi vuonna 1991 alueellisena ja myöhemmin vuonna 1994 valtakunnallisena kokeiluna ja 1997 normaalirangaistuksena (ts. yleinen rikoslain mukainen rangaistus). Yhdyskuntapalvelu oli osa laajaa, 1970-luvulla alkanutta rikoslaipoliittista kehitystä (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996; Lappi-Seppälä 1999c 173–174; HE 3/2010 vp). Britanniassa yhdyskuntapalvelu otettiin käyttöön vuoden 1970 alussa ja Pohjoismaista Tanskassa vuonna 1982 kokeiluna sekä vuonna 1992 normaalirangaistuksena (Clausen 2007, 15). Norjassa yhdyskuntapalvelu aloitettiin vuonna 1984 ja Ruotsissa vuonna 1990 (HE 2002, 5–7; Komiteamietintö 1989; Lappi-Seppälä 1999c, 173).

Oikeusministeriö asetti syyskuussa 1988 toimikunnan valmistelemaan kokeilua. Puheenjohtajana toimi arvostettu oikeusoppinut Inkeri Anttila. Toimikunnan tehtäväksiänto oli:

”...rikoslakiprojektin vankeusrangaistuksen vaihtoehtoista laatimaan mietintöön sisältyvän ehdotuksen (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987) ja siitä annettujen lausuntojen pohjalta laatia hallituksen esityksen muotoon ehdotus lainsäädännöksi, joka mahdollistaa yhdyskuntapalvelun määräaikaisten kokeilun tuomioistuimen tuomitsemana rangaistuksena.” (Komiteamietintö 1989, tehtäväksiänto; Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä 1987).

Yhdyskuntapalvelutoimikunta totesi mietinnössään, että työn käyttäminen rangaistuksena on ongelmallista vuoden 1966 kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen sisällön kannalta. Työ mielletään modernissa yhteiskunnassa useimmiten oikeudeksi ja siksi sen käyttäminen rangaistuksena ei ole ongelmattonta. Mainitun kansainvälisen sopimuksen estämättä työtä voidaan teettää henkilöllä, joka on menettänyt vapautensa tuomioistuimen tuomion perusteella. Vallitsevan tulkinnan mukaan, silloin kyse ei ole sopimuksen kieltämästä pakkotyöstä.

Työn teettäminen seuraamuksen osana ei ole ongelmattonta senkään vuoksi, että pakkotyöllä on historiallisesti hyvin huono kaiku orjuudesta erilaisiin keskitys- tms. leireihin johtavina miellelyhtyminä. Yhdyskuntapalvelussa tuomittu suostuu yhdyskuntapalveluun ja sen sisältämään työvelvoitteeseen – ja useimmissa tapauksissa nimenomaisesti haluaa yhdyskuntapalveluun vankeuden asemasta. Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietinnössä (Komiteamietintö 1989, 11) viitataan Kansainvälisen työjärjestön pakollista työtä koskevaan sopimukseen (SopS 44/1935): ”..tuomioistuimen päätöksen nojalla ja julkisen viranomaisen valvonnassa suoritettava työ tai palvelu on sallittua, jos työn suorittajaa ei aseteta yksityisten yhtiöiden tai yksityisoikeudellisten juridisten henkilöiden käytettäväksi.”

Tämä periaate on muovannut yhdyskuntapalvelun palvelupaikkajärjestelmää voimakkaasti. Mainittu sopimus antaa ”yksityisoikeudelliselle yhteisölle” mahdollisuuden toimia palvelupaikkana, jos rikoksentekijä antaisi siihen suostumuksensa. Muutospaineita sellaisten tulkintojen tekemiseksi, millä palvelupaikkojen kirjoa voitaisiin laajentaa esimerkiksi liikeyritysten suuntaan, on ollut kaiken aikaa. Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietinnössä (Komiteamietintö 1989, 11–12) korostuu neljä asiaa. Ensimmäkin pidetään tärkeänä, ettei ”yhdyskuntapalveluseuraamus saisi pahentaa kilpailua työpaikoista”. Toinen mietinnön merkittävä periaate oli, ettei yhdyskuntapalveluseuraamusta pitäisi rinnastaa palkkatyöhön. Nämä periaatteet ohjasivat palvelupaikkojen valintaa julkisen sektorin ja yhdistysten suuntaan ja sulki-
vat pois voittoa tavoittelevat yritykset.

Kolmas linjaus yhdyskuntapalvelutoimikunnalta oli, erotuksena vankilassa tehtävään työhön, että yhdyskuntapalveluseuraamuksen suorittajalle ei maksettaisi palkkaa. Tätä perusteltiin sillä, että yhdyskuntapalveluseuraamus ei heikennä sen suorittajan mahdollisuuksia ansaita elantoaan, kuten vankilaan joutuminen tekee. Päinvastoin yhdyskuntapalvelun lähtökohta on työpaikan, asunnon ja sosiaalisten suhteiden säilyminen tuomion suorittamisen aikana. Ratkaisulla oli luonnollisesti lisäksi valtion kustannuksia vähentävä vaikutus. Vastaavasti neljäs linjaus oli, ettei yhdyskuntapalveluseuraamuksen pitäisi heikentää tuomitun taloudellista asemaa. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että yhdyskuntapalvelusta johtuvat välittömät kulut, kuten matkat palvelupaikalle, korvataan valtion varoista.

Toimikunnan mietinnössä (Komiteamietintö 1989, 16) ennakoidaan palvelutehtäviä ja palvelupaikkoja toteamalla, että yhdyskuntapalvelussa suoritettavat tehtävät voivat olla hyvin erilaisia. Toisin sanoen palvelupaikoille jää varsin paljon harkintavaltaa tehtävien järjestämiseksi. Toisaalta palvelupaikkojen kirjon tulee olla suuri, jotta erilaiset tuomitut suoriutuvat palvelutehtävistä. Tehtäviltä odotetaan suhteellisen yksinkertaista luonnetta, jotta niistä voi suoriutua vähäisillä taidoilla. Samaan aikaan toimikunta odotti tehtävien olevan sellaisia, että ne koetaan mielekkäiksi, jotta palvelun onnistumisen edellytykset kasvaisivat. Palvelupaikkojen keskeinen, ja jossain määrin ristiriitainen, rooli tulee tällä tavoin esille jo seuraamuksen valmistelutyössä. Kriminaalihuoltolaitoksen vastuulla on palvelupaikan järjestäminen, ja sen ohella tehtävä sisältää palvelupaikan ”psykologisen ilmapiirin” ymmärtämisen. Siinä tulisi varmistua palvelupaikan sopivuudesta tuomitulle. Näin halutaan korostaa yksilöllisiä ominaisuuksia ja sitä, että työtehtävät itsessään eivät ole rangaistus. Komiteamietinnön (1989) mukaan palvelupaikan järjestäjinä voisivat olla ”julkisoikeudelliset yhdistykset taikka muut voit-

toa tavoittelemattomat yhteisöt ja säätiöt”. Mietinnössä todetaan nimenomaisesti, etteivät likeyritykset tule kyseeseen.

Toimikunnan työ viimeisteltiin vuotta myöhemmin oikeusministeriön asettamassa Yhdyskuntapalvelun suunnitteluryhmässä. Sen mietintö jätettiin ministerille toukokuussa 1990 (Kokeilusuunnitelma 1990). Toimikunnan edellä esittämät periaatteet tulivat pitkälle huomiioon otetuiksi toteutetussa lainsäädännössä, kun suunnittelutyöryhmän tehtäväksi annettiin ”yhdyskuntapalvelutoimikunnan (862/41/80 OM) ehdotuksiin liittyen suunnitella yhdyskuntapalvelukokeilun edellyttämät käytännön järjestelyt”. Suunnitteluryhmän mietinnössä korostettiin yhdyskuntapalvelutoimikunnan esityksiä enemmän palvelutehtävien mielekkyyttä ja hyödyllisyyttä yhteiskunnalle. Lisäksi tähdennettiin, että mikäli palvelun suorittajalla on erityistaitoja, niiden hyödyntämistä ”voi pitää suositeltavana”. Tärkeänä pidettiin sitä, että tuomitulle voi antaa itsenäistä vastuuta. Yksilölliset ominaisuudet haluttiin pitää korostetusti esillä puhuttaessa palvelupaikan arjesta ja työtehtävien järjestämisestä. Taustalla on oletettavasti ollut huoli siitä, saadaanko heikon työllisyystilanteen vallitessa hankituksi palvelupaikkoja riittävästi ja onnistuuko palkattomaan työhön perustuvan rangaistuksen tuominen suomalaisille työpaikoille. Taustalla saattoi olla epäily, etteivät lainrikkajat halua tai kykene työntekoon.

Kokeilusuunnitelmassa (1990, 7) korostuu yhdistysten rooli palvelupaikkojen tarjoajana, koska niissä toiminta perustuu usein vapaaehtoiseen palkattomaan työhön. Pois suljettiin ”pienet harrastus- tai aatteelliset yhdistykset, koska näiden toiminta on satunnaista”. Yhdistykset nähtiin sellaisina kansalaisyhteiskunnan toimijoina, jotka tukisivat yhdyskuntapalvelun luonnetta vaihtoehtona vankilalle. Mietinnössä ennakoitiin, että vaikka julkishallinnon tehtävät tulisi niiden lakisääteisyysvuoksi tehdä omalla palkatulla työvoimalla, niitä tarvitaan palvelupaikkoina varsin runsaasti yhdistysten ohella. Näin on sittemmin tapahtunutkin.

Puhuminen yhteiskuntaan integroivista elementeistä jää kummassakin mietinnössä ohueksi (Komiteamietintö 1989 ja Kokeilusuunnitelma 1990). Se pelkistyy puheeksi ns. tukitoimien järjestämisestä. Niin ikään jää eksplisiittisesti artikuloimatta, miksi yhdistysten rooli korostui mietintöjen teksteissä. Mitä ilmeisimmin yhdistysten roolia korostamalla varauduttiin kritiikkiin, että yhdyskuntapalvelu veisi työpaikkoja tai heikentäisi työttömien mahdollisuutta työllistyä. Yhdistykset miellettiin mietinnöissä vapaaehtoistyöhön perustuviksi organisaatioiksi. Yhdyskuntapalveluun ei ole kohdistettu julkista kritiikkiä siitä, että sen käyttö olisi vähentänyt palkkatyötä.

Sitä, missä määrin yhdistystyyppisten palvelupaikkojen roolin korostaminen ilmaisi laajempaa halua informaalin alueen laventamiseen ja yhteisöllisten elementtien mukaan tuomiseen seuraamusten toimeenpanoon, on vaikea todentaa asiakirjojen perusteella. Vaikka tällaisia haluja olisi ollut, niiden ilmaisemisessa on ehkä oltu varovaisia. Yhdyskuntapalvelu oli torjuttu rikoslakiprojektin työn tuloksena. Eräänä perusteena yhdyskuntapalvelun torjumiselle Suomessa oli kielteinen suhtautuminen ei-viranomaisten roolin kasvamiseen seuraamusten toimeenpanossa (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976). Vuonna 1987 projektin johtoryhmä esitti mahdollisuutta yhdyskuntapalvelun alueelliseksi tai valtakunnalliseksi kokeiluksi (Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä 1987, johtoryhmä 26.2.1987, 9).

Vaikka lainsäädännössä ja Kriminaalihuoltolaitoksen ohjeistuksissa on tapahtunut muutoksia sitten 1990-luvun alun, edellä kuvatut periaatteet ovat varsin pitkälle edelleen voimassa, ja ne ovat muovanneet yhdyskuntapalvelun käytäntöjä palvelupaikoilla. Yhdyskuntapalvelun rooli yhteiskuntaan integroivana ja sosiaalista pääomaa (Powell 2000, 97–99) kasvattavana seuraamuksena on selvästi korostunut 2000-luvun keskustelussa (ks. esim. Yhdyskunta-seuraamustyön... 2006). Käytännön ratkaisut, jotka olisivat konkretisoineet tätä keskustelua, ovat olleet harvassa. Eräänä tällaisena voidaan mainita Linderborgin raportoima (2006 ja 2007) Kriminaalihuoltolaitoksen Iisalmen paikallistoimiston tukipalvelukokeilu. Yhdyskuntapalvelua koskeva lainsäädäntö uudistui 2010 (HE 3/2010 vp). Tammikuusta 2011 palvelutunteja on voitu käyttää entistä laajemmin mm. erilaisiin ohjelmiin ja työskentelyyn yhdyskuntapalvelua suorittavan henkilön kanssa.

Verrattuna muihin Pohjoismaihin (HE 2002, 5–7; HE 3/2010 vp; Lappi-Seppälä 2007, 224) yhdyskuntapalvelu vakiintui Suomeen hieman myöhemmin. Sittemmin järjestelmien väliset erot ovat suhteellisen vähäisiä. Eroja Suomeen on ollut yhdyskuntapalveluun tuomittavissa tuntimäärissä, esim. Tanskassa tuntirajat ovat 30–240 tuntia (Clausen 2007, 15). Eroja on myös siinä, onko päihteiden käytöstä määriteltä lainsäädännön tasolla tai, miten vankeudeksi muuntaminen tapahtuu uusien rikosten tai palveluehtojen rikkomusten yhteydessä. Eroavaisuuksia on kriminaalihuoltoviranomaisten muodollisessa toimivallassa.

Norjassa kriminaalihuolto tekee vain yleisen kuvauksen syytetystä, mikä korostaa tuomioistuimen roolia yhdyskuntapalveluun määräämisessä. Toisaalta Norjassa kriminaalihuolto voi asettaa ehdottoman päihteidenkäyttökiellon yhdyskuntapalvelun suorittamisen ehdoksi. Norjassa yhdyskuntapalvelu voi koostua Suomea useammista elementeistä, kuten yhteiskunnalle hyödyllisestä palvelusta, toimintaohjelmiin osallistumisesta, yksilöllisistä keskusteluista, hoidosta sekä sovittelutoiminnasta. Jälkimmäinen vaihtoehto mahdollistaa Suomesta poiketen

uhrin näkökulman vahvan huomioimisen osana yhdyskuntapalvelua. Ruotsissa yhdyskuntapalveluun tuomittu voidaan velvoittaa osallistumaan hoitoon tai toimintaohjelmaan, kun taas Tanskassa ja Islannissa yhdyskuntapalvelu voi olla ainoastaan palkatonta työtä. Norja, samoin kuin Tanska, eroaa Suomesta mahdollisuudessa käyttää yhdyskuntapalvelua ehdollisen rangaistuksen vaihtoehtona ja hieman Suomea pidempien eli korkeintaan vuoden mittaisen ehdottoman vankeusrangaistuksen vaihtoehtona. Vaikka Norjassa kriminaalihuollon rooli soveltuvuuden arvioinnissa on hieman Suomen käytäntöä ”heikompi”, sen muodollinen rooli korostuu jo mainitun päihteiden käytön vahvan kontrollin lisäksi siten, että palveluehtojen rikkomistapauksessa kriminaalihuolto voi viedä asian suoraan tuomioistuimen käsiteltäväksi ilman syyttäjän harkintaa. Käytännössä näillä eroilla ei liene suurta merkitystä. Islannissa puolestaan voidaan enintään kuuden kuukauden mittainen vankeusrangaistus muuntaa yhdyskuntapalvelukseksi, ja syytetyn on anottava kriminaalihuollon viranomaiselta päätöstä, että hän voisi suorittaa tuomionsa yhdyskuntapalveluna. Siten Islannissa kriminaalihuollon rooli soveltuvuuden määrittelyssä on ainakin muodollisesti Suomea vahvempi. Islannissa kriminaalihuoltoviranomaiset tekevät päätöksen yhdyskuntapalvelusta ja ratkaisevat palveluehtojen rikkomistapauksessa sen, joutuuko tuomittu suorittamaan lopun rangaistuksensa vankilassa.

Kokoavasti voidaan todeta, että erot yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanossa Pohjoismaiden välillä näyttävät suhteellisen vähäisiltä (Lappi-Seppälä 2007, 224). Se ei tarkoita sitä, ettei erojen taustalla voisi olla merkittäviä periaatteellisia arvo- tai ajattelutapaeroja.

Yhdyskuntapalvelun vaikutuksia kriminaalihuoltotyöhön Suomessa

Yhdyskuntapalvelu oli uudistus, joka muutti Suomessa perinteistä kriminaalihuoltotyötä yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanotyöksi 1990-luvulla. Kriminaalihuoltotyö on ollut varsin pitkälle vuonna 1975 julkisoikeudelliseksi yhdistykseksi muuttuneen Kriminaalihuoltoyhdistyksen (KHY) vastuulla, unohtamatta muita pienempiä yhdistyksiä, vapaaehtoistyöntekijöitä tai esim. kirkon perinteistä roolia vankien kanssa tehtävässä työssä. Kuntien sosiaalityö on kattanut vapautuneiden vankien auttamistyön. Yhdyskuntapalvelu ei muuta lainkaan tuomitun suhdetta kotikuntaan, päinvastoin kuin vankilassa suoritettava vankeustuomio. KHY:llä oli julkisoikeudellisena yhdistyksenä erityisasema, joka perustui lakiin kriminaalihuoltotyön valtioneuvoston päätöksellä (Laki kriminaalihuoltotyön... 31/75), asetukseen kriminaalihuoltotyön valtioneuvoston päätöksellä ja asetukseen Kriminaalihuoltoyhdistyksestä. Talous perustui suurelta osin valtioneuvoston päätöksellä (Karsikas 1986, 11–14).

Kirjansa ”Lukijalle”-osassa Karsikas (1986, 13) luonnehtii tutkimustaan ”vankeinhoidon oppikirjaksi”. Karsikas määrittelee kriminaalihuoltotyön asiakastyöksi, jonka tehtävä on suoraan asiakkaisiin (asiakastyö) tai viranomaisiin (aluetyö) vaikuttamalla ”rikosoikeudellisten seuraamusten kohteeksi joutuneiden suoriutumismahdollisuuksien lisäämisen vapaudessa”. Lainsäädäntöön perustuvien valvonta- ja henkilötutkintatehtävien rinnalla tärkeässä roolissa on ”ammattillinen sosiaalityö”, jolla pyritään tukemaan asiakasta ongelmiansa ratkaisemisessa. Asiakkaalle annetaan tarvittaessa ”myös konkreettisia palveluja” ja ohjataan normaalipalveluiden käytössä. Edelleen Karsikas (1986, 13) määrittelee asiakastyön niin, että se ”edistää asiakkaan kehittymistä sosiaalisesti toimivaksi itsenäiseksi ihmiseksi”. Käytännössä tämä asiakastyön määritelmä kattoi mm. asumispalveluyksiköt, joita oli yhtä lukuun ottamatta kaikilla KHY:n aluetoimistopaikkakunnalla ja kaksi toimintakeskusta (ent. työleirejä) omine henkilöstöineen. Kriminaalihuoltotyöllä oli vielä 1980-luvun loppupuolella varsin laaja ”tar koitus” ja sen perustelut olivat vahvasti sosiaalityön eetoksesta nousevia.

Kolme vuotta Karsikkaan ”oppikirjan” julkaisemisen jälkeen julkaistiin Jouko Karjalaisen (1989) hyvin kriittinen tutkimusraportti kriminaalihuoltotyön suunnasta ja sisällöstä. Tutkimusraportin nimi kuvaa hyvin tutkimuksen perusajatuksen: ”Jäähyväiset sosiaalityölle – lainrikkojien syrjäytyminen kriminaalihuoltotyön kontekstissa”. Karjalainen (mt. 85–91) näkee tutkimuksessaan vielä joitain mahdollisuuksia päiväkeskustoiminnoissa – ”olotiloissa”, kuten Karjalainen sanoo – joissa asiakkaat toimisivat yhdessä toistensa ja työntekijöiden kanssa (yhteisöllisyys). Mahdollisuuksia kriminaalihuoltotyölle tarjoaisivat uudenlaiset koulutusmuodot (mm. roudarikurssit tai rock-festivaalien järjestäminen). Työn tekemisen tapojen ja työn kohteen uudenlainen teoreettinen jäsentäminen voisivat Karjalaisen mukaan tuottaa jatkumon ja uuden tulkinnan sosiaalityön perinteelle osana kriminaalihuoltotyötä ja sen uudistamista. Karjalainen epäili, ettei KHY:n erikoinen puolivaltiollinen asema anna kuitenkaan kylliksi tilaa työn kohteen – ”sosiaalityöprosessin” – riittävän radikaalille uudelleen arvioinnille, vaikka mainittu puolivaltiollinen asema tarjosi tiettyjä toiminnallisia vapauksia.

Yhdyskuntapalvelun kannalta on tärkeää pohtia, merkitseekö rangaistuksen vieminen suljetun tilan (vankila) tai Karjalaisen kriittisesti kuvaaman ”toimistovalvonnan” tyyppisen työn asemasta kansalaisyhteiskuntaan ja työyhteisöihin jotakin periaatteellisesti uutta ja merkittävää kriminaalihuoltotyön kannalta? Turusen (2008, 51–52) mukaan yhdyskuntatyön (yhteisö-sosiaalityön) teoriapohjaa ohjaa vahva arjen toimintateoreettinen ajatustapa ja valikoivuus, jonka on ollut vaikea tulla legitimoiduksi poliittisesti ja akateemisesti. Tätä voi kuvata, Turusen mukaan, praksis-käsitteellä, ”jossa yhdistyvät tietäminen, toimiminen ja taitaminen tilan-

nekohtaiseksi sosiaalisesti kehittämis- ja muutostoiminnaksi yhteisö-, yhdyskunta- ja yhteiskuntatasolla”. Yhdyskuntapalvelun käytäntöjen tutkimuksen vähäisyyden vuoksi voi todeta, että Turusen kuvaaman praksiksen syntyminen edellyttää vielä tarkempaa käsitystä siitä, mitkä ovat yhdyskuntapalvelun teoreettiset lähtökohdat. Tästä syystä on

”... analysoitava ’konkreettisia rangaistustapoja’, tutkittava niitä yhteiskunnallisina ilmiöinä, jotka eivät selity pelkästään yhteiskunnan oikeudellisesta rakenteesta eivätkä sen eettisistä peruskäsityksistä; rankaisutavat on sijoitettava omaan toimintakenttäänsä, missä rankaiseminen ei ole ainoa tavoite; osoitettava, että rankaisutoimet eivät ole pelkkiä ’negatiivisia’ järjestelmiä, joiden avulla kohteita voidaan hillitä, estää, syrjäyttää ja poistaa; vaan ne liittyvät voimana kokonaiseen positiivisten ja hyödyllisten seuraamusten sarjaan jota ne pitävät yllä...” (Foucault 2005, 37–38).

Tarkastelen tutkimuksessani positiivisena ilmiönä poliittis-yhteiskunnallisen tason (kriminaalipolitiikka) ohella yksilöllistä integraatiota. Tällä tarkoitan tuomitun kykyä toimia niin, että hän ei toistuvasti ajaudu konfliktiin yhteiskunnan ja yhteisöjen kanssa. Voitanee puhua myös sosiaalisesta pääomasta siinä mielessä kuin Powell (2000, 97–99) kytkee yhteen kansalaisyhteiskunnan elävöitymisen ja sosiaalisen pääoman vahvistumisen. Toisin sanoen positiivista ”tuottamista” voi olla niin järjestelmän kuin yksilön näkökulmasta tarkasteltuna.

Yhdyskuntapalvelun vakiintumisen kanssa samaan aikaan kriminaalihuoltotyössä tapahtui merkittävä käänne, joka vei työn painopisteen lähemmäksi rangaistuksen täytäntöönpanoa. Olisi liioittelua väittää, että yhdyskuntapalvelu olisi ollut ainut tekijä, joka tämän sai aikaan, mutta 1990-luvun alussa tapahtunut yhdyskuntapalvelun tulo Suomeen on vääjäämättä muovannut kriminaalihuoltotyön sisältöä. Saarijärvi on omassa lisensiaatintutkimuksessaan (2005) haastatellut kriminaalihuoltotyöntekijöitä tutkiakseen sitä, näkyykö sosiaalityö yhdyskuntapalvelutyön arjessa. Vaikka hänen tutkimuksestaan on luettavissa kriittisiä arvioita ns. täytäntöönpanotyötä kohtaan, Saarijärvi hahmottaa mahdollisuuksia sosiaalityölle ja sen läsnäololle mm. ”manageristisen työskentelysuuntauksen kautta”. Järvinen (2007) puolestaan löytää tutkimuksessaan erilaisia työskentelytiloja asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteessa. Tässä tutkimuksessa paikannan toimeenpanon arjesta kohtia, joissa ammatillinen kriminaalihuoltotyö voisi edelleen kehittyä. Ammatillisen työn analyysi ei kuulu tutkimukseni piiriin, koska katson sen kuuluvan formaalin oikeudenkäytön alueeseen. Tämä ei tarkoita kannanottoa ammatillisen työn merkitykseen.

Keskeistä yhdyskuntapalvelurangaistuksen käyttöön ottamisen perustelemisessa (Komitteamietintö 1989; Kokeilusuunnitelma 1990; Laki yhdyskuntapalvelusta 1996; Lappi-Seppälä 2000, 193–2004) olivat seuraavat asiakokonaisuudet. Kun yhdyskuntapalvelu kiinnitettiin vahvasti palkattomaan työhön julkisella sektorilla ja yleishyödyllisissä yhdistyksissä, tehtiin

kaksi rajausta. Yhdyskuntapalvelussa työtä ei tehdä yksityisille henkilöille tai uhrille, kuten esimerkiksi sovittelussa, jossa pyritään kompensoimaan uhrille tapahtunut vahinko tai oikeusloukkaus (vrt. edellä Norjan järjestelmä). Tämän johdosta ns. uhrikeskustelu ei ole sanottavasti näkynyt yhdyskuntapalvelua koskevassa suomalaisessa tutkimuksessa eikä keskustelussa. Toinen tärkeä rajausta oli palkattoman työn tekeminen voittoa tavoittelemattomissa liikeyrityksissä, mikä on vaikuttanut palvelupaikkojen määrään ja ominaispiirteisiin.

Yhdyskuntapalvelun käytäntöjen muotoutumisen kannalta oli vaikutuksia sillä, että yhdyskuntapalvelussa tuomittu vankeusaika on mitta, jonka perusteella vankeustuomio muunnetaan yhdyskuntapalveluksi. Tässä mielessä kyseessä on vaihtoehto ehdottomalle vankeusrangaistukselle enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksissa. Ratkaisu rajaa samalla erilaiset hoidolliset ratkaisut yhdyskuntapalvelun ulkopuolelle, koska keskeytyessään yhdyskuntapalvelu merkitsee tuomion muuntamista takaisin vankilassa suoritettavaksi rangaistukseksi. Uusklassisen oikeusperinteen mukaan olisi väärin, jos hoidon epäonnistuminen veisi hoidettavan vankilaan. Kolmas suomalaista kriminaalihuoltotyötä suunnannut periaate oli, että Kriminaalihuoltolaitos keskittyy yhdyskuntapalvelussa toimeenpanoon ja neljäs, että sosiaalityö nähdään kuntien tehtäväksi. Kun Suomessa puhutaan lainrikkojien asiakasryhmästä, näyttää lähes aina taustalla vaikuttavan vahva kunta-valtio -vastakkainasettelu (ks. jäljempänä uusklassisen oikeusajattelun ja yhdyskuntapalvelun välistä suhdetta käsittelevä luku). Kärjistäen voidaan sanoa, että valtion tehtävä on rangaista ja kunnan integroida. Tämä asetelma ei asiakkaan (tuomitun) kannalta ole erityisen hedelmällinen, koska hänelle yhdyskuntapalvelu on rangaistus, jossa valtion ja kunnan, rankaisemisen ja integraation, kontrollin ja tuen vastinparit ovat yhtä. Erottelut ovat hallinnollis-juridisia eivätkä asiakkaan (tuomitun) tilanteesta nousevia.

Jacqueline Tombs erittelee (2006) tutkimustuloksia, joissa tutkittiin oikeuslaitoksen edustajien tekemää rajankäyntiä vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusrangaistusten valinnassa sekä suhtautumista sosiaalityön/kriminaalihuollon käytäntöihin oikeudenkäytön näkökulmasta Skotlannissa. Tombsin mukaan (2006, 2) tuomarit jakavat käsityksen siitä, että vankeus nähdään ”viimeisenä keinona” ja sen tuomitsemiseen vaikuttavat tuomittavaan itseensä liittyvät tekijät ja/tai aiempien tuomioiden tai epäonnistuneiden yhdyskuntaseuraamusten kokemukset. Tombsin tutkimuksen (2006) vastaajista merkittävä osa ajattelee, että yhdyskuntaseuraamuksia tulisi käyttää yhä uudelleen uusista rikoksista huolimatta. Tombs raportoi varsin suuresta vastaajien luottamuksesta ja vuorovaikutuksesta oikeuden ja kriminaalihuollon (sosiaalityön) sekä erilaisia ohjelmia toteuttavien toimijoiden välillä. Luottamus oikeuden saamiin lausun-

toihin oli varsin korkea, kuten oli laita omassa ”esitutkimuksessani” (Rautniemi 2009). Lisäksi Tombs mainitsee vastaajien esittäminä kehittämissideoina yhdyskuntaseuraamusten tuoksi päihderiippuvaisten asumisyksiköt, niin sanotut puolimatkan talot vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten väliin sekä mielenterveysongelmaisten turva-asunnot. Vastaavasti mainittiin ohjelmat seksuaalirikollisille ja liikenteeseen liittyvät ohjelmat nuorille kuljettajille. Suomalaisen järjestelmän osalta on kysyttävä, voidaanko tämän kaltaisia ratkaisuja tehdä, jos pidetään yllä vahvaa erottelua seuraamuksen (valtio) ja tuen (kunnat) välillä. Samalla on syytä pohtia, ovatko edellä esitetyn kaltaiset ratkaisut järkeviä osana rankaisemisen järjestelmää. Jäljempänä tarkastelemani uusklassinen oikeusajattelu on perinteisesti vastannut jälkimmäiseen kysymykseen kieltävästi. Vankeuden eristäessä tilaan, yhdyskuntapalvelu pitää lainrikkokojan yhteydessä kansalaisyhteiskuntaan. Tästä näkökulmasta sosiaalityön rooli on erityis- asemassa suhteessa yhdyskuntapalvelun suorittajiin. Yhdyskuntapalvelu tarjoaa rakenteen, jossa asiakkaan psyko-sosiaalisiin ongelmiin voidaan vastata monipuolisella palvelukonseptilla, mutta tämän rakenteen todellistuminen edellyttää aktiivisia toimenpiteitä ja tukea tarjoavia toimijoita sille osalle asiakkaista, jotka niitä tarvitsevat (vrt. Valokivi 2008 ja 2001, 49–50).

Yhdyskuntapalvelu on yhteiskuntataloudellisesti merkittävä vähentäessään vankimäärää (Lappi-Seppälä 2007, 234 taulukko 1, mt. 238 kuvio 4) ja tuodessaan rangaistukseen tuomit- tujen palkattoman työpanoksen yhteiskunnan käyttöön. Alle 400 vankia suorittaa päivittäin vankeutensa yhdyskuntapalveluna (vankiluvultaan suurimmassa Turun vankilassa oli 31.12.2008 kirjoilla 356 vankia). Täsmällisen vertailun esittäminen siitä, kuinka monta van- kipaikkaa yhdyskuntapalvelu korvaa, on vaikeaa, koska se edellyttäisi aina sitä, että yhdys- kuntapalvelumahdollisuuden puuttuessa olisi varmuudella tuomittu vastaava vankeusrangais- tus (Lappi-Seppälä 2000, 210; Rautniemi 2009, 134). Lappi-Seppälän mukaan vuonna 1999, kun suoritettiin 260 000 yhdyskuntapalvelutuntia, se vastaisi päivittäisessä vankiluvussa 400– 500 vankia (Lappi-Seppälä 2000, 210). Joka tapauksessa yhdyskuntapalvelun käyttö alentaa vankilukua ja kustannuksia. Vuonna 2007 tuli Kriminaalihuoltolaitoksen tilastojen mukaan toimeenpantavaksi 3696 yhdyskuntapalvelurangaistusta ja suoritettuja yhdyskuntapalvelutun- teja oli 262 617. Tuomioiden määrät ovat pysyneet suhteellisen vakaina vuosina 2003–2007 vaihdellen 3512 ja 4021 toimeenpantavaksi tulleen yhdyskuntapalvelutuomion välillä (Rikos- seuraamusviraston tilastoja 2010). Muuntosuhde vankeuteen nähden on, että päivä vankeutta vastaa yhtä yhdyskuntapalvelutuntia. Tunnit eivät kuitenkaan kerro korvattavien vankeuspäi- vien todellista määrää. Vankeusrangaistuksista suoritetaan erilaisia määräosia (esim. ensiker-

taiset puolet tuomiosta), mutta yhdyskuntapalvelun tuntimäärät suoritetaan kokonaan, jolloin toimeenpanon kesto vastaa tuomitun vankeusrangaistuksen pituutta.

Yhdyskuntapalvelu yhdyskuntaseuraamusten laajassa kentässä

Suomessa Kriminaalihuoltolaitos on määritellyt yhdyskuntaseuraamukset seuraavasti:

”Yhdyskuntaseuraamukset ovat ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, nuorisorangaistus, ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta ja yhdyskuntapalvelu. Nämä seuraamukset toimeenpannaan normaalin arkielämän piirissä ja toimeenpanossa on mukana viranomaisien lisäksi tavallisia kansalaisia palvelupaikkojen yhdyshenkilöinä ja yksityisvalvojina. (Yhdyskuntaseuraamustyön...2006, 9)

Tässä määrittelyssä voi yhtäältä nähdä hallinnollisen lähtökohdan. Yhdyskuntaseuraamuksia ovat ne seuraamukset, jotka määritellään yhdyskuntaseuraamuksiksi. Toisaalta yhdyskuntaseuraamukset avautuvat kansalaisyhteiskunnan suuntaan, kun puhutaan ”normaalin arkielämän piiristä, yhdyshenkilöistä ja yksityisvalvojista”. Yhdyskuntaseuraamusten teoreettisen jäsentämisen kannalta on perusteltua asettaa kysymys siitä, voidaanko kaikkia ns. avoseuraamuksia tarkastella yhdyskuntaseuraamuksina. Suomen järjestelmä on useisiin muihin maihin verrattuna suhteellisen selväpiirteinen ja vähän seuraamusvaihtoehtoja tarjoava (Laine 2007, 354). Euroopan unionin vaikutuksesta syntyy kehittämispaineita eurooppalaisen harmonisoinnin nimissä. Euroopan neuvoston suositus (Council of Europe..., R 92, 16) on toiminut lähtökohdana useimpien Euroopan maiden järjestelmille. Suosituksen mukaan yhdyskuntaseuraamuksilla tarkoitetaan;

”...sellaisia seuraamuksia ja toimenpiteitä, jotka eivät sulje tuomittua yhdyskunnan ulkopuolelle, mutta rajoittavat jossain määrin hänen vapauttaan ehdoin ja/tai velvoittein, ja joiden toimeenpano annetaan voimassa olevissa säännöksissä tarkoitettujen elinten tehtäväksi. Käsitteellä tarkoitetaan tuomioistuimen tai tuomarin määräämiä seuraamuksia ja toimenpiteitä, jotka on toteutettu ennen seuraamuksesta tehtyä päätöstä tai tällaisen päätöksen sijaan, sekä toimenpiteitä, jotka merkitsevät vankeusrangaistuksen suorittamista muualla kuin rangaistuslaitoksessa.”

Suositus raamittaa koko laajaa yhdyskuntaseuraamusten kirjoa (Bottoms, Rex ja Robinson 2004; Marttunen 2008; Rex 2005, 8–12; Worrall ja Hoy 2005, 3–22). Yhdyskuntapalvelun määrittelyn kannalta Euroopan neuvoston suosituksessa on neljä olennaista piirrettä, joiden perusteella yhdyskuntapalvelu on määriteltävissä yhdyskuntaseuraamukseksi.

Yhdyskuntaseuraamuksesta puhuminen edellyttää, että tuomittuun kohdistuu rajoitteita ja velvoitteita. Yhdyskuntapalvelussa niitä ovat palkaton työ, tarkka aikataulutus, monenlaiset tiedottamisvelvoitteet sairastumistapauksissa jne. (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996, Yhdys-

kuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja 2009). Euroopan neuvoston suosituksen ehto täyttyy yhdyskuntapalvelun osalta, mutta esimerkiksi ehdollinen vankeus ilman valvontaa ei tätä ehtoa täytä eikä sitä niin muodoin ole syytä nimittää sisältönsä puolesta yhdyskuntaseuraamukseksi.

Toiseksi yhdyskuntaseuraamuksissa rangaistuksen toimeenpano määritellään säännöksiin. Yhdyskuntapalvelusta on säädetty laein ja asetuksin sekä Kriminaalihuoltolaitoksen ohjein (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996; Asetus yhdyskuntapalvelusta 1990; RL 1889; Asetus yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta 1990; Laki henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa 2002). Euroopan neuvoston suositus määrittelee yhdyskuntaseuraamuksen siten, että seuraamuksen määrää oikeuslaitos. Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisessa Suomessa on sellainen erityisyys, että tuomioistuin on ensin määrännyt ehdottoman vankeuden, ja vasta sen jälkeen tuomioistuin päättää mahdollisesta muuntamisesta yhdyskuntapalveluksi. Euroopan neuvoston suosituksen ehto täyttyy tältäkin osin.

Neljäs piirre, joka määrittää yhdyskuntapalvelun yhdyskuntaseuraamukseksi on, että yhdyskuntapalvelu on em. suosituksen määritelmän mukaisesti vankeusrangaistuksen sijasta muualla kuin rangaistuslaitoksessa suoritettava rangaistus. Esimerkkinä ennen seuraamuksista tehtyä päätöstä suoritettua seuraamuksesta voisi olla tietyillä ehdoin sovittelu³. Sovittelu-prosessissa uhrin ja rikoksen tehneen välillä syntynyt sopimus ja sen täyttäminen voivat olla syyttämättä tai tuomitsematta jättämisen perusteita (Lappi-Seppälä 2000, 502–503). Jokin hoitolaitoksessa suoritettu hoitojakso taas voisi olla toimenpide (esim. sopimushoito)⁴, joka on suoritettu muualla kuin rangaistuslaitoksessa ja on suoritettu ennen seuraamuksesta päättämistä. Yhdyskuntapalvelu täyttää luonnollisesti myös sen yhdyskuntaseuraamuksille asetetun ehdon, että se on muualla kuin rangaistuslaitoksessa suoritettava rangaistus.

Yhdyskuntaseuraamuksia ja yhdyskuntapalvelua koskeva keskustelu on lisääntynyt voimakkaasti 2000-luvulla, ja yhdyskuntaseuraamukset hakevat paikkaansa itsenäisinä rangaistusmuotoina. Suomessa tämä näkyy muun muassa Rikosseuraamusviraston kokoamassa laajassa yhdyskuntaseuraamuksia ja yhdyskuntapalvelua koskevassa keskustelussa ja niiden pohjalta tehdyissä linjauksissa (Yhdyskuntaseuraamustyön ... 2006). Asiakirja on samalla hyvä katsaus kansainväliseen tutkimuskeskusteluun (myös Lavikkala 2011; Linderborg 2011). Yhdyskuntapalvelun jälkeen kehitys on ollut varsin nopeaa. Valvontarangaistus (HE

³ Suomessa sovittelu ei ole seuraamus eikä varsinaisesti osa oikeuslaitoksen päätöksentekoa.

⁴ Suomessa ei ole otettu käyttöön sopimushoitoa, vaikka sitä on valmisteltu toimikunnissa ja viranomaistyönä. Kustannusten ohella syynä ovat sellaiset vaikeat asiat kuten rajanveto hoidon tarpeen vaatiman ajan ja vankeusajan mittaamisen välillä. (Laki sopimushoidon...2002)

17/2010), vapauttamisyksiköt, rangaistusaikainen sijoittaminen ulkopuoliseen kuntoutukseen ja valvottu koevapaus (Vankeuslaki 2005) ovat esimerkkejä muutoksista, jotka tekevät yhdyskuntaseuraamusten määrittelyn entistä vaikeammaksi. Tutkimuksessani pyrin teoreettis-empiirisen analyysin pohjalta tuomaan aineksia yhdyskuntapalvelun paremmaksi ymmärtämiseksi.

2.2 Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen ja täytäntöönpano

Voidaan sanoa, että yhdyskuntapalvelua on tutkittu suhteellisen vähän. Silti löytyy opinnäytteitä (esim. Haajanen 2007; Lundahl 2009), tutkimus- ja muuta kirjallisuutta yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena ja seuraamuksena (Keinänen, 2008; Lappi-Seppälä 2000, 193; 2006, 115–121; Lappi-Seppälä ja Niemi 2008a, 338–342; Linderborg 2001; Rautniemi 2009; Rikolisuustilanne esim. 1997, 197–203; yhdyskuntapalvelusta sosiaalityön näkökulmasta Saarijärvi 2005; Smolej 2005) sekä erilaisia normiasiakirjoja (HE 1996; Laki yhdyskuntapalvelusta 1996; Asetus yhdyskuntapalvelusta 1990; RL 1889; Asetus yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta 1990; Laki henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa 2002; Ohje yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta 2003; Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja 2009). Niistä saa hyvän kuvan yhdyskuntapalvelun tuomitsemiskäytännöstä sekä toimeen- ja täytäntöönpanosta siten kuin se on lainsäädännössä ja muodollisessa normistossa määritelty.

Suomessa ei ole tehty paljon vaikuttavuustutkimuksia yhdyskuntapalvelusta Muilun (1999) vertailututkimuksen lisäksi. Muilu vertailee yhdyskuntapalvelun suorittaneiden rikosten uusimista vankilassa tuomionsa suorittaneiden rikosten uusimiseen. Tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia kuin McIvorin tutkimuksissa (2002 ja 2004) yhdyskuntaseuraamuksiin tuomittujen uusimisesta Iso-Britanniassa. Yhdyskuntapalvelun suorittaneiden uusiminen on hieman vähäisempää vankeustuomioihin verrattuna, erityisesti kun vertaillaan suhteellisen lyhyitä tuomioita (vrt. Muilu 1999; ks. myös Tyni 2011, 164–166; Tanskan kokemuksista Clausen 2007; kriittisen näkemyksen esittävät Bouffard ja Muftic 2007; vertailuasetelman vaikeudesta ks. esim. Tyni 2011). Linderborg viittaa omassa tutkimusraportissaan McIvorin lisäksi sveitsiläiseen tutkimukseen, joka vahvistaa käsityksen. Linderborg (2007, 8) korostaa sitä, että tällöin edellytetään

”että yhdyskuntapalvelu on suunniteltu palveluksen suorittajien kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla niin, että riski- ja tarvearvio ja sen mukaiset toimenpiteet on huomioitu. Tärkeää tässä oli se, millaiseksi vuorovaikutus työntekijöiden ja palvelun suorittajien välillä muodostui.”

Linderborgin mukaan yhdyskuntapalvelussa on vankilaa paremmat rakenteelliset edellytykset päästä osallisiksi ”uudelleen integroiviin prosesseihin”.

Laki yhdyskuntapalvelusta määrittelee suomalaisen yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen raamit siten, että enintään kahdeksan kuukauden ehdoton vankeustuomio voidaan muuntaa yhdyskuntapalveluksi. Tätä muuntosuhdetta sovelletaan myös yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamisessa ja ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon määräämisessä. Henkilö tuomitaan pituudeltaan määrätyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996, 3 §). Yhdyskuntapalvelu on yleinen rikoslain mukainen rangaistus. Vankeusrangaistuksen pituudesta riippuen yhdyskuntapalvelun pituudeksi tulee 20–200 tuntia ja yli vuoden pituisen ehdollisen vankeusrangaistuksen lisärangaistuksena voidaan määrätä yhdyskuntapalvelua. Tällöin sen pituus on enintään 90 tuntia. Viimeksi mainittua seuraamusvaihtoehtoa en käsittele erikseen tutkimuksessani, koska se ei toisi olennaisesti uutta näkökulmaa tutkimuskysymyksiäni kannalta, ja koska aineistossani ei ollut haastateltavia, joilla tällainen seuraamus olisi ollut.

Soveltuvuuden arviointi ja yhdyskuntapalveluun tuomitseminen

Kun syyttäjä arvioi, että epäillystä rikoksesta saattaisi seurata yhdyskuntapalveluun tuomitseminen, hän pyytää Kriminaalihuoltolaitosta tekemään soveltuvuusselvityksen. Se on asiakirja syyttäjälle ja tuomioistuimelle, jossa asiakkaan haastattelun perustalta ja asiakkaan suostumuksella, eri viranomaisilta hankittavin tiedoin, Kriminaalihuoltolaitos ottaa kantaa siihen, soveltuuko henkilö yhdyskuntapalveluun. Erityisesti kriminaalihuoltotyön kannalta soveltuvuusselvityksen merkitys on muodollista tuomitsemistapahtumaa suurempi, koska sillä ennakoitaan myös varsinaista toimeenpanoa kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvissa palvelupaikoissa. On syytä korostaa, että soveltuvuusselvitys ottaa kantaa vain siihen, soveltuuko henkilö yhdyskuntapalveluun ja millaisin tukitoimin hän siihen soveltuisi. Tämän arvioinnin tekevät Kriminaalihuoltolaitoksen kriminaalihuoltotyöntekijät. Vuoden 2010 organisaatiouudistuksessa tehtävä siirtyi pääosin Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskusten henkilöstön tehtäväksi. Tehtävä kuuluu formaalin oikeudenkäytön alueeseen.

Sen arvioiminen, onko yhdyskuntapalvelu oikea seuraamus po. rikoksesta, kuuluu tuomioistuimelle eikä soveltuvuusselvityksessä otettu kanta soveltuvuuteen sido tuomioistuinta. Se

harkitsee tuomion itsenäisesti ilman ulkopuolista vaikutusta, kuten muutkin tuomioon vaikuttavat seikat arvioidaan. Käytännössä lausunnolla on suuri merkitys yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen kannalta (Keinänen 2008, 5). Myös tämä vaihe on formaalin oikeuden aluetta ja otan sen tässä esille vain siinä määrin, kuin on tarpeen yhdyskuntapalvelun kokonaisuuden hahmottamisen kannalta. Tuomion harkinnassa otetaan huomioon teon moitittavuus, aiemmat tuomiot, uusimisriski jne. Kolme peräkkäistä yhdyskuntapalvelutuomiota on usein mainittu rajaksi, jonka jälkeen vankeustuomiota ei enää muunneta yhdyskuntapalveluksi (laajemmin ks. HE 1996; Lappi-Seppälä 2000, 199, 202; syyttäjien ja tuomareiden haastattelut Rautniemi 2009; vrt. skotlantilaisten tuomareiden käsityksiä Tombs 2006).

Syyttäjä liittää aikanaan Kriminaalihuoltolaitoksen toimittaman lausunnon oikeudelle meneviin asiakirjoihin. Harvoissa tapauksissa saattaa käydä niin, että vasta tuomioistuinkäsittelyssä havaitaan, että olisi ollut syytä laatia soveltuvuusselvitysasiakirja. Silloin käsittelyä joko lykätään, jotta soveltuvuusselvitys saadaan tehdyksi, tai tehdään ratkaisu ilman soveltuvuusselvitystä. Joskus harvoin asia ratkaistaan kokonaan ilman tätä asiakirjaa. Käräjäoikeudessa vankilaan tuomittu voi hovioikeuskäsittelyssä vedota esimerkiksi muuttuneeseen elämäntilanteeseensa, jolloin vielä hovioikeus voi pyytää lausunnon soveltuvuudesta yhdyskuntapalveluun. Tutkimusraportin osassa II (luku 7.2) ”Marken” haastattelun raportointi kuvaa tällaisen prosessin, ja se on esimerkki taustatekijöistä, jotka vaikuttavat tuomitsemiseen.

Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano

Laki yhdyskuntapalvelusta (1996) määrittelee, että yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano on pääosin palkatonta työtä. Palvelupaikan tai tuomiotaan suorittavan tarpeet otetaan jaksottelussa mahdollisuuksien mukaan huomioon. Tässä tutkimuksessa palvelupaikoiksi kutsutaan niitä työpaikkoja, joissa yhdyskuntapalvelua suoritetaan. Kriminaalihuoltolaitos etsii sopivia palvelupaikkoja ja arvioi niiden mahdollisuuksia ohjata ja valvoa yhdyskuntapalvelun suorittajia sekä tarjota palvelutehtäviä. Kriminaalihuoltolaitos tekee palvelupaikan kanssa sopimuksen palvelupaikaksi ryhtymisestä (Asetus yhdyskuntapalvelusta 1259/1990, 1§), ja jokaisen palvelun aloittamisen yhteydessä tehdään tapauskohtainen harkinta. Siten sopimus realisoituu, kun Kriminaalihuoltolaitos tarjoaa jotakin henkilöä yhdyskuntapalvelun suorittajaksi. Palvelupaikan yhdyshenkilö ilmoittaa, ottaako palvelupaikka Kriminaalihuoltolaitoksen ehdottaman henkilön suorittamaan yhdyskuntapalveluaan heidän työpaikalleen. Tuomiotietoja tai tietoja tuomitusta annetaan palvelupaikalle vain sen verran, mitä tarvitaan työtehtävien järjestämiseksi (tuntimäärä, työkyky tms. seikat). Käytännössä tilanne vaihtelee ja palvelupaikat

saattavat asettaa erityisehtoja ja rajoituksia esimerkiksi rikosten suhteen (kuten seksuaali- tai huumausainerikokset). Koska yksittäisen tuomitun tuomiota koskevat asiakirjat ovat salassa pidettäviä, edellyttää yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano jatkuvaa vuorovaikutusta palvelupaikan ja Kriminaalihuoltolaitoksen välillä (Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja; ks. myös Rautniemi 2009). Kriminaalihuoltolaitoksessa puhutaan tästä työtehtävästä palvelupaikkahuoltona.

Toistaiseksi yhdyskuntapalveluun on voinut sisältyä enintään kymmenen tuntia tuomittua tukevaa ohjelmatyöskentelyä, joka tähtää uusintarikollisuuden ehkäisemiseen tai päihdeongelman vähentämiseen (Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996, 1§; Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja). Näitä voidaan toteuttaa yhteistyössä eri toimijoiden, kuten A-klinikoiden, kanssa. Vuonna 2011 muun kuin palkattoman työn osuus yhdyskuntapalvelussa kasvoi 30 tuntiin (HE 3/2010 vp). Muun toiminnan sisältö on Kriminaalihuoltolaitoksen järjestämää tai sen hyväksymää toimintaa, jonka tarkoituksena on vähentää uusintarikollisuuden riskiä tai päihdeongelmia sekä lisätä tuomitun edellytyksiä suorittaa yhdyskuntapalvelurangaistus.

Täytäntöönpanoprosessi alkaa kun tuomittu ilmoittautuu ulosottoviranomaisen kehotuksesta Kriminaalihuoltolaitokseen. Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano tulee aloittaa viipymättä, ja se on pääsääntöisesti suoritettava vuoden kuluessa siitä, kun tuomio tulee täytäntöönpanokelpoiseksi. Täytäntöönpano alkaa palvelusuunnitelman vahvistamisella. Tuomitun on tarkoin noudatettava suunnitelmaa, aikataulua ja suoritettava hänelle annetut tehtävät. Tyypillisiä tehtäviä ovat erilaiset avustavat tehtävät keittiö- sekä huoltotöissä ja ulkoalueilla; hautausmaiden hoito ja varastotehtävät ovat paljon käytettyjä (Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja 2009). Silloin kun tuomitulla on erityistaitoja, niitä voidaan hyödyntää palvelupaikoilla.

Palvelupaikalla on velvollisuus valvoa yhdyskuntapalvelun ehtojen noudattamista (mm. aikataulun noudattamista, päihteettömyyttä ja käytöksen asianmukaisuutta). Jos yhdyskuntapalvelun suorittaja rikkoo palveluehtoja, siitä tehdään aina ilmoitus Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijälle tai asia tulee ilmi työntekijän tekemän tarkistussoiton yhteydessä. Tällainen soitto tehdään yleensä jokaisen palvelukerran aikana palvelupaikalle. Rikkeen johdosta yhdyskuntapalvelun suorittajaa ja palvelupaikan edustajaa kuullaan (Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996, 7§; Asetus yhdyskuntapalvelusta 1259/1990 6§ ja Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja 2009).

Reagointi yhdyskuntapalvelun ehtojen rikkomiseen on porrastettu lain mukaan rikkomuksen laadun ja törkeyden suhteen. Vähäisistä rikkomuksista annetaan yleensä suullinen huomautus. Jos kyse on esimerkiksi palvelusta poisjäännistä, palvelupaikalta poistumisesta kesken palvelun tai häiriön tuottamisesta palvelupaikalla, kyseeseen tulee kirjallinen huomautus, joita ei yleensä anneta kuin yksi. Törkeimmistä rikkomuksista tai jatkuvista vakavista rikkomuksista seuraa Kriminaalihuoltolaitoksen syyttäjälle tekemä ilmoitus (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996, 8§). Mikäli syyttäjä katsoo, että tuomio tulisi muuntaa vankeudeksi, hän pyytää Kriminaalihuoltolaitosta keskeyttämään palvelun suorittamisen ja tekee vaatimuksen vankeudeksi muuntamisesta tuomioistuimelle. Jos tuomioistuin puolestaan katsoo vaatimuksen oikeaksi, se muuntaa jäljelle jääneen vankeusajan vankilassa suoritettavaksi vankeudeksi. Syyttäjä voi vaatia yhdyskuntapalvelun muuntamista vankeudeksi mm. uusien rikosten vuoksi (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996, 8§). Seuraavassa taulukossa on tiivistetty tuomitsemis- ja täytäntöönpanoprosessit (formaalin oikeuden alue).

Taulukko 1. Tuomitsemis- ja täytäntöönpanoprosessit - formaalin oikeuden alue

1. Kenelle yhdyskuntapalvelua	2. Arviointi	3. Päätöksenteko
<p>Normaalirangaistus enintään 8 kk ehdottoman vankeusrangaistuksen asemasta tai enintään 90 tuntia yli vuoden mittaisen ehdollisen tuomion lisärangaistuksena.</p> <p>Esteenä voi olla esim. rikoksen moitittavuus, aiemmat tuomiot tai aiemmat yhdyskuntapalvelutuomiot.</p>	<p>Syyttäjä pyytää Kriminaalihuoltolaitokselta soveltuvuusselvityslausunnon.</p> <p>Lausunto perustuu syytetyn haastatteluun ja mahdolliseen tuntemiseen ja lisätietojen saamiseen (syytetyn suostumuksella) muilta viranomaisilta.</p>	<p>Tuomioistuin tekee itsenäisen ratkaisun.</p> <p>Ensin harkitaan tuomitaanko ehdontonta vankeutta enintään 8 kk.</p> <p>Sen jälkeen tuomioharkintaan tulee mahdollisuus yhdyskuntapalveluksi muuntamisesta.</p>
4. Täytäntöönpanon aloittaminen	5. Yhdyskuntapalvelun suorittaminen ja valvonta	6. Päätöksenteko
<p>Palvelusuunnitelman laa- timinen viipymättä:</p> <ul style="list-style-type: none"> • palvelupaikan etsiminen, tehtävien määrittely • mahdolliset tukitoimet ja/tai ohjelmallinen työskentely • ensimmäinen aikataulutus 	<p>Palvelupaikka vastaa työtehtävien osoittamisesta neuvonnasta ja mahdollisten rikkeiden ilmoittamisesta Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijälle.</p> <p>Jokainen palvelukerta tarkistetaan pääsääntöisesti puhelimitse. Palvelupaikoilla käydään tarvittaessa tai satunnaisesti esimerkiksi uusien palveluaikataulujen antamisen yhteydessä.</p>	<p>Vastuu palveluehtojen noudattamisesta on yhdyskuntapalvelun suorittajalla.</p> <p>Mikäli ei ole rikkeitä, palvelutuntien tultua suoritetuiksi määräajassa, tuomio on loppuun suoritettu.</p> <p>Rikkeistä seuraa joko suullinen tai kirjallinen huomautus tai palvelun keskeyttäminen ja ilmoitus syyttäjälle.</p> <p>Syyttäjä harkitsee vaatimusta jäljellä olevanyhdyskuntapalvelurangaistuksen muuntamista takaisin vankeudeksi.</p> <p>Syyttäjä voi vaatia yhdyskuntapalvelun keskeyttämistä ja muuntamista takaisin vankeudeksi uusien rikosten takia.</p> <p>Tuomioistuin tekee itsenäisen ratkaisun asiassa.</p>

2.3 Yhdyskuntapalvelu ja uusklassinen oikeusajattelu

Uusklassismi syntyi vastareaktionona ”sosiologiselle koulukunnalle”, jonka oikeusajattelu perustui rikostentekijöiden luokitteluun heidän ominaisuuksiensa mukaan ja siitä johdettuihin ”yksilöllisiin rangaistuksiin”. Vaikka Suomea on sanottu uusklassisen oikeusajattelun mallimaaksi, täysin vailla sosiologisen koulukunnan vaikutteita oikeusjärjestelmämme ei ole kehittynyt (Heinonen ja Koskinen 1999, 98–99). Nuorten rankaisemiseen kohdistuvat erilaiset lievennykset, ikärajat ja käytännön tuomiotoiminta henkilötutkintoinen ovat siitä esimerkkejä (laajemmin esim. Harrikari 2004; Lappi-Seppälä 1999a, 181–198).

Uusklassismin vaikutus on ollut suomalaisessa oikeuskäytännössä ja keskustelussa hyvin voimakas 1960- ja 1970-luvuilta lähtien (Lappi-Seppälä 2000, 26, 103–104; Laine 2007, 354–357; vrt. funktionalistinen selittäminen Lappi-Seppälä 2006, 26–28). Se on ohjannut keskustelua siten, että rangaistusta pidetään ennen muuta yhteiskunnan paheksunnan osoitukseksi tehtyä rikosta kohtaan. Katse on suunnattu taaksepäin menneisyydessä tapahtuneeseen lain rikkomiseen ja siitä seuraavan seuraamuksen oikeudenmukaiseen ja ennustettavaan mittaamiseen (rangaistuksen mittaamisesta esim. Lappi-Seppälä 1987, 13–112 ja 1999b, 199–230). Uusklassisen oikeusajattelun mukaan rangaistuksilla voi olla ainoastaan välillisesti rangaistua auttavia, yhteiskuntaan integroivia tai yhteisöön liittäviä ominaisuuksia.

Uusklassismi on ohjannut hyvin vahvasti tutkimuskeskustelua ja käytäntöjä keskeisinä piirteinään yksinkertaisuuden korostaminen ja tiukasti lakiin perustuva tuomioiden mittaaminen ilman yksilön ominaisuuksien korostamista (esim. Laine 2007, 354–355; Lappi-Seppälä 2006, 32). Uusklassismi tähtäsi oikeudenmukaisuuden toteutumiseen tulkitsemalla periaatetta niin, että samasta teosta tulee seurata sama rangaistus. Uusklassismin tavoite oli oikeudenkäytön läpinäkyvyyden korostaminen. Tämä johti käyttämään suhteellisen vakiintunutta ja suppeaa rangaistusvalikoimaa. Rangaistukset kohdistuvat varallisuuteen ja vapauteen; tuomiotaan sakkoja ja vankeutta. Uusklassisen oikeusajattelun ja tutkimusperinteen piirissä suhtaudutaan hyvin varauksellisesti hoitamisen ja rankaisemisen yhdistämiseen eli ns. hoitoideologiaan (Mathiesen 2006, 174–179; Laine 2007, 352–353). Uusklassiseen oikeusajatteluun perustuvassa asteittain ankaroituvassa järjestelmässä on kyse siitä, että teon moitittavuuden kasvaessa ankaroituu myös seuraamusvalikoima. Moitittavuuden alapäässä voi tulla kysymykseen syyttämättä tai tuomitsematta jättäminen, seuraavana on sakko, sitten yhdyskuntasuraamukset ja lopulta vankeustuomio.

Rikosoikeuskomitean mietintöön (1976) on koottu 1960- ja 1970 lukujen keskeinen suomalaisen oikeusajattelu, joka vaikuttaa edelleen⁵. Rikosoikeuskomitean mietintö (1976, 40–41) määrittelee rikosoikeudellisen järjestelmän kehittämisen keskeiset keinot. Komiteamietintö kuvaa muun muassa rikosoikeuden merkitystä ja tehtävää yleisellä tasolla. Sen mukaan tietyn käyttäytymisen määrittelemisen rikokseksi saattaa olla omiaan vähentämään rikosten esiintymistä, koska suuri osa väestöstä noudattaa lakia ”jopa mekaanisesti, tavan vuoksi.” Tässä mielessä rikosoikeuden vaikutus kohdistuu jopa kokonaiseen väestöön. Tällöin puhutaan rikosoikeudellisen järjestelmän yleisestävistä funktiosta (esim. Lappi-Seppälä 1999b, 204; 2000, 49; Lappi-Seppälä 2006, 76–85 ja 154–155; Mathiesen 2006, 55–84 ja 1987, 89–130). Toiseksi komiteamietinnön mukaan rikoksia ei tehdä, koska yksilön henkilökohtainen normijärjestelmä kieltää rikosten tekemisen, ja koska yksilö haluaa välttää ympäristön paheksunnan. Tässä ajattelun taustalla voidaan nähdä ainakin välillisesti olevan mm. sosiaalisen kontrollin teorian, johon palaan jäljempänä.

Mietinnön mukaan rikosoikeuden merkitys rikosten ehkäisemisessä perustuu siihen, että kiinnijoutumisen ja seuraamusten pelko estää tekemästä rikoksia. Tuomittu rangaistus puolestaan osoittaa rangaistusuhan olemassaolon ja varoittaa vastaisuudessa tekemästä rikoksia. Vankeus eristää rikosentekijän ja estää häntä syyllistymästä uusiin rikoksiin. Kaksi viimeistä perustelua luetaan kuuluvaksi rikosoikeudellisen järjestelmän niin sanotun erityisestävän funktion piiriin. Se perustuu ajatukseen, että uusintarikollisuutta voidaan ehkäistä varoittamalla rikosentekijää tuomion avulla, sopeuttamalla hänet yhteiskuntaan ja/tai estämällä fyysisesti tekemästä rikoksia (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976, 62; erityispreventiosta laajemmin Lappi-Seppälä 2000, 70–73; Lappi-Seppälä 2006, 76–85 ja 154–155; Laine 2007 esim. 63 ja Mathiesen 1987, 131).

Komitea korosti, ettei rikosoikeusjärjestelmä ole hyvä yhteiskuntapolitiikan väline, mutta se on välttämätön ”eräiden yhteiskuntajärjestykselle keskeisten kieltojen, rajojen, merkitysten osoittajana.” Toteutuakseen tämä edellyttää rikosoikeudellisten keinojen ja tavoitteiden yleistä hyväksyntää ja sitä, että keinot kohdennetaan ”rajalliseen määrään kohteita”. Uusklassisessa oikeusajattelussa tulee tällä tavoin esille vuorovaikutus ja kommunikaatio yleisön kanssa, vaikka se muutoin pyrkii rajaamaan lain ulkopuolelta tulevat seikat lainkäytön ja rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolelle. Jotta yleinen hyväksyntä eli legitimaatioperusta olisi mahdollinen,

⁵ Mietinnön silloista merkitystä kuvaa Suomen Kriminologistiyhdistyksen järjestämä seminaari 9.11.1977 Katajanokan Kasinolla. Saatesanojen mukaan seminaariaineisto (119 s.) ”tullaan toimittamaan oikeusministeriön lainvalmisteluosastolle käytettäväksi rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä”. Yhdistyksen puheenjohtajana toimi silloinen vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja ja OM:n vankeinhoito-osaston osastopäällikkö K.J. Lång (Rikosoikeuden mietintöä käsittelevä seminaari 1977).

eri osapuolten on voitava hyväksyä normit poliittisessa tahdonmuodostuksen prosessissa (Harrikari 2004, 43) ja järjestelmää täytyy tuntea, jotta siihen voi luottaa. Tämä puolestaan edellyttää jonkinlaista kommunikaatiosuhdetta valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Käytän mainittuja käsitteitä jatkossa yhdyskuntapalvelun teoreettisen perustan jäsentämiseksi. Niklas Luhmannin (1987, 17; Teubner 1987, 3) mukaan lakia on perustaltaan syytä tarkastella kommunikaationa. Yhdyskuntapalvelun näkökulmasta kommunikaatioaspektista avautuu varsin radikaali periaatteellinen mahdollisuus, joka perimmältään lienee idealistinen: yhdyskuntapalvelua voidaan tutkia siitä näkökulmasta, voisiko se luoda yhteiskuntaan osallistavia ja kiinnittäviä kanavia niille, jotka elävät yhteiskunnan marginaalissa tai joita uhkaa marginaaliin joutuminen (vrt. edellä Karjalainen 1989).

Toisaalta Rikosoikeuskomitean mietintö (1976) piti uusklassismille ominaiseen tapaan hyvänä, ettei erilaisten sanktioiden määrä paisu. Komiteamietinnön viesti on selvä. Vaihtoehtoja tarvitaan yhteiskuntapolitiikan toteuttamisessa, mutta rikosoikeudellisen järjestelmän tulee kohdentua tarkkaan rajatusti, ja oikeudenkäytön keinot ovat tällöin toissijaisia. Rikosoikeudellinen järjestelmä voi olla yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden toteuttamisessa mukana häiriöiden poistajana ja myönteisten käyttäytymissäntöjen vahvistajana, mutta muulla yhteiskuntapolitiikalla on lopulta ratkaiseva merkitys rikollisuuteen vaikuttamisessa. Uusklassismi ei kiellä sosiaalipolitiikan tai sosiaalityön tärkeää sijaa yhteiskunnassa ja rikosten ehkäisemisessä. Päinvastoin vanha sanonta ”onnistunut sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikka” voidaan helposti yhdistää uusklassisen tutkimuskirjallisuuden ja keskustelun teemoihin. Ero rankaisemisen ja psyko-sosiaalisen työn välillä tehdään rankaisemisen sisällä, ei yhteiskunnallisena rajanvetona (Rikosoikeuskomitea 1976; Mathiesen 1987 ja 2006; Rikoksettomaan elämänhallintaan... 2001, 101). Hoitoa tai tukea ei pidä sekoittaa rangaistukseen, koska se voisi johtaa siihen, että yksilöä rangaistaan, jotta hän saisi hoitoa. Sekoittaminen taas voisi johtaa siihen, että hoitoaikoja ohjaisivat rangaistukselliset seikat hoidollisten asemasta – tai päinvastoin.

Uusklassisessa ajattelussa korostetaan yksilön ominaisuuksien asemasta yleisestävien näkökohtien merkitystä ja moraalialue luovaa vaikutusta. Samalla tunnustetaan se, että ankarien rangaistusten on tapana heikentää tuomitun vastaista ”sosiaalista selviytymistä” (Heinonen ja Koskinen 1999, 98–101). 1970-luvun lopulla alkoi uusklassiseen ajatteluun tulla uusia painotuksia, jotka näkyivät sittemmin uusina seuraamusmuotoina (rikesakko, yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus; erilaiset toimenpiteistä luopumissäännökset) ja hoidon ja rankaisemisen tiukkaa erottelua on lievennetty (Lappi-Seppälä 2000, 103–104; toimenpiteistä luopumisesta

Kainulainen 2009, 187–235 sekä Lappi-Seppälä 2006, 127–134). Suomessa uusklassisen ajattelutavan vaikutus näkyy edelleen suhteellisen harvalukuisina seuraamuksina. Tämä ei silti tarkoita sitä, että vankeutta käytettäisiin enemmän kuin muissa maissa, vaan sitä, että meillä ei tähän asti ole ollut vankeudelle kuin kolme vaihtoehtoa. Se tuomitaan ehdollisena, se voidaan muuntaa tietyin ehdoin yhdyskuntapalveluksi (Lappi-Seppälä 2000, 105–210) tai se tuomitaan ehdottomana. Uusi valvontarangaistus asettuu yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeuden, jo suhteellisen kapeaksi käyvään, välimaastoon (HE 17/2010).

Rikosoikeuskomitean mietintö (1976) totesi vielä lyhyesti, mutta selvästi, että se on pohtinut yhdyskuntapalvelun mahdollisuutta, eikä suosita sen käyttöön ottamista. ”Useassa Euroopan maassa käytetään seuraamuksena erityisesti nuorille velvollisuutta tehdä yleishyödyllistä työtä esimerkiksi sairaalassa (community service)”. Komitea päätyi siihen, ettei yhdyskuntapalvelun käyttöönotto ole Suomessa tarkoituksenmukaista. Perustelut ovat selväpiirteisen uusklassiset. Vaikka yhdyskuntapalvelu voisi komitean mielestä olla eräs keino löytää mielekäästä sisältöä komitean itsensä ehdottamalle ”ilmoittautumispakolle”⁶, se tuottaisi vaikeuksia yhdenvertaisuuden ja yhdyskuntapalvelun valvonnan kannalta, ”koska täytäntöönpanosta huolehtisivat muut kuin varsinaiset täytäntöönpanoviranomaiset”. Komitea ei myöskään pidä mahdollisena sitä, että seuraamukseen sisällytettäisiin huolto- ja tukitoimia, kuten useissa maissa pyritään tekemään.

”Näiden sosiaalisten palvelujen kytkeminen tällaisiin rangaistuksiin ei kuitenkaan ole asianmukaista. Ne olisi turvattava yleisen sosiaalipalvelun puitteissa tai täytäntöönpanoon liittymättömin erityisjärjestelyin.” (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976, 81)

Rikosoikeuskomitean mietintöön (1976) tiivistyy useita yhdyskuntapalvelun kannalta kiinnostavia kysymyksiä, vaikka se laajassa mietinnössä on kuitattu 18 rivillä. Ensinnäkin yhdenvertaisuuden vaatimus on keskeinen uusklassisen oikeusajattelun periaate (Lappi-Seppälä 2000, 103). Yhdyskuntapalvelun kontekstissa tämä tarkoittaa, että kannetaan huolta siitä, voivatko terveydelliset tai sosiaaliset ongelmat johtaa siihen, että osa samanlaiseen rikokseen syyllistyneistä ihmisistä joutuu suorittamaan tuomionsa vankilassa, kun taas paremmassa asemassa olevat voivat suorittaa sen yhdyskuntapalveluna (Lappi-Seppälä 2000, 204). Joskaan komitean pohdinta ei yltänyt niin pitkälle, että erilaisia vankiloita olisi tarkasteltu tästä

⁶ Ehdotus ilmoittautumispakosta olisi merkinnyt eräänlaista vaihtoehtoa lyhyille vankeusrangaistuksille. Toteutuessaan siinä olisi rajoitettu liikkumista ja velvoitettu tuomittu tiheähkään ilmoittautumiseen esimerkiksi poliisin luona. Ilmoittautumispakkoehdotuksessa on kiinnostavaa, että sen pohjana oli Kriminaalihuoltokomitean (1972) ehdotus rangaistusvalvonnasta, joka voisi käyttää ”mahdollisesti jopa eräänlaista kellokorttijärjestelmää”. (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976, 80). Nytemmin valvontarangaistus perustuu osin elektroniseen valvontaan (Valvontarangaistuksen toimeenpano sekä sähköisen valvonnan toteuttaminen avolaitoksissa ja valvotussa koevapaudessa <http://www.om.fi/pdf-muodossa> 18.11.2009)

näkökulmasta. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta on merkittävä ero, suorittaako vankeutta suljetussa vankilassa vanhassa, ahtaassa ”paljusellissä” vai esimerkiksi avovankilassa.

Komitea näyttää mieltäneen yhdyskuntapalvelun erityisesti nuorille soveltuvaksi rangaistukseksi. Kokemukseni mukaan ne, jotka eivät tunne yhdyskuntapalvelua, yhdistävät sen helposti edelleen nuoriin kohdistuvaksi rangaistukseksi, vaikka niin ei ole. Marttunen perustele nuorten vähäistä osuutta yhdyskuntapalveluun tuomituissa (2008, 315–316; ks. Keinänen yhdyskuntapalvelun käytöstä ikäluokittain 2008, 55) sillä, ettei ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomita alle 18-vuotiaille kuin painavista syistä. Hänen mukaansa ”nuorten rajaaminen yhdyskuntapalvelun ulkopuolelle on kriminaalipoliittisesti perusteltua”, jotta se ei tiukkojen ehtojensa puolesta avaisi väylää vankilaan. ”Pelkkä työn teettäminen” nuorilla on hänen mielestään kyseenalaista. Seuraamuksen sisällölliset seikat puoltavat Marttusen mielestä nuorisorangaistusta yhdyskuntapalvelun asemasta.

Marttusen perusteluihin voi yhtyä, mutta samalla syytä huomauttaa, että nuorisorangaistuksen käyttö on ollut erittäin vähäistä (vuonna 2007 tuomioita annettu 25 kpl, Tilastokeskus 2010). Se, että alle 18-vuotiaita yhdyskuntapalveluun tuomittuja on vähän, johtuu Marttusen mainitsemasta erityisehdosta. Erityisen painavat syyt merkitsevät sitä, että kun vankeustuomio annetaan nuorelle ehdottomana, kyseessä on yleensä niin vakava rikos, että siitä tuomitaan yli kahdeksan kuukauden mittainen vankeusrangaistus. Silloin yhdyskuntapalvelua ei voi tuomita, vaikka kyseessä olisi nuori henkilö. Siten kyse ei ole harkinnasta, jolla pyritään ”nuorten rajaamiseen yhdyskuntapalvelun ulkopuolelle”, jotta ehkäistäisiin mahdollisen vankeuspolun avautuminen. Jos yhdyskuntapalvelua tuomittaisiin nuorelle, hänelle olisi pitänyt tuomita ennen sitä enintään kahdeksan kuukauden mittainen ehdoton vankeusrangaistus. Tällöin yhdyskuntapalvelu tarjoaisi vielä mahdollisuuden välttää vankeuden haittavaikutukset, eikä suinkaan lisäisi riskiä vankipolun avautumiselle. Tällaisia suhteellisen lyhyitä ehdottomia vankeusrangaistuksia (alle 8 kk) tuomitaan varsin vähän nimenomaan siksi, että ei löydy erityisen painavia syitä ehdottomalle vankeudelle silloin, kun on kyse nuoresta henkilöstä.

Rikosoikeuskomitean mietintö (1976, 80) kytkentä kaavailtuun ilmoittautumispakkoon puolestaan kertoo siitä, että toimikunta piti yhdyskuntapalvelua mahdollisena sovellettavaksi ensisijaisesti lyhyisiin rangaistuksiin (komitean oma ehdotus ilmoittautumispakon kestoksi oli 6–60 vuorokautta). Suomessa toteutunut yhdyskuntapalvelu, joka voidaan tuomita enintään 8 kuukauden ehdottoman vankeuden vaihtoehtona, ei olisi ollut mahdollista vielä 1970 ja 1980-lukujen taitteessa. Uusklassisen oikeusajattelun hegemonistisessa ilmapiirissä olisi vielä tuossa vaiheessa ollut mahdotonta ajatella kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvaa lähes vuo-

den mittaista vankeusrangaistusta. Timo Harrikarin tutkimus (2004) analysoi kiinnostavalla tavalla tekijöitä, jotka vaikuttavat erilaisten oikeudellisten suuntausten ja rangaistusvalintojen läpimeneen. Yhdyskuntapalvelun tutkimuksessa olisi kiinnostavaa paneutua siihen miksi, keiden vaikutuksesta ja miksi tapahtuneena ajankohtana yhdyskuntapalvelu saattoi tulla kokeiltavaksi. Tutkimuskysymys ei kuitenkaan mahdu tämän tutkimuksen piiriin.

Rikosoikeuskomitean mietinnön (1976) kolmas, huomion arvoinen, tekijä yhdyskuntapalvelun kannalta on, että komitean mielestä ”sosiaalisten palvelujen” kytkeminen rangaistukseen ei ole suotavaa. Tällä näkemyksellä on edelleen vankka sija suomalaisessa rikosoikeusjärjestelmässä, mikä näkyy esimerkiksi sopimushoitoa koskevassa keskustelussa (Laki sopimushoidon...2002). Periaate ei ole enää yksiselitteisen vallitseva, ja rinnalla vaikuttavat ehkä periaatteita enemmän valtio-kunta -kustannusjaosta johtuvat kiistat. Nykyiseen yhdyskuntapalveluun sisältyy erilaisia ohjelmia alkuvuosia enemmän (Lappi-Seppälä 2000, 104). Olen todennut, että kriminaalihuoltotyöntekijän ja asiakkaan välisiä strukturoituja keskusteluja on vuoden 2011 alusta ollut mahdollista sisällyttää yhdyskuntapalveluun aiempaa enemmän. Vaikka varsinaiset (psyko)sosiaaliset palvelut ovatkin erotetut rangaistuksesta, ohjelmiin sisältyy elementtejä, jotka lähentyvät niitä. Samoin kriminaalihuollon työnkuvaan sisältyy ainakin ajatuksellisesti palveluohjaustyyppistä työskentelyä. Suomessa on otettu käyttöön erilaisia strukturoituja ohjelmia (kuten Cognitive Skills), joiden roolista uusintarikollisuuden ehkäisemisessä on käyty keskustelua. Yksittäisten työntekijöiden tavat tehdä työtään eroavat. Järvinen (2007; ks. myös Saarijärvi 2005) on tutkinut tätä ammatillista vuorovaikutusta ns. dialogisena suhteena, ja on tuonut esille, että Kriminaalihuoltolaitoksessa on paljon sellaista kommunikatiivista, ohjelmallista ja sosiaalityön osaamista, joka jää tämän tutkimuksen tutkimusintressin ulkopuolelle.

Neljäs näkökulma liittyy siihen, että komiteamietinnössä (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976) yhdyskuntapalvelun toimeenpanon siirtämistä täytäntöönpanoviranomaisilta yhteisöille ei pidetty mahdollisena, tai ainakin se olisi komitean mielestä vaikeaa. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävissä se, että yhdyskuntaseuraamustyö on Suomessa siirretty viranomaistyöksi silloin kun Kriminaalihuoltoyhdistys muuttui valtiolliseksi Kriminaalihuoltolaitokseksi elokuussa 2001 (Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta 2001). Valtiollistamista perusteltiin edelleen varsin uskklassisessa hengessä sillä, että merkittävää julkista valtaa voi perustuslain mukaan käyttää vain viranomainen (Suomen perustuslaki 1999, 124 §). Yhdistymisprosessi jatkui johdannossa kuvatulla tavalla, kun Kriminaalihuoltolaitos yhdistyi vuoden

2010 alussa Vankeinhoitolaitoksen ja Rikosseuraamusviraston kanssa uudeksi yhtenäiseksi Rikosseuraamuslaitokseksi.

Yhdyskuntapalvelu on Suomessa vaikuttanut (yhdyskunta)seuraamuksista käytävään keskusteluun. Uusklassismia alettiin 1980-luvulla yhä useammin kritisoida siitä, ettei seuraamusjärjestelmä kykene vastaamaan riittävästi yksilöllisiin tarpeisiin. Tekokeskeisyyden ja tasa-arvon vaatimuksen rinnalle nousi haastajia. Muutos tapahtui, kun rikoslakiprojekti (Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä 1987) esitti yhdyskuntapalvelun käyttöönottoa. Yhdyskuntapalvelu toi yksilöllisen soveltuvuuden arvioinnin myös aikuisten tuomitsemiskäytäntöön. Nuorten henkilötutkinnot ovat olleet ”poikkeama” uusklassismista jo pitkään. Muutos on ollut varsin nopea. Yhdyskuntapalvelu toi tuomitsemiskäytäntöön harkinnan, joka perustuu yksilön ominaisuuksiin eikä ainoastaan tehtyyn rikokseen. Se toi omanlaisensa muuntosuhteen ehdottoman vankeuden muuntamiseksi yhdyskuntapalveluksi, ja vaikka tuomion mittaaminen perustuukin mahdollisimman ennustettavaan laskemiseen uusklassiseen tapaan (Lappi-Seppälä 2000, 203–204), se lisäsi tuomion mittaamiseen elastisuuden tuntua. Nyt joudutaan kysymään, voiko tietty määrä palkatonta työtä vastata rangaistuksena tiettyä määrää vankilassa suoritettua rangaistusta. Uusklassismille vieraalla tavalla tulee harkittavaksi, voidaanko tietyn yksilön kohdalla jo tuomittu ehdoton vankeustuomio muuntaa yhdyskuntapalveluksi (vastaavuuden ongelmasta ks. Lappi-Seppälä 2000, 204). Vaikka tämän kaltainen ”hämärä” tulikin mukaan tuomion mittaamiseen, se on näyttänyt toimivan suomalaisessa järjestelmässä varsin hyvin.

Turunen (2008, 56) on esittänyt ruotsalaiseen tutkimuskeskusteluun perustuvan mielenkiintoisen tulkinnan, jonka mukaan pohjoismaisen hyvinvointivaltion perinne (ks. esim. Hutchinson 2009, 16–21) on perimmältään vahvistanut yksilöllistä itsenäisyyttä ja autonomiaa enemmän kuin keskinäistä riippuvuutta ja yhteisöllisyyttä. Toisaalta Turunen mukaan yhteisöllisyyteen perustuva työote on muutoksessa yhteiskunnallisen refleksiivisyyden lisääntymisessä (Turunen 2009, 39 ja 54–55; vrt. Matthies 2006, 31–32). Turunen kuvaa muutosta tiimalasimallina, jossa 1960-luvun sosiaalialan sektorin yhteisösosiaalityö on 1980-luvulla tapahtuneiden strategisten laajennusten myötä levinnyt osaksi usean eri sektorin toimintaa (2009, 43–44). Suomalaisen ja pohjoismaisen oikeusajattelun uusklassinen hegemonia ja siinä tapahtuneet muutokset voivat ilmentää samaa asiaa. Suomalaista oikeusjärjestelmää voidaan perustellusti pitää edelleen varsin selkeäpiirteisenä ja uusklassiseen ajatteluun tukeutuvana, mutta muutoksessa olevana sektorina. Lappi-Seppälä (2006, 156–163) mainitsee tällaisina muutoksessa olevina teemoina ”hoitoideologian”, kriminaalipolitiikan kiristymisen ja vankilan käy-

tön merkittävän lisääntymisen ensin Yhdysvalloissa ja nyt Manner-Euroopassa sekä kriminaalipolitiikan politisoitumisen (Rose 2000, 203). Kuinka paljon uusklassismin tärkeistä periaatteista säilyy, jää nähtäväksi. Jäljempänä yhdyskuntapalvelua jäsennetään sellaisten tutkimuskeskustelussa esitettyjen teoreettisten käsitteiden kuin formaali vs. informaali oikeus, kansalaisyhteiskunta, sosiaalinen kontrolli, hyvinvointimalli (Penal Welfarism) ja kommunikatiivisuus refleksiivisen oikeuden osana.

2.4 Yhdyskuntapalvelu kriminaalipolitiikan välineenä

Edellisessä luvussa viittasin siihen, että yhdyskuntapalvelu merkitsi eräänlaista katkosta suhteellisen pitkään uusklassisen oikeusajattelun perinteeseen Suomessa. Yhdyskuntapalvelun myötä avautuivat portit yksilöllisemmälle ajattelulle suhteessa rikoksenteikijään. Se lisäsi harvinaisuutta (soveltuvuusselvitykset), toi ei-viranomaiset mukaan seuraamusten toimeenpanoon (yhdyskuntapalvelun palvelupaikat⁷) ja näkyi ylipäätään sellaisen arvioinnin lisääntymisenä, joka kiinnittää huomion lainrikkojan yksilöllisiin ominaisuuksiin ja elämäntilanteisiin lain ja tehdyn rikoksen ohella (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996). Ennen pitkää riski- ja tarvearvioon perustuvien akkreditoitujen ohjelmien käyttö laajentui lähinnä vankiloiden työmuotona. Ne kohdistuvat vähemmän yhdyskuntapalveluasiakkaisiin. Vuonna 2008 3,9 prosenttia päättyneistä yhdyskuntapalvelutuomioista sisälsi toimintaohjelman (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008, 29; Saarijärvi 2005, 7–9 tutkii laajemmin sosiaalityön ja siihen liittyvien menetelmien asemaa ja niiden muutosta osana kriminaalihoitotyötä). Yhdyskuntapalvelulain uudistamisen myötä voidaan palvelutunteja käyttää ohjelmalliseen työskentelyyn tämän tutkimuksen empiirisen aineiston keräämisajankohtaa enemmän. Jää nähtäväksi, tuoko se merkittävästi lisää ohjelmien käyttöä yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon.

Yhdyskuntapalvelun tulosta Suomeen voidaan puhua jopa paradigman muutoksena. Jos kehityskulku olisi ristiriidaton, voitaisiin 1990-luvun vaihteesta alkanut aikakausi nimetä ”uussosiologisen” oikeusajattelun aluksi Suomessa. Toisaalta uusklassisen oikeusajattelun perinne on määrittänyt yhdyskuntapalvelua. Vaikka yhdyskuntapalvelu haastoi sovittelun ohella uusklassismin 1980-luvun oikeus- ja yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa, yhdyskuntapalvelu on sidottu tuomitsemiskäytännössä vankeuteen ja siten täsmälliseen rangaistuksen mittaamiseen. Yhdyskuntapalvelulain (Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996) tehtyä siitä

⁷ Yksityisvalvojat ovat tosin olleet jossain määrin rinnastettavassa asemassa jo paljon ennen yhdyskuntapalvelua.

kokeilun asemasta normaalirangaistuksen vuonna 1997, yhdyskuntapalvelu asettui asteittain ankaroituvan tuomiokäytännön kokonaisuuteen ehdollisen ja ehdottoman vankeuden väliin (HE 1996; Lappi-Seppälä 2000, 1999c). Tämä muutti kokeilulain aikaista käytäntöä, ja vaikka tuomitsemiskäytännöissä on vaihtelua, periaate on selvä. Yhdyskuntapalveluna suoritettava vankeus on vankilassa suoritettua vankeutta lievempi rangaistus.

Suomessa yhdyskuntapalvelu ja yhdyskuntaseuraamuksista käytävä tutkimuskeskustelu on istunut hyvin kriminaalipoliittiseen ajatteluun. Garlandin mukaan Britanniassa ja Yhdysvalloissa keskustelu ja toimenpiteet ovat kääntyneet pois hyvinvointimalliin perustuvasta argumentaatiosta kohti rangaistusta korostavaa suuntaa 1900-luvun lopussa (Garland 2001). Marttunen (2008, 411; ks. myös Lappi-Seppälä 2006, 160) puhuu täyskäänöksestä hyvinvointivaltiollisesta painotuksesta kohti kontrollin kulttuuria Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Hyvinvointimalliin palaan jäljempänä. Tässä riittää mainita, että hyvinvointimallin keskeisiä ajatuksia on etsiä rangaistuksen oikeutusta siitä, että lainrikkojan käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa ottamalla huomioon hänen tilanteensa sekä yksilölliset tekijät ja siten mahdollistaa yhteiskuntaan integroituminen ja kuntoutuminen. Seuraamuksen tehtävä on lisätä sellaista sosiaalista pääomaa, joka auttaa käyttäytymisen muutoksessa. Edellytyksenä tälle on moninäkökulmaisen tutkimustiedon tuottaminen ja hyödyntäminen.

Uusklassinen tapa tehdä ero sosiaalityön tai muun auttamistyön ja rankaisemisen sisällön kanssa on ollut omiaan pitämään yllä hyvinvointimalliin kiinnittyvää keskustelua Suomessa. Kun uusklassismi korostaa sitä, ettei rangaistus voi olla sosiaalityötä tai hoitoa, se samalla pitää niitä yhteiskunnallisesti hyvin tärkeinä rikosiin vaikuttamisen välineinä (ks. esim. Lappi-Seppälä 2007, 273–276; Mathiesen 1987, 87–88 ja 2006, 53–54). Suomalaisessa keskustelussa erityisesti oikeusoppineiden ja oikeuden ammattilaisten piirissä hyvinvointimallia ja -valtiota pidetään rikosoikeusjärjestelmää olennaisempana vaikuttajana rikosten ehkäisemisessä ja lainrikkojien integroimisessa yhteiskuntaan. Tämä selittää osaltaan sen, ettei kriminaalipolitiikka ole puoluepolitisoitunut Suomessa, joskin Timo Harrikarin (2008, 164) arvio erityisesti nuorisorikollisuuden, politiikan ja median suhteesta eroaa tästä ainakin jossain määrin. Kun hyvinvointimallin mukaisia toimia on Suomessa etsitty seuraamusten tueksi eikä sisälöksi, mahdolliset epäonnistumiset tuen järjestämisessä eivät ole kääntäneet julkista keskustelua ja kritiikkiä esimerkiksi yhdyskuntapalvelua vastaan.

Tuen ja kontrollin erottaminen näyttäisi ainakin toistaiseksi turvanneen kriminaalipoliittikan poliittiselta populismilta. Kriminaalipoliittinen keskustelu on pysynyt kriminaali- ja yhteiskuntapolitiikan agendalla, eikä ole siirtynyt rangaistusjärjestelmää koskeviksi ja eri peri-

aatteista tai teoriapohjilta rakennetuiksi kokeiluiksi. Kyse on periaatteellisesti tärkeästä asiasta, vaikka samaan aikaan voidaan arvioida kriittisesti, miten hyvin tuloksiin on päästy sosiaalityön saralla. Suomessa on lastensuojelulla ollut merkittävä rooli siinä, että nuorten poikkeavaa käyttäytymistä ja kontrollia on säännelty ja tulkittu (Honkatukia, Nyqvist ja Pösö 2006, 225–230; Lappi-Seppälä 2006, 134–142) paljolti sosiaalityön ja lastensuojelun keinoin eikä ainoastaan seuraamusjärjestelmän puitteissa (Kivivuori ja Honkatukia 2006, 346–349; Lappi-Seppälä 2006, 135)

Sosiaalityön ja sen tutkimuksen sisällä kyse on lähinnä marginalisaatioon, aikuissosiaalityöhön tai työmenetelmiin ja kulttuureihin liittyvästä tutkimuskeskustelusta (Juhila ja Pösö 2000), jossa lainrikkoisuus tai sen erityispiirteet eivät itsessään ole olleet keskiössä. Kyse voi olla siitä, että anglosaksisten maiden hyvinvointimallin hylkäävä kritiikki ei vain vielä ole ehtinyt Suomeen. David Garland (1985, 1990, 2001) on analysoinut laajassa tuotannossaan niitä poliittisia, yhteiskunnallisia ja kulttuurisia yhteyksiä rankaisemiseen, jotka vaikuttavat tutkimuksessani käsiteltävien asioiden taustalla. Garland (2001, 8–26; Marttunen 2008, 411–415) esittää 12-kohtaisen argumentaation, jossa hän erittelee Britanniassa ja Yhdysvalloissa viime vuosikymmeninä tapahtuneen kulttuurisen muutoksen kriminaalipolitiikassa. Tiivistän karkeasti Garlandin ajatukset seuraavassa.

Huomion kiinnittäminen erilaisiin vaikuttavuustutkimuksiin ja niiden pessimistisiin tuloksiin on ollut omiaan vähentämään luottamusta hyvinvointimallin keskeisiin periaatteisiin ja kärkevoittänyt poliittista ja julkista keskustelua kriminaalipolitiikasta. Julkisen mielipiteen seuraaminen ja paheksuntaan ja sen osoittamiseen perustuva tuomitsemiskäytäntö ovat lisääntyvässä määrin nostamassa päätään. Tuomarit ilmaisevat ratkaisuissaan yleisön tunteita. Shadd Maruna ja Anna King (2004) käsittelevät yhdyskuntaseuraamusten, yleisen mielipiteen ja tutkimuksen suhdetta Britanniassa. He perustelevat yleistä mielipidettä koskevan empiirisen tutkimuksen tarvetta. Yleisellä mielipiteellä on suuri merkitys yhdyskuntaseuraamusten legitimaatiolle, ja sitä kautta yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanosta vastaavien organisaatioiden (kriminaalihuolto) toiminnalle (Garland 1990, 62 ja Tombs 2006). Maruna ja King ovat sitä mieltä, että tuomarit ovat haluttomia tuomitsemaan yhdyskuntaseuraamuksia, riippumatta niiden tehokkuudesta, jos yleinen mielipide on yhdyskuntaseuraamuksia vastaan (em. 85; Tombs 2006). Tutkijoiden tehtävä on selvittää, miten yleinen mielipide muodostuu, mutta myös lisätä ymmärrystä esimerkiksi yhdyskuntapalvelusta kokonaisuutena (Rex 2004).

Tässä tilanteessa on rikoksiin liittyvässä keskustelussa alettu Garlandin mukaan (2001; myös Garland ja Sparks 2000, 15–16) puhua pelon kulttuurista, jossa pelkoa itsessään pide-

tään suurena sosiaalisena ongelmana. Tällöin turvallisuus ja sen puute tulee tärkeään osaan. Turvallisuus on abstrakti käsite, joka ei perustu niinkään tietoon kuin mielikuviin mahdollisista uhkista. Vastausyritys tähän on Britanniassa ja Yhdysvalloissa ollut ankaroituva kontrolli, kun taas hyvinvointimalliin nojaavassa keskustelussa esimerkiksi uhrin asema suhteutetaan yhteiskunnallisen hyvän kokonaisuuteen, eikä sitä tarkastella vastakkaisena suhteessa lainrikkokojan asemaan. Ankaroituvassa kriminaalipoliittisessa keskusteluilmapiiirissä käy päinvastoin. Lainrikkokojien aseman parantaminen nähdään uhrin aseman halveksuntana ja väheksyntänä. Uhrin aseman parantamisen edellytyksenä pidetään ankarampaa tuomitsemiskäytäntöä. Kansalaiset samaistuvat – tai saadaan samaistumaan – uhriin, ja kaikista tulee tällä tavoin potentiaalisia uhreja.

Uusklassismin käsittelyn yhteydessä totesin, että rikosoikeuden universaali tehtävä on yhteiskunnan suojeleminen. Vaarallisten rikoksenteijöiden ja -uusijoiden eristämistä ei kyseenalaisteta myöskään hyvinvointimallissa. Kriminaalipolitiikan käänne ankarampaan suuntaan on merkinnyt sitä, että tavoitellaan kautta linjan ankarampaa tuomitsemiskäytäntöä ja yhä uusien asioiden saattamista kontrollin piiriin. Hyvinvointimalliin pohjaava kriminaalipolitiikka mahdollisti maltillisen ja asiantuntijuuteen perustuvan kehittämisen. Kun kriminaalipolitiikka on politisoitunut Yhdysvalloissa ja Britanniassa, sitä ei voida enää kehittää asiantuntijoiden, tutkimuksen ja kriminaalipoliittisen asiantuntemuksen varassa, vaan se on osa median tarvitsemia markkinoita ja poliitikkojen suosion tavoittelua. Garlandin (2001) esittämät kehitysnäkymät ja politisoituminen muodostuvat jatkuvasti toisiaan ruokkiviksi tendensseiksi. Päinvastoin kuin Suomessa, Yhdysvalloissa ja Britanniassa on vankiluku kohonnut pitkällä aikavälillä kurin ja järjestyksen vaatimusten kasvun rinnalla (Mathiesen 2006, 9–18). Näin siitä huolimatta, että vankien lukumäärällä ja rikollisuuden määrällä ei ole juuri tekemistä toistensa kanssa. Lappi-Seppälä kehottaa olemaan häpeämättä pohjoismaisia tuloksia, joita luonnehtivat samanaikaisesti alhainen rikollisuuden taso, alhaiset rangaistustasot ja rikospelkojen vähäisyys (Lappi-Seppälä 2006, 163; 2007). Yhdysvalloissa ja muualla Euroopassa tapahtuvissa muutoksissa on kyse enemmän mielikuvista ja kontrollipolitiikan ankaroitumisesta seuraavasta muutoksesta kuin muutoksesta rikostilanteesta. Lappi-Seppälä kuvaa Suomen erikoista asemaa muihin Pohjoismaihin verrattuna ja osoittaa vankiluvun ja rikollisuuden määrän vähäisen korrelaation. Suomessa oli vielä 1950-luvulla huomattavan korkea (kolmin-nelinkertainen) vankiluku verrattuna muihin Pohjoismaihin. Tultaessa 1990-luvulle Suomen vankimäärä oli laskenut pohjoismaiselle tasolle. Poikkeavista vankimääristä huolimatta tilastoitu rikollisuus on kaikkina näinä vuosina noudattanut samaa tasoa (Lappi-Seppälä

2007; 2006, 74–75 ja kuvio 1). Lappi-Seppälän mukaan samankaltaisia tuloksia on saatavissa pohjoismaista vertailua laajemmaltakin alueelta. Christie (1993, 30) toteaa saman, ”vankien lukumäärän yhteys rikollisuuden määrään on vähäinen.”

Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa rikosteorioissa leimasivat yhteiskunnalliset rakennekysymykset. Rikollisuutta selitettiin teorioilla, jotka perustuivat yhteiskunnissa tapahtuviin suuriin muutoksiin, kuten teollistuminen, kaupungistuminen, individualismin lisääntyminen, syrjäytyminen tai sosiaalinen epätasa-arvo (esim. Kivivuori 2008; Laine 2007). Garlandin tutkimassa anglosaksisessa kulttuurissa on 1970-luvulta lähtien alkanut korostua rikoksia selittävänä puheena kontrollin puute ja sen tehottomuus. Rikoksia ei enää tarkastella epänormaalina käyttäytymisenä, johon voidaan yrittää vaikuttaa. Se on osa ihmisluontoa, joka on hyväksyttävä, mutta asetettava tarkan kontrollin keinoin aisoihin. Kontrollin tehtävä on pelottaa ja eristää, jotta rikoksia ei tehtäisi.

Kehitys on Garlandin (2001) mukaan johtanut eräänlaiseen dualistiseen struktuuriin, jossa vankilajärjestelmän valtiollisen kehittämisen rinnalla syntyy paikallistason rikoskontrollin infrastruktuuria. Paikalliset yhteisöt ja toimijat pyritään saamaan osaksi laajenevaa kontrollikoneistoa kehittämällä erilaisia muotoja, joilla niin yritykset kuin muutkin toimijat pyrkivät lisäämään turvallisuutta. Tästä kertovat esimerkiksi kaupunkikohtaiset turvallisuusstrategiat ja erilaiset jalkautuvat kontrollimuodot, kameravalvonnan kehittyminen jne. (myös Cohen 1985, 82). Edellisen seurauksena tai rinnalla ovat kehittymässä laajenevat markkinat kontrollille. Kun osa rikostorjunnasta siirtyy paikallisille toimijoille, syntyy tilaa kontrollijärjestelmien kehittämiseksi markkinoiden pohjalta. Perinteisesti valtiolle kuuluvia vankiloita on yksityistetty Britanniassa ja Yhdysvalloissa.

Ristiriitaisiin kehityssuuntiin on vastattu perinteisillä julkisen vallan sektoreilla (kuten poliisi, syyttäjä- ja tuomioistuinlaitos, vankeinhoito ja kriminaalihuolto) lisääntyvällä tulosohjauksella, jossa kustannus-hyöty-aspekti on korostunut. Perinteisen rikoskontrollin ja tulosohjauksen yhdistäminen ei ole ollut ongelmatonta. Garlandin mukaan kehitys on johtanut Britanniassa ja Yhdysvalloissa kontrollikoneiston kriisiin, jota hän luonnehtii modernin rangaistusjärjestelmän kriisiksi (laajemmin Garland 2001, 53–73). Kehitystä ei ohjaa enää entisessä määrässä kriminaalipoliittinen harkinta ja strategiat. Yhteisesti jaetun suunnan tilalle on tullut eri toimijoiden epävarmuus päämäärien suhteen. Tämä selittää osaltaan sitä, että esimerkiksi Britanniassa on Suomeen verraten laaja kirjo erilaisia seuraamuksia (nuorten osalta koavasti Marttunen 2008 ja 2006 sekä Kuula, Pitts ja Marttunen 2006, 315–317).

Tällä hetkellä on helppo yhtyä Marttusen (2008, 416) arvioon, kun hän katsoo Garlandin ”teesien” olevan etäisiä suomalaiselle kontrollikulttuurille.

”Garlandin esittämät USA:n ja Englannin kriminaalipolitiikan linjaukset ovat yhä kokoilla vieraita Suomessa – etenkin nuorisrikosoikeudessa. Suomen, kuten myös muiden Pohjoismaiden, yhteiskunnallinen tilanne on hyvin erilainen kuin Yhdysvaltojen ja Britannian. Suomessa uusliberalistiset talousopit eivät ole saaneet sellaista sijaa kuin näissä maissa.”

Marttusen ilmaus ”ovat yhä” on yhtä aikaa huojentava ja huolta herättävä. Onko kyse vain ajasta, mutta suunta on sama kuin USA:ssa ja Britanniassa? Muutama lisähuomio on paikallaan sen toteamisen ohella, että uusklassismin vaikutus on Suomessa vielä vahva ja että se tukeutuu hyvinvointimalliin ja korostaa sosiaalipolitiikan merkitystä. Ensinnäkin voi todeta, ettei Suomessa ole sellaista median kiinnostusta (Lappi-Seppälä 2007, 243) seuraamus- ja rikosoikeusjärjestelmää kohtaan, joka pyrki määrätietoisesti vaikuttamaan päätöksentekoon tai kriminaalipolitiikan suuntaan, saati tuomareiden tuomitsemiskäytäntöön. Teemoina julkiuudessa ovat olleet esillä esimerkiksi raiskaukset, lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset ja jossain määrin talousrikokset, mutta ei sillä tavoin yleistä pelkoa lietsovina kuin Garland kuvaa omassa analyysissään Britanniasta ja Yhdysvalloista. Pikemmin Suomessa on kyse yksittäisten tapausten kautta avatuista kriittis-demokraattisista keskusteluista, joilla toki on oma vaikutuksensa käytäntöihin.

Suomessa ei ainakaan toistaiseksi ole nähtävissä tahoja, jotka pyrkisivät erityisen aktiivisesti luomaan pelon kulttuuria. Luottamus tutkimukseen ja kriminaalipolitiikan asiantuntijoihin on varsin vahva. Päinvastoin voi sanoa, että argumentaatio pyritään varsin laajasti perustamaan tutkimustietoon ja sillä korostetaan suomalaisen yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta. Myöskään kasvanut huomio uhrin asemasta ei perustu Suomessa sellaiseen ajatukseen, että uhrin aseman parantaminen edellyttää yleistä nykyistä ankarampaa rankaisemiskäytäntöä. Esimerkiksi sovittelutoiminnassa korostuva uhrin asema lähtee aivan toisenlaisista lähtökohdista pyrkiessään yhteisötason ratkaisuihin (Iivari 1991). Oikeushallinnon strategiset linjaukset korostavat yhdyskuntaseuraamusten merkitystä ja tuomitun tilanteen huomioon ottavaa toimeenpanoa sekä lainrikkojan mahdollisuutta ja kykyä muutokseen. Suomessa rikosta ei pidetä osana ihmisen ”luontoa”, jota vain kontrollin keinoin voidaan suitsia. Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen periaateohjelma toteaa: ”Täytäntöönpanossa otetaan huomioon tuomitun tilanne ja yksilölliset tarpeet. Täytäntöönpanoon sisältyvien toimenpiteiden on vahvistettava yksilön kykyä ottaa vastuu omasta elämästään ja vastata tekojensa seurauksista” (Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltolaitoksen... 1999, 4). Sama on uudis-

tettu yhdistyneen Rikosseuraamuslaitoksen⁸ vuosien 2011–2020 strategiassa (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011) toteamalla, että

Rikosseuraamusasiakkaat muodostavat marginaalisen huono-osaisten ihmisten ryhmän, jonka koulutustausta, sosiaalinen asema, ammatillinen ura ja terveydentila ovat selkeästi heikommät kuin muulla väestöllä. Päihderiippuvuus ja mielenterveyden häiriöt ovat hyvin yleisiä. Tiedot rikosseuraamusasiakkaiden terveydentilasta, työkyvyn alenemisesta sekä hoidon ja kuntoutuksen tarpeista on otettava huomioon toimintoja suunniteltaessa.

Vaikka Suomessakin on kasvavassa määrin otettu paikallisyhteisöjä mukaan rikostentorjuntaan ja turvallisuusstrategioiden luomiseen, ei kyse ole niinkään paikallistoimijoiden valjastamisesta kontrolliin kuin mukaan saamisesta yhteisötasoiseen keskusteluun osana hyvinvointipolitiikkaa. Täysin ongelmatonta tämä ei ole. Kehitys voi kulkea Garlandin kuvaamaan suuntaan, ja myös meillä yksityiset turvallisuusmarkkinat kasvavat nopeasti. Suomen perustuslakia tulkitaan niin, että se estää yksityisten vankiloiden perustamisen ja yksityisten yritysten käytön vankiloiden valvontatyössä. Merkittävää julkista valtaa voi käyttää vain viranomainen (Suomen perustuslaki 1999, 124 §).

Tämän tutkimuksen kannalta on merkittävää se, että vaikka yhdyskuntapalvelu eräällä tavalla murtaakin vahvan uusklassisen oikeusajattelun joitain piirteitä, sen soveltaminen Suomessa on tapahtunut vahvasti uusklassismin hengessä. Yhdyskuntapalvelu ei ole merkinnyt vaihtoehtoa vankeudelle tuomion mittaamisen tai muun oikeusharkinnan merkityksessä, vaan sen mahdollinen vaihtoehtoisuus ja erityisyys näyttäytyvät rangaistuksen toimeenpanossa informaalina oikeudenkäyttönä. Tämä voi merkitä mahdollisuutta, jossa kansalaisyhteiskunnassa toimeenpantava rangaistus olisi sekä yksilön kannalta yhteiskuntaan kiinnittävä seuraamus että yhteiskunnallisesti merkityksellinen tapa rikosten yhteisötasoiseen sovittamiseen. Tätä kysymyksenasettelua käsittelem tutkimukseni osassa I teoriakirjallisuuden ja osassa II empirisen aineiston vuoropuheluna.

⁸ Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 2009.

3. Tutkimuksen tehtävä, metodi ja aineistot

Yhdyskuntapalvelun tutkiminen seuraamuksen toimeenpanon käytäntöinä asettaa tutkijan useiden kysymysten äärelle. On suhteellisen helppoa tehdä valinta ja ymmärtää yhdyskuntapalvelu seuraamukseksi, jolla on oikeudellinen ja oikeustieteellinen perustansa, ja samalla ymmärtää, että siihen kohdistuu oikeustieteen ohella vankka yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen intressi. Mutta miten tutkia tätä kokonaisuutta? Miten rajata se hallittavissa olevaksi tutkimuskohteeksi? Seuraavassa tuon esille tekeminäni valintoja ja rajauksia, joiden varassa teoriavetoiseen sisällönanalyysiin (luku 3.4) perustuva tutkimus eteni.

3.1 Tutkimuksen tehtävät kokonaisuutena: tutkimusraportin osat I ja II

Tarkoitukseni on esittää teoreettinen näkemys yhdyskuntapalvelusta tutkimuskirjallisuuden ja empiirisen aineiston pohjalta. Lähtökohtaletukseni on, kuten johdannossa jo tuli ilmi, että yhdyskuntapalvelun erityisyys on sen kommunikatiivisessa, konventionaalisiin yhteisöihin kiinnittävässä luonteessa ja näiden kahden tekijän luomassa integraatiopotentiaalissa. Tutkimukseni tehtävä on analysoida yhdyskuntapalvelua informaalin oikeuden alueeseen kuuluvana oikeudenkäyttönä, joka toteutuu kansalaisyhteiskunnassa luonnollisissa yhteisöissä, joita edustavat yhdyskuntapalvelun palvelupaikat työyhteisöinä.

Tutkimuksen tehtävä toteutetaan kahdessa osassa, joista ensimmäinen osa käsittelee teorioita, joista aineiston keruun ja ensimmäisen analyysivaiheen aikana muodostin tutkimukseni ns. merkittävät johtoajatukset. Toisen osan tehtävä on tulkita ja testata teoriaosan johtoajatuksia analysoimalla yhdyskuntapalvelua suorittavien haastatteluaineistoa. Osassa I valitsemani teoreettinen lähtökohta on ollut Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria ja intersubjektiiviset kommunikaatiosuhteet sen perustana. Kommunikatiivisen toiminnan rinnalla ovat sosiaalisen kontrollin teoria (ulkoinen ja itsekontrolli), ja tutkimuskeskustelut refleksiivisestä oikeudesta. Refleksiivisen oikeuden teoriakeskusteluissa korostetaan itsenäistyviä ja itseohjautuvia oikeuden osajärjestelmiä, jollaiseksi tulkitsen yhdyskuntapalvelun käytännöt informaalin oikeuden alueella tapahtuvana kansalaisyhteiskunnan sosiaalisena kontrollina ja tukena. Pyrin välttämään formaali/informaali – dikotomian ja pääsemään sen ”tuolle puolelle” tukeutumalla faucault’laiseen teoriakeskusteluun niin, että ymmärrän myös yhdyskuntapalvelun tuottavan omanlaisensa vallan ja hallinnan tekniikat. Edellä kuvattujen peruslähtökohtien va-

rassa olen valinnut sen teoriakirjallisuuden, jonka varassa tutkimuksen ensimmäinen osa eteni ja ohjasi empiirisen aineistoni lukemista. Tällä tavoin tutkimusintressini asettuu yhdyskuntapalvelun käytäntöjen kautta syntyvän teoreettisen ymmärtämisen kontekstiin. Tämä rajaa sekä ammattikäytäntöjen, kriminaalipolitiikan hallinnon että uusintarikollisuuden konkreettiset kysymykset ja vaikuttavuustutkimuksen (ks. esim. Lavikkala ja Linderborg 2011) muun tutkimuksen tehtäväksi.

Olen käyttänyt tutkimuksessani teoreettista triangulaatiota (Raunio 1999, 340) käyttämällä useita erilaisia teoreettisia lähestymistapoja, joskin kansalaisyhteiskunnan (esim. Ilmonen 2005), yhteisöllisyyden esim. (Lehtonen 1990; Matthies 2008), refleksiivisen oikeuden (esim. Iivari 1991) ja kommunikaation (esim. Habermas 1984 ja 1987a ja b) teoreettiset käsitteet ovat kaikki sellaisia, jotka täsmentävät tutkimuksen kattokäsitteenä toimivaa informaalia oikeudenkäyttöä. Lopuksi pyrin käyttämään Foucault'n (2005) teoriaa vankeuden historiasta ja yleisempää hallinnan ja vallan analyysiä (Alhanen 2007; Juhila 2009) liittääkseni yhdyskuntapalvelun osaksi rankaisemisen historiallista jatkumoa. On syytä korostaa, etten pidä valtaa ja vallankäyttöä lähtökohtaisesti negatiivisena ilmiönä. Kyse on siitä, että yhdyskuntapalvelussa tuomion täytäntöönpano tuottaa omanlaisensa (valta)suhteen palvelupaikan sisällä. Tutkimuksen tehtävä on tuoda näkyväksi ja arvioida näitä piirteitä, jos sellaisia on. Havainnoilla saattaa olla merkitystä kriminaalihuoltotyölle professiona ja sosiaalityölle sen osana.

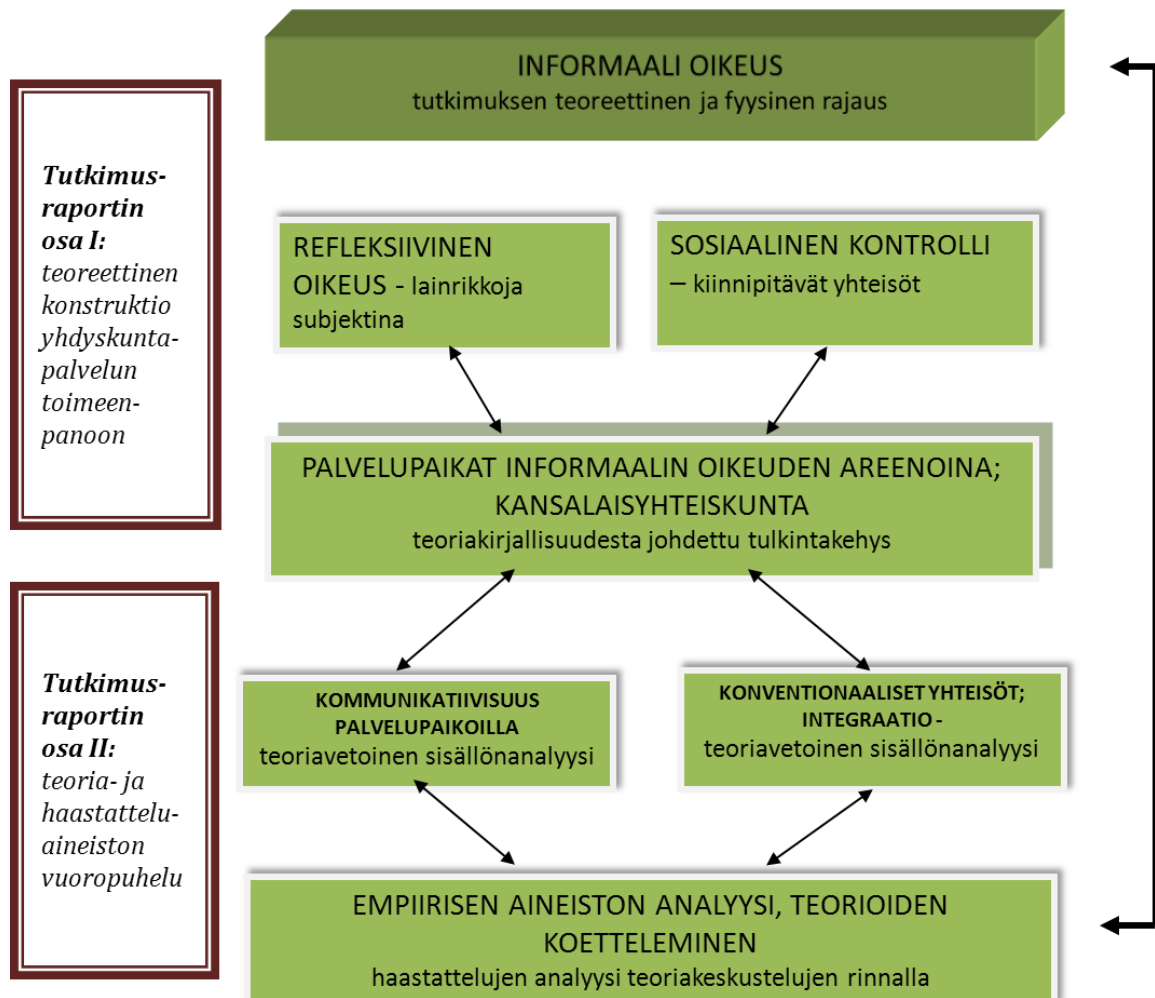
Kysyn samaan tapaan kuin Iivari (1991, 59), onko ”sosiaalisen” alue jotain sellaista, joka voi yhdistää kansalaisyhteiskunnan ja valtion (Hems ja Tonkiss 2000, 2–4). Voiko kyse olla ”uudesta” vallankäytön alueesta, jota ei voi johtaa pelkästään valtiosta eikä pelkästään kansalaisyhteiskunnasta. Jos tämä on teoriassa mahdollista, saattaisi olla keinoja kehittää sitä vastaavaa kriminaalipolitiikkaa ja kriminaalihuoltotyötä. Syntyy foucault'laisittain hahmoteltavaa hallinnan analytiikkaa: valtajärjestelmiä vastustavia voimia, jotka institutionalisoituvat ja synnyttävät kilpailua sekä uusia valtasuhteita (Matthews 1988, 18–19). Suomessa uusklassisella oikeusajattelulla on edelleen suuri vaikutus. Vaikka voi olla vaikea yhdistää mielikuvia erilaisten (vasta)voimien välisestä taistelusta tai radikaaleista päämääristä, ovat em. johtopäätökset kiinnostavia. Matthewsinkin mukaan informaali edustaa liikettä kohti laaja-alaista normitointa, jota luonnehtii desentralisaatio ja uudenlainen hallinnollinen tapa, joka vaikuttaa valtasuhteisiin. Kun yhdyskuntapalvelun toimeenpano tapahtuu kansalaisyhteiskunnassa, ovat palvelupaikkojen tarpeet, toiveet ja käsitykset otettava huomioon viranomaistoiminnassakin. Samoin lainrikkojan tarpeet, edellytykset ja kyvyt tulevat harkittaviksi käytännön järjestelyissä.

Tutkimuksen osassa II ovat tutkimuksen kohteena yhdyskuntapalvelun arjessa toimivat henkilöt ja käytännöt. Empiiristä analyysia tehdään sen ymmärtämiseksi, onko yhdyskuntapalvelussa piirteitä, jotka voivat edesauttaa sellaisen logiikan syntymistä, joka puolestaan tukee irtipääsemistä rikosten tekemisen logiikasta. Kun ihminen toimii lakeja ja sääntöjä noudattaen, hän tekee sen jonkin ”logiikan varassa” (Eskola 1994, 43). Jotta tuon logiikan äärelle pääsisi, Eskolan mukaan tutkijan on kuultava ”henkilön omia selontekoja”. Yhdyskuntapalvelua suorittavien haastattelut edustavat tässä tutkimuksessa edellä mainittuja henkilön omia selontekoja.

Olen formuloinut teoriakirjallisuuden pohjalta empiirisen osan tutkimuskysymykset kahdeksi pääteemaksi, jotka ovat kommunikaatio ja integraatio. Niistä kommunikaation analyysissä yhdyskuntapalvelua analysoidaan ihmisten välisenä suhteena palvelupaikalla ja aineistoa luetaan sen näkemiseksi, auttaako palvelupaikalla olo syyllisyyden, häpeän tai luottamuksen teemojen esille tulossa. Integraation osalta aineistoa luetaan sen havainnollistamiseksi, syntykö tai vahvistuuko yhdyskuntapalvelussa tai sen myötävaikutuksella sellaisia suhteita, joilla voi nähdä olevan yhteiskuntaan kiinnittäviä tai kiinni pitäviä ulottuvuuksia työn, koulutuksen, perhesuhteiden tai tavanomaisten sosiaalisten suhteiden kannalta.

Osien I ja II asettumista tutkimuksen kokonaisuuteen kuvaa seuraava kuvio (kuvio 1)s. Se tuo näkyviin, että tutkimuksen kokonaisuudessa osat I ja II asetetaan vuoropuheluun, ja tutkimuksen johtopäätökset kirjoitetaan niin, että tarkastelen yhdyskuntapalvelua informaalina oikeutena, jossa refleksiivisen oikeuden ja sosiaalisen kontrollin teoreettisista asettamuksista etenen analysoimaan empiiristä aineistoa ja koettelemaan teoreettisen osan lähtökohtia. Empiirisen analyysin teoreettisia välineitä ovat kommunikaatio arjen toiminnan ulottuvuutena ja yhteiskuntaan integroitumisen potentiaalina. Nämä konkretisoituvat sen tarkastelemisena, miten palvelupaikkojen arki ja liittyminen konventionaaliseen (työ)yhteisöön edistää tai on edistämättä kiinnittymistä rikoksettomaan elämäntapaan.

Kuvio 1. Yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena: teoreettis-empiirinen tulkinta

3.2 Dialogisuus tutkimuksessa

Kyösti Raunion (1999, 232) mukaan ihmistieteissä ja Anneli Pohjolan (1993, 270–271) mukaan yhteiskuntatieteissä (tarkemmin tapaustutkimuksessa) yksittäisiä tapahtumia ei tarkastella luonnontieteiden tapaan ”yleisen lainalaisuuden” erityistapauksena. Pyrkimyksenä on ymmärtää yksittäisiä ilmiöitä suhteessa sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiinsa, suhteuttaa niitä teoriaperustaansa (Hirsijärvi ja Hurme 2010, 16–19; Silverman 1994, 31–35) ja sillä tavoin edelleenkehittää teoriaa. Tässä tutkimuksessa yksittäisten haastattelujen tehtävä on tuottaa informaatiota yhdyskuntapalvelun palvelupaikkojen arjesta. Arki puolestaan tulee tarkasteltavaksi teoriakirjallisuuden kautta hahmotettujen sisällöllisten teemojen kautta. Fenomenologisen tutkimusperinteen mukaan tutkijan tulee sitoutua toimijoiden näkökulmiin ja merki-

tyksiin, ja tämä vaarantuu, jos tutkimuksen tekoa ohjaavat liiaksi teoria(t), metodi(t) tai tutkijan omat ambitiot tai arvostukset (Raunio 1999, 275). Rajavaaran (1989, 32) mukaan erityisesti sosiaalitutkimuksen kannalta ”ymmärtävä” lähtökohta on olennainen, kun se ottaa huomioon tutkittavien omat tavat muodostaa tietoa, niin sanotun arkitiedon, sekä tutkittavien omat tulkinnat tiedosta ja omat subjektiiviset kokemukset. Yhdyskuntapalvelun tutkiminen osana kansalaisyhteiskuntaa informaalina oikeudenkäyttönä pyrkii ottamaan huomioon nämä fenomenologiset lähtökohdat (Varto 1992, 86–92; Bryman 1988, 51–53).

Laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää päästä dialogiin tutkittavien kanssa (kokoavasti Raunio 1999, 277–279; menetelmän pulmista esim. 280). Tässä tutkimuksessa ovat korostuneet ne tutkittavien esille tuomat merkitykset, joita he ovat antaneet yhdyskuntapalvelun arjessa tapahtuvalle toiminnalle, jolloin haastattelujen kokonaisuus ja elämäkerralliset elementit ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Haastattelut on toteutettu teemahaastatteluina (esim. Bryman 1988, 150; Hirsijärvi ja Hurme 2010, 67), joissa ei ole noudatettu tarkoin sidottua järjestystä eikä käsittelytapaa, vaan haastateltavien kokemukset ja merkityksenannot ovat osaltaan ohjanneet haastattelutilanteita. Näiltä osin käytetyssä metodissa on ns. Grounded Theoryn piirteitä (Corbin ja Staruss 1990, 6; Glaser ja Strauss 1967). Haastatteluille vaihtoehtoinen tapa olisi ollut osallistuva havainnointi (esim. Atkinson ja Coffey 2002). Havainnointi olisi voinut tuottaa yksityiskohtaisempaa tietoa (Hirsijärvi ja Hurme 2010, 37–38) erityisesti analysoidessani kommunikaation merkitystä palvelupaikoilla. Kommunikaation käsitteellä on keskeinen asema aineiston analyysissä, mutta kommunikaation merkitys tutkimusta jäsentävänä kategoriana selkiytyi vasta aineiston keräämisen ja analyysin aikana, eikä olisi siten ohjannut havainnointia ainakaan aineiston keräämisen alkuvaiheessa. Havainnointi olisi ollut paljon työläämpi toteuttaa, jolloin tutkittavien määrä olisi vääjäämättä jäänyt nykyistä suppeammaksi. Tämä olisi puolestaan voinut johtaa monien nyt käsiteltävien teemojen poisjäämiseen, koska haastattelutilanteissa syntyi uudenlaisia ”teoreettisia johtoideoita” (Hirsijärvi ja Hurme 2010, 136) seuraavia haastatteluja ja aineiston uudelleenluentaa varten. Haastatteluilla on tähdätty teoreettisesti perustellun kokonaiskuvan luomiseen yhdyskuntapalvelun arjesta haastateltavien omien merkityksenantojen perusteella.

Kiinnostuksen kohteena on ollut yhdyskuntapalvelun ymmärtäminen vankeudesta erottuvana itsenäisenä konstruktiona, jolloin tiedonintressi (esim. Raunio 1999, 360–370) on ollut uusia näkökulmia etsivä, ei niinkään tunnettujen asioiden vahvistamiseen pyrkivä. Tutkimuksessani haastatteluaineiston analyysin suhde teoria-ainekseen on moniulotteinen (Hirsijärvi ja Hurme 2010, 16). Teoreettisen orientaation tehtävä tutkimuksessa on ”tarjota ymmärrys kon-

tekstistä, jossa ihmisten sosiaalisia ilmiöitä koskevat kokemukset ovat merkityksellisiä” (Raunio 1999, 309). Teoreettinen ymmärrys on kasvanut vähitellen ja koostunut pala palalta (Kekoni 2007, 80; Kääriäinen 1994, 22; Raunio 1999, 293 ja 307; Valokivi 2008, 41). Silti tavoitteena ei ole ollut teorian kehittäminen itsessään, vaan analyysivaiheessa aineiston perustalta käyttöönotetut teoreettiset lähtökohdat ovat ohjanneet aineiston uudelleenlukemista ja tulkintaa. Tällöin puhutaan abduktiivisesta lähestymistavasta (Grönfors 1982, 33–37; Hirsijärvi ja Hurme 2010, 136; Kääriäinen 1994, 22, viite 3; Niemi 2010, 48–49). Grönforsin tapaan ajateltuna tutkimuksessa pyritään ”teoreettisten johtoajatusten” avulla pääsemään käsiksi siihen arjen logiikkaan, jonka varassa yhdyskuntapalvelun toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa tulee ymmärrettäväksi. Ymmärtäminen tässä merkitsee yhtäältä sen ymmärtämistä, minkälaisien tekijöiden varassa yhdyskuntapalvelun arki näyttää sujuvan hyvin tai huonosti ja toisaalta teoreettisella tasolla sen ymmärtämistä, mikä on yhdyskuntapalvelun omintakeisuus seuraamuksena. Pyrkimyksenä on jäsentää tutkittavien toimintaa teoreettisin käsittein (Jokinen ym. 1995, 22–23), jolloin tutkittavien tulkinnat, kuvaukset ja merkityksenannot toiminnalleen yhdyskuntapalvelun kontekstissa tulevat tulkituiksi suhteessa teoreettiseen viitekehukseen. Samalla tulevat teoreettiset asettamukset tarkastelun kohteiksi siinä määrin, miten ja millä edellytyksillä ne vastaavat haastatteluaineistosta tehtävää tulkintaa. Teoreettisen konstruktion varassa tapahtuva empiirisen aineiston luenta tarkoittaa teorian ja empirian yhtäaikaista ja dialogista läsnäoloa tutkimuksen tekemisen kuluessa. Empiirisen aineiston luenta ja kerääminen ovat ohjanneet teoreettisten valintojeni tekoa, ja sen jälkeen empiiristä aineistoa on lähiluettu teoreettisen konstruktion vetämänä. Tavoitteena on ollut dialogiin nojaava yhdyskuntapalvelun teoreettinen ja käytännöllinen paremmin ymmärtäminen.

Aineiston analyysi on tehty etsimällä haastatteluista teoreettiseen tutkimuskeskusteluun linkittyviä teemasisältöjä. Lähestymistapaa voi kuvata Kekonin (2007, 100) tapaan realistiseen tieteenkäsitykseen pohjautuvaksi sisällönanalyysiksi. Lähestyn aineistoa siten, että haastattelut kertovat jotakin siitä reaali maailmasta, johon yhdyskuntapalvelu kuuluu, mutta pyrkien tiedostamaan, että näin tuotettu tieto on tuotettu tuossa haastattelutilanteessa ja tutkimustani varten (Kekoni 2007, 93; Pösö 2004, 34–35). Tutkija valitsee tästä kokonaisuudesta näkökulman, jolla tutkimus raportoidaan (Forsberg 2002, 108). Keskityn aineiston analyysissa ”tarinan eksplisiittiseen sisältöön” valittujen teemojen mukaisena eli siihen, mitä kertojan sanomana on tapahtunut ja miksi (Kekoni 2007, 96).

3.3 Tutkimuksen aineistot

Tutkimukseni teoreettisen aineiston (osa I) rinnalla oleva empiirinen aineisto (osa II) koostuu kevään ja syksyn 2007 aikana keräämistäni haastatteluista. Keräsin aineiston osana tutkimusta, jonka tehtävänä oli selvittää sekä yhdyskuntapalvelua suorittavien että viranomaisten käsityksiä yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena. Käsillä olevan tutkimuksen näkökulmasta kyse oli esitutkimuksesta, joka mahdollisti suhteellisen laajan haastatteluaineiston keräämisen ja litteroinnin. (Rautniemi 2009). Keräsin myös viranomaisten kokemuksia yhdyskuntapalvelusta saadakseni esille mahdolliset ristiriidat eri toimijoiden tavassa ymmärtää yhdyskuntapalvelu. Väitöstutkimuksessani rajasin analyysin informaalin oikeuden alueelle, koska se näytti tekevän yhdyskuntapalvelusta erityisen suhteessa muuhun suomalaiseen seuraamusjärjestelmään. Esitutkimuksessa nousivat tärkeiksi käytännöt, joiden varaan haastateltavat käsityksensä yhdyskuntapalvelusta muodostivat. Ammattilaisten haastattelut eivät edellyttäneet uutta lähilukemista, koska huomion keskipisteeksi valitsin yhdyskuntapalvelun tuottaman yhteisöön kuulumisen tai kuulumattomuuden kokemuksen ja vaikutukset, eli informaalin oikeuden alueen. Perustelen ratkaisua sillä, että viranomaisilla oli varsin yhdenmukainen kuva siitä, että yhdyskuntapalveluun liitetyt myönteiset tekijät liittyvät yhdyskuntapalvelun rakenteeseen liittäen tuomittu jonkin konventionaalisen yhteisön jäsenyyteen. Tähän he yhdistivät tavanomaisuutta luovan arkirytmien, kuten tässä tutkimusraportissa haastatellut yhdyskuntapalvelun suorittajat ja palvelupaikkojen yhdyshenkilöt tekevät (esim. luvussa 7.1). Tutkimuksen esivaihe osoitti, etteivät formaalin oikeuden toimijoiden käsitykset yhdyskuntapalvelusta rangaistuksena poikkea olennaiselta osin informaalin oikeuden toimijoiden (ml. yhdyskuntapalvelun suorittajat) käsityksistä (Rautniemi 2009, 125–140). Viranomaiset eivät luonnollisesti osanneet kuvata arjen käytäntöjä.

Yhdyskuntapalvelun suorittajien ja palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden haastattelujen tarkempaa luentaa ohjasi teoriakirjallisuuden perustella muodostetut tutkimustehtävät. Keskityin yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon palvelupaikoilla tapahtuvana kommunikaationa ja yhdyskuntapalvelun arjen käytäntöinä. Väitöstutkimuksen tutkimusongelmat ja teoreettiset lähtökohdat ovat olleet koko tutkimuksen ajan ”dialogisessa vuoropuhelussa” toistensa kanssa. Tämä eteni ensin yleisenä kiinnostuksena yhdyskuntapalveluun käytäntönä, sitten täsmennyneempänä teoreettis-empiirisenä kiinnostuksena intersubjektiivisiin kommunikaatiosuhteisiin, sosiaaliseen kontrolliin ja integraatioon. Integraation tarkastelu jakautui elämänkaariteoreettisen (Giele ja Elder 1998; Elder 1998; Kivivuori ja Linderborg 2009, 6–7) viitekehyksen

kautta lukemaan aineistoa työn- tai koulutuksen, perheen, parisuhteen ja sosiaalisten suhteiden teemoina.

Seuraavassa taulukossa on kerätyn haastatteluaineiston kuvaus. Kursivoidulla ja lihavoimilla merkityt haastattelut muodostavat nyt puheena olevan väitöstutkimuksen teoreettisesti tulkitun empiirisen aineiston. Viranomaisten haastatteluihin ei tässä tutkimuksessa suoraan viitata, mutta ne ovat olleet edellä kerrotulla tavalla taustalla vaikuttavina informantteina tutkimuksen teoreettisten kysymysten formuloinnissa ja tutkimuskysymysten valinnassa. Esitutkimuksen tulosten perusteella oli perusteltua ajatella, että yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon liittyy sellaisia informaalin oikeuden alueelle kuuluvia elementtejä, joita myös formaalin oikeuden alueella toimivat viranomaiset tunnistavat, vaikka eivät niitä osaa käytäntöinä nimetä.

Taulukko 2. Empiirinen aineisto

Haastattelut	Haastateltavien lukumäärä	Litteroidun tekstin sivumäärä (12pt)	Haastattelujen teko aika
<i>Palvelun suorittajat</i>	<i>24 henkilöä</i>	<i>314</i>	<i>Pääosin 4-6/ 2007</i>
<i>Palvelupaikkojen yhdyshenkilöt</i>	<i>10 henkilöä</i>	<i>128</i>	<i>Pääosin 9-11/ 2007</i>
Kriminaalihuollon työntekijät	26 henkilöä neljässä ryhmä- ja yhdessä yksilöhaastattelussa	130	Esihaastattelut 2-3/ 2007, varsinaiset haastattelut 9-10/ 2007
Syyttäjät	4 henkilöä yhdessä ryhmä- ja yhdessä yksilöhaastattelussa	38	11/ 2007
Tuomarit	11 henkilöä kolmessa ryhmähaastattelussa	63	11/ 2007
Yhteensä	75 henkilöä	673	

Paynen (2005, 32–39) tyypittelyn mukainen käytännön näkökulmani aineistoon merkitsee, että asiakkaiden maailma ja sen kuvaaminen on keskeisessä roolissa silloin, kun pyrin tulkitsemaan teoreettisesta keskustelusta esille otettuja teemoja (Mäntysaari ym. 2009, 11). Tekeväni valinta perustuu, suuntaa ja rajaa tutkimuksen informaalin oikeuden alueelle ja merkitsee empiirisen aineiston lukemisessa huomion kiinnittämistä kommunikaatioon, sosiaalisiin suhteisiin ja integraation ulottuvuuksiin. Tällöin käsiteltäväksi eivät tule sen enempää oikeuden mittaamisen tai kriminaalihuoltotyön ammattilaisten toiminta suhteessa haastateltaviin. Ne kuuluvat formaalin oikeuden alueelle. Tästä huolimatta tutkimuksen tuloksia voi tarkas-

tella suhteessa oikeuden jakamisen problematiikkaan ja sosiaalityöhön suhteessa kriminaali-
huoltotyöhön ammattina.

Esitutkimusvaiheessa kaikki haastattelut litteroitiin Tutkimustie Oy:ssä teksteiksi. Tekstien purkaminen katsotaan usein avaimeksi päästä sisälle haastatteluihin. Koska päädyin siihen, että varsinaisen litteroinnin tekee ulkopuolinen taho, kuuntelin nauhoituksia alkuvaiheessa toistuvasti saadakseni kuvan siitä, mistä haastateltavat puhuivat ja mitkä asiat heille näyttivät olevan tärkeitä. Kuuntelin nauhoja matkoilla haastatteluun ja sieltä palatessani, pilkkoessani halkoja talven varalle tai ollessani koiran kanssa lenkillä. Vaikka tekstin litteroiminen itse olisi epäilemättä joltain osin auttanut haastattelujen analyysissä, uskon käyttämäni kuuntelutekniikan kompensoineen tätä puutetta, ja koin sen omakseni. Kuunnellessani nauhoja yhä uudelleen palautuivat mieleeni haastatteluun liittyneet tunnelmat. Esimerkkinä tästä käyköön haastattelu, jossa muutaman kuuntelukerran jälkeen oivalsin taustalta kuuluvan äänen olevan kaappikellon tasaista käyntiä. Kellon ”kodikkuuden” luoma kontrasti haastattelun sisältöön, palauttaa mieleeni tunnelman, kun haastateltava oli kertonut, kuinka oli menettänyt työpaikkansa rikoksen seurauksena. Kun aikaa jäi litteroimiselta, käytin aikaa nauhojen kuunteluun, jolloin vastaavasti äänimaailmat ja puheet tulivat tutuiksi. Tällä tavoin muiden kuin itseni litteroima teksti oli minulle hyvin tuttua, kun aloin lukea niitä teoreettisen viitekehysten ja analyysin rakentamiseksi. Teksti toi esiin uusia huomioita, jotka eivät kuuntelemalla olleet tulleet esille.

Haastatteluista syntyneen esiymmärryksen varassa aloin hahmottaa teoreettista keskustelua ja muodostaa siitä teoreettista viitekehystä omalle tutkimukselleni. Tästä lähtökohdasta yhdeksi keskeiseksi teoreettiseksi kysymykseksi valikoitui jo kerrotulla tavalla informaali oikeus ja kansalaisyhteiskunta. Yhdyskuntapalvelua koskeva yhteiskuntatieteellinen tutkimus on suhteellisen vähäistä, joten näkökulma oli myös siksi perusteltu.

Haastattelujen pääteemat olivat yhdyskuntapalvelun suorittajille (liitteissä haastattelurungot):

1. Palvelun aloittaminen ja kokeminen, yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitysvaihe.
2. Suhde kriminaalihuoltotyöntekijöihin, muihin viranomaisiin tai omiin verkostoihin.
3. Elämäkulku lyhyesti ennen yhdyskuntapalvelun aloittamista.
4. Yhdyskuntapalvelun merkitys tuomitulle.
5. Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena.

Haastattelujen pääteemat yhdyskuntapalvelun palvelupaikkojen yhdyshenkilöille olivat:

1. Minkälainen teidän työyhteisönne on palvelupaikkana?
2. Ovatko yhdyskuntapalvelun suorittajat osa työyhteisöä, tekevätkö he samoja tehtäviä kuin muut?

3. Tuleeko paljon sellaisia yhdyskuntapalvelun suorittajia, joista näkee, että tämän henkilön kanssa tulisi työskennellä enemmän kuin mitä nyt työskennellään?
4. Onko yhdyskuntapalvelussa mahdollista nähdä yhteiskuntaan integroivia tai kuntouttavia elementtejä?

Esimerkkinä etenemistavastani olkoon Harrin haastattelu. Se oli onnekseni järjestyksessään toinen tekemäni haastattelu. Kun kuuntelin nauhoitusta uudelleen ja luin litteroitua tekstiä, havaitsin että Harri pohtii sitä, miksi tuomion toimeenpano on nyt aivan toisenlainen kuin aiemmat vankeudet. Toinen teoreettisen viitekehyksen muovautumiseen merkittävästi vaikuttanut haastattelu oli Vesan haastattelu, jossa hän vertaili kahta erilaista palvelupaikkaa toisiinsa. Nämä haastattelut auttoivat minut aluksi kommunikatiivisen toiminnan teorian jäljille ja sittemmin lähilukemaan koko empiiristä aineistoa valitsemastani teoreettisesti painottuneesta näkökulmasta. Palvelupaikkojen erityisyys näyttäytyi haastateltavien tavassa puhua siitä, miten palvelupaikkojen ”arjen järki” on merkityksellistä. Otin mukaan keskustelut häpeästä, korvaamisesta ja luottamuksesta, joita analysoin luvussa kuusi moraalisen koodistona.

Luvun seitsemän teoreettinen näkökulma empiiriseen aineistooni on integraation näkökulma. Se vaikutti aluksi eräänlaiselta itsestäänselvyydeltä, sillä rangaistuksen toivotaan yleensä tuottavan sellaisen tuloksen, että tuomittu ei enää tee rikoksia. Eläminen ilman rikoksia edellyttää tavanomaisia suhteita, ja siten puheeseen liittyvät työ, koulutus, perhe ja konventionaaliset rikoksiin liittymättömät sosiaaliset suhteet ja verkostot. Orvokin ja Marken haastattelut otin laajempaan, yhdyskuntapalvelun integraatiomerkitystä käsittelevään analyysiin esimerkkinä lasten, äidin ja perheen institutionaalisesti välittyneestä positioista. Näitä kysymyksiä lähestyin sosiaalisen kontrollin teorian viitekehyksestä. Kun aloin analysoida perheeseen liittyviä kysymyksiä, teoreettisen keskustelun suunta vei muita teemoja vahvemmin sosiaalityön teoriakeskusteluun. Se antoi paremmat välineet integraation ymmärtämiselle kiinnipitävinä yhteisinä ja käytäntöinä kuin perinteinen kriminologinen kirjallisuus, vaikka sosiaalisen kontrollin ja itsekontrolliteoria säilyvät teoriavetoisen lähestymistapani perustana.

3.4 Teoriavetoinen sisällönanalyysi tutkimuksen lukutapana

Tutkimuksessani on kyse ”teoriavetoisesta” sisällönanalyysistä (esim. Hirsijärvi ja Hurme 2010, 173), eli teorioiden luomisen ja havaitsemisen käsitteellistämisen vuorovaikutteisesta prosessista (Mäntysaari ym. 2009, 10). Empiirisen aineiston merkitys analyysissä on keskeinen, mutta sen käsitteellistäminen edellyttää teoreettisesti perusteltua struktuuria. Vaikka tutkimusaineisto koostuu teoriakirjallisuuden ohella haastatteluista, tutkimusintressi on vain

ohuelti asiakkaiden kerronnan tavoissa ja nyansseissa tai elämäkerrallisissa ulottuvuuksissa. Kyse ei ole narratiiviseen (Gubrium ja Holstein 1997, 146–160; Hirsijärvi ja Hurme 2010; Shaw ja Gould 2001, 37–38; Törrönen 2005) metodiin perustuvasta aineiston luennasta, vaan haastateltavat ja heidän tuottamansa kertomukset tai tarinat ovat tutkijalle informantteja (Alasuutari 1999, 83; Atkinson 2002, 121–140), joiden varassa tämä tekee tulkintoja. Kyse ei ole, kuten Kari Palonen (1988, 14–15) toteaa siitä, että siirryttäisiin ei-tiedosta tietoon, vaan siitä, että ymmärretään paremmin. Näin ymmärrettynä haastattelut ovat verrattavissa tekstiin, jota tutkija yrittää ymmärtää ja tulkita. Teoreettiset lähtökohdat ovat ohjanneet aineiston uudelleenlukemista ja tulkintaa.

Henkilöt valikoituivat haastateltaviksi Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöiden välityksellä lähettämäni kirjeen perusteella (kirje ja suostumuslomake raportin liitteissä). Kolmen Kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimiston työntekijät toimittivat asiakkailleen kirjeen, jossa pyysin heitä osallistumaan tutkimukseen. Suostumuksensa antaneet toimittivat vastauksen takaisin minulle Kriminaalihuollon työntekijöiden välityksellä. Menetelmän edut ovat siinä, että se oli nopea, kattoi laajasti asiakaskunnan ja tuotti varsin suuren joukon haastatteluja. Tietosuojaan liittyviä päätöksentekoa ei tarvittu eikä myöskään tutkimuseettisiä (Hirsijärvi ja Hurme 2010) ongelmia syntynyt, koska potentiaalit haastateltavat saivat kirjeessäni tiedon mistä on kyse, ja he saattoivat vielä kysyä mieltään askarruttavia asioita omalta työntekijältään. Viranomaisrekisteritietoja ei luovutettu miltään osin tutkijalle ennen henkilökohtaista suostumusta osallistua tutkimukseen. Vastaavasti haastateltavien valikoitumiseen mainitulla tavalla liittyy joitain ongelmia. Saattaa olla, että haastatteluun eivät halunneet osallistua ne henkilöt, joilla oli muita enemmän vaikeuksia yhdyskuntapalvelun palvelupaikalla tai joilla olisi ollut kriittisempiä näkemyksiä kuin nyt valikoituneilla oli. En pidä tätä kuitenkaan kohdalokkana kysymyksenä sen vuoksi, että haastatteluaineisto oli suhteellisen laaja, ja käsiteltyjen teemojen sisällä puhuttiin myös ongelmista sekä esitettiin kritiikkiä. Mainittua ongelmaa ei olisi kokonaan voinut välttää valitsemalla jokin toinen tapa kutsua haastateltavia.

Haastattelututkimukseen liittyy aina eettisiä kysymyksiä, joiden kanssa tutkija joutuu vaikeiden valintojen eteen. Haastattelut tehtiin pääosin haastateltavien kotona heidän omasta aloitteestaan ja milloin niin ei käynyt, jonkin viranomaisen kautta saadussa tilassa. Palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden haastattelut tehtiin kaikki heidän omilla työpaikoillaan. Kun haastattelija pääsee jonkun kotiin, se kertoo jollain tavalla luottamuksesta haastattelijaa kohtaan. Haastateltavat kertoivat hyvin avoimesti omista elämänvaiheistaan ja läheisistään sekä kykenivät tutkijaa hämmästyttäneellä tavalla analysoimaan omia valintojaan ja elämäntilan-

teitaan. He pohtivat läsnä ollessani niitä vaikutuksia, joita heidän ratkaisuilleen on ollut tai mitä joillakin toisilla ratkaisuille olisi voinut olla. Tutkimusraportin muotoon puettuna nämä kokonaisuudet ovat yhtäältä pirstoutuneet ja typistyneet valitsemani tutkimusongelman näkökulmasta, mutta silti avaavat paljon haastateltavien elämästä (Pösö 2004).

Oikeutuksen tekemälleni olen saanut siitä, että vapaaehtoisesti haastatteluun osallistuneet haastateltavat olivat useimmiten hyvin vapautuneita haastattelutilanteissa ja halusivat kertoa kokemuksestaan. Syntyi vaikutelma, että voin tarjota kanavan merkityksellisen kokemuksen välittymisestä tutkimukseni lukijoille. Yhdyskuntapalvelun arjen toiminnan ja käytäntöjen analyysiä ei ole paljon tehty, vaikka vuositasolla yhdyskuntapalvelua suorittaa yhden suuren suomalaisen vankilan vankimäärää vastaava määrä ihmisiä. Kriminologiapainotteinen ja teoriavetoinen sisällönanalyysi merkitsi sitä, ettei tarinoiden narratiivinen esittäminen yksilöiden elämäkerrallisina kertomuksina ollut tarpeen, vaan haastattelukohtien valinta tekstiksi tähän tutkimukseen tapahtui teoriasta johdettujen käsitteiden varassa. Silti niistä välittyy paljon enemmän haastateltavien elämästä kuin kaksi kertaa viikossa neljä tuntia kerrallaan suoritettava yhdyskuntapalvelu voi kattaa. Niistä välittyy yksinäisyyttä, köyhyyttä, huolta parisuhteesta ja lapsista. Yhtä lailla haastatteluista välittyy onnistumisen kokemuksia, myönteiseksi koettuja elämäkulun muutoksia ja uusia sosiaalisia suhteita. Ymmärrettävästi palvelupaikkojen yhdyshenkilöt kertovat omasta elämästään niukemmin kuin yhdyskuntapalvelun suorittajat, mutta myös heidän haastatteluistaan avautuu sellaista reflektiota, jonka esittämisen oikeudesta olen joutunut aika ajoin pohtimaan.

Edellä kuvatun kaltaisia eettisiä ongelmia ratkoessani olen arvioinut tekemäni tunnistamattomuuden lupausta haastateltavilleni. Kaikki lainauksissa käyttämäni nimet ovat keksittyjä. Ne olen lainannut lempikirjailijoiltani, koska koen nimen olevan keksittyäkin luontevampi raportointitapa kuin mitä koodi olisi ollut. Haastateltavien ikä on ilmaistu summittaisina eikä yksinäisinä vuosilukuina. Haastateltavat ovat lähtöisin väestöpohjaltaan ja pinta-alaltaan varsin suurelta alueelta, joten lukijan on oletettavasti varsin vaikea yrittää sijoittaa haastateltavaa jonnekin ”paikkaan”. Olen pyrkinyt ilmaisemaan ammatit, palvelutehtävät ja vastaavat seikat yleisillä nimikkeillä ja joskus yhdistellyt tai sekoittanut niitä keskenään. Kaikkia haastateltavia en ole siteerannut tai esitellyt yksityiskohtaisesti lainkaan, koska epäilin, että tunnistamattomuus olisi voinut vaarantua.

Aineiston analyysin rakentaminen kommunikatiivisen arjen ja yhteiskunnallisen integraation varaan tuotti jonkin verran vaikeuksia. Aluksi oli vaikea mieltää, mikä aineistossa edustaa kommunikatiivisuutta, mikä taas integraatiota tai onko niillä eroa. Kävin mielessäni läpi

kysymystä siitä, miten kommunikatiivisuus eroaa vuorovaikutuksesta. Kun edellä esittämäni jäsenitys tutkimuksen rungoksi (ks. kuvio 1 edellä: Yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena: teoreettis-empiirinen tulkinta) alkoi hahmottua, pääsin asiassa eteenpäin. Kommunikatiivisuus, tarkasteltuna työyhteisöjen kokonaiskulttuurisena käsitteenä, merkitsee ”enemmän” kuin puhe. Tämän kokeminen yhdyskuntapalvelun arjessa puolestaan on edellytys monen kohdalla sille, että syntyy riittävä luottamus ”tavanomaista toimintaa” ja yhteiskuntaa kohtaan. Tätä kuvaan kiinnipitävän yhteisön käsitteellä, jolloin kommunikatiivisuus on yhdyskuntapalvelulle ominainen piirre, joka luo edellytyksiä integraatiolle. En usko käsitteiden määrittelyn olevan täydellistä, mutta niiden varassa tutkimusaineiston teoriavetoinen analyysi mahdollistui.

Käytännössä tein sen niin, että kuuntelu- ja litterointivaiheen jälkeen kävin aineistoa läpi hakemalla erikseen yhdyskuntapalvelun suorittajien ja palvelupaikan yhdyshenkilöiden puheesta kohtia, joissa he puhuivat esimerkiksi työstä, perheestä, olemisesta palvelupaikoilla jne. Toisin sanoen nämä ovat teemoja, jotka teoria-analyysin perusteella olin valinnut tärkeiksi yhdyskuntapalvelun informaalin luonteen selvittämisen kannalta. Otin kunkin teeman kerrallaan käsittelyyn poistamalla kustakin haastattelusta muut kuin tarkasteltavaan teemaan kuuluvan puheen. Tallennettuaani näin rajatun haastattelutekstin omaksi tiedostokseen, hain kuvausten yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia sekä yhdistelin ja toin rinnalle teoriakirjallisuuden analyysissä kokoamaani ainesta. Tämän kokonaisuuden raportoin käyttämäni jaotellun mukaisesti (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 91–124).

Niistä haastatteluista, joissa haastateltavien puhe ei näytä tukevan teoreettista lähtökohtaa kirjoitan erityisesti luvussa, jossa analysoin ns. hauraan kommunikaatiosuhteen luonnetta. Tämän ohella tavanomaisia sosiaalisia suhteita käsittelevä luku pitää sisällään puhetta, jossa po. olevat teemat saavat varsin niukasti teorianmukaista tukea. Aineistossa oli vähän sellaisia haastatteluja, joissa kommunikaatio- tai integraatioulottuvuus ei miltään osin olisi tullut esille. Viimeksi mainittu ei ole kuitenkaan varsinainen tutkimustulos, sillä kun tarkasteltavia asioita on suhteellisen paljon, ei ole todennäköistä, että mikään niistä ei tulisi esille. Laadullisessa tutkimuksessa on vaikea osoittaa, että asia olisi ehdottomasti tietyllä tavalla kaikissa olosuhteissa. Siksi teoreettisen intressini kannalta ei ole kohtalokasta, jos jotkin haastattelut ovat teoriaa vähemmän tukevia kuin toiset. Ajattelen tutkimukseni onnistuneen riittävässä määrin, jos sen avulla voi ymmärtää paremmin yhdyskuntapalvelua osana informaalia oikeutta, kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvana toimintana ja vaiheena muuttuvassa rankaisemisen historiassa.

Teoreettisen analyysin pohjalta olen johtanut kolme teoreettista kehystä, joiden varassa olen lukenut ja tulkinut empiiristä aineistoani. Tällaisina kehyksinä ovat toimineen kommunikaatio ymmärrettynä toiminnallisena vuorovaikutuksena palvelupaikkojen arjessa. Toisena kehyksenä on moraalinen koodisto ja luottamus kommunikaation kontekstissa ja kolmantena integraatio kiinnipitävinä yhteisöinä. Kuvaan teoriavetoisen sisällönanalyysin mallia ja käyttämiäni teoriasta johdettuja kehyksiä seuraavassa lyhyesti.

Kommunikaatio palvelupaikkojen arjessa

Kysyn teoriakirjallisuuden perustalta, voiko rangaistuksen suorittaminen kansalaisyhteiskunnassa avata kaksisuuntaisen kommunikaation areenan, jossa formaalin oikeudenkäytön ulkopuolella, mutta rinnan sen kanssa, määritellään kollektiivisia vapauden ja velvollisuuksien rajoja, ja miten tämä ilmenee haastatteluaineistossa?

Yhdyskuntapalvelun asettuu luonteensa vuoksi osaksi luonnollisia yhteisöjä, kuten olen jo esittänyt, luvussa kuusi kuvaan sen käytäntöjä. Tällöin on kyse Habermasia mukaillen orastavasta ”intersubjektiiivisesta sitoutumisesta”. Tämä puolestaan on perusteltavissa yhdyskuntapalvelun kommunikatiivisen ja yhteisöihin kiinnittämään pyrkivän tehtävän kautta. Kysymys siitä, voiko palkattoman työn tekeminen suhteellisen vapaana yhteisön jäsenenä vastata vankilassa suoritettua rangaistusta, saa tällöin vankilasta riippumattoman merkityksen ja vastauksen. Yhdyskuntapalveluun liittyy kiehtova teoreettinen mahdollisuus tuomitun saattamisesta vuorovaikutukseen rikoksiin syyllistymättömien kanssa, josta avautuu mahdollisuus omaksua Heikki Lehtosen (1990) mainitsemia ”kannustettavien vuorovaikutussuhteiden perussäännöstöjä”. Jos näin on, on teoreettisesti perusteltua puhua tavanomaisiin yhteisöihin integroivasta refleksiivisestä seuraamuksesta.

Yhdyskuntapalvelupaikat tarjoavat ainakin kolme erilaista yhdistelmää kommunikaation osapuoliksi suhteessa rangaistustaan suorittavaan henkilöön:

1. Asiakkaan ja työntekijän välinen suhde (Järvinen 2007). Teemaa ei käsitellä tämän tutkimuksen puitteissa, koska kyse on ensisijaisesti formaalin oikeudenkäytön alueen kommunikaatiosuhteesta.
2. Rangaistusta suorittavan ja palvelupaikan työntekijän/työntekijöiden välinen suhde.
3. Rangaistusta suorittavan ja palvelupaikan mahdollisten asiakkaiden (esim. vanhukset ja vammaiset) välinen suhde.

Empiirisen aineiston analyysin tehtävä on paikantaa ja havainnollistaa niitä kohtia, joissa in-formaali oikeudenkäyttö tuottaa kommunikaatiosuhteita, joiden varassa voi lisätä ymmärrystä yhdyskuntapalvelusta. Yhdyskuntapalvelun sijoittuminen kansalaisyhteiskuntaan niin sano-

tuille tavallisille työpaikoille on tekijä, joka merkitsee erilaistuvia vallan tekniikoita Foucaultlaisessa vallan ja hallinnan analytiikan mielessä (Alhanen 2007; Heiskala 2000, 187–196).

Moraalinen koodisto ja luottamus kommunikaation kontekstissa

Hirschi (2008) määrittelee neljä tapaa, jolla sosiaalinen kontrolli vaikuttaa – tai on vaikuttamatta – yksilöiden luontaista rikostaipumusta vähentävästi. Näitä ovat tunnepohjaiset siteet muihin ihmisiin, motivoitunut sitoutuminen perinteisiin instituutioihin ja valintoihin, ajan käyttäminen laillisiin toimintoihin sekä lain noudattamista suosivat uskomukset. Empiirisen aineiston analyysissä etsitään, ilmeneekö haastatteluista tällaisia piirteitä.

Rangaistuksen tehtävä on aina myös moraalisen paheksunnan ilmaiseminen. Tutkimuksen kannalta on kiintoisaa pohtia, voidaanko suomalaisen yhdyskuntapalvelun toimeenpanosta löytää elementtejä, joita voisi tarkastella moraalisen paheksunnan tai katumuksen ilmentyminä. Riittääkö yhdyskuntapalvelussa tapahtuva lyhytkestoinen kiinnittyminen konventionaaliin ja luonnollisiin yhteisöihin tällaisten piirteiden muodostumiseen? Moraalisen elementin mukaan ottamista voidaan perustella sekä sosiaalisen kontrollin lisäämisellä että itsekontrollin vahvistamisella. Moraalinen aspekti voi johtaa painostavaan ilmapiiriin ja ristiriitoihin. Samalla kun yhdyskuntapalvelu kiinnittää tavanomaiseen, se tuottaa omanlaisensa odotuksen normaaliudesta, sen tavoittelusta ja ajatuksen itsereflektiosta. Alhanen (2007, 106) kirjoittaa:

”Foucault analysoi historiantutkimuksissaan erityisesti sitä, miten ihmisiä subjektivoidaan yksilöllisen identiteetin omaavina olentoina ja millä tavoin heidät ohjataan tietynlaisiin itsereflektiivisiin suhteisiin.”

Aiemmin totesin Palosen (1988) tutkimukseen viittaamalla, että tutkimuksessa saatava tieto on paremmin ymmärtämistä eikä siirtymistä ei-tiedosta tietoon. Samaan tapaan yhdyskuntapalvelun tuottamisessa valtasuhteissa on kyse sen ymmärtämisestä, millaisen hallinnan tekniikoin tuo valta syntyy. Silloin on tärkeää analysoida niitä käytäntöjä, joiden puitteissa valta tuotetaan ja auttaa ymmärtämään eri toimijoiden positiot suhteessa yhdyskuntapalveluun. Kun oikeudenkäyttö siirtyy informaalin alueelle, se siirtyy suhteellisen vaikeasti rajautuvalle alueelle. Foote ja Frank (1999, 164; Juhila 2009, 54–55) kirjoittavat siitä, kuinka itsereflektiota korostavassa diskurssissa muutoksesta tulee tavoiteltavaa ja edistymisestä kertovaa, kun taas paikallaan pysyminen voidaan nähdä jopa patologiseksi. Tutkimuksen alussa viittasin yhdyskuntapalvelulain muutokseen (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996). Yhdyskuntapalvelu asettui asteittain ankaroituvan tuomiokäytännön kokonaisuuteen ehdollisen ja ehdottoman

vankeuden väliin (HE 1996; Lappi-Seppälä 2000, 1999c). Sitä ei tuomita aina, vaan mm. aikaisemmat yhdyskuntapalvelutuomiot vaikuttavat tuomitsemiskäytäntöön (ks. Rautniemi 2009, 42). Onko kyseessä asia, jota tulisi selittää oikeustieteen ”asteittain ankaroituvan tuomitsemiskäytännön” doktriinilla, vai onko kyse ajatusmallista, joka pohjautuu kasvavaan itse-reflektion vaatimukseen ja edellä kuvatun kaltaiseen ajatukseen edistymisestä? Kenties ne ovat sama asia. Yhdyskuntapalvelun käytäntöjen tutkiminen on käsitykseni mukaan yksi avain ymmärtää, millaisen ajattelun varassa yhdyskuntapalvelu Suomessa elää sekä millaista objektivointia ja subjektivointia se tuottaa. Toisaalta voi nähdä piirteitä, jotka ovat liitettävissä ”vapauden kautta hallitsemisen” uusliberalistiseen politiikkaan (Helén 2004, 220; Rose 2002, 61–97; Miller ja Rose 1997, 131), jossa huomio kiinnittyy itseen (Alhanen 2007, 149; Juhila 2009, 58;). Toisaalta voidaan nähdä refleksiivisiä piirteitä, jotka perustuvat foucault’laisen teoriakeskustelun siihen puoleen, joka näkee valtion roolin muuttumisena niin sanotuksi biovallaksi. Se ei välttämättä merkitse ajatteluamme kapeuttavaa vallan tunkeutumista kaikkialle. On myös mahdollisuuksia (Juhila 2009, 62) luoda uudenlaisia valta-asetelmia, jotka voivat toimia yksilön kannalta positiivisesti tuottamalla uudenlaista yksilöllisyyttä (Alhanen 2007; Chambon ja Irving 1999, 263; Hänninen ja Karjalainen 1997; 10–11; Heiskala 2000, 189).

Integraatio kiinnipitävän konventionaalisen yhteisön merkityksessä

Integraation kannalta olennainen kysymys on, missä määrin teoreettis-empiirisen aineiston valossa yhdyskuntapalvelua voidaan tarkastella sellaisina käytäntöinä, jotka vahvistavat niitä rangaistuksen puolia, joilla on yksilön kannalta integroiva, tukeva, tuomitun omaa vastuunottoa korostava ja/tai voimaannuttava ulottuvuus. Teoreettisen kehikon avulla analysoin haastatteluaineistoa ymmärtääkseni miten em. asiat näyttäytyvät tai ovat näyttäytymättä, ja millä edellytyksillä tällaisia ulottuvuuksia näyttäisi syntyvän. Integraatio ja kommunikaatio kansalaisyhteiskunnan tasolla yhdistettynä ammatilliseen vuorovaikutukseen loisi perustaa tarkastella yhdyskuntapalvelua teoreettisesti itsenäisenä konstruktiona. Tällöin rangaistukseen yhdistyisi tukea, ja kansalaisyhteiskunnassa toimeenpantavaan rangaistukseen puolestaan yhdistyisi ammatillista kriminaalihuolto- ja sosiaalityötä. Teoriakirjallisuuden perusteella valitut tarkastelutasot ovat perhe, työ ja ei-rikoksiin perustuvat sosiaaliset suhteet, jolloin empiirisestä aineistosta etsitään ne havainnot, jotka viittaavat tällaisiin suhteisiin tai niiden puuttumiseen.

Teoriakirjallisuudessa, joka pohjaa Foucault'n (2005) vankeuden historian analyysiin ja Goffmanin (1997/ 1961) teoriaan totaalisista laitoksista, korostetaan sitä, että vankeus tuottaa lainrikkoisuuden samalla kun se eristää. Chambon (1999, 60) näkee tällä olevan kytkentöjä sosiaalityön käytäntöihin professiona. Juhila viittaa tähän keskusteluun (2009, 51) todetessaan, että foucault'laisen käytäntöjen tutkimuksen tavoite on tehdä näkyväksi ainutlaatuisina pitämämme toimintamallien ja käytäntöjen suhteellisuus. Kun tarkastelen teoriakirjallisuuden perusteella yhdyskuntapalveluun liitettävissä olevia, ja haastatteluissa esille nousevia yhteiskuntaan kiinnostavia elementtejä, on sen merkitys siinä, että rangaistukseen voisi sisältyä periaatteellisesti olennaisia integroivia elementtejä. Tarkoitukseni on näyttää, miten ne haastattavien tulkinnoissa suhteutuvat teoreettisiin lähtökohtiin ja tulevat näkyviksi käytäntöinä, silloin kun tulevat.

OSA I TEORIAKIRJALLISUUTEEN PERUSTUVA TULKINTA

Raunio (1999, 235) mukaan metodologinen rajanveto luonnon- ja ihmistieteiden välillä asettuu siihen, että jälkimmäisessä tutkijat voivat asettaa kommunikaatio- ja vuoropuhelutilantee- seen tutkimuskohteidensa kanssa. Tämän tutkimuksen empiirisen aineiston keruussa on toteutunut samankaltainen asetelma, kun tutkija teoreettisen keskustelun ja tutkittavat kokemuk- sensa perustalta ovat yhdessä lopulta muovanneet sekä haastatteluja että niiden tulkintaa. Raunio kirjoittaa intersubjektiivisesta kommunikaatiosta, jonka avulla tutkimus tavoittelee ymmärtämistä. Tämän tavoitteen kannalta teoriakirjallisuuden rinnalla haastattelut olivat luonteva menetelmä kerätä aineisto, koska ei ollut perusteltua määritellä etukäteen eksaktisti, miten asiaa olisi tutkittava, ja miten yhdyskuntapalvelun arjesta tulisi kysyä ymmärtämistä- voitteen saavuttamiseksi. ”Sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden tulkitseva ymmärtäminen edellyttää tutkijalta pääsemistä dialogiin, vuoropuheluun tutkimuskohteen kanssa” (Raunio 1999, 237).

Tutkimuksen edetessä valitsin intersubjektiivisen kommunikaation käsitteen keskeiseksi teoreettiseksi käsitteeksi itse tutkimuskohteen eli yhdyskuntapalvelun arjen ja informaalin oi- keuden ymmärtämiselle (Burrell ja Morgan 1979, 237–238). Yhdyskuntapalvelussa syntyvää intersubjektiivista kommunikaatiota tarkastellaan tässä tutkimuksessa osana palvelupaikkojen arkea. Välittömän sosiaalisen vuorovaikutuksen konstruoinnin rinnalla vaikuttavat yhteis- kunnan yleiset seuraamuksille antamat merkitykset ja tavoitteet (vrt. Raunio 1999, 241). Näin yhdyskuntapalvelulle annetuissa merkityksissä ja tulkinnoissa yhdistyvät informaalin oikeu- den (palvelupaikat) ja formaalin oikeudenkäytön (viranomaiset) sekä tutkijan ja tutkimuskoh- teen dialogissaan tuottamat merkitykset. Ymmärtäminen ei perustu kausaaliseen malliin, jos- sa yhdyskuntapalvelun ymmärtäminen perustuisi edeltäviin tekoihin, vaan kiinnostuksen koh- teeksi nousevat ihmisten väliset suhteet ja käytännöt palvelupaikoilla, joita tarkastelen kom- munikatiivisen toiminnan viitekehyksessä luvuissa neljä ja kuusi.

Uusitalo kirjoittaa (2001, 105–109) intentionaalisesta selittämisestä, jossa tulevaisuudessa toivottu asiantila tekee nykyisen käyttäytymisen ymmärrettäväksi. Yhdyskuntapalvelun tut- kimuksessa tämä tarkoittaa sitä, että palvelupaikan kommunikaatiosuhteet ovat sidoksissa pyrkimykseen irti rikoksista, eristämisen (vankila) välttämispyrkimyksiin ja pyrkimykseen so- peutua yhteisöihin, joiden toimintaa eivät ohjaa rikokset, vaan konventionaalista toimintaa ohjaava (työ)kulttuuri(t). Tässä suhteessa intersubjektiivisen kommunikaation käsite on he-

delmällinen aineiston analysoinnin välineenä. Yhdyskuntapalvelussa syntyvää intersubjektii-
vistä kommunikaatiota palvelupaikan henkilöstön ja yhdyskuntapalvelun suorittajan välillä
voi kuvata praktisena syllogismina Berglindin (1988) tapaan. Moni yhdyskuntapalvelun suo-
rittaja haluaa muutosta elämässään ja haluaa ja uskoo pääsevänsä eroon rikoksista ja siihen
kuuluvista sosiaalisista suhteista. Monet tuomituista tulkitsevat tilannettaan niin, että se edel-
lyttää oman käyttäytymisen muutosta. Tässä tilanteessa uskotaan tai ollaan vakuuttuneita, että
yhdyskuntapalvelu tarjoaa parhaat edellytykset omalle muutostyöskentelylle, ja että suoriu-
tuminen yhdyskuntapalvelusta on edellytys muutoksen etenemiselle haluttuun suuntaan (vrt.
Berglind 1988, 33–36). Yhdyskuntapalvelun rakenne kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana
vankeusrangaistuksen toimeenpanona tarjoaa, mutta myös pakottaa, tuomitulle mahdollisuu-
den päästä osalliseksi sellaiseen yhteisöön, jossa toiminnan logiikkaa ohjaavat rikoksiin pe-
rustumattomat kommunikaatorakenteet. Kysymys vertautuu sosiaalityöhön sisältyvään ob-
jektivoinnin ja subjektivoinnin jännitteeseen (Juhila 2009, 47–48). Foucault’hon tukeutuvassa
tutkimusperinteessä kiinnitetään huomio yksilöitä enemmän käytäntöihin (Alhanen 2007, 22;
Juhila 2009, 52), joilla tarpeisiin vastataan (Chambon 1999, 58–59). Yhdyskuntapalvelun tut-
kiminen informaalin oikeuden käytäntöinä voi avata tärkeitä näkökulmia myös professioiden
kehittämiseksi. Foucault’hon tukeutuvassa hallinnan (omana tutkimuksen suuntana ”hallinnan
analytiikka” esim. Alhanen 2007; Helén 2004; Rose 2002) ja vallan analytiikassa vankila
vaikuttaa ihmiseen objektivoimalla hänet lainrikkojaksi (Foucault 2005; Goffman 1997/1961;
Alhanen 2007, 107–108) saattamalla rikoksesta tuomitut yhteen ja eristämällä heidät muusta
yhteiskunnasta. Yksinkertaistaen objektivoimisella tarkoitetaan lainrikkoisuuden erityistä tuot-
tamista niin, että yksilö muuttuu parannusta tarvitseväksi poikkeavaksi yksilöksi. Yhdyskun-
tapalvelussa vankeuden käytäntö muuttuu tässä suhteessa ratkaisevalla tavalla yhdyskun-
tapalvelun kiinnittäessä tuomitun tavanomaiseen elämänpiiriin eli työpaikalle. Palvelupaikan
yhdyshenkilöiden näkökulmasta tilanne puolestaan merkitsee mahdollisuuden tarjoamista
niille rikoksentekeijöille, jotka pyrkivät eroon rikoksista ja siihen kuuluvista sosiaalisista suh-
teista. Silloin kun nämä kaksi lähestymistapaa kohtaavat voidaan puhua teoriakirjallisuudessa
esityksessä mielessä ”habermasilaisittain” intersubjektiiivisesta kommunikaatiosta, jolloin teko-
jen merkityksellisyyden ymmärtäminen tulee sosiaalisesti ymmärrettäväksi (Giddens 1993,
50–52; Raunio 1999, 272).

Sosiaali- ja kriminaalihoitotyön näkökulmasta edellä kuvattu avaa mahdollisuudet arvi-
oida sitä, millaisen työskentelyn varassa yksilön mahdollisuuksia voidaan edistää (Berglind
1988, 35), millaisia valtasuhteita yhdyskuntapalveluun sisältyy, millaisia tulkintoja ”oikean-

laisesta elämästä” yhdyskuntapalveluun liittyy ja millaiseen elämään sen puitteissa asiakkaita kannustetaan. Erityistä yhdyskuntapalvelussa on, että ammatillinen työ ja tavoitteet (formaalin oikeuden taso) toimii rinnan informaalin oikeuden (palvelupaikat kansalaisyhteiskunnassa) tason kanssa. Tutkimuksen empiirisen osan analyysi valottaa informaalin alueella syntyviä vallan, tietoperustan ja eettisen ulottuvuuden kysymyksiä (Juhila 2009, 50) lukemalla haastatteluja kommunikaation ja integraation teoreettisten käsitteiden varassa luvuissa kuusi ja seitsemän.

Tutkimuksessani ymmärtämisen kohteena on yhtäältä yhdyskuntapalvelu seuraamuksena, joka toimeenpannaan kansalaisyhteiskunnassa työpaikoilla sekä toisaalta yhdyskuntapalvelun mahdollisen teoreettisen omintakeisuuden ymmärtäminen. Lähestymistapa ohjaa kiinnostuksen yksilöllisen rationaalisuuden sijasta etsimään sellaisia piirteitä yhdyskuntapalvelusta, jossa todellisuutta tuottavat toimijat yhdessä. Yhdyskuntaseuraamus edellyttää yhteisöä ja yhteistä toimintaa, joka voi perustua vain yhteisen kommunikaatiosuhteen olemassaoloon. Alasuutarin (1999, 45). sanoin ”tulee konstruoida toimijoiden yhteinen merkityks maailma tai viitekehys” Tällöin tutkimus ei ole sen enempää rakenne- kuin yksilövetoistakaan, vaan yhdyskuntapalvelun arki muodostaa käytännön, jossa haastateltavat toimivat tietyissä sosiaalis-arkkitehtonisissa puitteissa, jossa yhdyskuntapalvelun arki tuottaa omanlaisensa seuraamuksen. Formaali-informaali -vastinpari tuo näkyväksi sekä mikro- että makrovallan ja niiden kommunikaatiosuhteen (Juhila 2009, 51). Tavoitteena on saavuttaa jotain sen kaltaista kuin Laura Epsteinin (1999, 13) korostaessa Foucault’n tutkimuksia, joissa ideoiden tutkiminen tapahtuu käytännön sovellutusten tutkimisena. Pyrin valottamaan yhdyskuntapalvelun teoreettista ideaa tutkimalla sen toimeenpanon.

Kuvatun kaltainen lähestymistapa perustelee tutkimukseni perusjaon ja asetelman: kun formaali oikeus (säännöt, normit ja viranomaiset) kohtaa informaalin oikeuden alueella ”arjen järjen” (palvelupaikat seuraamuksen toimeenpanopaikkoina) voi tapahtua sääntöjen ja yksilöllisen vapauden vaateen ylittyminen (ks. esim. Raunio 1999, 273; Eskola 1994, 42–45). Ylittyminen tapahtuu sääntöjen ja normien noudattamisena siten, että yksilön omat tavoitteet suhteutuvat yleisiin tavoitteisiin. Palvelupaikkojen ”arjen järki” korostaa sopimista, yhteisiä päämääriä ja keskinäistä kunnioitusta, jonka edellytyksenä on yhteisesti tiedossa olevien rajojen hyväksyminen sekä palvelupaikan (työ)kulttuurin riittävä omaksuminen, josta syntyy teoreettinen potentiaali intersubjektiivisesti sitovien kommunikaatiosuhteiden syntymiselle. Tämä jättää tilaa yhdyskuntapalvelun suorittajalle ja palvelupaikan yhdyshenkilölle omiin valintoihin ja tulkintoihin.

Kytken yhteiskuntatieteen keinoin tapahtuvan yhdyskuntapalvelun arjen tutkimisen praktiiseen tiedonintressiin, siten kuin Raunio (1999) tulkitsee sitä Habermasin tiedonintressiteorian varassa. Yhdyskuntapalvelussa on merkityksellistä lainrikkojan yhteys sellaisen yhteisön kanssa, jonka toiminta ei perustu rikoksiin. Tällöin kommunikaatio nousee keskeiseen rooliin ”yhteisten merkitysten, intersubjektiivisen ymmärryksen ja konsensuksen aikaansaamiselle” (Raunio 1999, 363). Toisaalta tutkimus kytkeytyy kriittiseen tai emansipatoriseen tiedonintressiin jälleen Habermasia Raunion avulla tulkiten. Mahdollisuus päästä rikostaustasta huolimatta osalliseksi konventionaalisen yhteisön jäsenyydestä tarjoaa potentiaalisen mahdollisuuden ”muuntua elämäänsä omaehtoisesti hallitsevaksi toimijaksi” (Raunio 1999, 364; vrt. Granfelt 1998). Ideaalimaisuudestaan huolimatta tällainen tulkintakehikko tarjoaa kiinnostavan tulokulman tutkia sitä, miten tutkimusaineistosta löytyy tai ei löydy tulkintoja, jotka vahvistavat pääsyä irti rikoksia suosivasta ja tuottavasta elämäntavasta. Näennäisestä vapaudesta huolimatta rikoksia tekevässä sosiaalisessa verkostossa eläminen (alakulttuurit), rajoittaa yksilön valintoja huomattavasti (Kivivuori 2011). Kivivuori (mt. 46–47) viittaa mm. Hannu Salaman (1972). suomalaisen kirjallisuuden parhaimpiin kuuluvaan alamaailman kuvaukseen *Siinä näkijä missä tekijä*. Salama kuvaa romaanissaan oivaltavasti rikolliseen alakulttuuriin kuuluvaa pelkoa, pettämistä ja ahdistusta kuvaamalla sodanaikaiseen vastarintaliikkeeseen kuuluneiden elämää. Silloisissa oloissa vastarintaliike edusti rikoslain vastaista toimintaa ja alakulttuuria.

Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria asettaa suuret vaatimukset kielelle ja argumentaatiolle, ja se liikkuu verraten abstraktilla yhteiskuntateorian ja filosofian (Habermas 1987b, 69) alueella. Habermasin kiinnostuksen kohteena on yhteiskunnallisen järjestyksen tuottamisen problematiikka.

”Yhteisymmärryksen funktionaalisesta **näkökulmasta** kommunikatiivinen toiminta edistää kulttuurisen tiedon periytymistä ja uusiutumista. **Toiminnan koordinaation näkökulmasta** se edistää sosiaalista integraatiota ja solidaarisuuden muodostumista. **Sosialisaation näkökulmasta** kommunikatiivinen toiminta lopulta edistää henkilökohtaisten identiteettien muodostumista.” (Habermas 1987b, 87. Lihavointi alkuperäisen tekstin mukaisesti).

Tämä antaa perusteet tarkastella kommunikatiivisen toiminnan teoriaa laajempänä käsitteenä kuin puhtaasti kieleen⁹ perustuvana prosessina. Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teorian operationalisoiminen konkreetin aineiston tutkimukseksi ei ole yksinkertaista (vrt.

⁹Näin siitä huolimatta, että Arja Kilpeläinen (2007) on Niklas Luhmannin ”ekologista kommunikaatiota” koskevassa artikkelissaan vahvasti sitä mieltä, että Habermasilla kyse on perimmältään tiedon kielellisestä välittymisestä (Kilpeläinen 2007, 75–76; Luhmann vs. Habermas vrt. Kangas 1995) ja siten Luhmannin kommunikaatio-teoria olisi yleisempi ja yhteiskunnallisempi.

Giddens 1993, 72–76). Yhdyskuntapalvelun arjesta tehtävät havainnot kertovat varsin ristiriitaisella tavalla kommunikaatiosta tässä suhteessa (luku viisi). Kommunikaatio voi perustua puhetta enemmän toiminnalliseen yhteiseen kokemukseen. Giddens (1979, 139) kirjoittaa, että kyseessä on kielen ja sen käyttötilanteen välinen kytkentä, jossa merkitysten muodostumista tarkastellessa vuorovaikutus on nähtävä ”*kommunikatiivisena kohtaamisena*”, joka muovaa ja organisoii tilanteen tuossa kohtaamisessa. Tämä voi olla se tekijä, joka tekee yhdyskuntapalvelusta erityisen seuraamuksen. Yhdyskuntapalvelu luotsaa rikoksentekijän sellaisiin kommunikaatiosuhteisiin, joissa rikoksella ei ole painoarvoa yhteisön jäsenyyteen pääsemisen ja yhteisön käytäntöihin osallistumisen näkökulmasta. Vankilassa tilanne on usein päinvastainen, ja henkilökunta on monella tapaa osallisena tämän kulttuurisen umpion ylläpitämisen prosessissa (Goffman 1997/ 1961). Tästä esimerkkinä Ruckenstein ja Teppo (2005, 42–45) heidän kuvatessaan esim. vankilan tilajärjestelyjä.

4. Informaali oikeus ja siihen kohdistettu kritiikki

Tutkimuskeskusteluissa 1970- ja 1980-luvuilla ”informaali oikeus” on usein nähty kokoavana käsitteenä yhtäältä julkisen ja yksityisen alueella vaikuttaneille pyrkimyksille etsiä vaihtoehtoisia oikeudenkäytön muotoja ja toisaalta formaalin oikeudenkäytön kritiikille (esim. Matthews 1988, 2; Iivari 1991; Abel 1982a ja b). Tällöin on haettu vaihtoehtoisia tapoja ratkaista rikos- tai riita-asioita virallisen oikeudenkäytön ulkopuolella (käytännössä usein sen rinnalla). Käytän tutkimuksessani formaalin ja informaalin oikeuden käsitettä puhuessani oikeudenkäytöstä joko viranomaisten toimintana tai kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvana yhdyskuntapalvelun toimeenpanona.

Oikeudelliselle preventiolle asetetuissa tavoitteissa on tapahtunut käänne, kun on alettu korostaa muun muassa lainrikkojan mahdollisuutta ottaa vastuu teostaan ja hänelle kuuluvaa oikeutta kehittyä sosiaalisen yhteisönsä jäsenenä. Rankaisemisen sijasta keskeiseksi nousevat vahingonkärsijän hyvittäminen ja lainrikkojan yksilöllinen kohtelu ja kuntoutuminen (Iivari 1991, 55). Keskustelua leimasi 1970- ja 1980-luvulla ajan hengen mukaisesti vahva kapitalismikritiikki. Puhuttiin luokista, vallasta ja valtion interventtiosta (esim. Abel 1982c, 267–310; Cain 1988). Keskusteluteemat ovat uudelleen ajankohtaisia 2000-luvulla yhdyskuntaseuraamuksia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden yhteydessä. Niissä kompensatio tulee usein vain välillisesti esille. Uhrin asemasta osana restoratiivisen oikeuden konseptia (käsitteestä kokoavasti Johnstone ja Van Ness (ed.) 2007; Rex 2004 ja 2005, 161–162) Simon Green toteaa, että silloin kun tarkoitus on hakea vaihtoehtoa oikeudenkäytölle tuomion mitaamisen tapana, uhrin asema ei ole keskipisteenä (Green 2007 195–186) vaan huomio kiinnittyy rankaisemisen prosessiin itsessään. Worrall ja Hoy (2005, 60–61), puolestaan erittelevät uhrin moniulotteista asemaa osana yhdyskuntaseuraamuksia. Eräs tapa korostaa uhrin asemaa yhdyskuntapalvelun osana olisi sisällyttää kysymys mahdollisiin yhdyskuntapalvelun aikana toteutettaviin ohjelmiin (HE 3/2010 vp).

Informaalin oikeuden käsitteeseen tukeutuminen on sikäli pulmallista, että puheeseen liittyy usein kytkentä tavoitteisiin, jotka pyrkivät yhtä aikaa turvaamaan epävirallisuuden kokemisen (joustavuuden, yksilöllisyyden ja vuorovaikutuksellisuuden) ja samaan aikaan maksimaalisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden (Abel 1982b, 2). Molempia voi olla vaikea saavuttaa samalla kertaa. Vastaavasti joskus on varsin vaikea määritellä formaalin ja informaalin rajapintaa. Ietswaart (1982, 153) näkee formaalin oikeuden periaatteiden taustalla Weberin

rationaalisen byrokratian käsitteen. Tällöin informaali oikeus näyttäytyy toimintana, jolta puuttuu rationaalisuuden piirteitä. Laki asettaa ”jotakin” yksilön ja sosiaalisen ympäristön sekä yksilön ja hänen ”teoreettisten mahdolluuksiensa” väliin. Tämä rajoittaminen tapahtuu kokonaisia yhteisöjä koskevalla tavalla. Yksilöt kuuluvat tällaiseen yhteisöön tahtomattaan-kin (mt. 151–154). Informaalin oikeuden alueella yksilölliset tarpeet voidaan mahdollisesti ottaa huomioon formaalia oikeudenkäyttöä laueammin, koska käsillä olevien asioiden areena on pienempi ja välittömästi ihmisten (arki)toimintaa koskettava (esim. Wahrhaftig 1982, 96). Tällöinkin formaali oikeus (laki) määrittää ne rajat, joiden puitteissa tämä voi tapahtua.

Yhdyskuntaseuraamukset institutionalisoituivat ja tähän kytkeytyvä ”kriminaalihuoltotyö” ammattilaistui 1900-luvulla teollistuneiden maiden yhdeksi rangaistusstrategiaksi. Kehitys oli osa sosiaalisista ohjelmista käytävää reformikeskustelua. Seuraamusten piiriin kuuluvien määrä alkoi kasvaa (Garland 1985, 73–77, vrt. Rex 2005; Worrall ja Hoy 2005) ja kehitys jatkuu edelleen. Englannissa ja Walesissa on pyritty yhdistämään sosiaalista selviytymistä edistäviä ja rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavia ohjelmia (Rex, 2005, 145), ja sama pyrkimys on nähtävissä Suomessa. Kehityksen taustalla voi nähdä niin sanotun refleksiivisen oikeusajattelun vahvistumisen ja erityisesti Suomessa eräänlaisen vastareaktion uusklassisen oikeusajattelun hegemonialle. Kyse on siitä, että oikeuden alueelle tulee uusia toimijoita oikeusoppineiden rinnalle, kun ”sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimusta osaltaan ilmentävät sosiaalivaltiolliset sääntelyt ovat muuttaneet lainsäädännön kokonaiskuvaan” (Tuori 1988 54–55; Hänninen 1997; Teubner 1986, 8-9).

Iivari (1991, 31) johtaa tästä Teubneriin nojautuen refleksiivisen oikeuden tehtävän: ”oikeus suuntautuu luomaan, muodostamaan, korjaamaan ja uudelleen määrittämään sosiaalisia instituutioita, jotka toimivat itsehallinnollisina järjestelminä.” Tällöin oikeus asettaa raameja, mutta vetäytyy konkreettisten sosiaalisten tulosten suhteen. Tämä havainnollistui (Rautniemi 2009, 136) syyttäjien ja tuomareiden suopeudessa ajatukseen kehittää yhdyskuntapalvelun osaksi ohjelmia, jotka pyrkivät vaikuttamaan tuomitun vastaiseen käyttäytymiseen. Samalla he katsoivat, ettei oikeuslaitoksen tule osallistua näiden mahdollisesti kehitettävien ohjelmien sisällölliseen arviointiin tai muutoinkaan toimeenpanon sisällöllisiin kysymyksiin. Perimmältään kysymys on siitä, missä määrin voidaan luoda liikkumatilaa epäviralliselle harkinnalle ja menettelytapojen hallinnalle (Iivari 1991, 35). Tässä on perusta formaalin ja informaalin väliselle työnjaolle. Oikeuden normit ohjaavat toimintaa, mutta vain eräänlaisina puitteina, jotta kansalaisten mahdollisuudet kommunikaatioon ja ratkaisujen hakemiseen lisääntyvät. Yhdys-

kuntapalvelussa voi olla kysymys tämänkaltaisesta ratkaisusta, jossa tuomion sisältö laajenee tavallisissa työpaikoissa kansalaisyhteiskunnassa muodostuvan kommunikaation varaan.

Karvinen (1996) pohtii modernin jälkeistä ammatillisuutta tukeutumalla refleksiivisyyden käsitteeseen. Oikeuden reflektiivisyydessä on kyse toimijoiden kokemusten entistä laajemmasta huomioon ottamisesta samalla tavalla kuin Karvinen näkee ammatillisuuden sosiaalityössä kohtaavan vaatimuksen asiantuntijuuden jatkuvasta arvioinnista. Postmodernissa yhteiskunnassa kansalaisten ja asiantuntijoiden suhde muuttuu, ja Karvinen puhuu refleksiivisestä strategiasta (Karvinen 1996, 41–43). Näin näyttää tapahtuvan myös oikeudenkäytön alueella.

Refleksiivinen (ja restoratiivinen, Zernova ja Wright 2007, 99–100) oikeus (Iivarin 1991; Melossi 2000, 152) korostaa itsenäistyviä ja itseohjautuvia oikeuden osajärjestelmiä. Sovittelun slougan kuului, että rikos palautetaan takaisin kansalaisyhteiskuntaan (abolitionismi äärisuuntauksena esim. Lappi-Seppälä 2006, 35), eli tuomitsemisen sijaan pyritään hakemaan sovintoa, yhteiskuntarauhaa ja uhrikompensaatiota. Nils Christie (1983) puhuu osallistuvasta oikeudenkäytöstä (Iivari 1991, 39) ja Paul Hirst laajemmin osallistavasta hyvinvointimallista ja yhteisöjen itsehallinnosta ratkaisuvaihtoehtona kontrollin, lakiin perustuvan sääntelyn ja hyvinvoinnin väliselle jännitteisyydelle (2000, 138–147). Refleksiivisen oikeuden ideaalimallassa oikeudenkäyttö on dynaamisessa vuorovaikutuksessa toimintaympäristönsä kanssa ja vaikuttaa siihen. Rankaiseminen, rangaistuksen suorittaminen ja sovittaminen eivät ole ensisijaisesti asiantuntijoiden tehtävä, vaan se kuuluu laajemmalle joukolle (paikallis)yhteisössä. Vaikutukset näkyvät paitsi rikoksiin syyllistyneissä, myös muissa yhteisön jäsenissä.

Toiseksi refleksiivinen oikeus painottaa oikeuden kohteiden oikeutta tulla subjekteiksi, joilla on mahdollisuus ilmaista (yksilöllisiä) tarpeitaan diskurssin menetelmin. Tällöin ajatellaan, että myös lainrikkoja suorittaessaan rangaistusta yhteisön osana saa ilmaista käsityksiään ja osallistua keskusteluun työpaikalla. Hän voi kertoa omasta elämästään, vaikeuksistaan ja onnistumisistaan kuten muutkin työyhteisön jäsenet. Hän voi tällöin kertoa tekemiensä rikosten taustalla olevista seikoista ja siitä, miten hän kokee tekemänsä rikoksen esimerkiksi häpeänä. Yhteisön jäsenet puolestaan voivat ottaa kantaa hänen kertomaansa ja ilmaista myötätuntoa ja tukea. Tilanne voi toki muodostua myös painostavaksi. Ajatus vaikuttaa arkiajatteen näkökulmasta varsin radikaalilta silloin, kun oikeuden kohteena olevilla tarkoitetaan uhrin lisäksi tuomittua. Yhdyskuntaseuraamuksissa tämän uskotaan olevan mahdollista realisoida vankilaa paremmin. Silloin puhutaan niistä elementeistä, jotka vaikuttavat rikoksen teki-

jään niin, että seuraamus voi olla osa hänen muutosprosessiaan kohti rikoksetonta elämänhallintaa ja integroitumista ei-rikollisiin sosiaalisiin verkostoihin.

Refleksiivisen oikeuden periaatteet tulevat tutkimuskeskusteluissa näkyviksi niin sanotun hyvinvointimalliin perustuvassa mallissa ”Penal Welfarism”. Vastinparina on juridinen malli (ks. Braithwaite ja Pettit 1990, 32; Bottoms, Rex ja Robinson 2004; Rex 2005, 8; Garland 2001; erityisesti Skotlannin kokemuksista esim. McIvor ja McNeill 2007, 135–137; Kendall 2004, 66–67 ja Worrall ja Hoy 2005). Worrall ja Hoy (2005, 180–181) kuvaavat oikeudellisen ja hyvinvointimallin eroja 1970- ja 1980-luvuilla Englannissa ja Walesissa nuoriin rikoksentekijöihin kohdistuneiden toimenpiteiden ja normiston vaihteluna. Tuolloin hyvinvointimalli ja juridinen malli yhdistyivät erilaisiin poliittisiin painotuksiin. Sillä puolestaan oli suoria vaikutuksia siihen, minkä mallin uskottiin toimivan ja minkä ei. Välillä kasvoi epätoivo, jota kuvattiin termillä ”Nothing Works” (Raynor 2004, 197–198). Käännös 1980-luvulla merkitsi painopisteen siirtymistä tuomioista kohti vaihtoehtoisia käsittelymalleja. Ne perustuivat tuomioiden minimoimiseen, olivat vaativia, mutta vähemmän vahingollisia kuin perinteiset tuomiot nuorille rikoksentekijöille. Tosin Garlandin mukaan (2001; Kuula, Pitts ja Marttunen 2006, 316) sekä Britanniassa että Yhdysvalloissa hyvinvointimalli alkaa heiketä jo 1960- ja 1970-luvuilla kriminaalipolitiikan ohjaavana periaatteena kuten luvussa kaksi kävi esille.

Garlandin (2001, 35–40) mukaan hyvinvointimalliin perustuva oikeus merkitsi monia uusia asioita nuorten rikoksentekijöiden tuomitsemiskäytäntöihin. Yksi niistä olivat nuoriso-oikeudet (suomalainen lastensuojelujärjestelmä vs. nuoriso-oikeudet Kuula ym. 2006 330–331), joilla oli omanlaisensa ”filosofia”: lyhyitä tuomioita, ehdollisia rangaistuksia, henkilö-tutkintoja, psykiatrisia lausuntoja ja erilaisia luokitteluja, jotka pohjasivat asiantuntijoiden tekemiin arvioihin. Tämä kaikki nivoutui yhteen kuntouttavan (rehabilitative) idean varassa (Garland ja Sparks 2000, 11; Raynor 2004; kriittisiä kommentteja lähinnä vankeuden osalta esim. Mathiesen 2006, 27–54; 1987, 56–88). Hyvinvointimallin idea eli pitkälti sen varassa, että se sisälsi sekä rangaistuksen että hyvinvoinnin elementtejä ja perustui vankkaan uskoon ammattilaisten kyvystä käsitellä rikoksentekijöitä. Garlandin mukaan kyse oli enemmän työn sisältöihin kuin teorioihin perustuvasta luottamuksesta hyvinvointimalliin. Hyvinvointimallin kaksi alkuperäistä pitkin 1900-lukua vaikuttanutta pääajatus on reformien ja hyvinvoinnin rikoksia vähentävä vaikutus ja se, että valtio on yhtä hyvin velvollinen tuomittujen tukemiseen kuin rankaisuun ja kontrolliin.

Näin kehittyi eräällä tavalla dualistinen oikeudenkäytön kulttuuri. Yhtäällä hyvinvointimalliin perustuvat käytännöt ja työskentely osan rikoksista tuomittujen kanssa ja toisaalla ju-

ridinen malli, jossa tuomioita mitattiin formaalin oikeuden perusteella ja huomio kiinnittyi yksityisen ihmisen tekoon. Oli selvää, että edessä oli ongelmia ja turhautumista. Kuntoutuksen idea, jota oli pantu täytäntöön käytännön työssä, pysyi kapea-alaisena ja individualistisena toimintana, joka viime kädessä tuli johdetuksi rangaistukseen määräämisestä.

Hyvinvointimallia ja oikeudellista mallia ei ole syytä pitää puhtaina dikotomioina, vaan kyse on pikemmin janasta ja painotukset vaihtelevat erilaisten (poliittisten) suuntausten mukaan (Rose 2000, 203–204). Karkeasti mallien erot on esitettävissä seuraavasti. Juridinen malli korostaa tekokeskeisyyttä, suhteellisuus- ja tasa-arvoisuusperiaatetta, oikeusturvalähtökohtien esillä pitämistä ja vahvasti juridista näkökulmaa; siis hyvin vahvasti uusklassisen oikeusajattelun lähtökohtia. Oikeudenkäytön hyvinvointimallissa painottuvat puolestaan huomion kiinnittäminen käyttäytymiseen, erityisyys eli yksilön piirteiden ja tilanteiden huomiointi, yksilölliset toimenpiteet ja se, että tutkimusta ja kehittämistä ohjaa monitieteinen näkökulma. On helppo huomata, että hyvinvointimalli lähestyy monella tapaa refleksiivisen oikeuden käsitettä. On lupa ajatella niin, että oikeudenkäytön alueen siirtyessä vahvemmin informaalin alueelle (kansalaisyhteiskuntaan) lisääntyvät sellaiset piirteet, joilla edellä kuvattiin hyvinvointimallia. Tämä ei itsestään selvästi johda lopputuloksena hyvinvointia lisäävään oikeuskäytäntöön.

Informaaliin oikeuteen kohdistuneen kritiikin eräs kohde oli ns. yhteisöille annettu merkitys modernissa yhteiskunnassa (Matthews, 1988, 8–16; laajemmin Lehtonen, 1990). Informaalin oikeuden lähtökohta erityisesti sovittelun liepeillä käydyssä keskustelussa oli rikoksen palauttaminen takaisin yhteiskuntaan. Lähestymistapa perusti uskonsa yhdyskuntien toiminnan tai yhteisöllisyyden varaan, jolloin käytettiin paljon oikeusantropologisia esimerkkejä, mikä antoi kritikoille hyvät perusteet asettaa informaalin oikeuden käsite jo lähtökohdiltaan kyseenalaiseksi (Abel 1982a ja b; Merry 1982). Onko modernissa, läpikapitalisoituvassa (Hirsch 1983), eriytyvässä ja nopeasti urbanisoituvassa yhteiskunnassa kiistan osapuolilla muuta yhdistävää kuin tuo kiista itsessään? Eikö formaalisti säännelty oikeus (esim. Tuori, 1988, 24–25) olisi tarkoituksenmukaisempi keino konfliktien ratkaisussa kuin mutkikkaat ”yhteisölliset” mekanismit?

Matthews (1988, 10) tiivistää informaaliin oikeuteen kohdennetun kritiikin neljään pääasiaan. Ensinnäkin kyseessä on eräällä tavalla järjestelmän kaksinkertaistuminen, ei siirto formaalin alueelta informaalille. Tällöin itse oikeudenkäyttö jää kriittisen keskustelun tuolle puolen. Toiseksi kritiikki kohdistui informaalin järjestelmän tehottomuuteen. Vaihtoehtoisin ratkaisuihin ei näyttänyt tulevan tapauksia käsittelyyn erityisen paljon eikä näin ollen todel-

lista vaihtoehtoa formaalille oikeudelle synny. Vaikutukset osallisten elämäntilanteisiin jäävät vähäisiksi. Cohenin (1985, 83) mukaan vaarana on sosiaalisen kontrollijärjestelmän laajeneminen perheeseen, kouluun ja yhteisöihin (Braithwaite 2000, 47). Garlandin (2001, 179–180; ks. myös Lappi-Seppälä 2006, 160; Mathiesen 2006 192–193) mukaan voidaan puhua ”uudesta rautahäkistä”, jossa vankilan laajamittaiseen käyttöön perustuva kulttuuri laajentuu muuhun yhteiskuntaan ja alkaa elää omaa itsenäistä elämäänsä mekanismina, jota on vaikea purkaa. Sosiaalisten ongelmien ratkaisuun haettaisiin tällöin ratkaisuja, jotka perustuisivat hyvinvointimallin mukaisen kulttuurin asemasta kulttuuriin, joka ammentaa ajatukseensa oikeudellisesta mallista, johon yhdistyisivät taloudelliset tekijät mm. vankila-teollisuuden merkityksessä (Matthews 2003, 238–242).

Kolmas Matthewsinkin kriittinen teesi liittyy formaalin legitisoimiseen ja vahvistamiseen siirtämällä oikeuslaitoksesta ”vaihtoehtokäsittelyyn” vähäiset tapaukset (Abel 1982a, 4; Rautniemi 1991). Silloin vahvistetaan formaalin oikeuden asemaa, eikä suinkaan tarjota sille vaihtoehtoa. Oikeuslaitoksen toiminnan kritiikin asemasta johdetaan puhumaan sen ruuhkautumisesta ja siitä, että se on joutunut keskittymään epäolennaiseen. Kyse on tällöin siitä, että valtion alue uhkaa levitä ”kartoittamattomalle yksityisen alueelle”. Tämä avaa neljännen keskeisen kritiikin suhteessa informaalin oikeudenkäyttöön. Stanley Cohen (1985, 50–51) katsoo Matthewsinkin tapaan, että informaalin oikeuden vahvistumisen taustalla on valtion alueen ja vaikutusvallan laajeneminen. Se tapahtuu muuntamalla kansalaisten perinteisiä suhteita ja traditioita sopiviksi järjestelmän tarpeisiin eikä päinvastoin. Myös Habermas käsittelee kysymystä, johon palataan jäljempänä kommunikatiivisuuden yhteydessä. Tarkastelen informalismin kritiikkiä suhteessa yhdyskuntapalveluun yksityiskohtaisemmin alaluvussa 4.2.

4.1 Kommunikatiivisuus informaalin oikeuden osana

Sue Rexin mukaan (2004, 113–115 ja 2005, 1–2) viimeaikainen teoriakeskustelu on ylittämässä aiemmin keskenään kilpailleet rangaistusteoriat, jotka ovat pyrkineet joko keskittymään menneeseen eli tekokeskeisyyteen tai tulevien rikosten ehkäisyyn eli integraatioon (vrt. juridinen vs. hyvinvointimalli edellä). Hän puhuu ”hybriditeorioista” ja katsoo yhdyskuntasuraamusten ja niiden teoriaperustan tutkimuksen olevan relevanttia, jotta em. dikotomia saadaan ylitettyä. Rex tavoittelee tutkimuksellaan vaikuttamista käytäntöihin ja niiden tutkimista.

Näkökulma kääntää huomion suuntaa valtion intressistä ja riskienhallinnasta enemmän kohti lainrikkojan mahdollisuuksia ottaa vastuu teoistaan ja vastaisesta käyttäytymisestään sekä pääsystä osalliseksi ei-rikollisiin yhteisöihin. Tässä mielessä voidaan Rexiä¹⁰ tulkita niin, että yhdyskuntaseuraamuksilla on juurensa sovittelutoiminnassa ja uhrikompensaatiossa, vaikka välitöntä uhrin kohtaamista ei tapahtuisikaan (Schiff 2007). Osallisuus yhteisöön (esimerkiksi yhdyskuntapalvelun palvelupaikat työyhteisöinä) toimisi areenana kommunikaatiolle yhteisössä, joka ei perustu miltään osin rikoksiin. Osallisuus työyhteisöön vaatii yhdyskuntapalvelun suorittajalta kykyä sopeutua palvelupaikan työ- ja sosiaaliseen kulttuuriin. Tällainen rangaistuksen toimeenpano edellyttää jonkin asteista katumista ja moraalista vastuunottoa rikoksesta, ja tuo siten mukaan eräänlaisen moraalisen aspektin rangaistuksen toimeenpanoon. Vankila tilana eristää tuomitun ”kaltaistensa” joukkoon, kun taas yhdyskuntapalvelu ei-tilana pakottaa hänet konventionaaliseen kommunikaatiosuhteeseen. Sue Rex pitää ”moraalista ulottuvuutta” merkittävänä osana kommunikatiivisissa yhdyskuntaseuraamuksissa. Hänen laaja empiirinen aineistonsa (2004 ja 2005) näyttää antavan vahvistusta tälle ajatukselle.

Rex korostaa, että yhdyskuntaseuraamuksiin parhaimmillaan sisältyy kommunikatiivisuutta. Hän pitää tavoiteltavana (2005, 156), että tuomitsemisen ja tuomion toimeenpanon välillä on yhteys, joka tekee ymmärrettäväksi mihin tuomiolla pyritään. Eräs mahdollinen tulkita on, että yhdyskuntapalvelussa formaali oikeudenkäyttö saa toimeenpanossa reaalisen sisältönsä informaalin alueella, kansalaisyhteiskunnassa. Kyse on Rexin tavoittelemasta vuorovaikutuksesta, joka perustuu yhteisötasolla tapahtuvaan kommunikaatioon. Asetelma antaa joka tapauksessa kiinnostavan näkökulman empiirisen aineiston analyysia varten, ja on yksi perusta tarkastella yhdyskuntapalvelua omintakeisena seuraamuksena, joka ei olisi alisteinen vankeudelle. On mahdollista yhdistää, tai ainakin lähentää, yleistä lainkäyttöön liittyvää keskustelua esimerkiksi rankaisemisen luonteesta ja tarkoituksesta siihen keskusteluun, jota käydään yhdyskuntapalvelupaikkojen arjessa (vrt. Rex 2004). Integraatio ja vuorovaikutus kansalaisyhteiskunnan tasolla yhdistettynä ammatilliseen vuorovaikutukseen (ks. Järvinen 2007) loisi perustaa tarkastella yhdyskuntapalvelua teoreettisesti itsenäisenä konstruktiona (ks. esim. Moore et al. 2006, 3–30).

Sue Rexin (2005) tutkimuksen aineisto koostui yhteensä 771 kyselytutkimukseen osallistujasta. Vastaajat edustivat sekä viranomaisia että rikosentekijöitä ja uhreja. Rex etsi tutkimuksessaan teoreettista selkeyttä yhdyskuntaseuraamuksille, jotta ne voitaisiin nähdä uskot-

¹⁰ Rexin viittaus Duff, R.A. 2001, *Punishment, Communication and Community*. Oxford University Press.

tavina vaihtoehtoina ja pääsisivät vankilalle alisteisesta asemastaan. Rex tutki, miten vastaajat suhtautuvat tiettyihin normatiivisiin kysymyksiin suhteessa rankaisemisen instituutioihin. Hän selvitti esimerkiksi sitä, mikä on vastaajien suhtautumistapa rankaisemisen tehtävään (mt. 64–65; Braithwaite ja Pettit 1990, 215–240). Kiinnostävätkö he huomionsa rankaisemiseen teosta (Retributivists) vai vastaisen rikollisen käyttäytymisen ehkäisemiseen (Consequentialists). Selvä enemmistö asettui jälkimmäisen kannalle. Rexin mielestä tässä on lähihistorian keskeinen teoreettinen vedenjakaja tiedekeskustelussa, joka liittyy rangaistusmuotojen teoreettiseen analyysiin.

Oma tutkimukseni¹¹ pyrkii samaan suuntaan suomalaisessa kontekstissa. Yhdyskuntaseuraamusten – yhdyskuntapalvelu konkreettina tutkimuskohteena – teoreettisella jäsenyyksellä on vaikutusta käytäntöjen kehittämiseen. Meillä yhdyskuntapalvelun teoreettinen jäsenyys on ainakin yhteiskuntatieteiden sisällä pitkälle laiminlyöty. Rexin tapaan pyrin yhdistämään teoreettisen keskustelun empiriseen aineistanalyysiin, mutta on syytä korostaa, että Rex puhuu laajasti yhdyskuntaseuraamuksista. Hän puhuu sellaisistakin seuraamusmuodoista, jotka puuttuvat Suomen varsin pelkistetystä järjestelmästä, koska niiden käyttöönottoa ei uusklassisen oikeusajattelun vallitessa ole suosittu.¹² Rex kehittää edelleen von Hirschin (1993) ja Duffin (2001)¹³ ”kommunikatiivisen rankaisemisen teoriaa”. Rex ei, hieman yllättäen, viittaa lainkaan Jürgen Habermasiin ja hänen kommunikatiivisen toiminnan teoriaansa, jota Tuori (1988) nimittää modernin yhteiskunnan diagnostiikaksi.

Tuori näkee ”oikeuden kommunikatiivisen rationaalisuuden” tematiikan osaksi edellä mainittua Habermasin modernin yhteiskunnan diagnostiikkaa. Habermas puhuu oikeuden välityksellä tapahtuvasta valtion suorittamasta ”elämismailman kolonisaatiosta”, jossa valtio tunkeutuu kansalaisyhteiskunnan alueelle (Tuori 1988, 60 ja Iivari 1991, 37; julkisuudesta osana kansalaisyhteiskuntaa laajemmin esim. Habermas 2004, esim. 21–24; 120–126). Elämismailman kolonisaatiolla on rinnastuksensa informaalin oikeuden kritiikkiin siltä osin, kun on esitetty epäily erilaisten uusien toimintamallien tulevan vanhojen käytäntöjen rinnalle ja lisäksi, eikä suinkaan niiden vaihtoehdoksi. Lappi-Seppälän (2006, 32) mukaan asioiden

¹¹ Oma tutkimukseni keskittyy vain yhdyskuntapalvelun toimeenpanoon. Aineistossani on jo kerrotulla tavalla sekä viranomaisten että ei-viranomaisten haastatteluja, mutta tutkimus rajautuu yhdyskuntapalvelun arkeen suomalaisessa kontekstissa.

¹² Tässä riittää mainita, että Marttunen (2008, 322–323) kuvaa Englannin järjestelmää nuorten lainrikkojien vuoden 1998 uudistuksen jälkeen. Se muutti ja lisäsi seuraamuksia niin, että sen jälkeistä aikaa on nimetty ”uudeksi nuoriso-oikeudeksi”. Hän luettelee 12 avoseuraamusta ja 2 erilaista vankeusseuraamusta. Suomessa ei ole erityistä nuoriso-oikeutta lainkaan, vaan nuorten rikokset käsitellään yleisissä oikeusistuimissa.

¹³ von Hirsch A. (1993) *Censure and Sanctions*. Oxford: Clarendon Press.; Duff R.A. (2001) *Punishment, Communication and Community*. Oxford: Oxford University Press.

siirtäminen pois oikeuslaitokselta eli ns. diversio-ohjelmat eivät ole onnistuneet tavoitteissaan. Uudet toimintamallit eivät vähennä valtion roolia, vaan tuovat sen toimintaperiaatteita kansalaisyhteiskuntaan alueille, jotka ovat aiemmin toimineet omilla ehdoillaan. Yhdyskuntapalvelun osalta se voisi merkitä riskiä esimerkiksi siitä, että työpaikan toiminta- ja keskustelukulttuuria alkaakin leimata ”juridisoituminen”. Ietswaartin (1982, 151–152) mukaan valtion rooli on toimia kansalaisyhteiskunnan toimijoiden suhteen välittäjänä.

Toisaalta Kaarlo Tuorin (1988, 93; ks. myös Kangas 1989, 67) mukaan Habermas esittää kommunikatiiviseen toimintaan perustuvan rationaalisuuspotentiaalin toteutuvan sosiaalisten oppimisprosessien tuloksena, jolloin Habermas nojautuu Tuorin mukaan sosiaaliseen evoluutioteoriaan (Habermas 1984, 151–152; 1987a, 153). Habermas erottelee moderneissa yhteiskunnissa Lebensweltin eli ”elämismaailman” ja Systemin (Habermas 1987a 113–197; Teubner 1986, 8-9; Tuori 2001, 91). Tämän taustalla on sosiaalisen toiminnan erottelu kommunikatiiviseen ja strategiseen toimintaan, jolloin yhteiskunnallinen integraatio eriytyy sosiaaliseen ja systeemiseen puoleensa. Systemissä toimintojen koordinointi ei edellytä toimijoiden kielellisesti välittyntä yhteisymmärrystä (kommunikaatiota), vaan integraatio tapahtuu oikeudellisesti säänneltyjen hallinnan mekanismien ”systemisten ohjausvälineiden – rahan ja hallinnollisen vallan avulla”. Harrikari puolestaan tulkitsee tätä niin, että moderneja yhteiskuntia hallitaan tekstuaalisesti. Oikeuden positiivisuus merkitsee sitä, että se on ihmisten asettamaa, tahdonalaista toimintaa, joka muuttuu ja sitä voidaan muuttaa (Harrikari 2004, 33; Christie 1993, 200). Vaiheesta toiseen siirtyminen perustuu yksilötasoihin oppimismekanismeihin. Tämän teorian mukaan kommunikaatio vaatii vähintäänkin implisiittisesti osallisten välistä yhteisymmärrystä, joka perustuu osapuolten välisten pätevyysvaatimusten tunnistamiseen ja tunnistamiseen (Tuori 1988, 76). Habermas puhuu kommunikatiivisesta vallasta, joka Tuorin mukaan ”on eräänlaista kansalaisten yhteisten vakaumusten valtaa, jolla on juurensa julkisuuden ja kansalaisyhteiskunnan mielipiteenmuodostuksessa (Tuori 2001, 108 ja 118).

Habermas (1987b, 69–71) kytkee kommunikatiivisen toiminnan teorian osaltaan kysymykseen sosiaalisesta järjestyksestä ja sosiaalisesta toiminnasta. Kyse on toiminnasta, joka tulee ymmärtää tilanteen tulkintaan tukeutuvaksi toimintasuunnitelmaksi. Tätä voidaan käsitellä mukaan yhdyskuntapalvelun toimeenpanon osalta tulkita siten, että kiinnostavaksi tulee, tarjoaako yhdyskuntapalvelu jonkin erityisen tavan mieltää yhdyskuntapalvelu (yhdyskuntaseuraamukset) Rexin tapaan seuraamukseksi, joiden tulisi sisältää kommunikaatiosuhde tuomiotaan suorittavan ja yhteisön välillä. Jos näin on, tuo kommunikaatio edellyttää osapuo-

lilta ”ainakin yhtä yhteistä tietoa” (Habermas 1987b, 70–75) eli tietoa siitä, että toimijoiden on tilannetta koskevissa päätelmissään tehtävä riittävän yhteisiä tulkintoja. Yhdyskuntapalveluun sovellettuna se, että toimeenpano tapahtuu kansalaisyhteiskunnassa työyhteisössä, tekee kommunikaatiosuhteesta erityisen suhteessa vankeuteen, koska tuomittu joutuu tekemisiin ei-viranomaisten ja ei-tuomittujen kanssa. Tällaisen riittävän yhteisen tulkinnan syntyminen edellyttää, ei pakkoon, vaan yhteisymmärrykseen perustuvaa tulkintaa, joka puolestaan edellyttää kommunikaatiota. Se ei toimiakseen voi perustua (pelkästään) normeihin ja ulkoiseen pakottamiseen. Habermas esittää, että tieto, joka synnyttää yhteisymmärryksen on osapuolten mielestä ”intersubjektiiivisesti sitovaa” ja vastavuoroista. Kankaan (1989, 46) tulkinnan mukaan tällainen tieto olisi omiaan tuottamaan luonteeltaan pysyvää järjestystä ja arvoja koskevaa yksimielisyyttä. Yhdyskuntapalvelupaikkojen ja toimeenpanon arjen tutkimuksen kannalta tulee tällöin olennaisen kiinnostavaksi kommunikaatiosuhteiden kuvaukset. Jos tällaisia ”intersubjektiiivisesti sitovia” suhteita on, voidaan sosiaalisen kontrollin teorian (Hirschi 2008 ja Gottfredson ja Hirschi 1990) mukaisesti ajatella, että ne ovat merkityksellisiä vastaisen käyttäytymisen kannalta. On syytä muistaa, että pisimmissäkin tuomioissa yhdyskuntapalvelussa syntyy varsin lyhytaikainen vuorovaikutussuhde palvelupaikan ja tuomiotaan suorittavan välillä, joten se parhaimmillaan voinee olla tukemassa tuomitun omaa muutostyöskentelyä. Kyse on yhtäältä periaatteellisesta mahdollisuudesta tuomitun kannalta ja toisaalta yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen kannalta olennaisesta näkökulmasta.

Jos rangaistusta suorittava löytää palvelupaikalta itseään myönteisessä mielessä ”sitovia” merkityksiä, kyse on kommunikaatiosuhteesta, jota voi kuvata hänen kannaltaan yhteiskuntaan integroivaksi. Kommunikaatiosuhteen tukiessa yksilöllistä muutosprosessia voi kyseessä olla seuraamus, jossa syntyy luottamussuhteita. ”Heidän on yhdessä pyrittävä ymmärtämään kulloistakin tilannetta ja sen hallintaa” (Habermas 1987b, 71). Ulkoiseen pakkoon, ”vaikuttamiseen”, pyrkivissä malleissa ei Habermasin mukaan synny sellaisia tekijöitä, ”joihin voi vedota”, joten sellaiset mallit tuskin synnyttävät muutoshalua tai kykyä. Mutta ne saattavat toki silti tuottaa normien mukaista käyttäytymistä. Toisin sanoen liittyessään luonnollisen yhteisön (palvelupaikat) jäseneksi yhdyskuntapalvelun suorittajan tulee riittävässä määrin omaksua tämän yhteisön kulttuurisia piirteitä, jotta voisi toimia yhteisön jäsenenä. Samoin yhteisön jäsenten tulee riittävässä määrin hyväksyä rangaistustaan suorittava henkilö osaksi yhteisöään. Tässä suhteessa yhteisöt, jotka ovat osa kansalaisyhteiskuntaa ja toimivat informaalin oikeuden alueella, luovat erityisen kommunikaatiosuhteen vankeusrangaistukselle. Yhdyskuntapalvelussa on aina kyse vankeusrangaistuksesta. Se on kuitenkin aivan erityinen,

ja eroaa vankilassa suoritettavasta vankeusrangaistuksesta ratkaisevalla tavalla. Jos tällaisia vuorovaikutus- ja kommunikaatiosuhteita syntyy, ne edistävät yhteisten normien mukaista käyttäytymistä. Ja näin kenties toteuttavat Lehtosen (1990, 189) kansalaisyhteiskunnan käsitteelle varaamaa merkitystä ymmärtää kansalaisyhteiskunta ”...sosiaalisen elämän vuorovaikutussuhteissa noudatettavana perussäännöstonä.” Yhdyskuntapalvelun sijoittuminen kansalaisyhteiskuntaan niin sanotuille tavallisille työpaikoille luo areenan, jossa lainrikkokja joutuu ja pääsee vuorovaikutukseen sellaisten sosiaalisten kulttuurien kanssa, jotka eivät perustu rikosten tekemiseen tai niistä puhumiseen, vaan kunkin työyhteisön jokapäiväiseen arkeen. Näin yhdyskuntapalvelu sisältää periaatteellisen mahdollisuuden yksilölliseen muutostyöskentelyyn suhteessa konventionaalisiin kulttuureihin ja sitä kautta integraatioon. Tämä edellyttää yhtä aikaa sekä yksilön omaa tahtoa ja työskentelyä (itsekontrolli) että toimivaa yhteisösuhdetta (sosiaalinen kontrolli), jota seuraavassa tarkastellaan kommunikaationa.

Rex kuvaa useimpia kyselynsä vastanneita lainrikkokja tietoisiksi subjekteiksi, jotka ovat kykeneviä ja vastuullisia tekemään päätöksiä rikosten lopettamisesta (2005, 2), jolloin myös seuraamusten tulisi tukea yksilöllisen vastuunoton syntymistä. Yhdyskuntaseuraamusten erityisyys on tässä kommunikatiivisuudessa. Se haastaa lainrikkokjan vastuunottoon ja aktiiviseksi toimijaksi passiivisen kohteen asemasta. Rangaistus voi tässä katsannossa olla integroiva ja ei-rikollisiin konteksteihin liittävä, samalla kun se on rangaistus tehdystä teosta (taaksepäin suuntautuva aspekti) ja tähtää estämään vastaisia rikoksia (eteenpäin suuntautuva aspekti). Se on rajoituksia asettava, mutta ei eristävä. Rexille kommunikatiivisuus on avaintermi tähän tavoitteeseen pääsemiseksi.

Informaali oikeus kansalaisyhteiskuntaan liittyvänä konseptina puolestaan tarjoaa sellaisen areenan, jossa edellä kuvattu on ainakin periaatteessa mahdollista toteutua. Rangaistus siirtyy tilassa tapahtuvasta rankaisemisesta yhteisössä tapahtuvaksi rangaistukseksi, jolloin rankaisemisen hallinnan välineet vastaavasti muuttuvat. Siirryttäessä kidutuksesta vankeusrangaistukseen rangaistus muuttui tekniikaltaan ja muodoltaan tarkkailuun ja ”oman ajan” poisottamiseen perustuvaksi (Foucault 2005). Yhdyskuntapalvelussa rangaistus perustuu lisääntyvässä määrin itsehillintään, joka todellistuu osallisuutena johonkin (työ)yhteisöön ja siellä tapahtuvana kommunikaationa. Kysymys on muutoksesta tavassa, jolla rangaistukseen sisältyvä moitittavuus ilmaistaan, ja siitä periaatteellisesta mahdollisuudesta, että seuraamusta suorittaessaan myös lainrikkokja voi itse osallistua keskusteluun moitittavuudesta. Rangaistukseen tulee moraalinen (Rex 2005, 16–17) ulottuvuus, jossa osallisuus yhteisöön haastaa lainrikkokjan vastuuseen tekemisistään (Rex 2005, 20) samalla tavalla kuin muutkin yhteiskunnan jäsenet.

Yhteisön jäsenet voivat edustaa eräällä tavalla kollektiivista uhria (Schiff 2007, 236), jolle lainrikkoja osoittaa halukkuutta muutokseen vastaisessa käyttäytymisessään. Tuo kollektiivinen subjekti voi edustaa lainrikkojalle vastaantuloa ja luottamusta, joka tukee henkilökohtaisessa muutosprosessissa. Palvelupaikan asiakkaat voivat esim. vanhuuden, vammaisuuden tai päihdekäytön vuoksi olla tilanteessa, jossa heidän kykynsä vastata omasta elämästään on heikentynyt. Lainrikkoja joutuu tuomiota suorittaessaan auttamaan heitä ja kohtaamaan heidän vaikeutensa. Tällä voi olla merkitystä tuomitun tapaan ajatella itseään yhteiskunnan jäsenenä. Tällöin on puolestaan mahdollista, että seuraamukselle asetettu vaatimus taaksepäin katsomisesta (juridinen malli) eli teon moitittavuuden osoittaminen todentuu. Toisaalta lainrikkojan ajattelutapa voi muuttua niin, että rikoksista irti pääseminen vahvistuu (hyvinvointimalli), jos tuomittu kokee tekevänsä hyödyllistä työtä ja siten osallistuvansa kompensaatioon yhteiskunnallisessa mielessä. Seuraamuksen toimeenpano tietyssä yhteisössä voi asettaa lainrikkojan tilanteeseen tai kommunikaatiosuhteeseen, jossa hän joutuu arvioimaan suhdettaan yhteiskunnan arvoihin. Hän joutuu tekemisiin ja valvonnan alaiseksi sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät hyväksy rikoksia, mutta eivät silti ole viranomaisia suhteessa häneen. Rikoksen tekemisestä huolimatta hänet ollaan valmiita ottamaan vastaan omaan työyhteisöön. Kysymykseen palataan empiirisen aineiston analyysin yhteydessä ns. moraalisenä koodistona (vrt. Rex 2005, 135).

Kehittäessään Duffin ja von Hirschin teorioita, Rex katsoo kumpaakin yhdistävän tietyistä eroista huolimatta vaatimuksen yhdyskuntaseuraamusten kommunikatiivisuudesta. Eräs tähän liittyvä keskustelujuonne on niin sanottu restoratiivinen oikeusajattelu (ks. esim. Hedderman 2007, 473–474; Johnstone ja Van Ness 2007, 1–4; Rex 2005, 20–26). Siinä rangaistusten toimeenpanoon liitetään mahdollisuus toimia korjaavina/kuntouttavina eikä pelkästään rangaisevina seuraamuksina. McIvor puhuu (2004, 165) korvaavista elementeistä osana restoratiivista oikeudenkäyttöä. Restoratiivisen oikeudenkäytön päämääränä on huomioida uhrin tai yhteisön asema ja sille tuotettu vahinko saattamalla lainrikkoja vastuuseen tekemästään rikoksesta. Tällöin pyritään vahvistamaan ja tukemaan sekä uhria oikeudellisen loukkauksen kompensaation saamisessa, lainrikkojaa kohti rikoksetonta elämää että yhteisöä, jossa rikos on tapahtunut. Vaikka yhdyskuntapalvelu saatetaan mieltää restoratiivisen oikeuden osaksi, Suomessa siitä puuttuu tarkasti ottaen se restoratiivisen oikeudenkäytön aspekti, joka liittyy uhriin, ellei osallistumista yhteisöön ja siellä tehtävään työhön pidetä restoratiivisena elementtinä (mt. 166; vrt. Haajanen 2007, 6). Lappi-Seppälän (2006, 37) mukaan restoratiiviseen suuntauksen yksilökeskeisten korostusten rinnalle on syntynyt yhteisöllisiä ja yleistä

etua painottavia ulottuvuuksia, jolloin tavoitellaan sellaisia yhteisöjä, jotka toimivat aktiivisesti rikosten ehkäisemiseksi. Käsitykseni mukaan yhdyskuntapalvelun nimeämiselle restoratiiviseksi oikeudenkäytöksi ei ole vahvoja perusteita muutoin kuin (työ)yhteisöön liittymisen ja siellä tapahtuvan vuorovaikutuksen osalta. Uhrin näkökulmaa ei suomalaisessa yhdyskuntapalvelussa (ainakaan toistaiseksi) ole huomioitu. Keskustelu tästä liittyy sovittelutyyppeihin ratkaisuihin yhdyskuntapalvelua enemmän. Restoratiivisuuden kehittäminen olisi luontevaa erilaisten yhdyskuntapalveluun liitettävien ohjelmien varassa (Rex 2005, 23).

Rex viittaa (2005, 23) John Braithwaiten (1989) tutkimustuloksiin sellaisista sosiaalisen kontrollin muodoista, jotka perustuvat kommunikaatioon ja tähtäävät käyttäytymisen muutokseen. Tämä tapahtuu katumuksen herättämisenä saattamalla lainrikkokja kommunikaatiosuhteeseen yhteisössä, jossa rikosten tekemistä ei hyväksytä ja jossa muut esittävät paheksuntaa. Tämä taas puolestaan johtaa integraatioon, koska lainrikkoojaa ei kohdella poikkeavana, vaan hänet enemmän tai vähemmän nähdään yhteisön osana tuomion suorittamisen ajan. Jos tämä on pätevää, se merkitsee yhdyskuntapalvelun teoreettisen ymmärtämisen kannalta ainakin kahta asiaa. Perustuuko yhdyskuntapalvelun mahdollinen tehokkuus siihen, että se kiinnittää lainrikkoojan informaalin alueella toimivaan kansalaisyhteiskuntaan (palvelupaikat)? Toiseksi tulee selvitettäväksi, mitä yhdyskuntapalvelussa tapahtuu, millaisia vuorovaikutussuhteita siellä syntyy ja millä edellytyksillä rangaistuksen tavoitteet yhteiskuntaan integroitumisesta ja tuomitun vastaisen käyttäytymisen muuttumisesta voisivat toteutua. Toimeenpanon aikaisen arjen tutkiminen on relevanttia, ja arjen käytäntöjä on syytä analysoida kommunikaatiosuhteina. Rex (2005) keskittyy yhdyskuntaseuraamusten kommunikaation tutkimuksessa siihen, miten rankaisemisen tavoitteet ilmaistaan ja mistä nuo tavoitteet kertovat sekä siihen, miten lainrikkoojat ottavat tavoitteet vastaan ja miten yhdyskuntaseuraamukset voisivat edistää kommunikaatiota. Hän ei tähtää teorioiden testaamiseen vaan siihen, että teorioiden avulla voidaan parantaa käytäntöjä ja sovittaa niitä yhteen sekä arvioida vaikutuksia ja mahdollisuuksia, joita kommunikatiivisuus seuraamusten osana tarjoaa. Näistä tekijöistä avautuvat tarkastelukulmat yhdyskuntapalveluun moraalisen paheksunnan osoittajana ja rankaisemisen välineenä sekä mahdollisuutena vaikuttaa rikoksentekijän vastaiseen käyttäytymiseen.

Silloin kun seuraamukseen sisältyy kommunikaatiota lainrikkoojan ja yhteisön välillä, uskotaan, että se on omiaan sekä vaatimaan että mahdollistamaan vastuunottoa omasta käyttäytymisestä. Tässä suhteessa seuraamusten toimeenpano informaalin alueella on rakenne, jossa lainrikkooja on tekemisissä muunkin kuin hallinnollisen ja muodollisen oikeudenkäytön kanssa. Osallisuus yhteisöön on itseisarvo, joka toteutuu rankaiseminen ohella. Osallistuminen vie

seuraamuksen ”perinteisen rankaisemisen” tuolle puolen, ja siinä on jotain erityistä. Vankila perustuu ”ajan poisottamiseen”. Yhdyskuntaseuraamuksella on toki sama ulottuvuus esimerkiksi tarkkojen aikataulutusten muodossa, mutta se toteutetaan eristävän tilan asemasta saatamalla lainrikkoja yhteyteen konventionaalisen yhteisön kanssa. Tämä puolestaan on perusteltavissa yhdyskuntapalvelun kommunikatiivisen ja yhteisöihin kiinnittämään pyrkivän tehtävän kautta. Kysymys siitä, voiko palkaton työ näennäisesti vapaana yhteisön jäsenenä vastata vankilassa suoritettua rangaistusta, saa tällöin vankilasta riippumattoman merkityksen ja vastauksen.

4.2 Yhdyskuntapalvelu ja informalismin kritiikki

Tämän luvun alussa olen esitellyt tiivistetysti informalismiin kohdistettua kritiikkiä. Sen pätevyyttä ei ole syytä asettaa kyseenalaiseksi vaan on tarpeen pohtia, onko järkevää käyttää näin kiistanalaista käsitettä tutkimuksen teorian välineenä. Ratkaiseva ero esimerkiksi sovittelun, ja sen yhteydessä käydyn tutkimuskeskustelun, ja yhdyskuntapalvelun välillä on, että yhdyskuntapalvelu on jo päätetyn tuomion toimeenpanoa. Tällöin kysymys ei ole siitä, edustaa-ko yhdyskuntapalvelu vaihtoehtoista oikeudenkäyttöä tuomitsemisen mielessä, oikeuslaitoksen kritiikkiä tai onnistuuko se tarjoamaan uskottavan vaihtoehdon niille. Yhdyskuntapalvelun mahdollinen vaihtoehtoisuus tai erityisyys ei ole tuomitsemisen tavassa. Yhdyskuntapalvelussa on merkittävää sen sijoittuminen konkreettina rangaistuksena (toimeenpano) formaalin oikeuden alueelle, siitä huolimatta, että se oikeudenkäyttönä tuomion mittaamisen mielessä kuuluu formaalin oikeuden alueelle. Tuomion mittaamisen ja tuomion perustelemisen perusasetelmaa yhdyskuntapalvelu ei haasta millään tavalla.

Matthews (1988) tiivistää informaaliin oikeuteen kohdennetun kritiikin neljään pääasiaan. Yksi kriittisistä huomioista kohdistui formaalin järjestelmän tehottomuuteen. Kun vaihtoehtoihin ratkaisuihin ei näyttänyt tulevan tapauksia, ei todellista vaihtoehtoa formaalille oikeudelle synny. Vaikutukset osallisten elämäntilanteisiin jäivät vähäisiksi. Samaan tapaan voidaan kysyä, kohdistuuko yhdyskuntapalvelu oikeisiin henkilöihin, kun vajaa 70 prosenttia heistä, jotka voitaisiin tuomita yhdyskuntapalveluun, tuomitaan silti vankilaan. Sen sijaan heille, joille yhdyskuntapalvelu tuomitaan, kyse on mahdollisuudesta, kun vertailukohtana on vankilassa toimeenpantava rangaistus. Vankilaan nähden yhdyskuntapalvelu on mitä ilmeisimmin vaihtoehto usealla tapaa. Tätä analysoin empiirisen aineiston osalta integraationa yhdyskuntapalvelun kontekstissa.

Tehottomuuden ohella informalismin kritiikki kohdistuu siihen, että kyseessä on järjestelmän kaksinkertaistuminen eikä siirto formaalin alueelta informaaliselle. Kolmas Matthewsinkin kriittinen teesi liittyy formaalin legitimisointiin siirtämällä ”vaihtoehtokäsittelyyn” vähäpätöiset tapaukset. Valtion alue uhkaa levitä ”kartoittamattomalle yksityisen alueelle” ja tämä avaa neljännen keskeisen kritiikin suhteessa informaalin oikeudenkäyttöön. Informaalin oikeuden vahvistumisen taustalla on valtion alueen ja vaikutusvallan laajeneminen. Se tapahtuu muuntamalla kansalaisten perinteisiä suhteita ja traditioita sopiviksi järjestelmän tarpeisiin eikä päinvastoin. Tutkimukseni keskeinen lähtökohta on nähdä informaalin alueen olennainen sisältö rangaistuksen toimeenpanossa ja sen kehittämisessä. Se asettaa esitetyn kritiikin monelta osin uuteen valoon. Yhdyskuntapalvelun mahdollisuus ”tulla vaihtoehdoksi” toteutuu lähtökohtaisesti vasta formaalin oikeuden eli tuomioistuimen tekemän ratkaisun jälkeen. Se ei merkitse tällöin päällekkäistä toimintamallia, koska yhdyskuntapalvelu edellyttää ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista ja valinta kohdistuu jo annetun vankeustuomion toimeenpanon muotoon. Vaihtoehto kulkee toimeenpanon (vankeus vai yhdyskuntapalvelu) sisällä. Kyse ei myöskään ole tapausten luonteesta tai vähäpätöisyydestä, koska formaalin oikeuden alueella on lainsäädännöllä määritelty varsin tarkasti ne ehdot, joiden nojalla vankeustuomio voidaan määrätä yhdyskuntapalveluna suoritettavaksi. Jos ja kun informaalin alue astuu ratkaisevalta osin kuvaan vasta yhdyskuntapalvelutuomion täytäntöönpanovaiheessa eikä tuomion mittaamisessa, kyse ei ole formaalin tunkeutumisesta informaaliin edellä esitetyn kritiikin mielessä.

Sen sijaan on syytä kaiken aikaa käydä vakavaa keskustelua siitä, mitä merkitsee, kun rangaistuksen toimeenpano siirtyy enenevässä määrin kansalaisyhteiskuntaan. Koska näyttää ilmeiseltä, että yhdyskuntapalvelussa formaali ja informaali elävät varsin ristiriidattomasti rinnakkain, tulisi myös informaalin alue tulla tarkan analyysin kohteeksi, jotta kehittämistä voidaan tarkastella osana kriminaalihuoltotyön professiota. Rangaistuksen toimeenpanossa informaali ei voi toimia täysin omalakisesti. Silti voidaan valita joko juridisesti tai hyvinvointivaltiollisesti painottunut toiminnan ohjaaminen. Valinnalla on merkitystä sille, miten ja ketkä tekevät työtä tulevaisuudessa oletettavasti laajenevalla yhdyskuntaseuraamusten alueella.

Rangaistusjärjestelmän kehityksessä (Linderborg, 2001, 26–39) näyttäisi olevan teollistuneissa maissa vallalla suuntaus, jossa foucault’laisittain ilmaistuna rankaisemisen kohteessa on siirrytty ensin ruumiista mieleen (Foucault 2005), ja nyt ollaan etenemässä yhä hienovaraaisempiin hallinnan tekniikoihin (Alhanen 2007). Refleksiivisen oikeudellisen mallin ja informaalin oikeuden alueen kasvu ei olisi ollut mahdollista ilman ruumiin rankaisemisesta

luopumista. Foucault puhuu mielen rankaisemiseen siirtymisen yhteydessä siitä, että ihmiset voidaan tuomita siitä mitä he ovat eikä pelkästään siitä, mitä he ovat tehneet. Tätä rankaisemisen muotoa vastaavat omat hallinnan ja vallankäytön välineensä. Samat tekniikat tuottavat valtaa ja mahdollisuuksia rangaistuille itselleen ja kaikille niille, jotka ovat laajenevassa määrin tavalla tai toisella mukana rankaisemisen prosessissa. Kun yhteiskuntien pirstaloituminen jatkuu, näyttää siltä, että erilaiset vastuullistamisen politiikat lisääntyvät. Yhdyskuntaseuraamukset ovat kenties syntyneissä (ja synnyttämässä) murrosvaiheessa olevaan vallan ja hallinnan politiikan uuteen vaiheeseen. Vielä voi olla liian varhaista nähdä, onko näin ja mitä se tarkoittaa rankaisemisen historiassa ja hallinnan analytiikassa (vrt. Braithwaite 2000, 50–51).

Teoreettis-empiirisen aineistoni nojalla näyttää ilmeiseltä, että yhdyskuntapalvelussa formaalin oikeuden (tuomioistuimet ja Kriminaalihoitolaitos viranomaisineen) rinnalle nousevat merkittävään rooliin eri työpaikoilla toimivat kansalaiset. Iivarin (1991) esille tuomalla refleksiivisellä oikeudella on yhteiskuntapoliittinen merkitys. Oikeusjärjestelmä voi luoda normit ja raamit, joita muut sosiaaliset järjestelmät käyttävät ”edellytyksinä demokraattiselle itseorganisoidumiselle ja itsesääntelylle”. Tällöin oikeuden tehtävä rajoittuu raamien ja rajojen luomiseen, mutta vastuu sosiaalisesta kokonaisuudesta ja tuloksista jää niiden ulkopuolelle (mt. 39). Yhdyskuntapalvelussa tämä näyttäytyy tiukkoina muotomääreinä tuomion mittaamisessa: muuntosuhde vankeuteen, palvelutuntien ja -tehtävien sekä aikataulujen vahvistaminen jne. (Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja 2009). Arjessa tapahtuvassa toimeenpanossa tuomittu kohtaa työyhteisöt, niiden työkuultuurin ja ihmiset työpaikoillaan. Kehittyy ”arjen järki”, joka voi toimia rikoksentehtävien kannalta uusia sosiaalisia suhteita luovana ja toimintakykyä parantavana voimana. Jos näin tapahtuu, yhteiskunnan kannalta on kyse integraatiosta ja rikoksettomaan elämäntapaan ohjaavasta prosessista.

Yhdyskuntapalvelu rangaistuksen toimeenpanona edustaa informaalien oikeuden aluetta, josta olen tutkimuksessani kiinnostunut. Yhdyskuntapalvelu soveltuvuusselvityksinä, oikeuden päätöksinä, palvelutuntien aikataulutuksina ja muina viranomaisten määrääminä normeina sekä tukea antavana ammatillisena sosiaali- ja kriminaalihoitotyönä taas kuuluu formaalin oikeudenkäytön alueeseen. Jälkimmäinen ei ole tutkimukseni keskeinen kohdealue, mutta sitä sivutaan siinä määrin kuin on tarpeen kansalaisyhteiskunnan, informaalien oikeudenkäytön tai ns. hyvinvointimalliin perustuvan oikeudenkäytön ymmärtämiseksi. Tutkimukseni tarkoitus on kehittää edellä kuvattuun kenttään liittyvää teoreettista jäsenystä yhdyskuntapalvelun käytöstä ja luonteesta. Tarkoitukseni on analysoida empiiristä aineistoani sen selvittämi-

seksi, mitkä em. tekijöistä löytyvät haastateltavien kertomuksista, kun he puhuvat yhdyskuntapalvelun arjesta.

Taulukko 3. Yhdyskuntapalvelun formaalin ja informaalin oikeudenkäytön alueet

	Formaalin oikeuden alue	Informaalin oikeuden alue
Oikeuslaitos/syyttäjät ja tuomarit	Soveltuvuusselvityspyyntö syyteharkintavaiheessa Syyteharkinta Tuomioharkinta	
Kriminaalihuolto- laitoksen työntekijät	Soveltuvuusselvitys ja lausunto oikeudelle Palvelupaikkasopimukset Yhdyskuntapalvelun täytän- töönpano (palvelusuunnitelman laatiminen)	Palvelupaikkahuolto Yhdyskuntapalvelun suorittajan ja palvelupaikan välisen suhteen havainnointi ja tukeminen
Palvelupaikan yhdyshenkilöt	Asiakirjojen säilyttäminen ja palvelusuunnitelman ehtojen valvominen	Palvelun suorittajan ”vastaan- ottaminen” omalle työpaikalle Ohjaus ja vuorovaikutus Työyhteisön omat keskustelut
Yhdyskuntapalvelun suorittajat	Oikeudenkäytön kohteena tuo- mitsemistilanteessa Palvelusuunnitelman tarkka noudattaminen	Mahdollisuus oman elämäntilanteen arvioimiseen ”pysähtyminen” Omien kykyjen ja taitojen arvioiminen suhteessa palvelupaikkaan Vuorovaikutus- ja kommunikaatio pal- velupaikalla (työntekijät, asiakkaat)

5. Kansalaisyhteiskunta ja sosiaalinen kontrolli

5.1 Kansalaisyhteiskunta ja yhteisöt

Käytän tutkimuksessani kansalaisyhteiskunnan käsitettä paikantamaan yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa yksityisyyden ja valtion välimaastossa tapahtuvana vankeusrangaistuksen vaihtoehtona. Kansalaisyhteiskunta on moniulotteinen käsite sekä ajallisesti että ideologisesti. Puhe kansalaisyhteiskunnasta voidaan jäljittää Aristoteleen käsitteeseen *societas civilis*. Se on kytköksissä valistusajan ajatteluun, mutta se on samalla hyvin modernin yhteiskuntatieteen ja valtio-opin käsite. Modernissa ja postmodernissa keskustelussa kansalaisyhteiskunnan käsitettä on käytetty eri tavoin riippuen puhujan poliittisesta taustasta tai siitä yhteiskuntatodellisuudesta, jossa käsitettä käytetään (Kocka 2006). Siksi on tarpeen paikantaa kansalaisyhteiskunnan käyttötapa tässä tutkimuksessa. Sama pätee yhteisön käsitteeseen.

Kocka (2006, 40; ks. myös Lehtonen 1990) paikantaa kansalaisyhteiskunnan kolmen tekijän risteyskohtaan. Kyse on kansalaisaktiivisuudesta ja eron tekemisestä kansalaisyhteiskunnan ja markkinoiden, kansalaisyhteiskunnan ja valtion sekä kansalaisyhteiskunnan ja yksityisen välillä. Kansalaisyhteiskunnan ja valtion välinen suhde liitetään itseorganisoitumiseen sekä yksilöllisen vastuunoton kasvamiseen ja sitä kautta skeptisyyteen valtion liiallista holhouskohtaan. Tämä keskustelu näyttäytyi hyvinvointivaltion tekemiä interventioita (Habermas puhuu ”elämismaailman kolonisaatiosta” esim. 1987a, 311–312), hyvinvointivaltion tietynlaiseen ylikuormittumiseen ja liialliseen holhoamiseen tai kontrollikoneiston laajenemiseen liittyvänä kritiikkinä (Cohen 1985; Kocka 2006, 39). Toisaalta kansalaisyhteiskuntaan liitetään usein utopian kaltaisia ja emansipatorisia ihanteita. Kansalaisten on mahdollista modernin (hyvinvointi)valtion olosuhteissa toteuttaa itse omia päämääriään ja ottaa vastuu itsestä ja toisista. Näin ajateltuna kansalaisyhteiskunta paikantuu hyvinvointivaltiossa tai demokratisissa kiintoisalla tavalla ristiriitaiseen asemaan (Braithwaite 2000, 48–49) ja vertautuu refleksiivisen oikeuden tavoitteisiin. Kansalaisyhteiskunta ei voi toimia vailla valtion sääntelyä (tai markkinoita ja yksityistä aluetta, kuten perhe), mutta se osaltaan haastaa valtiota omalla toiminnallaan vastaamaan paremmin kansalaisten tarpeisiin. Tästä syntyy kansalaisyhteiskunta-keskusteluihin usein liitetty lupaus tulevasta paremmasta eli utopiasta, ja se, että kansalaisyhteiskunta on jatkuvassa muutoksen tilassa (Kocka 2006,41). Kansalaisyhteiskunnan vahvistuminen vahvistaa samalla valtiota, mikä voi olla riskitekijä kansalaisyhteiskunnan kannalta (kolonisaatio).

Tämän tutkimuksen kannalta kansalaisyhteiskunnan ja valtion välinen suhde on kiinnostava välittävä tekijä, joka liittää yhteen informaalin oikeuden ja yhdyskuntapalvelun toimeenpanon osana refleksiivisen oikeuden tavoittelua. Kansalaisyhteiskunta on informaalin oikeudenkäytön rinnalla keskeinen tutkimukseni teoreettinen käsite. Se täsmentää yhdyskuntapalvelua ja sen erityisyyttä rangaistuksena. Tarkoitin kansalaisyhteiskunnalla niitä toimijoita, jotka eivät ole viranomaisasemassa suhteessa yhdyskuntapalvelun suorittajaan, mutta ovat työyhteisön eli palvelupaikan edustajia ja jäseniä. Kriminaalihuoltolaitoksen ohjeissa (Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja 2009) korostuu, että palveluehtojen rikkomistapauksissa asian selvittely siirtyy palvelupaikan ilmoituksen jälkeen viranomaisille (Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijät, syyttäjät ja tuomioistuimet). Kyse on siitä, että sellaiset asiat, jotka kuuluvat palveluehtojen rikkomusten piiriin, kuuluvat formaalin alueelle eli viranomaisille. Tässä mielessä palvelupaikoilla tapahtuva arkinen toiminta tarjoaa mielenkiintoisen tutkimuskohteen, koska siellä tehdään ensitulkintaa, ja siten tosiasiallisia ratkaisuja, palveluehtojen noudattamisen suhteen. Tässä on syytä muistaa Rikosoikeuskomitean 1976 näkemys, että toimeenpanon vieminen viranomaistoiminnan ulkopuolelle tuottaisi vaikeuksia.

Tutkimuksen kannalta riittävältä ja kestävältä lähtökohdalta vaikuttaa Kaj Ilmosen (2005, 11–12; Hems ja Tonkiss 2000, 7–8; Keane, 1998) kansalaisyhteiskunnan paikannus. Siitä huolimatta, että Ilmosen tarkastelussa kohde on huomattavasti laajempi kuin oma yhdyskuntapalveluun rajautuva tutkimuskontekstini, pidän sitä hyvänä lähtökohtana omalle tutkimukselleni.

”Koska vain osa kansalaisyhteiskuntaa on organisoitunutta, sitä ei voi pitää jollakin tavalla rajattuna asiana, vaan ideaalittyyppisenä tapana kuvata monimutkaista sosiaalis-taloudellis-poliittista todellisuutta erityisestä, ruohonjuuritason näkökulmasta (Keane 1998, 37). Näin ymmärrettyinä kansalaisyhteiskunta muodostaa ajatusrekisterin, jonka avulla voidaan hahmottaa muodollisia ja epävirallisia sosiaalisia sidoksia, yksilöllisen ja julkisen edun kohtaamista, vapauden ja velvollisuuden rajoja, kollektiivisen toiminnan ehtoja sekä tapoja tuottaa kollektiivisia identiteettejä julkisella alueella (Hems ja Tonkiss 2000, 7–8). Tähän ajatusmalliin sisältyy siis mahdollisuus tarkastella kansalaisyhteiskuntaa sellaisena itseorganisoitumisen alueena, josta ponnistamalla kansalaiset ja kansalaisuutta vailla olevat voivat edistää pyrkimyksiään...”

Ilmosen hahmottelema kansalaisyhteiskunnan käsite ja informaalin oikeuden käsite rinnakkain tarkasteltuna avaavat tulkintavälineen yhdyskuntapalvelun teoreettis-empiirille ymmärtämiselle. Informaalin ja refleksiivisen oikeuden tavoitteet liittyvät tavoitteeseen tuoda seuraamukset takaisin lähiyhteisöön tuomitun eristämisen sijasta. Keane (1998, 6) käyttää kansalaisyhteiskunnan käsitettä ideaalittyyppin kategoriana, joka kuvaa lain suojaamaa eivaltioollista organisoitumista, jota luonnehtii väkivallattomuus, itseorganisoituminen ja reflek-

siivisyys. Kansalaisyhteiskunnassa toimijat ovat pysyvästi jännitteisessä suhteessa toisiinsa ja valtioon, joka sekä rajoittaa että luo mahdollisuuksia kansalaisyhteiskunnan toimijoiden toimintapiiriin. Juuri tällä tavalla voidaan luonnehtia yhdyskuntapalvelua yhdyskuntaseuraamuksena.

Kansalaisyhteiskunnan käsite sopii edellä kuvatussa mielessä jäsentämään yhdyskuntapalvelua, vaikka palvelupaikat luonnollisina yhteisöinä eivät kaikilta osin vastaakaan ideaalityyppejä, kuten eivät ideaalityypit usein vastaa konkreetteja tutkimuskohteita. Rangaistuksella on tällöin periaatteellinen mahdollisuus tukea ei-rikolliseen alakulttuuriin kiinnittymistä ja konventionaalisten normien omaksumista. Lähiyhteisö tulee osalliseksi seuraamuksen toimeenpanosta. Tällä voi olla merkitystä sille, miten oikeudenmukaiseksi seuraamusjärjestelmä koetaan. Yhdyskuntapalvelun lähiyhteisöjä ovat erilaiset palvelupaikat eli työpaikat voittoa tavoittelemattomissa yhteisöissä. Imosen määritelmän mukaan kansalaisyhteiskunta

”muodostaa ajatusrekisterin, jonka avulla voidaan hahmottaa muodollisia ja epävirallisia sosiaalisia sidoksia, yksilöllisen ja julkisen edun kohtaamista, vapauden ja velvollisuuden rajoja, kollektiivisen toiminnan ehtoja sekä tapoja tuottaa kollektiivisia identiteettejä julkisella alueella”... ja josta ponnistamalla ”kansalaiset ja kansalaisuutta vailla olevat voivat edistää pyrkimyksiään...”

Tämän perustalta asetan tutkimusasetelmaksi, voiko rangaistuksen suorittaminen kansalaisyhteiskunnassa avata kaksisuuntaisen kommunikaation areenan? Samalla kun teen eron formaalin ja informaalin oikeudenkäytön välillä, otan käyttöön kansalaisyhteiskunnan käsitteen määrittääkseni informaalin aluetta tarkemmin. Kansalaisyhteiskunta eroaa toimintatavoiltaan markkinoista ja hallinnollis-byrokraattisesta ”Systeemistä” ja edustaa kansalaisten keskinäiseen vuorovaikutukseen perustuvaa ”Elämismailmaa”. Tällä tavoin informaali oikeus ja kansalaisyhteiskunta jäsentävät sitä osaa yhdyskuntapalvelusta, jossa tuomitut kohtaavat työyhteisöjen edustajia. Juhani Iivarin (1991, 13; ks. Abel 1982a, 9–10; Powell 2000, 90) lähtökohta sovittelutoimintaa koskevassa väitöstutkimuksessaan oli teoreettinen keskustelu

”yhtäältä juridis-byrokraattisen valtiollisten järjestelmien ja toisaalta kansalaisyhteiskunnan, ’yhteisöjen’ ja kansalaisten arkielämän erityyppisten järjestelyjen toimivuudesta ja näiden ’järjestelmätasojen’ välisestä suhteesta.”

Näin yhdyskuntapalvelussa tulee merkitykselliseksi alue, joka on välittömän oikeudellisen sääntelyn ulkopuolella ja perustuu, ainakin periaatteessa, kommunikaatiosuhteisiin kansalaisyhteiskunnan tasolla, missä tuomitun elämäntilanne sekä toiminta- ja työkyky otetaan lähtökohtaisesti huomioon. Tästä on kyse, kun puhutaan refleksiivisen oikeuden ja hyvinvointimallin periaatteista. Ne eroavat perusteiltaan uusklassisen oikeusajattelun ideasta, vaikka

voidaan helposti havaita, ettei yhdyskuntapalvelussa ole menty kovin pitkälle käytännön ratkaisuuissa.

Edelleen kansalaisyhteiskunnan käsite voidaan tässä tiivistää Heikki Lehtosen (1990, 189 - 196) tapaan ”... yleisenä kansalaistoiminnan kenttänä tai taloudellisen, poliittisen ja sosiaalisen elämän vuorovaikutussuhteissa noudatettavana perussäännöstönä.” Tällöin tutkimukseni kiinnostuksen kohteena ovat palvelupaikat sosiaalisen elämän kommunikaatiosuhteina. Kivivuori (2008, 332–333) puhuu epävirallisista kontrolliammateista mainiten esimerkiksi puistotyöntekijät, hotellien vastaanottovirkailijat ja vanhan ajan talkkarit – talonmies Pikkaraisen muistamme Puupää-elokuvista. Tällä tavoin yhdyskuntapalveluun liittyy kiehtova mahdollisuus tuomitun saattamisesta vuorovaikutukseen rikoksiin syyllistymättömien kanssa, jolloin puolestaan avautuu mahdollisuus Lehtosen esittämälle ”kannustettavien vuorovaikutussuhteiden ’perussäännöstön’ omaksumiselle”. Samalla nämä samat vuorovaikutussuhteet kommunikatiivisena toimintana sisältävät kontrolliulottuvuuden.

Yhdyskuntaseuraamuksia on useissa maissa pyritty kehittämään niin, että niillä voitaisiin paremmin vastata ristiriitaisiin muutospaineesiin. Poliittiselta taholta tulee paine osoittaa kansalaisille, että kansalaisyhteiskunnassa suoritettavat seuraamukset ovat yhtä uskottavia ja vaikuttavia kontrollin ja rikollisuuden hallinnan suhteen kuin vankeusrangaistuskin. Tähän liittyvät keskustelut erilaisista kontrollin välineistä, kuten esimerkiksi elektronisen valvonnan käytön laajentamisesta (Linderborg, 2005; Roberts 2004). Lisäksi halutaan osoittaa, että rikosseuraamukset voivat toimia integroinnin välineenä (Rex 2005). Yhdyskuntapalvelu on kansalaisyhteiskuntaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa olevana rangaistuksena sidoksissa tietoon siitä, miten yhdyskuntapalvelu toimii rangaistuksena sekä tietoon rangaistuksen ”hyödyllisyydestä” ja sen sosiaalisesta ulottuvuudesta sekä vaikuttavuudesta. Erilaiset arvot joutuvat helposti törmäyskurssille, ja niiden pohtiminen on jatkuvasti ajankohtaista. Yhdyskuntapalvelu avasi myös Suomessa ovia yksilölliselle harkinnalle soveltuvuusselvityksineen, päihdehuoltojaksoineen ja nyttemmin yksilöllisesti räätälöityine ohjelmineen (HE 3/2010 vp). Rangaistuksen toimeenpanon vieminen kansalaisyhteiskuntaan eristävän tilan (vankila) asemasta on monella tapaa mielenkiintoinen ja ristiriitainen prosessi. Bauman (2001) puhuu jatkuvasta ristiriidasta vapauden ja turvallisuuden välillä. Tämä korostuu käytettäessä ristiriitaisista ”yhteisön” käsitettä (emt. 15; Lehtonen 1990; Wahrhaftig 1982, 95–97; Worrall ja Hoy 1997, 46–59; Young 1999, 164). Tuomioiden toimeenpano yhdyskuntapalveluna merkitsee lainrikkokan vapauden asteen kasvamista suhteessa vankeustuomioon. Samalla hänelle asetetaan rajoituksia, joilla tähdätään turvallisuuden lisäämiseen tai ainakin turvallisuustekijän

huomioon ottamiseen. Tällöin ns. tavalliset kansalaiset tulevat ainakin jossain määrin kontrolloijan rooliin. Miten pitäisi arvioida tavallisia työpaikkoja, jotka ottavat vastaan yhdyskuntapalvelun suorittajia: ovatko ne lisäämässä vapautta vai turvallisuutta tai kenties kumpaakin? Ilmentääkö yhdyskuntapalvelun suorittajan kokema turvallisuus palvelupaikalla vapauden rajoittamista vai laajemmin turvallisuuden lisäämistä yhteiskunnassa vai onko sittenkin kyse yksilöllisestä prosessista?

Kun rangaistuksen toimeenpano siirtyy kansalaisyhteiskunnan alueelle, syntyy uudenlaisia kysymyksiä. Oikeuden toteutuminen ja vaikuttavuus voivat joutua vastakkain (Garland 1990, 291–292). Tiukka vaatimus uusintarikollisuuden ehkäisemisestä on vaikea, koska vain harvoin onnistuu osoittaa, johtuuko rikosten tekemisestä luopuminen tehdyistä interventioista, ja milloin ja missä tehdyistä interventioista (Laine 2007, 274–277). Mahdollisuus saada palveluja sekä niiden laadun arviointi ja oikea kohdentuminen vaikeutuvat (Rikosseuraamusvirasto 2009). Linderborg (2006 ja 2007) raportoi Kriminaalihuoltolaitoksen Iisalmen paikallistoitumisen tukipalvelukokeilusta. Raportti tuo esiin yhdyskuntapalveluun tuomittujen sosiaalisia ongelmia, joihin pyritään vastaamaan. Ongelmat yhdyskuntapalveluaan suorittavien elämässä konkretisoituvat usein palvelupaikalla.

Rinnastan yhteisön käsitteen ja yhteisösosiaalityön toisaalta informaalin oikeudenkäytön alueeseen (yhdyskuntapalvelun toimeenpano) ja toisaalta rankaisemiseen liittyvän tuen tarjoamiseen osana kriminaalihuoltotyötä. Yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa on mahdollista kehittyä työyhteisöön ja sen toimintakulttuuriin perustuvia kommunikaatiosuhteita, joilla voi olla lainrikkooja yhteiskuntaan liittäviä merkityksiä. Toisaalta ”luonnollisilla” yhteisöillä on omat kulttuurinsa ja vallankäytön muotonsa (Roivainen ym. 2008, 15), jotka voivat toimia myös vastakkaiseen suuntaan.

Turusen (2008, 47; myös esim. Stepney ja Evans 2000, 105–106) mukaan Pohjoismaissa community-käsitteellä on vähintään kolme merkitystä. Näitä ovat ensinnäkin maantieteellisesti rajattu paikka: kylä, kortteli, lähiö, kaupunginosa jne. Voidaan puhua myös yhdyskunnasta. Toinen käyttötapa viittaa sosiaalisiin systeemeihin ja vuorovaikutukseen, kuten työyhteisö, organisaatio, ammatti- ja etujärjestö tms. Kolmas tapa mieltää yhteisö on yhteenkuuluvuuden tila, jollaisia tunnustetaan yhdistystoiminnan piirissä, etnisissä ryhmissä, elämäntyyli- leissä tai vaikkapa sosiaalisessa mediassa.

Tämän tutkimuksen kannalta edellä mainituista relevantti määrittely on tarkastella yhteisöä vuoro-vaikutussuhteena työyhteisöissä. Yhdyskuntapalvelun toimeenpanon arkiset käytännöt saavat työ-yhteisöissä ne merkitykset, joissa yhdyskuntapalvelun tavoitteet lainrikko-

jan yhteiskuntaan liittymistä edistävinä – tai neutraaleina ja joskus jopa estävinä – käytäntöinä mahdollistuvat. Lehtonen (1990) on tutkimuksessaan yhteisöistä ja yhteisön käsitteestä esittänyt tärkeitä kriittisiä huomioita käsitteen käytölle. Edellä esitetystä jaottelusta hän toteaa, että mainittujen tunnusmerkkien perusteella voidaan viitata moneen asiaan. ”Pelkkä yleinen viittaaminen tilaan, sosiaaliseen vuorovaikutukseen tai yhteenkuuluvuuteen ei auta yhteisön käsitteen täsmentämistä” (Lehtonen 1990, 17–20). Tässä tutkimuksessa perustelen yhteisökäsitteen käytön osana informaalia oikeudenkäyttöä, mikä merkitsee kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvaa yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa sekä yhdyskuntapalvelun suorittamista palkattomana työnä kuulumisena työyhteisöön. Tarkastelun kohteena ovat silloin yhdyskuntapalvelun arki ja siellä syntyvät arkiset vuorovaikutus- ja kommunikaatiosuhteet. Yhteisö on tässä mielessä ”hyvä sana”, jonka avulla voidaan jäsentää yhdyskuntapalvelun arkea tavoittelematta yhteisökäsitteen ”oikeaa” määrittelyä. Kyse on tällöin symbolisesta yhteisöllisyydestä (Lehtonen 1990, 25), jolla voi olla suuri merkitys lainrikkojalle, joka on elänyt esimerkiksi rikollisen alakulttuurin piirissä tai kokenut olevansa yksinäinen. Yhdyskuntapalvelun käytännöt vaikuttavat vastavuoroisesti tuon ”yhteisön” käsityksiin ja toimintaan.

Turusen (2008, 55–56) tapaan ajatellen tässä tutkimuksessa yhteisökäsite on yksi teoreettinen apuväline, jonka avulla pyritään yhdyskuntapalvelun teoreettis-empiiriseen jäsenyykseen ja ymmärtämiseen. Yhteisösosiaalityön ja kriminaalihuoltotyön yhteen liittämällä on omat riskinsä käsitteiden hyvin kirjavan käytön vuoksi. Roivaisen ym. mukaan voisi olla hedelmällistä tarkastella yhteisöä paikallisessa kontekstissa (2008, 17; Stepney ja Evans 2000, 108–109; Matthies 2000, 9–10). Tässä se tarkoittaa empiirisen aineiston analyysiä teoriavetoisesti määrittelemieni peruskysymysten suhteen. Se merkitsee yhdyskuntapalvelun palvelupaikkojen arjen kokemusten analyysiä, jolloin palvelupaikat ovat tutkimukseni kontekstissa informaalin oikeuden alueella kansalaisyhteiskunnassa toimivia ”luonnollisia” paikallisia yhteisöjä. Tämän teen tietoisena siitä, että formaalin oikeudenkäytön normit tuovat yhdyskuntapalvelua suorittavan ja palvelupaikan henkilöstön väliseen suhteeseen institutionaalisen yhteisön piirteitä. Näin analyysin kohteena on yhdyskuntapalvelun toimeenpano arkisena käytäntönä. Roivainen ym. (2008, 17) toteavat, että ”kansalaisyhteiskunnan ja asiakkuuden rajapintaa käsittelevässä teemassa tiivistyykin nykyajan yhteisösosiaalityöllisen keskustelun ydin”. Yhteisösosiaalityön asemasta tutkimuksessani on kiinnostuksen kohteena kansalaisyhteiskunnan ja asiakkuuden (yhdyskuntapalveluun tuomittuna henkilönä) rajapinta osana informaalin oikeudenkäyttöä. Sosiaalityön teoreettinen keskustelu tulee relevantiksi kriminaalihuoltotyön kehittämisen ja refleksiivisen oikeudenkäytön merkityksessä.

Roivaisen ym. (2008, 14–15; Hutchinson 2009, 20–21) mukaan ”yhteisöllisessä sosiaalityössä” on kyse täysivaltaisen kansalaisuuden ja oman elämän hallinnan edellytysten parantamisesta. Sosiaalityön haasteena on kirjoittajien mukaan toimia välittäjänä ”normaaliuden kriteerit täyttävän” enemmistön ja sen ulkopuolelle jäävän vähemmistön välillä. Yhteisöllisen sosiaalityön merkitys kasvaa ajatuksesta, että ”enemmistöstä poikkeavien” kansalaisten resursseja tulisi voida kasvattaa heidän asemansa parantamiseksi yhteiskunnassa. Kyse on integraatiosta ymmärrettynä kansalaisten mahdollisuutena liittyä takaisin yhteiskuntaan (Juhila 2006, 52). Edelleen tähän voidaan liittää sellaisia tavoitteita kuin työllistyminen liittämisen välineenä tai syrjäytyneiden elämäntilanteen lisääminen. Syrjäytymisen käsite on monella tapaa problemaattinen ylipäätään, ja erityisen vaarallista olisi ajatella, että yhdyskuntapalveluun tuomitut olisivat jollain tapaa ryhmänä määriteltävissä syrjäytyneiksi. Juhila erittelee tätä kysymystä liittämisen- ja kontrollisuhteena (2006, 48–83). Edellä esitetystä huolimatta voidaan sanoa, että vankeuteen tuomitseminen merkinnee useimmille ihmisille varsin suurta riskiä ajautua sellaisiin yhteyksiin ja vuorovaikutussuhteisiin, jotka heikentävät heidän edellytyksiään toimia täysivaltaisina kansalaisina, kuten uusklassista oikeusajattelua käsittelevässä luvussa esitin.

Yhdyskuntapalveluun sovellettuna täysivaltaisen kansalaisen käsite ja määritelmä on ristiriitainen ja kiinnostava. Matthies (2008, 66–67) katsoo, että monilta instituutioilta ja ammattilaisilta puuttuu kyky tai jopa vaadittava avoimuus toimia riippuvuussuhteessa kansalaisten ja yhteisöjen kanssa. Kriminaalihuoltotyössä yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa viranomaiset joutuvat kiintoisaan asemaan, kun työtä tehdään kansalaisista koostuvien työyhteisöjen sekä tukea tarvitsevien ja samalla tuomiotaan suorittavien asiakkaiden kanssa. Toisaalta yhdyskuntapalvelua perustellaan sen kaltaisilla argumenteilla, että lainrikkoja voisi kiinnittyä sellaisiin ei-rikollisiin yhteisöihin, jotka vahvistaisivat hänen kykyään ja haluaan irtautua rikosten tekemisestä. Tässä mielessä yhdyskuntapalvelun toimeenpanon sijoittuminen kansalaisyhteiskuntaan ja siellä joihinkin (työ)yhteisöihin yhdistää kriminaalihuoltotyöhön sosiaalityön tavoitteita, ja ehkä sellaisia sosiaalityön tavoitteita, joita voidaan tarkastella yhteisösosiaalityön tavoitteiden kautta (käsitteestä esim. Turunen 2004, 8–9; 2008, 44–45 ja 2009, 40–43 ja 47–49; Matthies 2008).

Mutta voidaanko tuomiota suorittavaa henkilöä pitää Roivaisen ym. edellä esitetyn määritelmän mukaisesti ”täysivaltaisena kansalaisena”, koska hän liittyy yhdyskuntapalvelua suorittaessaan pakosta johonkin (työ)yhteisöön? Roivaisen ym. (2008, 15) mukaan voidaan puhua ”luonnollisista” ja instituutiolähtöisistä yhteisöistä. Edelliset edustavat ns. ruohonjuurita-

son yhteisöllisyyttä; jälkimmäiset nimensä mukaisesti yhteisöjä, joihin liitytään joidenkin instituutioiden ohjaamina, ja joiden toimintaa ohjaavat instituutioiden normit. Yhdyskuntapalvelussa nämä yhdistyvät kuten yhdistyvät formaali ja informaali oikeudenkäyttökin.

Luonnollisen yhteisön ja symbolisen yhteisön piirteitä ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen olemassaolo, jota leimaavat tietyt toimintaperiaatteet. Palvelupaikat yhteisöinä luovat tässä mielessä ne toimintaperiaatteet, joihin lainrikkojan on riittävässä määrin mukauduttava voidakseen suorittaa rangaistuksensa kyseisessä yhteisössä. Ne ovat reaalisesti olemassa olevia kommunikaatioprosesseja sekä mielikuvia tällaisista prosesseista, jolloin kyse on symbolisesta yhteisöllisyydestä (Lehtonen 1990, 25–26). Kun yhdyskuntapalvelun palvelupaikkaa valitaan, joutuvat sekä kriminaalihuoltotyöntekijä, tuomittu että palvelupaikan yhdyshenkilö (ja jossain tapauksissa koko työyhteisö) miettimään symbolisella tasolla, mitä rangaistusta suorittavan tuleminen osaksi työyhteisöä tarkoittaa ja millä edellytyksin kyseinen henkilö yhteisöön sopii ja otetaan vastaan (Tarkastusraportti 2008). Tämä prosessi yhdessä muodollisten palvelupaikkasopimusten kanssa tekee palvelupaikoista Lehtosen tarkoittamassa mielessä (mt. 24–25) toiminnallisia yhteisöjä, joissa muotoutuvat ja määrittyvät jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet, yksittäisen jäsenen yksilölliset vapausasteet ja valintavaihtoehdot sekä jäsenten ja ei-jäsenten välisen vuorovaikutuksen säännöt.

5.2 Sosiaalinen kontrolli

Travis Hirschin (2008) ja Gottfredsonin ja Hirschin (1990) kontrolliteoriassa on kaksi päämuotoa: 1) sosiaalisen kontrollin teoria ja 2) itsekontrolliteoria. Näiden kahden dimension avulla, sekä sosiaalisilla että yksilöllisillä tekijöillä, selitetään rikollisuutta ja siitä irtautumista (Kivivuori 2008, 186–215).

Nimensä mukaisesti itsekontrolliteoria selittää rikollisuutta yksilön valinnoilla. Itsekontrollin puuttuessa yksilö ei piittaa muiden reaktioista ja tavoittelee välitöntä tarpeentyydytystä välittämättä seurauksista. Ismo Alanko laulaa: ”*Mitä se mulle kuuluu mitä mä teen*”¹⁴. Käyttäytymistä selittää tällöin yksilön ominaisuus (Kivivuori 2008, 98–105). Teorian mukaan rikokset ovat usein spontaaneja, eikä rikoksen tekijä useinkaan mieti tekonsa seurauksia ja rikosten laatu vaihtelee niiden tekemisen satunnaisuuden vuoksi. Gottfredsonin ja Hirschin (1990, 415) mukaan kyse ei kuitenkaan ole peritystä, vaan varhaiskasvatuksen myötä yksilölle kehittyvästä ominaisuudesta. Kivivuoren mukaan teoriassa on olennaista se, että rikos ei

¹⁴ Ismo Alanko (2007) *Mitä se mulle kuuluu mitä mä teen*. Albumilla Irti.

ole puhtaasti sosiaalinen tai kulttuurinen ilmiö. Ne, joilla on heikko itsekontrolli, valikoituvat teorian mukaan sellaisiin ympäristöihin ja sosiaalisiin kerrostumiin, joissa rikoksia tehdään muita enemmän (Sampson ja Laub 1993, 244–245 kuvio). Niissäkin ryhmissä, jotka ovat sosiaalisesti korkeassa asemassa, on Kivivuoren mukaan nähtävissä, että rikoksiin syyllistyneillä on muita heikompi itsekontrolli. Lappi-Seppälän mukaan (2006, 19) itsekontrollin puutetta ilmentää impulsiivisuus, jossa rikosten tekeminen helpottaa tilapäistä ahdistusta ja tarjoaa lyhytkestoista tyydytystä jännityksen tarpeeseen.

Sosiaalinen kontrolli puolestaan merkitsee kontrollia yksilön ulkopuolelta. Kivivuori (2008, 188–189) jakaa sen viralliseen ja epäviralliseen kontrolliin. Yhdyskuntapalvelun tutkimisen kannalta jako on kiinnostava. Näin voidaan esittämälläni tavalla jakaa yhdyskuntapalvelu formaaliin ja informaaliin oikeuteen, jolloin kansalaisyhteiskunnassa tapahtuva toimenpano edustaa informaalia oikeutta ja informaalia sosiaalista kontrollia sillä rajoituksella, että palveluehdot määritellään formaalin oikeuden alueella. Edelleen, jos sosiaalisen kontrollin heikkeneminen lisää rikosten tekemistä, voidaan olettaa, että sosiaalista kontrollia, verkostoja ja tukea vahvistavat seuraamukset ovat omiaan toimimaan päinvastoin. Ne olisivat kiinnittämässä takaisin yhteiskuntaan eli vahvistaisivat integraatiota ja siten vähentävät uusintarikollisuutta. Kommunikatiiviset konventionaaliset sosiaaliset yhteisöt voisivat parantaa yksilön edellytyksiä omaan muutostyöskentelyyn ja siten irtautumaan rikosten tekemisestä.

Kuten sanottu, on syytä tehdä ero virallisen ja epävirallisen sosiaalisen kontrollin välillä. Kivivuoren sanoin ”epävirallista sosiaalista kontrollia on kaikki se kontrolli, jota ei harjoiteta virallisten normien pohjalta” (Kivivuori 2008, 189). Ei ole syytä väheksyä yksilöllisiä taipumuksia ja niihin vaikuttamista (esim. cognitive skills -ohjelmat, joilla pyritään vaikuttamaan ns. kriminogeenisiin tekijöihin), pois sulkematta edes perinnöllisiä tekijöitä rikollisen käyttäytymisen taustalla (Laine 2007, 110–112; Lappi-Seppälä 2006, 16–17). Kontrolliteorian soveltaminen avaa mahdollisuuden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden tarkastelulle yhdyskuntapalvelun analyysissä. Sampson ja Laub (1993, 141; käännetty Kivivuoren 2008, 191–192 mukaan) esittävät, että

”Aikuisiän sosiaaliset siteet ovat rikollisuuden selittämisen kannalta tärkeitä. Ne luovat toisistaan riippuvien velvoitteiden ja pidäkkeiden järjestelmiä, jotka vaikeuttavat yksilön rikosalttiuden purkautumista tekoina, koska yksilö ymmärtää kyseisten tekojen vaarantavan nuo siteet. On epärealistista olettaa, että parisuhde tai työ voisi kokonaan uudistaa rikostaustaista aikuista, siis aikuista joiden itsekontrolli on heikko [...] Tästä huolimatta työ- ja perhe-elämään investoitu sosiaalinen pääoma estää rikostaustaisten ja heikon itsekontrollin omaavien aikuisten rikollisuutta”.

Kivivuoren (2008, 198; Lappi-Seppälä 2006, 24–25) mukaan Hirschi (2008) määritteli neljä tapaa, jolla sosiaalinen kontrolli vaikuttaa – tai on vaikuttamatta – yksilöiden luontaista rikostaipumusta vähentävästi. Näitä rikoksia vähentäviä tekijöitä ovat tunnepohjaiset siteet muihin ihmisiin, motivoitunut sitoutuminen perinteisiin instituutioihin ja valintoihin, ajan käyttämisen laillisiin toimintoihin sekä lain noudattamista suosivat uskomukset. Yhdyskuntapalvelu on palkatonta työtä. Se kytkee suorittajansa palvelupaikan kautta työyhteisöön ja työn tekemisen ajankäyttöön ja (sosiaalisia)taitoja vaativaan kontekstiin, mutta riittääkö pelkkä lyhytkestoinen työyhteisöön liittyminen vai tarvitaanko muuta tukea (vrt. Lappi-Seppälä 2006, 19)?

Sovellan kontrolliteoriaa empiiriseen aineistoon kysymällä myös, tarjoaako yhdyskuntapalvelu rikosentekijöille mahdollisista alakulttuurisista sosiaalisista suhteista eroavan, rikoksista irtautumista tukevan sosiaalisten verkostojen kentän (vrt. alakulttuuriteoriat Kivivuori 2008; Laine 2007). Yleisellä tasolla kontrolliteoriat korostavat epävirallisten ja erilaista sosiaalista tukea antavien verkostojen vahvistamista. Vaikka virallisen kontrollin (esim. kiinnijäämisriski) toimia ei teorian mukaan pidetä merkityksettöminä, mainitaan usein mm. vankeuden haitallinen vaikutus myöhempään rikolliseen käyttäytymiseen. Kivivuoren (2008, 215; Rex 2005) mukaan kontrolliteoriasta on johdettavissa se, että sosiaalisen tuen tulisi jollakin tavalla yhdistyä kontrolliin. Rikollisuutta yleensä on mahdollista vähentää tiettyyn rajaan asti sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä, mutta tarvitaan myös yksilöiden tilanteen huomioivaa työskentelyä. Yleisten tulonsiirtojen merkitys vähenee, kun tietty ”hyvinvointivaltiollinen taso” saavutetaan. Tällöin on vaarana, että marginalisoituvat väestönosat jäävät kaikenlaisen auttamistyön ulkopuolelle. Näin uhkaa helposti käydä lainrikkokijille, kun rangaistuksen toimeenpano (Kriminaalihuoltolaitos) eriytyy sosiaalipalveluista. Yhdyskuntapalvelussa on ainakin periaatteessa mahdollista organisoida kontrolli (tuomion merkitys symbolisena paheksuntana, palveluehtojen tarkka noudattaminen) ja sosiaalinen tuki (ammattillinen kriminaalihuoltotyö ohjelmineen sekä palvelupaikan sosiaaliset vuorovaikutussuhteet) sellaisena yhdistelmänä, joka ei eristä tuomittua yhteiskunnasta vankeuden tapaan.

5.3 Yhteenveto: yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena

Oikeuden kehittymistä historiallisena ilmiönä Suomessa ovat tarkastelleet esimerkiksi Kekkonen ym. (1986), Kekkonen ja Ylikangas (1982) ja Ylikangas (1983). He kytkevät oikeudenkäytössä ja oikeusajattelussa tapahtuneet muutokset vahvasti taloudellisiin, sosiaalisiin ja

kulttuurisiin (kontrollin kulttuurisesta ulottuvuudesta ks. Garland 2001) ilmiöihin, joita oikeuden muutokset heijastavat pikemmin kuin olisivat uusien innovaatioiden tulosta. Yhdyskuntapalvelussa pyritään yhdistämään yhteiskuntapoliittiset ja yksilöä koskevat tavoitteet. Voidaan todeta, että niin tapahtuu vankeusrangaistuksessakin, mutta yhdyskuntapalvelun erityisyys on sen tavassa yhdistää formaali ja informaali toteuttamalla rangaistuksen toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa ja saattamalla lainrikkojajyksilö vuorovaikutukseen yleensä en-tuudestaan hänelle tuntemattoman yhteisön kanssa. Tässä mielessä yhdyskuntapalvelu eroaa suomalaisista valvontatyypisistä seuraamuksista, kuten sakkorangaistuksestakin. Vaikka valvonta tai sakko eivät eristä tuomittua yhteiskunnan konventionaalista yhteisöistä, niiden toimeenpanossa ei synny kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvaa kommunikaatiosuhdetta osana seuraamuksen sisältöä, vaikka ne toki mahdollistavat sellaisen syntymisen ja säilymisen tuomitun omina valintoina.

Refleksiivinen oikeus – lainrikkoja subjektina

Yhdyskuntapalvelu nähdään usein yhteiskuntaan integroivana rangaistuksena, johon liittyy merkittävää puuttumista yksilön arkeen ja samalla häntä tukevia elementtejä (Rex 2005). Tutkimukseni selvittää, miten nämä elementit koetaan yhdyskuntapalvelun toimeenpanon käytännöissä. Tarkastelen yhdyskuntapalvelua kolmessa toisiaan sivuavassa teoreettisessa kontekstissa.

1. Yhdyskuntapalvelua voidaan tarkastella Foucault'n (2005) tapaan jatkumona rankaisemisen historiassa. Kun ruumiin rankaisemisesta, eli kidutuksesta ja piinasta luovuttiin, huomio kiinnittyi mieleen ja ihmisten tarkkailuun. Siihen mitä lainrikkojat ”voivat olla” sen ohella, mitä he ovat tehneet. Nyt siirtymä on edelleen hienovaraisempaan vastuun ottamisen ja yhteisöön sopeuttamisen politiikkaan. Huomio kiinnittyy vastaiseen käyttäytymiseen ja moraaliseen koodistoon.
2. Toisaalta rankaiseminen näyttäytyy informaalina oikeudenkäyttönä, jolloin tarkastelen yhdyskuntapalvelua rangaistuksen toimeenpanona, eikä tuomion mittaamisena tai jakamisena. Kyse on sen analysoimisesta, mitä tapahtuu ja miten koetaan, kun lainrikkoja suorittaa tuomiotaan palkattomana työnä työyhteisöjen arjessa.
3. Liitän yhdyskuntapalvelun sosiaalisen kontrollin teoriaan niin, että informaalin oikeudenkäytön käsitettä rangaistuksen toimeenpanovaiheessa täydentää sosiaalisen kontrollin teoreettinen viitekehys.

Rangaistusta on mielekästä tarkastella Foucault'n tapaan erilaisina vallan tai hallinnan tapoina. Tässä tutkimuksessa yhdyskuntapalvelu vertautuu vankilaan, koska se tuomitaan ”vankilatuomion” asemasta. Vankila on tila, ja yhdyskuntapalvelu on ”ei-tila”, joka tulkintani mukaan olennaiselta osin rakentuu kommunikatiivisen toiminnan varaan.

Foucault kirjoittaa:

”Koko rankaisemisprosessiin, esitutkinnasta aina tuomioon ja rangaistuksen viimeisiin seurauksiin, on sekoittunut alue, joka asettuu lain ja oikeustieteen määrittelemien tosiasioiden rinnalle, mutta samalla hajottaa ne. Tämä on yksi psykiatristen asiantuntijalainsuuntojen, mutta vieläkin yleisemmin kriminaaliantropologisten kiemuraisten selitysten olennaisimmista tehtävistä: lähtiessään juhlallisesti siitä, että rikokset voivat olla tieteilisen tutkimuksen kohteena ne haluavat antaa laillisen oikeutuksen paitsi rikosten myös ihmisten rankaisemiselle, ja ne oikeuttavat rankaisemaan rikollisia, paitsi heidän teoistaan, myös siitä, minkälaisia he ovat, tulevat olemaan tai voivat olla”. (2005, 29)

”Varsinaisen rangaistustuomion liepeille on ilmestynyt joukko pienoistuomioistuimia ja rinnakkaistuomareita: psykiatriset ja psykologiset asiantuntijat, rangaistuksen täytäntöönpanosta vastaavat viranomaiset sekä vankeinhoitolaitos paloittelevat laillista rangaistusvaltaa. ...tällöin annetaan muiden kuin varsinaisten tuomarien päättää ”ansaitseeko” tuomittu helpotuksen rangaistukseensa tai ehdonalaisen vapauden ja voidaanko hänen valvontansa lopettaa.” (emt. 33)

Kaarlo Tuori (1988, 54–55). vertailee Weberin ja Habermasin (esim. 1984, 243–271) käsityksiä länsimaisesta rationaalisuudesta, sen synnystä ja tulevaisuudesta. Tuori kirjoittaa samaan tapaan kuin Foucault.

”Moraali- tai politiikkaperusteisen harkinnan mahdollistavat yleislausekkeet ovat lisääntyneet lainsäädännössä; muiden kuin lakimiesten erityisasiantuntemuksen panos oikeudenkäytössä on kasvanut; sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimusta osaltaan ilmentävät sosiaalivaltiolliset sääntelyt ovat muuttaneet lainsäädännön kokonaiskuvaa; oikeustieteessä Weberin formaalis-rationaaliseen oikeuteen liittämä käsiteopillinen menetelmä on suistettu vallasta; subsumtiologinen (alisteinen, alistava LR) päätöksentekomalli uhkaa menettää jalansijansa paitsi oikeusteoriassa myös tuomioistuinjuristien itseymmärryksessä. Modernin oikeuden kehityksestä käydyssä keskustelussa on usein katsottu, että nämä muutokset ovat siirtäneet Weberin kuvaaman formaalioikeuden vaiheen historiaan; sen tilalle on tullut materiaalisen oikeuden valtakausi, jonka kriisin aikoja eräiden puheenvuorojen mukaan tänään elämme (esim. Teubner 1982¹⁵). Tähän yhteyteen kuuluu myös Habermasin teesi sosiaalivaltion oikeuteen liittyvästä Lebensweltin kolonisaation vaarasta.”

Juhani Iivari (1991) hakee väitöskirjassaan sovittelulle paikkaa osana refleksiivisen oikeuden kehittymistä. Viitaten 1980-luvun lopun tutkimuskeskusteluihin ja sitä varhaisempiin sovittelutoiminnan käynnistämisvaiheen keskusteluihin hän toteaa, että refleksiivisen oikeuden käsi-

¹⁵ Tässä Tuori viittaa Teubner, Günther (1982) Reflexives Recht. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 13–59.

te on vasta muotoutumassa ja avoin (mt. 71). Tarkastelen tutkimuksessani yhdyskuntapalvelua toimeenpanona, jolloin informaalin alue nousee oikeuskäytäntöä merkittävämpään asemaan. Tarkoitukseni on tutkia, sisältyykö yhdyskuntapalveluun sellaisia piirteitä, jotka tuovat rankaisemisen käytäntöön ratkaisevalla tavalla omanlaisensa elementin. Yhdyskuntapalvelussa tämä mahdollisesti toteutuu palvelupaikoilla tapahtuvassa rangaistuksen toimeenpanossa, arjen toimintoina.

2000-luvun tutkimuskeskustelussa (esim. McIvor 2004) puhutaan mm. restoratiivisesta oikeudenkäytöstä tai oikeudellisesta vs. hyvinvointimallista. Marunan ja Kingin mukaan on havaittavissa siirtymää asiantuntijavaltaisesta ja byrokraattisesta oikeudellisesta mallista avoimempaan ja yksilön tilanteet paremmin huomioon ottavaan oikeudelliseen ajatteluun. Heidän käsityksensä mukaan yleisö ei ole niin tuomitsevaa kuin viranomaiset ja poliitikot näyttävät usein ajattelevan. Kun mitataan rinnakkain asennetta rangaistusten ankaruutta kohtaan ja asennetta ns. kuntouttavia ja yhteiskuntaan sopeuttavia rangaistuksia kohtaan, jälkimmäiset saavat enemmän kannatusta (Maruna ja King 2004, 88). Tutkijoiden mukaan yleisö tuntee varsin niukasti yhdyskuntaseuraamuksia. Kirjoittajat käyvät lävitse teoreettisia lähestymistapoja, joilla asiaa on tutkittu ja korostavat, että mielipiteillä ja tunteilla on suuri merkitys riippumatta siitä, perustuvatko ne faktoihin. David Garlandin tapaan (2001, 185) he tuovat esille, että selitettiinpä rikosta ja suhtautumista rikoksiin staattisilla tekijöillä (kuten geenit tai psyykkiset yksilölliset ominaisuudet) tai esimerkiksi alakulttuuriteorioiden korostamalla ympäristötekijöillä, lopputulos on sama: lainrikkojan ajautuminen ”yhteisön” ulkopuolelle. Integraatiota ja vastuunottoa korostavalle (kriminaali)politiikalle johtopäätös on kiusallinen.

Tämän tutkimuksen kannalta erilaisten oikeudellisten käsitteiden ja suuntausten analyysi ei ole olennaista. Niitä käsitellään sen verran kuin on välttämätöntä informaalin käsitteen selkiyttämiseksi. Tutkimukseni olennainen kysymys on missä määrin yhdyskuntapalvelua voidaan tarkastella kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena, jolla on yksilön kannalta integroiva, tukeva, tuomitun omaa vastuunottoa korostava tai voimaannuttava ulottuvuus. Jos tällainen ulottuvuus voidaan osoittaa olemassa olevaksi, ja jos se voidaan perustella teoreettisesti kestäväällä tavalla, sillä on vaikutusta siihen tapaan, jolla kriminaalihuoltotyötä ymmärretään ja tehdään tai voitaisiin ymmärtää ja tehdä.

Iivarin (1991, 71) mukaan refleksiiviselle oikeudenkäytölle ominaista on oikeuden institutionaalinen eriytyminen. Sääntelyllinen oikeus kehittyy kohti itsenäisiä alajärjestelmiä. Koska Iivari hakee tutkimuksessaan ”metodista ideatyyppejä” sovitteluhankkeiden analyysille, on selvää, että huomio kiinnittyy oikeudelliseen järjestelmään ja sen kehitykseen tuomion mää-

räämisen ja sen mittaamisen mielessä. Omassa tutkimuksessani lähtökohta on toinen. Huomio kiinnittyy tuomitsemisen jälkeiseen toimeenpanoon eikä vaihtoehtoiseen tuomitsemiskäyttöön. Tästä huolimatta Iivarin esittämät lähtökohdat ovat tärkeitä ja hyödyllisiä omalle tutkimukselleni.

Lähtökohtani on, että yhdyskuntapalvelun erityisyys on oikeuden mittaamisen ja tuomitsemisen asemasta sen toimeenpanossa, jolloin käytännöt ja toiminta konkretisoituvat kansalaisyhteiskunnassa. Tällöin tulee mahdolliseksi kääntää sosiaalisen kontrollin teoria eräällä tavalla nurin päin yhdyskuntapalvelun analyysiä varten. Tämä tapahtuu kysymällä, voiko ja millä edellytyksin yhdyskuntapalvelu voi olla vahvistamassa kiinnittymistä rikoksiin liittyttämiin sosiaalisiin verkostoihin? Perinteisesti sosiaalisen kontrollin teoriaa on käytetty selittämään miksi rikoksia tehdään tai ei tehdä. Tässä kysymyksenasettelu kuuluu, voiko sosiaalisen kontrollin teoriaa soveltaa rikoksiin syyllistyneiden rikoksettoman elämäntavan omaksumiseen, re-integraatioon, joka on kriminaalipolitiikan keskeisimpiä tavoitteita (ks. esim. Rikoksettomaan elämönhallintaan... 2001; Kivivuori ja Linderborg 2009, 9)

Sosiaalinen kontrolli ja kiinnipitävät yhteisöt

Tutkimuksessani tarkoitan yksilötason integraatiolla rikoksista tuomittujen yhdyskuntapalvelua suorittavien pyrkimyksiä, toiveita ja tekoja rikoksista ja rikollisesta alakulttuurista irtipääsemiseksi. Integraation onnistuessa rikoksista tuomitulla on kasvavaa halua ja kykyä kiinnittyä konventionaalisiin instituutioihin (opiskelu, asunto, työ, perhe jne.) ja ei-rikollisiin verkostoihin sekä halua ja kykyä olla tekemättä rikoksia. Yhteiskuntaan integroitumisella (joissain keskusteluissa puhutaan kuntoutumisesta) on useampia erilaisia käyttötarkoituksia (ks. esim. Raynor 2004). Lainrikkajista puhuttaessa kuntoutuksella tarkoitetaan usein interventioita, joiden seurauksena rikoksiin syyllistyminen vähenee ja sellaiset sosiaaliset siteet vahvistuvat, jotka ovat omiaan vähentämään rikosten uusimista. Kuntoutumisella ja yhteiskuntaan kiinnittymisellä (rehabilitation/reintegration) on sikäli paradoksaalinen sisältö, että rikoksen tekijän ”aiempaa” sosiaalista asemaa on usein leimannut rikosten tekeminen ja/tai päihteiden käyttö. Mihin yhteiskuntaan hän palaa? Onko muutos ja integraatio vain yksilön tehtävä tai ominaisuus? Ajatus voi johtaa harhaan myös siten, että eristämistä vankilaan ajatellaan neutraalina ilmiönä, jolloin vankila instituutioon ei olisi yhteiskuntaa.

Yhteiskuntaan integroituminen on tässä syytä ymmärtää sellaisina prosesseina, jotka edistävät tuomitun omaa muutostyöskentelyä (itsekontrolli) ja pääsemistä osalliseksi sellaisiin sosiaalisiin verkostoihin ja -suhteisiin, jotka helpottavat ylläpitämään rikoksetonta elämäntapaa.

Kyse on sosiaalisista siteistä ja suhteista siten kuin se sosiaalisen kontrollin teoriassa ymmärretään. Niitä voidaan kuvata sellaisilla käsitteillä kuin kiinnittyminen, sitoutuminen, osallisuus ja luottamus (Raynor 2004, 195–196) minän suhteessa muihin yhteiskunnassa toimiviin ihmisiin ja instituutioihin.

OSA II HAASTATTELUAINEISTON TEORIAVETOINEN TULKINTA

6. Kommunikaatio yhdyskuntapalvelun piirteenä

Tutkimusraportin toisessa osassa alan tarkastella teoriakeskustelun kautta avaamiani teemoja empiirisessä aineistossa. Habermas esittää, että yksilötasolla muutos toiminnassa merkitsee vaiheesta toiseen siirtymistä, mikä perustuu yksilötasoisiin oppimismekanismeihin. Empiirisen aineiston analyysissä tätä tarkastellaan nimenomaisesti yksilöiden tuottamien kuvausten analyysinä, koska rikosettomaan elämään siirtyminen on yksilöllinen siirtyminen. Teorian mukaan kommunikaatio vaatii vähintäänkin implisiittisesti osallisten välistä yhteisymmärrystä, joka perustuu osapuolten välisten pätevyysvaatimusten tunnustamiseen ja tunnistamiseen (Tuori 1988, 76). Aiemmin teorialuvussa kirjoittamani perusteella totean, että yhdyskuntapalvelun toimeenpano tapahtuu kansalaisyhteiskuntaan ”sijoittuvissa” työyhteisöissä. Tämä puolestaan tekee seuraamusaikaisesta kommunikaatiosuhteesta erityisen suhteessa vankeuteen. Koska yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa tuomittu joutuu tekemisiin ei-viranomaisten ja ei-rikoksista-tuomittujen kanssa, hän välttyy kommunikaatiosuhteelta, joka liittäisi hänet eristävään tilaan muiden rikostentekijöiden ja heidän kanssaan ammatikseen työtä tekevien kanssa (Rex 2004, 129).

Habermas esittää, että ”intersubjektiivisesti sitova” ja vastavuoroinen tieto luo edellytyksiä yhteisymmärryksen syntymiselle osapuolten välille. Kankaan (1989, 46) tulkinnan mukaan tällainen tieto olisi omiaan tuottamaan pysyvää järjestystä ja arvoja koskevaa yksimielisyyttä. Teoriakeskustelun analyysin perusteella esitin, että yhdyskuntapalvelupaikkojen ja toimeenpanon arjen tutkimuksen kannalta tulevat tällöin kiinnostavaksi kommunikaatiosuhteiden kuvaukset. Jos tällaisia ”intersubjektiivisesti sitovia” suhteita on, voidaan sosiaalisen kontrollin teorian (Hirschi 2008 ja Gottfredson ja Hirschi 1990) mukaisesti ajatella, että ne ovat merkityksellisiä vastaisen käyttäytymisen kannalta. Tarkastelen kommunikaatiosuhteita tuomitun kannalta yhdyskuntapalvelun tuottamina potentiaalisina tai toteutuneina mahdollisuuksina irtautua rikoksista ja niihin perustuvista kommunikaatiosuhteista. Riitta Granfeltin (1998) käyttämä ”kiinnipitävän ympäristön” käsite on käytössäni kahdessa merkityksessä. Yhdyskuntapalvelua voi itsessään tarkastella yhteisöön kiinnittävänä rangaistuksena ja siinä mielessä kiinnipitävänä ympäristönä. Toiseksi yhdyskuntapalvelu säilyttää ja joskus edesauttaa kiinnit-

tymistä perheeseen, työhön tai koulutukseen. Tarkastelen niitä kiinnipitävinä ympäristöinä. Vaikka yhdyskuntapalvelussa syntyvät kommunikaatio- ja vuorovaikutussuhteet ovat varsin lyhytaikaisia, niin silloin kun yhdyskuntapalvelun aikana tapahtuu kiinnittymistä konventionaalisiin sosiaalisiin verkostoihin ja yhteisöihin, vaikutukset ovat kauaskantoisia.

Kommunikaation käsite yhdyskuntapalvelun teoreettisen jäsentämisen välineenä avaa mahdollisuuden tutkia yhdyskuntapalvelua siitä näkökulmasta, että voisiko se luoda yhteiskuntaan osallistavia ja kiinnostavia kanavia rangaistuille, jotka elävät yhteiskunnan marginaalissa tai joita uhkaa marginaaliin joutuminen. Sen ohella voidaan yhdyskuntapalvelua tarkastella seuraamuksena, joka arjen käytäntöjen kautta vaikuttaa kansalaisten käsityksiin rankaisemisen funktiosta. Foucault (2005) analysoi, kuinka valta ja vallankäyttö aina tuottavat samalla jotakin uutta. Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana tuomion toimeenpanona voisi merkitä mahdollisuutta, jossa rangaistus olisi yhteiskunnallisesti merkityksellinen tapa yhteisötasoiseen vuorovaikutus- ja kommunikaatiosuhteeseen, jossa ymmärrys rikoksesta ja sen ehkäisemisestä sekä ymmärrys rikosentekijästä ja hänen vastaiseen toimintaansa vaikuttamisesta kasvaisivat. Refleksiivisen oikeusajattelun mukaan normit ohjaavat toimintaa, mutta vain eräänlaisina puitteina. Kansalaisten edellytykset kommunikaatioon ja yhteisesti hyväksytyjen ratkaisujen hakemiseen lisääntyvät silloin, kun muodollisten puitteiden rajoissa jää riittävästi tilaa kommunikaatiolle kansalaisyhteiskunnan tasolla. Nils Christien (1983) termein puhutaan osallistuvasta oikeudenkäytöstä ja konfliktien siviilioikeudellistamisesta. Yhdyskuntapalvelussa erityistä on rangaistuksen toimeenpanon toteuttaminen kansalaisyhteiskunnassa, informaalin oikeuden alueella. Yhdyskuntapalvelussa voi olla kysymys ratkaisusta, jossa tuomion sisältö laajenee tavallisilla työpaikoilla kansalaisyhteiskunnassa muodostuvien kommunikaatiosuhteiden ja toiminnan varaan. Silloin puhutaan tekijöistä, jotka vaikuttavat rikoksen tekijään niin, että seuraamus voi olla osa hänen muutosprosessiaan kohti rikoksetonta elämänhallintaa ja integroitumista ei-rikollisiin sosiaalisiin verkostoihin. Sopii myös kysyä, voiko yhdyskuntapalvelun informaalin alueen eli arjen analyysi tuottaa aineksia formaalin alueen tulkintaan (oikeusnormit ja niiden valmistelu)? Tätä keskustelua käsittelevän teoriaosassa refleksiivisen (ja suppeasti restoratiivisen) oikeuden käsitteen avulla. Tämän luvun viimeisessä yhdyskuntapalvelun ja luottamuksen suhdetta analysoivassa jaksossa palaan aiheeseen empiirisen aineiston analyysinä. Kyse on siitä, miten ihminen toimii esimerkiksi lakeja ja sääntöjä noudattaessaan jonkin ”logiikan varassa”. Eskolan (1994, 42–44) mukaan tämä ei tapahdu mekaanisesti, vaan ihmisten normeille antamien merkitysten kautta. Tulkintani mukaan on kysymys siitä, miten sosiaalisen kontrollin teorian mukaiset mekanis-

mit vaikuttavat yhdyskuntapalvelussa. Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana seuraamuksena tuottaa hyvin moniulotteisen toimintakentän, jossa tuomitun on mahdollista tehdä tulkintoja, joissa seuraamukseen liittyy positiivisia aspekteja. Tämä tapahtuu ihmisten välisen kommunikaation varassa. Tarkastelun kohteeksi tulee, voidaanko yhdyskuntapalvelun arjesta palvelupaikoilla löytää sellaisia kommunikaatiosuhteita, joilla voi olla yksilöä tukeva merkitys hänen pyrkiessään irti rikosten tekemisestä ja siihen liittyvistä sosiaalisista verkostoista. Tällaisia kommunikaatiosuhteita syntyy työn, koulutuksen, perhe- ja parisuhteiden tai konventionaalisten sosiaalisten verkostojen piirissä.

Tässä luvussa analysoin yhtäältä palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden näkemyksiä siitä, miten rangaistun sijoittuminen omalle työpaikalle vaikuttaa arkeen kyseisellä työpaikalla ja siellä toimivan henkilöstön ajatteluun. Toisaalta analysoin, miten vankeusrangaistuksen yhdyskuntapalveluna suorittavat henkilöt kuvaavat suhtautumistaan palvelupaikkaan, siellä toimimiseen ja tuomioonsa. Vertailukohtana osalla haastatelluista ovat kokemukset vankilassa suoritetusta tuomiosta. Kommunikaation käsite on merkityksellinen tässä siten, että rangaistuksen toimeenpanon luonteen vuoksi tuomittu on vuorovaikutuksessa sellaisten henkilöiden kanssa, joilla ei ole kokemuksen tai virka-aseman myötä syntynyttä suhdetta rikoksiin. Tässä suhteessa vankeusrangaistuksen suorittamisella yhdyskuntapalveluna on olennainen ero suhteessa vankilassa suoritettuun rangaistukseen.

Rex (2005) kuvaa useimpia kyselyynsä vastanneita lainrikkokijia tietoisiksi subjekteiksi, jotka ovat kykeneviä ja vastuullisia tekemään päätöksiä rikosten lopettamisesta, jolloin seuraamusten tulisi tukea yksilöllisen vastuunoton syntymistä. Yhdyskuntapalvelun erityisyys on tässä kommunikatiivisuudessa. Se haastaa lainrikkokijan vastuunottoon teo(i)staan ja aktiiviseksi toimijaksi passiivisen kohteena olemisen asemasta. Tarkasteltavaksi tulevat sellaiset asiat kuin häpeän kokeminen, yhdyskuntapalvelu yhteiskunnan vastaan tulemisena ja mahdollisuuden antamisena tai luottamuksena, kuten sitä jatkossa nimitän. Tällöin kyse on yhtäältä arjen tasolla tapahtuvasta kommunikatiivisesta toiminnasta ja toisaalta siitä, että yhdyskuntapalvelussa tulee näkyväksi lain ja oikeudenkäytön kommunikatiivinen luonne. Osallisuus työyhteisöön palvelupaikalla toimii areenana kommunikaatiolle yhteisössä, joka ei perustu miltään osin rikoksiin. Tämä puolestaan vaatii yhdyskuntapalvelun suorittajalta kykyä sopeutua palvelupaikan työ- ja sosiaaliseen kulttuuriin, ja edellyttää häneltä jonkinasteista katumista ja moraalista vastuunottoa rikoksesta. Tällä tavoin kuvaan tuleen mukaan rangaistuksen toimeenpanon moraalinen aspekti. Rikosseuraamusviraston tarkastusraportin (Rikosseuraamusvirasto 2009, 5) mukaan yhdyskuntapalvelun keskeyttämisistä alle 10 prosenttia on

johtunut tapahtumasta palvelupaikalla palvelun aikana. Se kertonee siitä, että tuomitut ovat varsin hyvin sisäistäneet ne ohjeet ja koodit, joilla palvelupaikalla tulisi toimia ja toisaalta siitä, että kommunikaatiosuhteet palvelupaikoilla toimivat verrattain hyvin. Analysoin aihetta moraalista koodistoa käsittelevässä alaluvussa jäljempänä.

Kun vankila tilana eristää tuomitun ”kaltaistensa” joukkoon, yhdyskuntapalvelu ei-tilana antaa mahdollisuuden ja pakottaa tuomitun konventionaaliseen vuorovaikutussuhteeseen. Näkökulma kääntää refleksiivisen oikeuden teorian mukaisesti huomion suuntaa valtion intressistä ja riskienhallinnasta enemmän kohti lainrikkojan mahdollisuuksia ottaa vastuu teostaan ja vastaisesta käyttäytymisestään sekä pääsystä osalliseksi ei-rikollisiin yhteisöihin. Näin ymmärrettynä on perusteltua puhua yhdyskuntapalvelusta ”kommunikatiivisena seuraamuksena” (vrt. Rex 2004), jonka teoreettis-oikeudellisena viitekehyksenä toimii edellä teoreettisen aineiston analyysissä esitellyt ns. hyvinvointimalliin perustuvat lähtökohdat (esim. Garland 2001, 35–40).

Luvussa 6.1. analysoin sitä miten kommunikaatiosuhteet vaihtelevat eri palvelupaikoilla. Hauras kommunikaatiosuhde on ominainen palvelupaikoille, joissa yhdyskuntapalvelun palvelutehtävien organisoinnin tai palvelupaikan luonteen vuoksi yhdyskuntapalvelun suorittaja ei tule osaksi työyhteisöä. Vahva kommunikaatiosuhde puolestaan perustuu työyhteisön ja yhdyskuntapalvelun suorittajan väliseen kommunikaatioon, jolloin on mahdollista syntyä yhteisesti jaettu kokemus niin sanottu intersubjektiivisesti sitova kommunikaatiosuhde (Habermas 1984, 287). Tällaisen kommunikaatiosuhteen perustana yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa on puhetta laajempi tavanomaisuuteen perustuva toiminta.

Luvussa 6.2. tarkastelen yhdyskuntapalvelun suorittajien arvioita siitä, miten heidän aiemmat sosiaaliset verkostonsa ovat vaikuttaneet rikosten tekemiseen (alakulttuurit) ja miten he kuvaavat yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla syntyviä kommunikaatiosuhteita keinona saavuttaa yhteys tavanomaisiin sosiaalisiin verkostoihin. Näkökulma perustuu sosiaalisen kontrollin ja itsekontrolliteorian ajatukseen sosiaalisista siteistä, joilla on tavanomaisissa yhteisöissä kiinnipitävä merkitys ja siten merkitys rikosten tekemisestä irtautumiselle (Roberts 2004, 58–59; Braithwaite 1989, 154–155).

Kolmas tulokulma kommunikaatioon luvussa 6.3. perustuu teoriakirjallisuudessa esitettyyn (esim. Johnstone ja Van Ness 2007; Braithwaite 1989, 88–89; Laine 2007, 363) näkemykseen siitä, että rikoksista irtautumisen kannalta on merkityksellistä kuinka tuomittu suhtautuu rikosten tekemiseen. Käytän moraalisen koodin käsitettä kuvaamaan sekä palvelupaikojen yhdyshenkilöiden että yhdyskuntapalvelun suorittajien käsityksiä siitä, miten tällainen

asia ilmenee tai on ilmenemättä palvelupaikoilla. Tarkasteltavaksi tulevat häpeän, kompen-saation tai sovittamisen sekä luottamuksen teemat. Braithwaiten (1989) mukaan kyse on uudelleenintegroivasta häpeän tuottamisesta ("reintegrative shaming; myös Christie 2004, 108)", jolloin tavoitteena on aikaansaada tilanne, jossa rikosta ei hyväksytä ja siitä tuomitaan, mutta samalla huolehditaan tuomitun integroimisesta takaisin yhteiskuntaan.

Tutkimukseni kannalta palvelupaikkojen kommunikaatiosuhteen analyysi on keskeisessä asemassa, koska se kiinnittää yhdyskuntapalvelun informaalin alueelle kansalaisyhteiskun-taan ja toimii siten myös integraatioteeman jäsentämisen edellytyksenä. Yhdyskuntapalvelun erityisyys on sen kiinnittymisessä tavallisille työpaikoille ja sitä kautta tulee näkyväksi mil-laisin edellytyksin voidaan puhua kiinnipitävistä yhteisöistä (Granfelt 1998 ja 2000). Kiinni-pitämisen -käsitteen rinnalla voi puhua luottamuksesta, joka koskee yhtä hyvin yksilöiden kuin yhteisöjenkin elämää (Ilmonen ja Jokinen 2002, 95).

6.1 Hauras ja vahva kommunikaatiosuhde palvelupaikalla

Haastatteluaineistoni kattaa tilanteita, joista välittyy kuva merkityksellisestä siteestä palvelu-paikan ja yhdyskuntapalvelun suorittajan välillä, mutta myös tilanteita, jolloin tuollaista suh-detta ei näytä syntyvän. Tarkastelen yhdyskuntapalvelua kommunikaatiosuhteena, kuvaukse-na siitä, kuinka yhdyskuntapalvelun suorittaja tulee osaksi työyhteisöä ja sen arkea, tai jää sen ulkopuolelle. Ulkopuolelle jääminen voi johtua sekä yhdyskuntapalvelun suorittajasta että palvelupaikasta. Vahva kommunikaatiosuhde ei suinkaan aina tarkoita paljoo puhetta, vaan se on pikemmin kuvaus sellaisesta toimintakulttuurista, jossa koetaan osallisuutta, mukanaoloa ja mukaan ottamista silloinkin, kun työtehtäviä tehdään suhteellisen itsenäisesti.

Vesan haastattelu kuvasi kahta erilaista kokemusta yhdyskuntapalvelun suorittamispaikas-ta. Haastattelun aikaisen palvelupaikan tulkitsen hauraan kommunikaatiosuhteen palvelupai-kaksi. Aiempi yhdyskuntapalvelun palvelupaikka edustaa puolestaan vahvaa kommunikaatiosuhdetta. Hänellä oli meneillään kolmas (yhdistetty¹⁶) yhdyskuntapalvelutuomio. Tämä oli-si Vesalle viimeinen mahdollisuus välttää vankila. Tuomari oli lähettänyt hänelle viestin oi-keudenkäynnistä, jossa Vesa ei ollut itse paikalla. "*Sano sille Vesalle, että nyt se on selkä sei-nää vasten, ja sitten, että ykski tulee ni sitte lähtee*", oli asianajajan välittämä viesti kuulunut. Yhdistetyn tuomion vuoksi Vesa suorittaa pitkää yhdyskuntapalvelutuomiota, jossa ensim-

¹⁶ Yhdistäminen tarkoittaa käytännössä tässä sitä, että vaikka tuomioita on kolme, niin kaksi viimeistä on yhdis-tetty yhdeksi toimeenpanoksi.

mäinen tuomio on 170 tuntia ja siihen on tullut lisäksi uusi 60 tunnin tuomio. Yhteensä suoritettavaa olisi yhtäjaksoinen 230¹⁷ tunnin yhdyskuntapalvelu, josta hän on haastatteluhetkellä suorittanut noin 90 tuntia. Edessä on vielä pitkä rangaistusaika. Hänellä on ollut sairauslomia ja haastatteluhetkellä aikataulutusta on tehty siten, että Vesa suorittaa kerran viikossa kuuden tunnin yhdyskuntapalvelun tavallisen 2 x 4 tunnin asemasta. Vesa kertoo, että tuomio on tullut vahingonteosta ja törkeästä pahoinpitelystä. Aiemmin suoritettu yhdyskuntapalvelutuomio oli tuomittu törkeästä rattijuopumuksesta noin pari vuotta sitten.

Vesa on suorittanut aiemman yhdyskuntapalvelutuomionsa kaupungin teknisellä virastolla. Siitä puhuessaan hän tulee kuvanneeksi vahvaan keskinäiseen yhdessäoloon ja kommunikaatioon perustuvan työyhteisön. Ymmärrän kommunikaation tässä Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaan sisältyvän intersubjektiivisesti sitovan kommunikaation tarkoittamassa mielessä. Yhdessä tekeminen ja oleminen tuottavat yhteisen päämäärän tai vähintäänkin estävät toimimasta yhteisiä päämääriä vastaan. Tällainen suhde puolestaan vahvistaa ja antaa kokemuksia kuulumisesta yhteisöön, jolla ei ole tekemistä rikosten kanssa. Vaikka Vesa kuvaa nykyistä yhdyskuntapalveluaan ja oikeuden päätöstä positiivisina asioina, jotka mahdollistivat vankilan välttämisen, niin arjen toimintana hän kokee sen selvästi aiempaa yhdyskuntapalvelupaikkaa negatiivisempänä. Tämä tulee esille erilaisina kommunikaatiosuhteiden kuvauksina. Tekninen virasto palvelupaikkana otti hänet osaksi laajaa työyhteisöä, kun taas nykyinen pieni terapeutin yksikkö merkitsee yksin olemista ja yksin tekemistä. Syynä palvelupaikan vaihtoon Vesa epäilee olleen, ettei häntä haluttu laittaa aiempaan palvelupaikkaan uudestaan heti uuden tuomion jälkeen. Vesa olisi kyllä halunnut jatkaa siellä, mutta haastattelusta ei käy ilmi, oliko hän ilmaissut tämän tahtonsa Kriminaalihoitolaitoksen työntekijälle. Mahdollisesti ratkaisun taustalla ovat hyvin käytännölliset seikat kuten palvelupaikan kuormitus.

Yksin tekemisen työkulttuuri

Vertailu näiden kahden paikan välillä tuo esille tärkeitä puolia siitä, millä edellytyksillä tuomitun näkökulmasta kommunikatiivisuus syntyy yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla. Nykyisen palvelupaikan kommunikaatiosuhteet näyttäytyvät Vesan kertomana hyvin niukkoina. Palvelupaikka on pieni kahden naisterapeutin työyksikkö, jossa Vesan rooli muodostuu ulko-

¹⁷ Vaikka yhdyskuntapalvelua voidaan tuomita enintään 200 eli muuntaa enintään 8 kk vankeus yhdyskuntapalvelukseksi, tällainen 230 tunnin täytöntöönpano on mahdollinen, koska ensin on annettu 170 tunnin ja sen jälkeen uusi 60 tunnin yhdyskuntapalvelutuomio. Jälkimmäinen voi olla rangaistus edellistä aiemmin tehdystä rikoksesta tai rikoksista.

puoliseksi sekä työntekijöihin että yksikössä asioiviin asiakkaisiin nähden. Hän kuvaa ulkopuolisuuden ja vierauden tunnetta vertaamalla tilannetta edelliseen palvelupaikkaan.

”No, tuolla [paikan nimi] varmaan vähän enemmän tulee ku siel on ne vakituiset ihmiset, on kaks naista niin siel se vähän enemmän tuntuu että, ja kaikki muutki kattoo sillai vähän, mut et tuolla kaupungilla se oli ihan että kaikki samat hommat mitä muillekki et ei sillä taval eroteltu että...”

Vesa tuntuu ajattelevan, että ne, jotka tulevat yksikköön asiakkaina huomaavat helposti, ettei Vesa ole osa työyhteisöä, vaan jotakin muuta. Toiseksi Vesa tekee avustavia tehtäviä yksinään kuten *”siivousta ja kaikkee, yleistehtäviä periaattees. Joo, kaikkii sillai että nyt katon putsasin siellä ja pihan oon haravoinu, talvella luonu sitten lunta ja..”* Kun palvelukerrat on sovittu niin, että Vesa tekee kerrallaan kuusi tuntia, niin yhtä palvelukertaa kohden ei aina riitä töitä koko kuuden tunnin jaksolle. Nykyisestä palvelupaikasta hän toteaa, että *”...mutta kato sitten siitä, taas semmosia enemmän naisten hommia tai semmosia että mitä on ollu.”* Vesa on yksin ja hän kokee tilanteen ilmeisen hankalaksi. Hänelle ei synny tunnetta kuulumisesta yhteisöön. Tämä tulee esille selvemmin, kun hän kuvaa aiempaa palvelupaikkaa kaupungin teknisellä virastolla.

Vesa koki teknisen viraston työtehtävät enemmän osaamistaan vastaaviksi *”miesten töiksi”*. Muistellessaan Vesa on selvästi innostunut. Puheesta voi havaita, että kyse on vahvasta kiinnittymisestä työyhteisöön. Kyse ei ole työmäärästä, ei haittaa vaikka sitä olisi paljonkin. *”Joo, siellä kuule riitti kyllä töitä...”* Mitä ilmeisimmin Vesalle on merkityksellistä olla osa työyhteisöä. Vaikka hän ei suoraan arvostele tilannettaan nykyisellä palvelupaikallaan, hän tuo esille vahvan kontrastin nykyisen ja entisen välille ja toistaa aiemmin kertomansa.

”Niin, kaupungilla sillai et ei ne erotellu vaan millään lailla että mä olin ihan niinkun ne muutki. Et ihan täysin samat hommat mitä niille muillekki, ja siel oli just, niin no meilläki oli miesmäisemmät ne työtehtävät, että..”

Vesa vie ajatuksensa myöhemmin vielä pidemmälle, kun hän kertoo kaveristaan, joka lopetti yhdyskuntapalvelun lyhyeen kun joutui *”vanhojen kotiin”* kuorimaan perunoita. Vaikka hän kertoo kaverin luopumisesta yhdyskuntapalvelusta kuvaamalla työtehtäviä, on viestistä luettavissa joutuminen yhteisön ulkopuolelle. Tai parempi on sanoa, ettei kaveri päässyt yhteisön sisäpuolelle.

”Vesa: Niin, se riippuu ihan paikasta mihinkä sä joudut. Että jos sä oikeen huonoon paikkaan joudut taikka, niin kylhän se vähän tuntuu rangaistukselta olla siel ja kärsiä siitä, mutta jos sä joudut semmoseen hyvään paikkaan just et on se hyvä yhteisö niin et sä tunnet ne.. että se on niinkun sä töis kävisit. Niinku tuol kaupungillaki oli just sillai, että se oli niin hyvä piiri siinä ja kaikki vitsaili keskenään ettei siel tuntunu yhtään mitään semmonen että sä kärsisit jotakin tai että..”

Lasse: No onks se sitten huono järjestelmä?

*Vesa: Ei.. niin, se on taas kakspiippunen kysymys, että mun mielestä se oli ihan hyvä et-
tä.. se meni sillai että ei tuu, niinkun kaverista voin sanoo hyvän esimerkin niin se joutu
vanhojen kotiin kuorii perunoit, se kaks kertaa kävi ja lopetti ja istu linnas tuomionsa.”*

Olisi helppo sanoa, että edellisessä haastattelusitaatissa rangaistu kaipaa vitsiporukkaa vanki-
lan asemasta. Vesan kertomaa on paikallaan tarkastella suhteessa aiemmin esitetyn Sue Rexin
(2004, 113–115 ja 2005, 1–2) esittämän pohdinnan kanssa. Tavoitellaanko (yhdyskun-
ta)seuraamuksissa katsomista taaksepäin (rankaiseminen tehdystä) vai eteenpäin (sovitus
niin, että edellytykset kiinnittyä yhteiskuntaan lisääntyvät)? Jos Vesan puhetta vertaa hänen
kertomaansa vaikeuteen sopeutua kouluun, puhumiseen vanhempiansa tai ylipäättään kenen-
kään kanssa ongelmistaan, voi puhetta yhdyskuntapalvelusta tulkita niin, että yhdyskuntapal-
velu erityisesti kaupungin teknisellä virastolla näyttää tarjonneen seuraamuksen, jossa kont-
rolloidaan palvelun ehtoja, mutta tarjotaan mahdollisuus osallistua sosiaalisesti vahvistavaan
yhteisöön. Kuulumista osaksi jotain hyväksytyä joukkoa, ”*niinkun sä töis kävisit*”. Teoriakir-
jallisuudessa tätä vastaavat restoratiivisen oikeusajattelun keskeiset periaatteet, jossa vastuu
rikoksesta yhdistyy tavoitteeseen kiinnittää tuomittu yhteiskuntaan (Braithwaite 1989; McI-
vor 2004; Raynor 2004) kuten teoriakeskustelun analyysin yhteydessä esitin. Vesan tilantees-
ta voi ajatella, että tällaisen sosiaalisen vahvistumisen myötä hänen edellytyksensä onnistua
opiskelussa, työssä ja perheen perustamisessa kasvavat vankeudessa suoritettua seuraamusta
paremmin (ks. jäljempänä integraatiota koskeva luku). Hauraan kommunikaation palvelupai-
kalla voi välttää vankeuden kaltaisen leimautumisen, samaistumisen rikoksia tehneiden
kommunikaatioon ja sosiaaliseen verkostoon, mutta hauraan kommunikaation palvelupaikoil-
la yhdyskuntapalvelun suorittaja jää vaille tuon luonnollisen yhteisön tukevia kommunikaati-
tiosuhteita.

Haurasta kommunikaatiosuhdetta aineistossani kuvaa myös Maija. Hän kokee palvelupai-
kan työn yksitoikkoiseksi ja suhteet muuhun palvelupaikan väkeen hyvin vähäisiksi. Hän ku-
vaa yhdyskuntapalveluaan niin, että käy ilmoittautumassa mennessään palveluun, leikkaa nel-
jä tuntia yksinään kahvipaketista liuskoja, joista toiset sitten tekevät ostoskoreja. Hänellä ei
ole muuta yhteydenpitoa muihin palvelupaikalla oleviin kuin että ”*joskus käydään yhdessä
kahvilla*”. Maija koki tehtävänsä yksitoikkoiseksi, ja haastattelusta syntyi vaikutelma, että
hän olisi kaivannut paremmin osaamistaan vastaavia tehtäviä ja enemmän kommunikaatiota
muiden kanssa. Toisaalta hän kertoi, ettei halunnut koulutustaan vastaavaa palvelupaikkaa,
koska pelkäsi sen vaarantavan mahdollisesti työpaikan saannin valmistumisen jälkeen. Maija
oli valmistumassa haastattelun aikoihin sosiaali- ja terveydenhuollon ammattiin.

Välittömän puheeseen perustuvan kommunikaation vähäisyys ei sinällään merkitse negatiivista tilaa yhdyskuntapalvelun suorittajan näkökulmasta. Tässä mielessä Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria soveltuu yhdyskuntapalvelun arjen analyysiin. Marken haastattelu on tästä esimerkki. Hän oli perustanut juuri ennen haastattelua oman yrityksen ja hänelle yhdyskuntapalvelussa olo tarjosi myönteisen katkoksen, jonka aikana hän pystyi suunnittelemaan yrityksen aloittamiseen liittyviä asioita. Marke piti palvelupaikkaa ja sen ilmapiiriä hyvänä. Hänen tilanteessaan sopi hyvin, että palvelutehtävät olivat selkeitä, rutiinimaisina helposti opittavia ja itsenäisesti tehtäviä.

”Ja toisaalta mä tykkäsin kaikista eniten siitä hommasta sinänsä, koska se on niin yksinkertasta hommaa. Siinä ei tarte ajatella mitään, et siinä pysty sillain ihan rentoutaan koko päänsäkin samalla. Taikka lähinnä sillain, siinä pyöri paljon semmosia noita työasioita jatkuvasti, että kun mä alotin ton firman pitämisen, niin siinä tuli näitä jatkuvasti, pinnalla jotakin juttua. Että onks se nyt ja meneeks se nyt näin vai eiks se mee, niin siinä sai nollattua ihan täysin, mopin varres sillain.”

Marke kuvailee palvelupaikkaansa erittäin hyvänä, sellaisena, jossa hän pääsee osalliseksi muuta työyhteisöä, vaikka hän suorittaakin palvelutehtäviä pääosin yksin. Käy ilmi, että hänellä on myös toisenlaisia kokemuksia 10 vuoden takaa. Hän kuvaa viimeisintä palvelupaikkaansa sellaisena ”että vaikka ois minkä näkönen ja olonen hulttio, niin että siellä ei varmaan katota pahemmin sitä, et siellä on niin todella mukava tää henkilökunta ja sillain, että noin, jostain syystä tosi ymmärtäväisiä”. Tämä kertoo intersubjektiivisen kommunikaatiosuhteen syntymisen edellytyksistä. Vaikka Markella on aiempia huonoja kokemuksia, hän puhuu tästä palvelupaikasta hyvin positiiviseen sävyyn. Hän kuvailee palvelupaikan ilmapiiriä sellaiseksi, jossa on mahdollista säilyttää itsekunnioitus ja tulla hyväksytyksi rikoksista huolimatta. Tulkitsen Marken kokemuksen tukevan ajatusta, että yhdyskuntapalvelu on määriteltävissä kommunikatiiviseksi seuraamukseksi, jolla on teoreettinen mahdollisuus saavuttaa yhteiskuntaan integroiva tavoite (Rex 2004). Useat haastateltavat puhuvat samalla tavalla ja viestivät vastavuoroisen arvostuksen syntymisestä, jota käsittelen lisää jäljempänä luvussa kuusi luotamuksen käsitteen varassa.

Vastaavasti niillä palvelupaikoilla, joilla ei ole joko antaa palvelupaikkaa hyödyttäviä tehtäviä tai yhdyskuntapalvelun palvelupaikaksi ryhtymistä ei ole työyhteisössä käsitelty, näyttää myös kommunikaatiosuhde hauraalta. Tällaisesta esimerkkinä käy Kaisan kuvaama tilanne omalla työpaikallaan. Hän on yhdyshenkilönä palvelupaikassa, jossa on yleisöpalvelua mutta yhdyskuntapalvelun suorittajien tehtävät on lähtökohtaisesti määritelty niin, etteivät he saa olla välittömässä tekemisissä asiakkaiden kanssa. Kaisa kertoo roolistaan työyhteisönsä esimiehenä, siitä kuinka yhdyskuntapalvelun palvelutehtävät ovat oikeastaan toisen hallinto-

kunnan tehtäviä, mutta hänelle kuuluu yhdyskuntapalvelun suorittajien ohjaus. Hänen puheestaan välittyy kuva, että palvelupaikalla puhutaan epäsuorasti paljonkin yhdyskuntapalvelusta, mutta puhe vaikuttaa enemmän kahvipöytäkeskustelulta kuin avoimelta tilanteiden käsitteilyltä. Vaikka Kaisa sanoo periaatteessa suhtautuvansa yhdyskuntapalveluun myönteisesti, käytännön kokemukset ovat olleet huonoja, ja Kaisa mitä ilmeisimmin kokee oman roolinsa monella tapaa vaikeaksi.

”... sen mä oon kaikista kurjimmaks täs kokenu, et kun se kriminaalikeskus on siel kaukana, [poistettu paikan nimi] siis ja sieltä soitetaan ja sit joutuu näistä ongelmista tavallaan kertomaan heille. Niin kun oon sanonu jo monta kertaa, että se kantelijan rooli on ja sit taas...Niin kun on ylipäättänsäkin näin työnjohdos aika vaikeeta se, että ihmisii joutuu tavallaan ohjaamaan ja ei oo tyytyväinen sen työhön, niin niitä haluais viimeseen asti välttää.Et kylhän me täs ihan työhönotossakin kun otetaan näitä jostakin, sosiaali- ja työpalvelu vai mikä se yks on mistä tämmösii heikosti työllistettävii ihmisii yritetään saada työmarkkinoille, niin..”

Kaisa ei ole löytänyt luontevaa tapaa yhdyshenkilöroolinsa ja kommunikaation rakentamisen välillä suhteessa sen enempää yhdyskuntapalvelun suorittajan, Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöiden kuin yhdyskuntapalvelun ja oman organisaation tai työyhteisönsä jäsenten välillä. Kommunikaatiosuhde on hauras kaikkiin suuntiin. Intersubjektiiivisesti sitova kommunikaatiosuhde edellyttää riittävää yhteistä ymmärrystä, joka perustuu yhteiseen tulkintaan toiminnasta eikä voi nojata pelkästään normien systeemiseen noudattamiseen (Habermas 1987b, 70–75; Kangas 1989, 43). Kaisan haastattelusta tällaista yhteistä ei tule esille, vaan hän kokee suhteensa yhdyskuntapalvelun suorittajiin ja muihin osallisiin monella tapaa vieraana. On helppo ymmärtää, että tällaisessa asetelmassa ei yhdyskuntapalvelu tunnu toimivalta järjestelmältä kenenkään näkökulmasta. Kaisa kertoikin, että he pitävät taukoa eivätkä toistaiseksi ota uusia yhdyskuntapalvelun suorittajia, vaikka muodollista sopimuksen irtisanomista ei haluta tehdä.

Seuraavassa analysoin sellaisia toimintatapoja, jotka näyttävät vahvistavan kommunikaatiosuhdetta. Puheeksi tulevat sopiminen ja työtiimien perustaminen vahvan kommunikaation palvelupaikkojen toimintatapoina.

Työtiimit ja sopiminen vahvan kommunikaation rakenteena

Näyttää ilmeiseltä, että osassa palvelupaikkoja – ja osan yhdyskuntapalvelua suorittavien kanssa – on mahdollista syntyä sellaisia kommunikaatiosuhteita, joita voidaan nimittää intersubjektiiivisesti sitoviksi. Palvelupaikan kommunikaatiolle on ominaista kytkeytyminen taaraan, jolla työpaikalla tehdään palvelutehtäviä ja miten ne on organisoitu. Silloin kun yhdys-

kuntapalvelun suorittaja on osa työyhteisöä, mikä näyttää haastattelujen perusteella olevan verrattain yleistä, myös kommunikaatiosuhteet kuvataan monella tapaa antoisina ja tukea antavina. Vaikka jälkimmäinen huomio on ehkä itsestään selvä, on silti paikallaan tarkastella lähemmin, mistä ja minkälaisista aineksista tuollaiset kokemukset syntyvät.

Yhdyskuntapalvelun keskeyttämisen syynä on suurelta osin yhdyskuntapalvelusta pois jääminen ilman hyväksyttävää syytä (Rikosseuraamusvirasto 2009). Aiemmin tulkitsin sen merkiksi siitä, ettei palvelupaikan luottamusta haluta loukata menemällä päihtyneenä tai käyttäytymällä epäasiallisesti palvelupaikalla. Vesa kertoi edellä kaveristaan, joka ei halunnut kuoria perunoita ”vanhojen kodilla”, vaan lähti mieluummin vankilaan. Vesa kuvaili nykyistä palvelupaikkaansa ja siellä olemistaan raskaampana kuin aiempaa yhdyskuntapalveluaan kaupungin teknisellä osastolla. Raskaus johtui paljolti eroista suhteessa työyhteisöön ja työn tekemisen tapaan. Näyttäisi siltä, että palvelupaikan on mahdollista ”vetää puoleensa” tai jopa kiinnittää yhdyskuntapalvelun suorittaja osaksi työyhteisöä. Tällaisten tekijöiden erittelyllä on merkitystä yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen ja kehittämisen kannalta. Palvelupaikkojen arjen analyysi voisi olla osa yhdyskuntaseuraamustyön kehittämistä niin, että palvelupaikkojen erityisominaisuudet saataisiin paremmin vastaamaan yhdyskuntapalvelun suorittajien valmiuksia ja tarpeita. Tämä tukisi palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden asemaa. Näin on tarkoituksenmukaista toimia, jos seuraamuksen tarkoitus on kiinnittää huomio vastaiseen käyttäytymiseen eikä menneeseen (Hirschi 2008 ja Gottfredson ja Hirschi 1990; Rex 2004 ja 2005; Rikosoikeuskomitean mietintö 1976; Lappi-Seppälä 2000, 70–73; Lappi-Seppälä 2006; Laine 2007 ja Mathiesen 1987), mitä on perusteltua pitää seuraamusjärjestelmän integroitumista korostavan keskustelun lähtökohtana (esim. Rikoksettomuuden elämäntapaan 2001).

Haastatteluaineistossani on Vesan positiivisesti kuvaaman palvelupaikan edustajan haastattelu. Haastateltavani olivat pääsääntöisesti keskenään eri paikoista, mutta tämä palvelupaikka tuli sattumalta kuvatuksi useamman haastateltavan suulla. Sattuman lisäksi asiaan vaikutti, että palvelupaikkaa käytetään paljon, ja että se on ollut palvelupaikkana jo 1990-luvun alkuvuosista saakka. Palvelupaikan yhdyshenkilönä toimivan Laurin haastattelu avaa palvelupaikan työtappaa ja -kulttuuria tavalla, joka tekee Vesan tarinan ymmärrettävämmäksi. Lauri aloittaa keskustelumme sarkastisesti toteamalla ”*No, motiivit on, tässä nyt pitäis hienosti sanoa että motiivit on yksilön auttaminen ja tämmönen mutta, se on raaka hyötymistarkoitus.*” Tutkijalle kerrotaan näin, että nyt ollaan oikean työn ja tekemisen maailmassa, jossa kouluseilla ei ole suurta merkitystä. Laurin viesti on monella tapaa merkityksellinen ja toistuu usean palvelupaikan yhdyshenkilön haastattelussa. Silloin kun palvelupaikalla on yhdyskun-

tapalvelun suorittajien työpanoksesta hyötyä, näyttää syntyvän vahva kommunikaatiosuhde palvelupaikan edustajan, työyhteisön sekä yhdyskuntapalvelun suorittajan välille. Ne palvelupaikkojen (yhdys)henkilöt, jotka löytävät rikostaustasta huolimatta yhdyskuntapalvelun suorittajista voimavaroja joilla voidaan helpottaa palvelupaikan omaa arkea, näyttävät olevan valmiita omasta puolestaan luomaan ”intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita”.

Siinä missä Kaisa koki edellä kuvatulla tavalla ongelmaksi työn organisoinnin eri hallintokuntien välillä ja oman roolinsa yhdyshenkilönä, Lauri kuvaa helpon oloiseksi työn organisoimista ja sitä, kuinka heillä on hyvin monenlaisia työtehtäviä ja monenlaisia ihmisiä työtä tekemässä. Hän kuvaa, kuinka hän itse ei ole kaikkien kanssa välittömässä tekemisessä, vaan koko työyhteisö ottaa vastuun töiden ja yhdyskuntapalvelun suorittajien työpanoksen organisoinnista. Samalla Lauri tulee kuvanneeksi kommunikaatiota, joka Vesan puheessa näyttäytyi kuulumisena yhteisöön. Se merkitsee yhteenkuulumista muiden kanssa ja positiivista kiirettä.

”Nii, kyllä kyllä, et joko vakituinen tai sitte työllistetty. Ryhmällä on aina semmosia, me ollaan muodostettu semmosia työtiimejä, millä aina joillaki on tietyt tehtävät, meillä on viikkolista. Me mennään viikkolistan mukaan, jaetaan ne työt, mitkä on viikon tärkeimmät työt ja sitte on heittohommia lisää, laitetaan niitä sinne väliin ja tällä lailla muodostuu se runko. Elikkä, että mä pystyn hoitamaan sitä, että jos minä tuolla yksin juoksen ees sun taas, ja mulla on 30 miestä välillä töissä niin eihän siitä tuu mittään.”

Lauri kuvaa toimintamallin, jossa yhdyskuntapalvelun suorittaja liitetään osaksi ”työtiimiä”, jolloin hän joutuu ja pääsee osaksi sitä keskustelua, jota työn suorittaminen vaatii, mutta jossa hän pääsee osalliseksi kaikesta muustakin keskustelusta, jota työn lomassa käydään. Tällä näyttää haastattelujen perusteella olevan merkityksellinen rooli intersubjektiivisesti sitovien kommunikaatiosuhteiden syntymiselle. Kun yhdyskuntapalvelun suorittaja otetaan mukaan työpaikan arjen tehtäviin osana muuta yhteisöä, niin se välittyy yhteisöön kuulumisen kokemuksena. Yhdyskuntapalvelun suorittaja kokee tällaisen luottamuksena, ja useassa tapauksessa haluaa osaltaan vastata tähän omalla panoksellaan. Toiminnan kautta on mahdollista löytää niitä kykyjä, joita yhdyskuntapalvelun suorittajalla on, ehkä hänen itsensä tietämättä. Tällaisessa toimintamallissa yhdyskuntapalvelun suorittaja pääsee osaksi erilaisten ihmisten vuorovaikutusverkostoa. Siihen voi kuulua myös palvelupaikan asiakkaita. Tässä voi palauttaa mieleen tutkimuksen teoreettisessa osassa viittaamani Heikki Lehtosen tekstin.

(T)ämä prosessi yhdessä muodollisten palvelupaikkasopimusten kanssa tekevät palvelupaikoista Lehtosen (1990, 24–25) tarkoittamassa mielessä toiminnallisia yhteisöjä, joissa muotoutuvat ja määrittyvät jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet, yksittäisen jäsenen yksilölliset vapausasteet ja valintavaihtoehdot sekä jäsenten ja ei-jäsenten välisen

vuorovaikutuksen säännöt. Kun muistetaan, että kyse on kansalaisyhteiskuntaan sijoituvasta informaalin oikeuden alueesta, on selvää, että palvelupaikat avaavat hyvin rikkaan ja moni-ilmeisen toimintakentän sekä tutkimuskohteen.

Tällaiset konkreetit tavat sijoittaa yhdyskuntapalvelun suorittajat toimintaan kansalaisyhteiskunnassa toimiville palvelupaikoille voivat olla auttamassa ”sosiaalisen elämän vuorovaikutussuhteissa noudatettavan perussäännöstön” (Lehtonen 1990, 189) omaksumisessa.

Tämä puolestaan merkitsee edellytyksiä rikoksettomalle elämälle ja yhteiskuntaan ”takaisin” integroitumiselle sekä sosiaalisen kontrollin teoriassa esitellyn itsekontrollin (Hirschi 2008; Gottfredson ja Hirschi 1990; Kivivuori 2008, 186–215) lisääntymiselle. Silloin kun toiminta palvelupaikalla hahmottuu yhteisesti, syntyy intersubjektiivinen sitoutuminen tai ainakin sen edellytyksiä, kuten teoreettisten lähtökohtien käsittelyn yhteydessä esitin (Habermas 1987b). Yhdyskuntapalveluun yhdistyvät palvelupaikalla formaalin oikeudenkäytön päämäärien ohella arjen käytännölliset päämäärät.

Vahvan kommunikaatiosuhteen palvelupaikan yhdyshenkilö Tuomas vastaa yhdyskuntapalvelun suorittajien valvonnasta ja ohjauksesta eräänlaisessa kunnallisessa ”sosiaalisessa yrityksessä”. Sen puitteissa työskentelee vielä Laurin kuvaamaa palvelupaikkaa vaihtelevampi joukko ihmisiä. Mukana on työntekijöiden lisäksi erilaisia työllistettäviä, kuntoutettavia ja lisäksi vajaatyökykyisiä henkilöitä. Täältä myydään mm. työpalveluja ulkopuolisille, joten yhdyskuntapalvelun suorittajat voivat olla edellisten lisäksi tekemisissä ”yrityksen” asiakkaiden kanssa.

”Ja siinä on semmonenki, tää jääköön niinkö mun jutuks, mutta mä en tässä ikänä periks tuu antaa, että mä pidän, kaikki ihmiset on ihmisiä. Mä en millään tapaa, oli hän sitten yhteiskuntasuorittaja tai joku muu asiakas, niin ne on sillä lailla samanarvosia. Et me käsitellään kaikki saman-, käsittelen kaikki ihmiset samalla viivalla. Että ne, ja ne sitten jollain tapaa ne tätä suoritustaan tulee tänne tekeen, niin ainaki semmonen käsitys on jääny ittelle, että ne jo itte tullessansa suhtautuu siihen, että kun, ja muutaman päivän, ku ne on täällä, niin ne huomaa, että eihän tää sitte ihan niin paha paikka ookaan, mitä voijaan kuvitella. Et löysiä annetaan sillon, ku tarvitaan ja sitten, ku tarvitaan apuu, niin se tehrään. Ja ne on ymmärtäny sen, että joilla tosiaan on tullu sellasia tiukkoja tilanteita, kiireellisiä hommia, semmosia, niin mä oon aina pojille sanonu etukäteen, että onko mitään mahdollisuutta, pidetään seuraavan kerran pikkasen löysemää ja ihmiset oikein mielissään on tykänny, että..”

Tuomaan puheesta välittyy monella tapaa myötätunto näitä ”asiakkaita” kohtaan. Palvelupaikan toiminta perustuu monentasoiselle kommunikaatiolle osana laajaa yhteisöä. Tuomaan havainto on, että yhdyskuntapalvelun suorittajat ovat useasti motivoituneempia ja työkykyisempiä kuin muut yksikköön eri syistä (velvoite)työllistetyt tai toimintaan ohjatut henkilöt. Yh-

dyskuntapalveluun tuomituilla on usein työkokemusta ja Tuomas luottaa heihin niin, että käyttää joskus yhdyskuntapalvelun työntekijöitä omien työtiimiensä runkomiehinä, ”kymppeinä”. Tällä tavoin Tuomas näkee Laurin tavoin positiivisessa valossa yhdyskuntapalvelun suorittajien työpanoksen hyödyt. Yhdyskuntapalveluun kohdistuu ristiriitaisia käsityksiä julkisessa keskustelussa. Haastattelemieni yhdyskuntapalvelun yhdyshenkilöiden käsitykset vahvistavat kansainvälisiä tuloksia (esim. Roberts 2004, 131) siitä, että silloin kun ”vaihtoehtoisista seuraamuksista” tiedetään niiden sisällöt, toimintatavat ja tavoitteet, niihin suhtaudutaan vakavasti. Yhdyskuntapalvelua kohtaan osoitettu luottamus yllätti omassa aineistossani. Kritiikkiä esiintyi, mutta se kohdistui yksittäisiin kokemuksiin. Aineiston hankintatapa on voinut jonkin verran vaikuttaa siihen, että kriittisimmät henkilöt eivät tulleet haastateltaviksi.

Habermasin intersubjektiivisia kommunikaatiosuhteita käsitellessäni totesin riittävän yhteisen tulkinnan syntymisen edellyttävän yhteisymmärrykseen perustuvaa tulkintaa, joka puolestaan edellyttää kommunikaatiota. Se ei toimiakseen voi perustua pelkästään normeihin ja ulkoiseen pakottamiseen. Tuomaan kuvauksessa intersubjektiivisesti sitovan puheen ja toiminnan osuus on ilmeinen. Hän ensinnäkin viestii, että yhdyskuntapalvelun suorittajat ovat tasa-arvoisia muiden kanssa ollessaan osa työyhteisöä. Toiseksi Tuomaan lähtökohta on etsiä ja uskoa kunkin kykyyn osata tehdä jotain hyödyllistä. Kolmanneksi hän kuvaa tilanteita, jossa työn organisointi perustuu sopimiseen; hän kysyy yhdyskuntapalvelun suorittajilta etukäteen onko mahdollista tehdä huomenna vähän enemmän. Se, että ”ihmiset ovat oikein mielisään”, kertoo, että silloin kun puhutaan toiminnasta informaalilla alueella, toiminta ei perustu pakkoon ja normeihin, vaan intersubjektiivisesti sitoviin kommunikaatiosuhteisiin (Habermas 1987b, 70–75). Tästä kokonaisuudesta käytän nimitystä ”arjen järki”. Arjen järki yhdistää muodolliset säännöt ja niistä kiinnittämisen palvelupaikan omaan työkuultuuriin ja yhdyskuntapalvelun suorittajan kunnioittavaan mukaan ottamiseen. Tällaisen toimintamallin soveltaminen vankilassa toimeenpantavaan rangaistukseen on hyvin vaikeasti kuviteltavissa, vaikka ei puhuttaisi vankimääristä tai resursseista, koska kyse on perustaltaan erilaisesta seurauksesta – eristävästä vs. kiinnittämään pyrkivästä.

Kyse ei ole siitä, että väheksyttäisiin tai luovuttaisiin formaalin oikeuden määrittämistä ehdoista. Päinvastoin Tuomaan mukaan se, että yhdyskuntapalvelussa on tarkat kellonajat ja sanktiot, tekee muita yhteisön jäseniä helpommaksi luotettavan työtehtävistä sopimisen yhdyskuntapalvelua suorittavien kanssa. Tuomaan edustama palvelupaikka on eräänlainen julkinen sosiaalinen yritys, ja poikkeaa sen vuoksi ”tuotannollisista” palvelupaikoista. Palvelupaikalta pois jääminen ilman hyväksyttävää syytä on yleisin niistä palveluehtojen rikkomuk-

sista, joihin joudutaan puuttumaan (Rikosseuraamusvirasto 2009, 5). Palvelupaikkojen yhdyshenkilöt pitävät tuomitun tutustumista palvelupaikkaan ja yhdyskuntapalvelun ehtojen yhteistä läpikäymistä poikkeuksetta tärkeänä vaiheena ja yhteisen kommunikaation perustana. He odottavat, että myös kriminaalihuollon edustaja on tuolloin läsnä. Yhteinen ehtojen läpikäynti luo perustan sille, että palvelun aikana voi syntyä muodollisen vuorovaikutuksen ohella intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita.

”Joo, heillä on hirveen tarkat määräykset jo sopimusta tehdessä. Se tehdään seleväks jo heille todellaki, mä luulen, että melekeen voi sanoo jossain määrätysä mielessä, että minuutin aikataululla raksutetaan se. Ja täällähän on jonkun käytännön mukaan, että niillähän on niin jumalaton kuri sitten, että tupakillekin, kun määr-, on sääntöjen mukaan joku määrättyt ajat, minkä välein saa käydä. Ja ilmoitauduttava ohjaajalle sitte, ku lähtee tupakille. Mutta ei me ihan niin pilikulleen tarkasti oo sitä noudatettu ja ku mää iteki poltan ja me yhdessä töitä tehdään, niin me ollaan sammaa sakkia, niin ei ne erotu porukasta millään muotoo, että.”

Yhteinen tieto normeista vahvistaa kommunikaation ja yhteisen toiminnan varmuutta, vaikka ”arjen järki” ohjaa muutoin toimintaa. Tuomas kuvaa tämän tavalla, joka päättyy korostamaan sitä, että yhdyskuntapalvelun suorittajan pitäminen samanarvoisena ihmisenä ja työyhteisön jäsenenä on välttämättömänä. Samalla hän pitää sääntöjä ja niistä kiinni pitämistä yhtä lailla olennaisena onnistumisen kannalta.

Tuomaan puhe sisältää runsaasti avauksia moneen suuntaan, kun hän kertoo työstä ja siinä pärjäämisestä ”terapeuttisena” omanarvontuntoa kohottavana asiana. Tässä hän kuvaa vuorovaikutussuhteen, jossa yhdyskuntapalvelun suorittajan – kuten muidenkin työyhteisöön tulevien – osaamista ja valmiuksia katsotaan aluksi, jotta voidaan antaa kenties vaativampia ja sillä tavoin asiakasta enemmän palkitsevia tehtäviä. Tuomas puhuu kokeneen työmiehen äänellä toiminnasta, jonka perustana on kommunikaatio yhteisön jäsenten välillä. Käsitteet vastaavat teoriakirjallisuudessa esiintyviä käsitteitä: integraatio, paluu takaisin yhteiskuntaan tai kuntoutuminen.

”Joo, kyllä se jollain muotoo ainaki tässä kohtaa, tällä kohtaa, niin se toimii määrätyllä tapaa terapiana, että he ymmärtää ja oivaltaa sen, että heidän taitoja katotaan ja karotetaan, että he osaa tehdä. Sehän on ihmiselle aika tärkeä pointti sikäli, että jos sanotaan joku ihminen on kärsiny siitä, et jo kotona mollataan, ettet sä osaa mitään ja sitten se tulee, esimerkiks, no kuvitellaan nyt, että hän tulis tänne sitte ja täällä hän onnistuuki jossain hommassa.

Totta kai hänelle on se ittelleen hoitoo ja semmosta, että, kyllähän mä niinku ainaki yhden homman osasin. Ja sitten seuraavan ja sit tälläki me ollaan periaatteessa tätä hommaa tehty, että asteittain aina vaikeutettu ja kokeiltu kaverin luonnetta sitten, että mihinkä hän tosiaan pystyy. Jotkuthan on ihan ammattimiehiä, mennee, ne periaatteessa pystyy meitä neuvoon täällä. Tää on niiden aikasempi ammattitaito, mutta siis tämä elämänvarsi on kouluttanu niitä ja runnonnu jollain muotoo, että se on muotoutunu sii-

hen malliin se elämänsä, että ne on joko unohtunu tai työkyky on heikentyny, niin sillä niitä haetaan ja kokkeillaan kunnostaa uuestaan. Ja se on ihan sama homma näillä meitin asiakkaila elikä se on ihan samaa työtä..”

Tuomaan mielestä yhdyskuntapalvelussa olevat ihmiset voivat työtehtävien ja työyhteisössä tapahtuvan kommunikaation kautta vähitellen saada onnistumisen kokemuksia ja uskoa kykyihinsä. Valmiuksien realisoitumista, rikoksista luopumista ja uusintarikollisuuden vähene mistä nimitetään usein teoriakeskustelussa kuntoutumiseksi (esim. Raynor 2004). Tämä vertautuu Habermasin kommunikatiivisen teorian yhteydessä kuvattuihin yksilötason oppimis- mekanismeihin (Tuori, 1988 93; Kangas 1989, 67; Habermas 1984, 151–152; 1987a, 153). Teorian mukaan tällaisen toiminnassa tapahtuvan vaiheittaisen siirtymisen edellytyksenä ovat kommunikaatiosuhteet, jotka edellyttävät osapuolten välistä yhteisymmärrystä. Kysyn Tuomaalta, aistivatko yhdyskuntapalvelun suorittajat hänen mielestään sen, että he ovat töiden suhteen eräänlaisessa subjektiviteettiä tuottavassa neuvotteluasetelmassa, ja sen, että Tuomas saattaa tarvita heidän panostaan. Hänen mielestään asetelma on aivan selvästi tällainen.

”Ei niitten tartte aistii, mä oon sanonu sen. Mää oon ihan rehellisesti sanonu, että yhteispalaveri pietään, oli se tupakkikämpäs tai missä, että suostutko tämmöseen temp- puun, että nyt on tämmönen ja tämmönen tila, ihan rehellisesti ilimottanu asian, kussa kuljetaan ja aina siitä on vaan jonkunlainen sopimus tullu, että. Ne on hirveesti tykäs- tyneet osa ainaki siihen, että saa, heihin..”

Tuomaan vastaus kertoo, että koska kyse on työyhteisön toimintamallista, myös yhdyskunta- palvelun suorittajat osallistuvat työtehtävien suorittamisessa syntyvien ongelmien ratkaisemi- seen. Kun tilanne vaatii jotain erityisratkaisuja tai ponnisteluja, voivat yhdyskuntapalvelun suorittajat parhaimmillaan olla vastaamassa niihin työyhteisön jäsenen eikä tuomitun positi- osta. Kun rangaistustaan suorittava otetaan tällä tavoin osaksi yhteisön ongelmanratkaisupros- sessia, se Tuomaan kertoman mukaan tuottaa positiivisen tuloksen ja yhteisen sopimuksen siitä, miten työtehtävä hoidetaan. Tämä puolestaan synnyttää yhteisen myönteisen kokemuk- sen; intersubjektiiivisesti sitovan kommunikaatiosuhteen.

Yhteenveto

Vesan kertoman mukaan kummassakaan palvelupaikassa, jossa hän on ollut suorittamassa yhdyskuntapalvelua, ei ole puhuttu tehdyistä rikoksista, vaan palvelupaikalla keskitytään pal- velutehtäviin ja niiden suorittamiseen ja puhutaan kuin missä tahansa työyhteisössä. Sillä ra- jauksella, että nykyisessä palvelupaikassaan Vesa tekee palvelutehtäviä yksin ja tästä syystä kommunikaatiomahdollisuudet ylipäättään ovat vähäiset. Toisessa palvelupaikassa palveluteh-

tävät tehdään olemalla osa työyhteisöä ja toisessa suhteellisen yksin. Tämä jako erilaiseen kommunikaation määrään ja luonteeseen näkyy haastatteluissa. Eroja ei selitä pelkästään palvelupaikan henkilöstömäärä, kuten Vesan tapauksessa saattaisi olla kyse. Kommunikaatio osoittautuu puhetta laajemmaksi käsitteeksi. Se on toiminnallisuutta kuvaava käsite, joka koostuu erilaisista asioista kuten kuulumisesta työporukkaan, jota joskus kuvataan tiiminä, työtehtävien organisoimisesta ja kunkin palvelupaikan (työ)yhteisön toimintakulttuurista ja joillakin palvelupaikoilla vuorovaikutuksesta palvelupaikan asiakkaiden kanssa.

Palvelupaikan kommunikaatiosuhteilla on suuri merkitys sille, miten eri osapuolet kokevat yhdyskuntapalvelun rangaistuksena. Vaikka palvelupaikat ovat erilaisia kommunikaatiosuhteen muodostumisen kannalta, ne ovat jokaisen tuomitun kannalta yksi sellainen yhteisö, joka merkitsee mahdollisuutta kiinnittyä konventionaaliseen (työ)yhteisöön. Joidenkin osalta se voi olla ensimmäinen tavanomainen ympäristö pitkään aikaan, ja joillekin se voi olla ainoa ympäristö, jota on luontevaa luonnehtia tavanomaiseksi yhteisöksi. Usealla on lisäksi työ- tai koulutuspaikka, perhe- tai parisuhde tai ystäväpiiri, joka ei perustu rikoksiin miltään osin. Heille yhdyskuntapalvelun lisämerkitys on näiden suhteiden säilymisessä. Näiden merkitykseen ja suhteeseen yhdyskuntapalveluun palaan luvussa seitsemän. Joka tapauksessa yhdyskuntapalvelun palvelupaikalla on keskeinen merkitys silloin kun arvioidaan siellä muodostuvia kommunikaatiosuhteita kiinnipitävän ympäristön tai integraation merkityksessä (Raynor 2004, 196).

Rangaistukseen vankilassa sisältyy jatkuvasti läsnä oleva viranomaisen ja tuomitun, institution ja yksilön, välinen hierarkkinen valtasuhde. Erving Goffmanin klassikkoteos ”Minuuden riistäjät” on analyysinsä puolesta edelleen hyvin ajankohtainen, vaikka teoksen retoriikka vaikuttaa nykykieleen verrattuna nostalgisen radikaalilta. Goffman (1997/1961, 7) määrittelee vankilan (totaalisen laitoksen) keskeiset piirteet viitenä elämänpiiriin vaikuttavana tekijänä. Lyhyt kokemukseni avovankilan johtajana hämmentää Goffmanin analyysiä lukiessa, koska äärimmäisen vähäisestä ”totaalisuudestaan” huolimatta avovankilan toimintaa voisi keskeiseltä osin jäsentää Goffmanin teesien avulla. Goffmanin mukaan laitoksessa

1. Yksilö syö, työskentelee ja nukkuu samassa paikassa – tavanomaisessa elinpiirissä ja yhdyskuntapalvelua suorittaessaan eri paikoissa.
2. Yksilön jäsenten päivärutiinin jokainen vaihe suoritetaan suuressa ryhmässä ja jokaista jäsentä kohdellaan samalla tavoin. Suuren ryhmän osalta on paikallaan todeta, että nykyvankilassa on yhä enemmän niitä, jotka eristetään tai haluavat eristyä. Yksilöllisiä ratkaisuja syntyy esim. siviilityöhön- opiskeluun- tai ulkopuolisen kuntoutukseen osallistumisen ja valvotun koevapauden kautta (Vankeuslaki). Yhdyskuntapalvelussa tuomitut eivät muodosta ryhmää, vaan ovat osa palvelupaikan tavanomaista toimintaa, jota jäsentää ”arjen järki”.

3. Päivärutiinit noudattavat tiukkaa aikataulua. Yhdyskuntapalvelussa tämä pätee palvelusuunnitelman ehtojen noudattamisen suhteen (aikataulut ja säännöt poikkeamista), mutta palvelupaikan arki jäsentää toiminnan sisältöä palvelupaikan tavanomaisena toimintakulttuurina.
4. Virkailijakunta on ”ylhäältäpäin määrätynyt koko toimintojen sarja.” Tätä ulottuvuutta on varsin vaikea tunnistaa yhdyskuntapalvelusta kansalaisyhteiskunnassa toimeenpantavana rangaistuksena.
5. ”Nämä pakolliset toimet noudattavat yhtä ainoata rationaalista suunnitelmaa jonka väitetään toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä.” Tätä ulottuvuutta on varsin vaikea tunnistaa yhdyskuntapalvelusta kansalaisyhteiskunnassa toimeenpantavana rangaistuksena.

Yhdyskuntapalvelussa intersubjektiivisesti sitovan kommunikaatiosuhteen potentiaali perustuu palvelupaikalla toimimisen tavanomaisuuteen. Tämä tarjoaa mahdollisuuden tarkastella palvelupaikalla olemista ja siellä suoritettavia tehtäviä legitiimeinä ja ei-alistavina toimintoina, koska niiden perusta on työpaikan tavanomaisiin tehtäviin perustuvassa ”arjen järjessä”. Edellä olevasta johtuu, että tuomitun on mahdollista jakaa ja hyväksyä hänelle määrätty tehtävät, jolloin lisääntyy mahdollisuus siihen, että rangaistuksen toimeenpanon sisältö ja muoto vastaavat tuomitun omia uskomuksia ja toiveita (vrt. Habermas 1984, 307–308). Edellytykset kääntää katse menneisyydestä tulevaan (Rex 2004) sekä itsekontrollin kasvu, vastuun ottaminen ja luottamuksen rakentuminen lisääntyvät, mikä puolestaan voi luoda edellytyksiä kiinnittymiselle tavanomaisiin sosiaalisiin verkostoihin eli integraatiolle myöhemmin.

6.2 Kommunikaatio - konventionaaliset yhteisöt vs. rikosten alakulttuuri

Jo useasti viittaamani sosiaalisen kontrollin teorian mukaan rikosten taustalla on yhtäältä vähäinen itsekontrolli ja toisaalta vähäinen konventionaalisten lähiyhteisöjen muodostama kontrolli. Käytän tässä kontrollin käsitettä suhteellisen neutraalina. Se voidaan tulkita myös tueksi. Perhe olkoon esimerkki tästä. Perhettä pidetään yleisesti yksilöä tukevana instituutina, joka uusintaa sukupolvia ja tarjoaa turvaa sekä huolenpitoa. Epäilemättä perheeseen liittyy socialisaatiotehtävä, kontrolloivia аспекteja, mutta perhe voi olla myös yksilöä ahdistava ja vaurioita aiheuttava yhteisö (Forsberg 1995, 60–61 ja 2003). Kun tutkin yhdyskuntapalvelun arkea kansalaisyhteiskunnassa niin sanottuna informaalina oikeudenkäyttönä, siitä seuraa, että tarkastelukulmani korostaa yhteisön näkökulmaa yhdyskuntapalvelussa. Seuraamus tuottaa sosiaalista kontrollia sekä tukea. Aineistossani konventionaalista yhteisöä edustavat palvelupaikat niin sanottuina luonnollisina yhteisöinä, joita haastatelluista puolestaan edustavat palvelupaikkojen yhdyshenkilöt. Luonnolliset yhteisöt määrittelin teoriakeskustelun analyysin

yhteydessä luonnollisiksi siinä mielessä, että ne edustavat sosiaalisen vuorovaikutuksen areenaa työyhteisön puitteissa ja ovat Lehtosen (1990, 25) tarkoittamassa mielessä symbolisia yhteisöjä. Tällä tavoin tulkittuna en käsittele yhteisö-käsitettä niin ankarin sisältövaatimuksin kuin Lehtonen tekee yhteisökäsitettä ja yhteisöjen historiaa koskevassa tutkimuksessaan.

Kysyn tässä luvussa, onko yhdyskuntapalvelusta löydettävissä kommunikatiivisia suhteita, joita voitaisiin tulkita sosiaalisen kontrollin teorian mielessä yksilöä rikosten tekemisestä irtautumisessa tukeviksi suhteiksi, ja miten haastateltavien puheessa tällaisia suhteita ja yhteisömekanismeja kuvataan. Pohdin aineistoa lukiessani, voiko yhdyskuntaseuraamus olla sellainen, että se auttaa yksilöä kiinnittymään johonkin konventionaaliseen yhteisöön ja jos voi, miten se haastattelujen perusteella on tapahtunut. Aineistossani ei ole haastattelua, jossa nykyisen yhdyskuntapalvelun arjen kuvaus voitaisiin tulkita yhteisöllisesti ahdistavaksi. Tässä suhteessa kriittiset puheenvuorot on esitelty edellä hauraan ja vahvan kommunikaation erittelyn yhteydessä. Eri yhteisöillä on erilainen merkitys ja tehtävä eri ikäkausina ja eri elämänvaiheissa. Yhdyskuntapalvelu tarjoaa vankeuteen verraten paremman mahdollisuuden useamman yhtäaikaisen konventionaalisen yhteisön vaikuttaa yksilöön ja hänen valintoihinsa. Yhdyskuntapalvelulla on erilainen merkitys yksilön kannalta riippuen siitä, mikä on hänen senhetkinen elämäntilanteensa ja tulkintansa siitä. Kriminologisessa tutkimuksessa on useita erilaisia selitysmalleja ja teorioita, joilla pyritään ymmärtämään rikollista ja poikkeavaa käyttäytymistä (kokoavasti esim. Kivivuori 2008; Laine 2007). Sosiaalisen kontrollin teorian rinnalla on hyödyllistä ja luontevaa käyttää ns. alakulttuuriteoriaa silloin, kun analysoinnin kohteena on puhe elämisestä rikoksia tekevässä sosiaalisessa verkostossa, päihdekäyttäjien joukossa tai vankilassa. Alakulttuuriteoriat pyrkivät selittämään sitä, kuinka tietyt kulttuuriset tekijät ovat omiaan kiinnittämään yksilön sellaisiin sosiaalisiin verkostoihin, jotka voivat johtaa konfrontaatioon muun yhteiskunnan kanssa. Läheskään kaikki alakulttuurit eivät liity rikosten tekemiseen. Heikki Ylikankaan klassikkotutkimus puukkojunkkareista käy esimerkistä alakulttuuriteorian soveltamisesta. Etelä-Pohjanmaalla 1700- ja 1800-luvun molemmin puolin perinnöttä jääneiden talollisten poikien anomisuuden tila johtui alenevasta säätykierrosta syntyvästä arvostiridasta (Ylikangas 1976, 265–267). Anomian tilaa kompensoitiin rikoksia tekemällä ja etenemällä ”uralla” puukkojunkkarien keskuudessa. Durkheimin teoria soveltuu mainiosti Ylikankaan tutkimuskohteeseen.

”Taloudellisen sekasorron tapauksissa esiintyy eräänlaista uudelleenkuokittelua, joka yhtäkkiä suistaa tietyt yksilöt aikaisempaan huonompaan asemaan. Silloin heidän täytyy vähentää vaatimuksiaan, rajoittaa tarpeitaan, oppia suurempaa itsehillintää. Kaikki sosiaalisen vaikutusvallan edut menetetään sikäli kun niitä on ollut; heidän moraalisvautuksensa on aloitettava uudelleen. Mutta yhteisö ei voi totuttaa heitä yhtäkkiä tähän uu-

teen elämään ja opettaa heitä harjoittamaan suurempaa itsehillintää, mihin he ovat totuneet. Niinpä he eivät sopeudu heille langenneeseen osaan, ja sellainen mahdollisuuskin on heistä sietämätön; siitä kärsimykset, jotka irrottavat heidät huonommaksi käyneestä elämisestä jopa ennen kuin heillä on siitä kokemusta.” (Durkheim 1985, 302–303)

Pyrkimykseni on seuraavassa tarkastella yhdyskuntapalvelun suorittajien haastatteluja edellä kuvatun valossa. Analysoin sitä, miten eri haastateltavat kuvaavat omaa tilannettaan ennen yhdyskuntapalvelua, ja miten he tulkitsevat yhdyskuntapalvelua suhteessa omiin muutospyrkimyksiinsä. Rikosten tekemiseen näyttää usein kuuluvan sellaisia sosiaalisia suhteita, jotka kiinnittävät yksilön johonkin ryhmään. Usein näihin liittyvät päihteet. Durkheim kirjoittaa yhteisön mahdollisuuksista ”moraalikasvatukseen” (vrt. Rex 2005, 26) ja yksilön itsehillinnan rajoista (vrt. sosiaalisen kontrollin teoria). Nämä tekijät ovat tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena jäljempänä ”moraalista koodistoa” etsiessäni.

Käytän Harrin haastattelua tämän luvun avaintarinana sen rikkauden vuoksi. Haastattelu oli tutkimukseni tutkimustehtävän muotoutumisen kannalta hyvin merkityksellinen. Se oli mieleenpainuva, hyvin kiinnostava ja jopa intensiivinen. Tunnin verran kestänyt tapaaminen pysähdytti pohtimaan yhdyskuntapalvelun paikkaa seuraamusjärjestelmässä uudesta näkökulmasta. Se saattoi minut tutkijana pohtimaan yhdyskuntapalvelua informaalina oikeudenkäyttönä osana kansalaisyhteiskuntaa ja luonnollisia yhteisöjä, koska Harri puhui paljon siitä, miten erilainen yhdyskuntapalvelu on tuomiona verrattuna vankilassa suoritettuun. Esille tulevat korostuneesti toisaalta halu ja toisaalta mahdollisuus irrottautua niistä sosiaalisista verkostoista, jotka ovat pitäneet Harrin kiinni rikosten tekemisessä. Näin voi sanoa, vaikkei Harri millään tavalla vähätellyt omaa vastuuta valinnoistaan silloin, kun hän on tehnyt rikoksia ja käyttänyt huumeita.

Harrin tarinasta on nähtävissä rikoksiin kiinnittymisen ja niistä irti pyrkimisen vaiheet. Sitä voi tarkastella ”elämäkulkuteoreettisesta näkökulmasta” (Kivivuori ja Linderborg 2009, 6–8). Rikosten tekeminen alkoi nuorena tehdyistä auto- ja muista varkauksista, jengiin kuulumisesta sekä kasvavasta päihteiden käyttämisestä, ja jatkui vankilassa syntyvinä ja syvenyvinä siteinä muihin tuomittuihin ja heidän elämäntapaansa. Nyt elämäntilannetta luonnehtii puhe halusta päästä aiemmasta eroon. Tässä suhteessa tarina vastaa kriminologisessa tutkimuksessa tehtyjä huomioita iän ja rikoksiin syyllistymisen yhteydestä. Nuoret (miehet) ovat aktiivisimmillaan myös rikosten tekijöinä ja on suhteellisen harvinaista, että aikuisena vakaaviin rikoksiin syyllistyneet olisivat aloittaneet rikosten tekemisen vasta aikuisiällä (Kivivuori 2008, 28–30).

Yhdyskuntapalvelun merkitystä käyttäytymisen muutoksen suhteen on syytä arvioida kriittisesti sen lyhyen keston vuoksi. Yhdyskuntapalvelun potentiaali on vahvasti yksilön omien muutospyrkimysten (itsekontrollin kehittyminen) ja mahdollisten tukitoimien (kuten päihdekuntoutus) varassa. Sampsonin ja Laubin (1993) ikäkausittainen elämäkulkuteoria lähtee siitä, että nykyinen käyttäytyminen on kooste menneistä tapahtumista ja nykyisyydestä. Menneisyys ei määrää tulevaisuutta ja rikosten tekemisestä on mahdollista luopua, jos nykyisyys luo sille edellytyksiä. Yhdyskuntapalvelun potentiaali on tällaisessa mahdollisuudessa. Kuten ei mikään seuraamus voi itsessään taata muutosta, ei liioin yhdyskuntapalvelu seuraamuksena voi sitä tehdä. Yhdyskuntapalvelun kiinnostavuus sisältyy sen mahdolliseen potentiaaliin tukea yksilön omaa muutospyrkimystä tarjoamalla hänelle kommunikatiiviseen toimintaan perustuvia sosiaalisia verkostoja, joiden toiminta ei perustu rikosten tekemiseen milteään osin. Tässä suhteessa ne voivat edustaa vastakohtaa niille alakulttuurisille suhteille, jotka ovat olleet omiaan kiinnittämään ja pitämään kiinni rikosten tekemisessä.

Kuten sanottu nuoret (miehet) ovat aktiivisia rikosten tekijöinä, kuten he ovat muussakin toiminnassaan aktiivisia, ja rikoksiin liittyvät sosiaaliset suhteet voivat olla hyvin intensiivisiä. Yhdyskuntapalvelun mahdolliset myönteiset vaikutukset eivät yllä koskemaan nuoria. Kuten jo tutkimuksen alussa yhdyskuntapalvelunjärjestelmän kuvauksen yhteydessä esitin, yhdyskuntapalveluun tuomitaan vain harvoin nuoria alle 18-vuotiaita, koska se on ehdottoman vankeuden vaihtoehto. Alle 18-vuotiaalle ehdoton vankeus tulee kyseeseen yleensä vain niin vakavissa rikoksissa, että tuomio ylittää yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen 8 kuukauden ylärajan. Ne haastateltavani, jotka pohtivat yhdyskuntapalveluun liittyviä kommunikatiivisuhteita ja sen vaikutusta sosiaaliseen verkostoonsa, arvioivat yhdyskuntapalvelua suhteessa omiin muutostavoitteisiinsa. Yhdyskuntapalvelu näyttää tällöin omien muutoshalujen mahdollistajana. Tämä näkyy esimerkiksi Vesan arvioidessa yhdyskuntapalvelun merkitystä, kun hän on perustamassa omaa perhettä sekä työ- ja koulutusmahdollisuuksiensa turvaajana. Puheen suunta on tulevassa elämässä eikä menneessä ajassa. Muutospuhetta ilmentävät pohdinnat moraalisisista kysymyksistä, vastuunotosta sekä yhdyskuntapalvelun tulkitseminen yhteiskunnan vastaantuloksi, johon haluaa vastata. Tätä analysoin luvussa, jossa analyysin kohteena on luottamuksen ja yhdyskuntapalvelun välinen mahdollinen yhteys.

Luottamus syntyy asetelmasta, jossa oikeuden päätös muuntaa vankeustuomio yhdyskuntapalveluksi tulkitaan makrotason symboliseksi vastaantuloksi, mahdollisuuden antamiseksi, johon halutaan vastata. Tämä taas konkretisoituu toimintana kansalaisyhteiskunnassa olemalla läsnä ja osallistumalla palvelupaikan toimintaan. Työyhteisössä syntyvä kommunikaati-

tiosuhde vahvistaa onnistuessaan paitsi yksilöllisiä onnistumisen kokemuksia myös abstrakteja merkityksiä suhteessa toimintaan yhteiskunnan osana. Yhdyskuntapalvelun palvelupaikat seuraamuksen toimeenpanopaikkana (informaali oikeus) realisoivat tuomioistuimen (formaali oikeus) päätöksen, joka perustuu mahdollisuuden antamiseen suorittaa vankeus palkattomana työnä. Se merkitsee eristämisen sijasta tuomitun saattamista kommunikatiiviseen yhteyteen rikoksiin perustumattomissa yhteisöissä. Tämä voi vahvistaa refleksiivistä oikeutta ja hyvinvointimallin piirteitä oikeudenkäytössä (ks. Bottoms, Rex ja Robinson 2004; Rex 2005, 8; Garland 2001; McIvor ja McNeill 2007; Kendall 2004 ja Worrall ja Hoy 2005). Voidaan puhua pyrkimyksestä vahvistaa mukaan ottamisen (inclusive) politiikkaa vastavoimana muutoin syrjäyttävän (exclusive) politiikan vallatessa alaa (Young 1999; Karjalainen ja Viljanen 2009).

Haastattelemistani yhdyskuntapalvelun suorittajista puolet oli ollut vankilassa. Osalla heistä vankeusaika liittyi jo elettyyn nuoruuteen. Kuudelta vankilassa ennen yhdyskuntapalvelua olleelta haastateltavalta voi löytää samantapaisen elämänkulun kaaren (Sampson ja Laub 1997 Laub ja Sampson 2003; Kyngäs 2000, 15–18) kuin mistä Harri kertoo omana väylänään päästä eroon rikoksista ja siihen liittyvistä sosiaalisista verkostoista. Sellainen löytyy 13-vuotiaana ensimmäiset rikoksensa tehneeltä Reskalta, joka on hieman Harria vanhempi ja ollut vankilassa viimeisen 10 vuoden aikana ”6 vai 7” kertaa omaisuus-, huumausaine- ja väkivaltarikoksista, eli ”on niin laidasta laitaan”. Nyt hän on ensimmäistä kertaa yhdyskuntapalvelussa. Martilta ja Markelta tulee sama viesti. Marken puheessa oman muutostyöskentelyn rinnalle tilanteen tulkinnassa tulevat vahvasti lapsista huolehtiminen ja huoli heidän mahdollisesta huostaanotosta. Koska yhdyskuntapalvelun toimeenpano tapahtuu eristämisen sijaan kansalaisyhteiskunnassa, siihen liittyy eritasoisia sosiaalisen kontrollin ulottuvuuksia niin formaalin kuin informaalin alueella. Tämä tulee esille Orvokin haastattelussa, kun hän kuvaa yhdyskuntapalveluun liittyvää häpeää silloin, kun joutuu kerta toisensa jälkeen menemään yhdyskuntapalvelupaikalle omalla asuinseudullaan.

Yhdyskuntapalvelu alakulttuurista irtautumisen tukena

Harri on ollut jo kolme kertaa vankilassa ja saanut ensimmäisen kerran mahdollisuuden yhdyskuntapalveluun. Hän oli osallistunut työkokeiluun ”pajalla”, mikä oli vakuuttanut oikeusistuimen siitä, että Harrin pyrkimys irti rikoksista ja päihteistä on aiempaa uskottavampaa. ”Ensimmäinen. Niin, kolme kertaa ollu, istumassa jo. Että ei oo ennen saanu yhdyskuntapalvelua. Että nyt vasta sai tän pajan ansiosta niinku. Saatiin järjesteltyy sen takia ku mä nyt

olin täs pajalla ni, se oli riittävä näyttö päihteettömyydestä”. Harrin mielestä on selvää, että yhdyskuntapalvelua ei aiemmin tuomittu päihteiden käytön ja tehtyjen rikosten laadun vuoksi. Koska hän pääsi niistä eroon itse, ei hänellä ollut vakuuttavia keinoja näyttää toteen päihteiden käytön lopettamistaan oikeudenkäynneissä. Vasta työvoiman palvelukeskuksen kautta avautunut kokeilu “pajalla” ja siellä pysyminen vakuuttivat hovioikeuden. Harri valitti asianajajan kanssa käräjäoikeuden ehdottomasta vankeustuomiosta, joka tuomittiin ilman mahdollisuutta yhdyskuntapalveluun.

”Ei. Et sillen ei ollu vielä näyttöä. Et sillen meni.. [mieltii 2 s] .. melkein vuoden päi--.. [mieltii 2 s] .. vähän reilu puol vuotta meni, silleen et se oli siel hovioikeudessa. Ja sit niinku, tuli se selvityspyyntö. Se oli niinku tullu jo kesällä mut mä en ollu nyt täällä näin. Sit me, niinku pyydettiin uus selvitys. Itte pyydettiin niinku ja sit se meni sinne ja, sit kävi hyvä säkä. Kyl siinä oli niinku.. Sit oli Vantaalla se toinen juttu se mistä tuli 20 tuntii ni kyl se tuomari siel oli vähän silleen että, pidä nyt kiinni sitten että, on niinku erikoistapaus. Niinku et normaalisti ei olis niinku saanu, yhdyskuntapalveluna.”

Tuomioistuimen ratkaisuisissa menneisyydellä on merkitystä, vaikka seuraamuksella itsellään olisikin tarkoitus pyrkiä kiinnittämään huomio menneen asemasta tulevaan, eli tehdyn rikoksen asemasta edellytyksiin muuttaa elämäntulkua ja vastaista käyttäytymistä. Kuuluminen konventionaalisten yhteisöjen asemasta alakulttuurin piiriin luettaviin yhteisöihin voi merkittävällä tavalla heikentää edellytyksiä muuttaa omaa käyttäytymistä. Yhdyskuntapalvelu voi olla eräs väylä kohti tavanomaisia sosiaalisia suhteita silloin, kun niitä ei muutoin ole olemassa.

Harri kertoo rikoksistaan ja siitä, että kyseessä oli suhteellisen pieni joukko, joka alkoi tehdä rikoksia yhdessä. Kysyn, olisiko heitä kenties saanut pysäytettyä alkuvaiheessa? Harri mieltii tovin ja kertoo, että kehityskaari olisi voinut olla toisenlainen ilman erityisluokalle siirtoa, jolloin mukaan tuli vanhempia nuoria, joiden myötä rikosten tekeminen alkoi muuttua organisoituneemmaksi toiminnaksi. Harrin tarinassa tulee useassa kohtaa tilanteita, joissa hän mieltii suhdettaan muihin ihmisiin ja verkostoihinsa.

”Kyl kai se ois menny samaa tahtii melkein. Et siin oli kato mukana semmosiin vanhempii tyyppjeä sitte, tuli mukaan kuvioihin. Jos ei niitä ois nähny tai tavannu ni ehkä se ois pysäyttäny. Tai silleen niinku rajoittanu sitä toimintaa. Mut sit ku tutustui noihin vanhoihin konniin, niin se sit lähti viemään enemmän sinne, syvemmälle.”

Tarinassa kehittyy asetelma, jossa ”jengi” ja paikkakunnan asukkaat joutuvat konfrontaatioon. Harrin mukaan he joutuivat fyysisen uhan kohteeksi silloinkin, kun eivät olleet syyäpäitä tapahtumiin tai tekoihin. Harrin tekemät rikokset olivat enimmäkseen varkauksia ja autojen luvattomia käyttöönottoja. Ryhmänä he aiheuttivat myös muunkaltaista paikkakunnan ihmi-

siä häiritsevää, ärsyttävää ja ehkä pelottavaa häiriötä. Harri kuvaa jengiään ”sisäänkääntyneeksi porukaksi”, omanlaisekseen yhteisöksi, johon Harri kiinnittyi, ja jonka tekemisiä ohjasivat yhteisön, eikä vain yksilöiden valinnat. Kuvaus vastaa selityksiä, joita alakulttuuriteorioihin usein liitetään (Laine 2007, 126–140). Paul Willis (1978) puhuu ns. homologisista kulttuureista tarkoittaen sitä, että esim. edellä Harrin kuvaaman kaltaisessa jengissä yksilön identiteetti muovautuu siten, että yksilö ilmentää tuon homologisen kulttuurin arvoja ja omaksuu ne. Työväenluokkaisten nuorten kouluvalintoja tutkiessaan Willis (1984) kuvaa tällaisia kulttuurisia tekijöitä, jotka sitovat usean nuoren alhaiseen sosiaaliseen asemaan. Harrin kuvaus nuoruusvuosien kehityksestä on tässä suhteessa klassisen rikosurakehityksen kuvausta. He joutuivat puolustautumaan suhteessa ympäristöönsä niin sanottua normaalia enemmistöä vastaan, mikä oli omiaan vähentämään Harrin luottamusta yhteiskuntaa kohtaan. Vain yhtä jengiin kuuluneista Harri ei muista tavanneensa myöhempinä vankila- ja huumeidenkäyttövuosinaan.

”Ei se loppujen lopuks kauheen iso ollu edes sitte. Mut se oli niin semmonen sisäänkääntyny porukka silleen että, moni [paikkakuntalainen LR] vihas yli kaiken koko jengii. Että oli.. Lähössä välillä ihan syyttäkin hakkaamaan meitä. --- Alle kymmenen tyyppiä siit seittemäst kaheksannest luokasta. Tai silleen siit koko koulusta tutustui muutamiiin ihmisiin ja siitä sit lähti. Mut sit taas mä muutin tonne, muutin sen koulun tonne, semmoseen erityiskouluun niin siitä niinku, muistaakseni.. [mieltii 2 s] .. yks tais olla semmonen mitä mä en oo ikinä nähny näis piireissä. Kaikki muut on joko nähny vankilassa tai sit ne on ollu samaan aikaan vetämäs kamaa jossain ja, silleen niinku. Et se oli se erityisluokka oli semmonen, mikä lähti vähän, ihan käsistä se homma kaikilla. Osa on parantanu tapansa ja osa on vieläki, vieläki matkoilla.”

Harrin kuvauksen perusteella päihteiden ja huumeiden käyttö ovat olleet usean vuoden ajan hänen elämässään merkittävässä roolissa. Päihteiden käyttö alkoi 16-vuotiaana, ja Harri luettelee käyttämiään huumeita, joukossa on myös niin sanottuja kovia huumeita. Nykyistä aikaa, jolla hän tarkoittaa viimeksi kulunutta 1,5 vuotta, hän kuvailee päihdekäytön osalta siten, että on polttanut pilveä silloin tällöin, mutta nyt ”pajalla” ollessa sen käyttö on täytynyt lopettaa. Harrin mielestä huumeista erossa pysyminen ei ole helppoa. ”Se kyl on, kyl se niinku vielä piilee tuolla, jossain päässä, ne päihteet. Välillä tekis mieli mut ei nyt vaan pysty. Se on aika vaikee asia.”

Tiivistetysti Harrin tarina ”elämänkulun näkökulmasta” (Giele ja Elder 1998, 8; Elder 1998; Kivivuori ja Linderborg 2009, 6–7) kuvaa varhaista sitoutumista rikoksia tekevään ja päihteitä käyttävään ystäväpiiriin, ryhmän kiinteytymistä ”jengiksi”, jonka toimintakulttuuria hallitsi kasvavassa määrin rikosten tekeminen. Tämä puolestaan johti konfrontaatioihin paikallisyhteisön kanssa, ja vastareaktion tapahtui jengin kiinteytyminen ”sisäänpäin käänty-

neeksi”, kuten Harri asian ilmaisi. Tätä taustaa vasten Harrin kuvaus yhdyskuntapalvelusta ja omista pyrkimyksistään irti päihteistä ja rikoksia tekevästä ystäväpiiristä on yhdyskuntapalvelun erityisyyden ymmärtämisen kannalta olennaista. Samankaltainen kuvaus toistuu lähes kaikkien niiden haastateltujen puheessa, joilla on pitkä rikoshistoria ja erityisesti niiden, joilla on vankeuskokemuksia. Yhdyskuntapalvelu tuottaa vankilaan verraten täysin erilaiseen kommunikaatioon ja sosiaalisiin verkostoihin perustuvan suhteen.

Usea haastattelu sisältää muutospuheen ja katkoksen kuvauksen. Tällöin haastateltava tulee kuvanneeksi aiemman käyttäytymisensä, tekee siitä tulkinnan, joka edellyttää muutosta ja puhuu yhdyskuntapalvelusta sellaisena vaiheena, joka mahdollistaa muutostyöskentelyn (Berglind 1988, 33–36). Omaan aineistooni suhteutettuna tämä merkitsee, että yhdyskuntapalvelun suorittaja haluaa muutosta elämässään ja haluaa ja uskoo pääsevänsä eroon rikoksista ja siihen kuuluvista sosiaalisista suhteista. Moni tuomituista on käynyt lävitse erilaisia hoitoja, ohjelmia tai päätyntä josta tapauksessa sellaiseen tulkintaan tilanteestaan, joka edellyttää oman käyttäytymisen muutosta. Tässä tilanteessa tuomittu uskoo tai on vakuuttunut, että yhdyskuntapalvelu tarjoaa parhaat edellytykset omalle muutostyöskentelylle, ja että suoriutuminen yhdyskuntapalvelusta on edellytys muutoksen etenemiselle haluttuun suuntaan, ja tämä saa hänet haluamaan ja suorittamaan yhdyskuntapalvelun. Yhdyskuntapalvelun rakenne vankeusrangaistuksen kansalaisyhteiskuntaan sijoittavana tarjoaa, ja pakottaa, tuomitulle mahdollisuuden päästä osalliseksi sellaiseen yhteisöön, jossa toiminnan logiikkaa ohjaavat rikoksiin perustumattomat kommunikaatorakenteet. Palvelupaikan yhdyshenkilöiden näkökulmasta tilanne puolestaan merkitsee mahdollisuuden tarjoamista niille rikoksentekeijöille, jotka pyrkivät eroon rikoksista ja siihen kuuluvista sosiaalisista suhteista. Silloin kun nämä kaksi lähestymistapaa kohtaavat, voidaan puhua edellä teorialuvussa esitetyssä mielessä ”habermasilaisittain” intersubjektiivisestä kommunikaatiosta, jolloin tekojen merkityksellisyyden ymmärtäminen tulee sosiaalisesti ymmärrettäväksi (Giddens 1993, 50–52; Raunio 1999, 272). Sosiaali- ja kriminaalihuoltotyön näkökulmasta tämä avaa mahdollisuudet arvioida sitä, millaisen työskentelyn varassa yksilön mahdollisuuksia voidaan edistää (Berglind 1988, 35).

Harrin tulevaisuuden suunnitelmat yhdyskuntapalvelun suorittamisen jälkeen rakentuvat muuttoon toiselle paikkakunnalle tyttöystävän luokse asumaan sekä oppisopimuspaikan tai työn löytämisen varaan. Harri haluaa, että yhdyskuntapalvelun avulla hän saisi kaikki tuomiionsa suoritetuksi ja pääsisi aloittamaan ”puhtaalta pöydältä”. Hänellä on hyvät välit äidin ja sisarusten kanssa. He tuntevat Harrin ”historian” ja päinvastoin kuin Vesa, Harri on aina pystynyt ja saanut puhua kaikesta läheistensä kanssa. Samalla Harrin puheessa tulee useaan ot-

teeseen esille halu ja tarve päästä eroon vanhasta rikoksia tehneestä ja huumeita käyttäneestä kaveriporukasta. Sitä hän on harjoitellut ”pajalla”, josta tuli kerrotulla tavalla yhdyskuntapalvelun palvelupaikka. Taloudellinen tilanne on heikko. Harri on työpajan kautta saanut vireille yhteyden velkaneuvojaan. Rikosperusteiset korvaukset ”*ja sit on opintolainat ja, kaikki muut maholliset. Puhelinlaskut ja, postimyyntitilaukset ja...*” muodostavat yhteensä maksettavaa lähes 15 000 euroa. Yhdyskuntapalvelun palvelutunnit on voitu järjestää niin, että työmarkkinatuki jätetään maksamatta ainoastaan siltä päivältä kun Harri on yhdyskuntapalvelua suorittamassa, eikä ole viranomaisten tulkinnan mukaan työvoimana työmarkkinoiden käytettävissä. ”*Muuten mulla tippuis rahat niin paljon et ei pystys sit taas elään.*” Tämä kertoo varsin huonosta sosioekonomisesta tilanteesta ja siitä, miten aiemmat valinnat vaikuttavat nykyisyyteen. Yhdyskuntapalvelutuomion saamisen esteenä on aiemmin ollut ”vähäinen näyttö” päihitteettömyydestä ja rikosten teon lopettamisesta. Pajan kautta saatu näyttö riitti vakuuttamaan oikeusistuimen, mutta jäljellä on kosolti vaikeuksia. Kun varhaisempaan elämänvaiheeseen on vaikuttanut vahvasti rikollisessa alakulttuurissa eläminen, siitä eroon pääseminen vaatii yksilöltä vaikeita valintoja ja tekoja, kuten jäljempänä myös Reska ja Martti kuvaavat.

”Paja” edustaa Harrille jotakin muuta kuin vankilassa suoritettu rangaistus, ja on hänelle uusi kokemus. Hän kertoo mahdollisuuden antamisesta ja nimeää pajan tukiverkostokseen. Pajan kautta hän on saanut hoidettua velka-asioiden ohella muitakin suhteita viranomaisiin, joihin ei muuten olisi ”*oman puhelimen saldo*” eikä arvatenkaan kärsivällisyys riittänyt. ”Paja” edustaa hänelle paikkaa, johon pääsy vakuutti oikeusistuimen riittävällä tavalla Harrin päihitteiden käytön hallinnasta; vankeustuomio muunnettiin yhdyskuntapalveluksi. ”*Joo. Siis jos en mä olis täs pajalla niin mähän en olis päässy edes yhdyskuntapalveluun. Et tää niinku toimii silleen mun tukiverkostona.*” Vaikka Harrin suhde ”pajaan” ja sen henkilöstöön on intensiivisempi kuin yleensä palvelupaikoilla on tapana olla, Harrin kertoma on kuvaus toiminnan kommunikatiivisesta merkityksestä ja kuvaa yhdyskuntapalvelun yhtä potentiaalia mahdollisuutta elämänsä muuttamisessa haluttuun suuntaan.

Vankilaan meno ei olisi ollut Harrille pelote eikä vaikea asia henkisesti tai rangaistuksena. Kysyin, mitä se olisi merkinnyt. Harri kääntää kysymyksen tulevaisuuteen, siihen mitä tapahtuisi tuomion jälkeen. Vankilaan menossa tai siellä olemisessa ei itsessään ole paljoa kiinnostavaa sanottavaa.

”Niin. Ja sitte se ois taas (-) sieltä ois tullu tyhjän päälle sitten. Sit ei ois ollu mitään niinku. Et kumminki oli niinku, tehny jo pitkään töitä sen eteen että, pystyy oleen ihmisiks ja silleen on jotain tekemistä päivisin. Ja sit jos ois joutunu sinne lähteen ni siinä ois menny se neljä viis kuukautta ainakin. Ja sit ois tullu tyhjän päälle taas.”

Harri oli kertonut siitä, kuinka edellisten vankilatuomioiden myötä vankilaan sopeutumisen aika oli kaiken aikaa lyhentynyt alun parista kolmesta kuukaudesta kuukauteen, ja nyt se todennäköisesti olisi tapahtunut heti ilman vaikeuksia. ”Siinä niinku tutustui kuukaudessa porukoihin ja, se oli se toinen kerta jo. Ja sitten oli tuttuja jo valmiiks siellä ni. Se vähän riippuu mihin joutuu ja, ketä siellä on. Et miten sinne sopeutuu sitten.”

On ilmeistä, että mahdollisuus suorittaa yhdyskuntapalvelu ”pajalla” on ollut Harrille merkittävä asia. Hän ei haastattelussa puhu aiemmista kuulumisista konventionaalisiin yhteisöihin lukuun ottamatta ammattiopintoja, jotka keskeytyivät päihteiden käytön vuoksi. ”Paja” oli tässä suhteessa ensimmäinen tällainen yhteisö, ja yhteisö, jossa oli Harrin nyt myönteisiksi tulkitsemia kommunikaatiosuhteita. Ne olivat syntyneet pääsemällä osaksi ”pajan” työyhteisöä.

”Ei kun silleen, kyl mä oon ihan osa porukkaa. Et mä oon niinku, olin tässä startilla ensin ja meillä oli niitä yhteisii päivii kun muuttohommii ja tämmösiä et mä oon ollu silonkin apuna siel samalla paikalla ettei oo vieras paikka ja..”

Yhdyskuntapalvelua ei voi suorittaa omalla työpaikallaan, omassa koulussa tai paikassa, jossa olisi muutoinkin esim. työllistettynä. Tämä perustuu uusklassisen oikeusajattelun tavoitteeseen selkeyden ja yhdenvertaisuuden toteuttamisesta. Halutaan erottaa rankaiseminen ja tuki. Ehkä taustalla on pelko yleisen mielipiteen reaktioista, jos yhdyskuntapalvelun palvelupaikka olisi liian tuttu. Käsittelin näitä teemoja tutkimuksen alussa yhdyskuntapalvelun Suomeen tuloa käsitellessä luvussa. Harrin tapauksessa on päädytty ratkaisuun, jossa kokeilu- ja tutustumisvaiheen jälkeen pajasta on tullut palvelupaikka ja näin on pyritty hyödyntämään aiemmin syntyneet tukea tarjoavat kommunikaatorakenteet ja -suhteet. Rangaistuksen muodolliset ehdot ovat määriteltävissä ja valvottavissa, eikä silti jouduta katkaisemaan kokonaan alkanutta myönteistä prosessia.

Reskan tarina on aineistossani siinä mielessä poikkeuksellinen, että hän sai yhdyskuntapalvelutuomion ollessaan vankilassa. Hän kertoo kypsymisen rikoksettomaan ja päihteettömään elämään alkaneen vähitellen ”joskus vuoden 2005 vaiheilla”. Hän uskoo yhdyskuntapalvelun mahdollistuneen taustasta huolimatta, koska hän oli vankilassa päihteettömällä osastolla, ei tehnyt rikkomuksia vankeusaikana ja takana oli 2–3 vuotta ilman rikoksia eli tuomio tuli vanhoista rikoksista. Lisäksi hänellä oli tiedossa työpaikka vapautumisen jälkeen. Nuoruudessa tehdyt rikokset ja päihteiden käyttö johtivat lopulta vankilaan. Nyt yhdyskuntapalveluun pääsy liittyy omaan tavoitteluun irti päihteistä, rikoksista ja entisistä sosiaalisista suhteista. Reska naureskelee itselleen ja kertoo, että oli viimeisimmällä tuomiollaan ilmoittautu-

nut vapaaehtoisesti vankilaan suorittaakseen tuomionsa. Sitä hän ei olisi nuorempana voinut tehdä, koska se olisi merkinnyt järjestelmän normien hyväksymistä. Samaan tapaan kuin Harri, Reska kertoo vahvasta kiinnittymisestä rikoksia tekevään alakulttuuriin, jossa vallitsivat muun yhteiskunnan vastaiset arvot. Vankilaan vapaaehtoisena meneminen käy esimerkkinä orastavasta halusta irrottautua aiemmasta toimintamallista. Kuten Harri myös Reska katsoo, ettei hän voi pysyä erossa rikoksista, ellei muuta omaa toimintamalliaan, ja hän tuntuu luottavan omiin kykyihinsä muutoksen teossa. Palvelupaikalla olemisen kuvaus korostuu entisestä poikkeavana käyttäytymisenä.

Reska oli saanut sovituksi paluun entiseen työpaikkaansa heti vankeusajan päätyttyä. Yhdyskuntapalvelu mahdollisti sopimuksen toteutumisen. Yhdyskuntapalvelussa mahdollistuu kiinnittyminen monella tapaa uudenaikaiseen yhteisöön ja uudenaikaisiin kommunikaatiosuhteisiin. Reska kertoo, että niin työpaikalla kuin yhdyskuntapalvelupaikalla tulisi huumeiden käyttö pian ilmi, koska hän on kummassakin työyhteisön osa eikä voi erottua muista. Reska toistaa muissa haastatteluissa kuullun toteamalla, että yhdyskuntapalvelussa hän joutuu tekemisiin muiden kuin rikoksista puhuvien ihmisten ja kommunikaatiosisältöjen kanssa.

”Joo, se on ihan totta että jos sä nyt yhdyskuntapalvelussa, siellä ei sanallakaan puhuta, ja siellä ei mielessäkään käy ittellä, ja vaikka oiskin, sanotaan että oliskin huume-koukussa, kauheessa koukussa ja olet siellä, niin et sä, semmosessa paikassa sun ei tee mieli niitä.

Se ihmiset, mutta nimenomaan vankilassa, siellähän on joka päivä, niin, sehän on joka päivä, siit on 8 kertaa ainakin, ulkoilussa, joka paikassa, douppaa koko ajan, se on ihan koko ajan. Et helpompi sitten ihan päästä aineista eroon yhdyskuntapalvelun kautta kun ihan oikeesti siellä vankilassa se on kuivanarkkaamista, ihan täysin”.

Konkreetit uudet yhteisöt sekä niiden tukeva ja yhteisöön mukaan ottava tapa kommunikoida yhdistyneenä yhdyskuntapalveluun tuomitun omaan haluun irtautua rikoksiin kiinnittävästä sosiaalisesta verkostosta muodostavat yhdessä edellytyksiä muutokselle. Kyseessä on intersubjektiiivisten kommunikaatiosuhteiden rakentumisen prosessi, jolloin sosiaalisen kontrollin ja itsekontrollin vaikutukset voivat saada yksilöä tukevia muotoja. Reska ottaa esille vielä kolmannen ulottuvuuden siitä mitä yhdyskuntapalvelu voi merkitä kommunikaation tasolla. *”Ja siellä oli paljon sellasia aukkoja mitkä mä oon saanu paikattua.”* Kyse on siitä, että yhdyskuntapalvelussa tuomittu voi päästä sellaiseen asemaan palvelupaikan yhteisössä, jossa hänen jokin osaamisensa tulee noteeratuksi ja työyhteisön käyttöön. Hänellä on jotain sellaista annettavaa, joka on omiaan tuottamaan itsensä merkitykselliseksi tuntemisen kokemuksen. Anomiateorian väite oli, että rikos ja rikollisessa alakulttuurissa toimiminen voivat tuottaa samankaltaisen hyväksynnän tunteen, minkä konventionaalisissa suhteissakin voi kokea (Yli-

kangas 1976). Suunta ei luonnollisesti ole vain yksisuuntainen. Rikoksista irtipääsemistä voivat tukea sellaiset onnistumisen kokemukset, joissa omanarvontunto lisääntyy. Edellä samaa asiaa kuvasi palvelupaikan näkökulmasta Tuomas. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna voi yhdyskuntapalvelupaikan arkea tarkastella sosiaalisen kontrollin ja intersubjektiiivisten kommunikaatiosuhteiden areenana, ja niillä on silloin potentiaalinen yksilön muutosta tukeva funktio.

Martin tarinassa vahvistuu eron tekeminen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun välillä. Ero on siinä, miten sosiaaliset suhteet ja kommunikaatio rakentuvat. Martille yhdyskuntapalvelu merkitsee oikeastaan ensimmäistä kosketuspintaa työhön ja työyhteisöön. Vaikka hän on jo lähellä 40. ikävuottaan, ei työkokemusta ole kertynyt. Ensimmäinen vankeustuomio tuli 80-luvun loppupuolella ja kaikkiaan niitä on kertynyt kahdeksan. Siten hän on ollut vankilassa ”... aika lailla tähän päivään asti”. Yhdyskuntapalvelu mahdollistui, koska hän oli ennen viimeisintä tuomiotaan ollut hoidossa ja kuntoutuksessa suunnitelmallisesti kolmessa eri hoitopaikassa yhtäjaksoisesti useita kuukausia. Sen jälkeen hän sai oman asunnon, ja hänellä on luottamuksellinen työskentelysuhde oman Kriminaalihuollon valvojansa kanssa, jonka hän nimeää tukihenkilökseen. Martin mielestä vankeuden ymmärtämiseksi on oivallettava se, että vankilassa voi olla joko kuulumalla siihen kulttuuriin ja verkostoon, jossa rikoksetkin on tehty, tai eristäytymällä. Yksin oleminen ei ole monelle ihmiselle helppo valinta, eikä yksinäisyyden valinnan turvin ole helppo opetella elämää muun yhteiskunnan hyväksymänä jäsenenä.

”Martti: Se on, se on semmonen tilanne, et et sä ny voi siel kulkee tälläin sormet korvissa. Ja omis oloissas oleminen, niin se ois vaatinu sitä, et sä todellakin vaan oot omis oloissas. Sillain sinne ois täytyntykin lähtee. Pyytää semmoselle osastolle missä ne ovet on sit kiinni.

Lasse: Mut sit taas

Martti: Kun se on vaan niin rankka sit sillain, kyl se ny tietenkin, totta kai sinne menee, ei siinä oo sit vaihtoehtoo. Mutta.. Et kyl tää on.. Kun on se kova halu ja näin pois päin, niin.. Ja tää elämä on tääl yhteiskunnassa.”

Martti kuvaa tässä käsitykseni mukaan yhdyskuntapalvelun erityisyyttä kommunikaatiosuhteena. Sellaisena kommunikaatiosuhteena, joka mahdollistaa kuulumisen yhteisöön, mutta samalla auttaa pysymään erossa entisistä rikoksiin liittyneistä kommunikaatiosuhteista ja sosiaalista verkostoista.

Palaan vielä siihen miten Harri tarkastelee yhdyskuntapalvelua ja vankeutta erilaisina suhde- ja kommunikaatioverkostoina. Ero käy hyvin esiin, kun kysyn, kuinka helppo tai vaikea vankilassa on pysyä erossa rikoksista ja niihin liittyvästä kulttuurista. Harri on miettinyt ky-

symyksiä pääosin yksin, mutta kertoo, että on myös kaverinsa kanssa aikoinaan pohtinut näitä. Kaveri on myös tuomittu yhdyskuntapalveluun.

”No, kyl se varmaan onnistuis. Mut ei se helppoo oo. Et siel on niinku kumminkin.. Kaikki niinku on niin.. Niil on niin pinttyny päähän se tapa, elämäntapa, et tota, et kyl niit tyrkyttää niinku sitä. Ja niinkun silleen kuivanarkkaa niin sanotusti. Ja koko ajan puhuu niistä asioista ja, silleen niinku. Tai jotku. Mut sit on taas semmosii äijii mitkä ei niinku, mitä ei kiinnosta ollenkaan ne puheet. Et ne on se nuoremmat on semmosii mitkä hehkuttaa koko ajan. Et siin tulee ittelläki semmonen kylmä hiki.”

Samasta asetelmasta löytyy Harrin perustelu yhdyskuntapalvelulle. Vaikka kyse on tietenkin tietystä helppoudesta ja suuremmasta vapaudesta, tärkeimmäksi nousee keiden kanssa on tekemisissä. Edellä hän toi jo esiin sen, että yhdyskuntapalvelu jäsentää päivää, tuo siihen tekemistä ja rytmiä. Nämä kaksi asiaa yhdistyvät seuraavassa.

”No ainakin vapaus. Niinku osittainen vapaus. Mut kyl tää niinku sitoo silti, niinku tähän kaupunkiin. Ettei voi niinku lähtee mihinkään muualle asumaan ja, siitä tulee niin paljon kaikkee, järjestelyy taas sit että. Mut on tää sillee paljon parempi et, ei niinku oo.. Voi niinku olla niitten ihmisten kaa tekemisis kenen kaa halua olla, eikä joudu sitoutumaan niihin samankaltaisiin ihmisiin mistä yrittää päästä eroon justiin.”

Tätä temaa käsitelimme useaan otteeseen ja lähes aina - usein niissäkin haastatteluissa, jotka eivät perustuneet vuosia kestäneeseen rikoskierteeseen - korostui kaksi asiakokonaisuutta: päivittäisen rytmin ja tekemisen löytäminen sekä mahdollisuus itse valita ne, keiden kanssa on tekemisissä ja keitä haluaa välttää. ”Mun mielestä se on se, ehkä siitä niinku että, pystyy sopeutuu tänne niin sanottujen normaalien ihmisten sekaan. Silleen niinku et, pääsee eroon siitä historiasta. Jos oikeesti halua.” Myöhemmin Harri kuvaa tämän toteuttamisen vaikeutta, ja lähes tuskastuneena toteaa kuinka vaikeaa on verrata yhdyskuntapalvelua vankilaan. Ne ovat perustaltaan erilaisia seuraamuksia. Puhe liittyy sen pohtimiseen, miksi näyttää siltä, että vankeus ei pelota enää niitä, jotka ovat siellä jo olleet. Harrin mielestä vankiloissa, etenkin suljetuissa vankiloissa, on mahdollista jatkaa samaa päivä- ja yörytmiä, kuin mihin on totuttanut päihteidenkäyttäjien piirissä.

”Ja sit tota, se on se, sitoutuminen siihen että sä oot ajoissa paikalla ja, sekin voi olla vaikeeta joillekin. Se voi olla ihan ylivoimaisen vaikeeta. Ja sit on tota, jos on kauan ollu, tommosessa päihteidenkäyttäjien piirissä niinku niillä on se ihan erilainen se ajatusmaailma. Ja ne ajattelee ihan eri tavalla, kun taas sit taas semmoset selväjärgiset ihmiset. Niinku, et siihenkin, joutuu.. Sitä joutuu sitä omaa paikkaa hakemaan, ja silleen. Kyl tää niinku.. [mieltii 3 s] No ei tää mitenkään voi olla verrattavissa vankilaan kyllä.”

Yhdyskuntapalvelussa syntyvä kommunikaatio luonnollisen yhteisön osana näyttää lähestyvän sosiaalisen kontrollin ajatusta siitä, että sosiaalisen kontrollin ja itsekontrollin suhde on

läheinen ja toisilleen välttämätön. Yhdyskuntapalvelupaikalla oleminen ja palveluehtojen noudattaminen luo asetelman, jossa aivan ilmeisesti on kyse tällaisesta sosiaalisen kontrollin muodosta. Voi huomata, että yhdyskuntapalvelun suorittajat kuvaavat tuota suhdetta usein positiivisessa valossa ja se liittyy puheeseen halusta muuttaa omaa elämää. Tätä muutosta kuvataan usein haluna päästä eroon rikoksia suosivista sosiaalisista verkostoista ja niiden kommunikaatiosisällöistä.

Halu elää ihmisiksi, kuten Harri asian ilmaisi, vaatii halun lisäksi useimmille jotain tilalle tulevia sosiaalisia verkostoja ja kommunikaatorakenteita, muutoin muutos merkitsee yksinäisyyttä ja joutumista eroon yhteisöistä ylipäätään. Harri puhui paljon entisistä kavereista, jotka ovat ”niin sanotusti menetettyjä tapauksia. Et ne on just semmosii hörhöjä”, sekä heistä, jotka eivät voi sietää rikoksia tai niitä tehneitä ihmisiä missään muodossa. Itsellään Harri kertoo säilyneen muutaman kaverin, ”jotka ei vedä. Mutta ne tietää mitä mä olen tehny” ja yhden, joka on auttanut mm. rahallisesti. Harrilla sentään on kavereita, ”jotka ei vedä”. Kaikilla ei ole.

Toisaalta muutosta sosiaalisessa käyttäytymisessä ei voi tapahtua, jos yksilö ei sitä itse halua. Tässä lienee yhdyskuntapalvelun yhdyskuntaseuraamukseksi tulemisen ratkaiseva kohta. Kykeneekö se tuottamaan yksilön muutosta tukevia sosiaalisia verkostoja ja kommunikaatiosuhteita siten, että ne tukevat yksilön omia pyrkimyksiä kohti sellaisia pysyviä sosiaalisia suhteita, joiden varassa voi elää rikoksetonta elämää? Joillekin yhdyskuntapalvelu voi olla ainoa kommunikaatiosuhde, jossa pääsee ”organisoidusti” tekemisiin muiden ihmisten kanssa. Kuten pienellä paikkakunnalla asuva Jussi kertoo olemattomista sosiaalisista suhteistaan: ”Ton naapurin mä tiän tosta ja ton naapurin. Muuten en tunne ketään.”

Palvelupaikka tavanomaisena työyhteisönä

Tutkimuskirjallisuudessa elämänkultuurettinen näkökulma kiinnittää huomion kulttuuriin, historialliseen ja sosiaaliseen kontekstiin (Giele ja Elder 1998; vrt. Ylikangas 1976). Elder (1998, 3–4) nimeää neljä keskeisesti vaikuttavaa periaatetta elämänkulttuurin taustalla. Ensinnäkin tulee kiinnittää huomio ajan ja paikan kontekstiin historiana, toiseksi yksilöllisellä elämäntilanteella on merkitys sille miten jokin asia tulee kohdatuksi, kolmanneksi eri sukupolvien väliset kokemukset ovat osin päällekkäisiä ja neljänneksi elämäkulttuuri vaikuttaa yksilön omat valinnat eli toimijuus suhteessa ympäristöön. Edellä kuvatuista tekijöistä muut paitsi sukupolvittainen kokemus tulevat aineistossa esille. Ne konkretisoituvat liittymisenä palvelupaikan sosiaalisiin suhteisiin ja palvelupaikalla vallitsevan toimintakult-

tuurin omaksumisena. Tämä onnistuu vahvan kommunikaation palvelupaikalla luonnollisesti paremmin kuin hauraan kommunikaation palvelupaikalla. Yhdyskuntapalvelun palvelupaikat ovat tällä tavoin se kaikkia yhdyskuntapalvelun suorittajia koskeva konventionaalinen yhteisö, joka antaa tilan tarkastella omaa toimintaa irti rikosten tekemisen kontekstista. Jos yhdyskuntapalvelun suorittajalla on perhe, työ- tai koulutuspaikka tai rikoksiin liittymättömiä sosiaalisia verkostoja, vahvistuvat ne tekijät, joita edellä mainittiin kulttuurisina, historiallisina ja sosiaalisina konteksteina, joiden varaan rikoksista irtautuminen voi yksilötasolla perustua.

Yhdyskuntapalvelulla on historiallinen ”tilauksensa”, kuten teoriakeskustelun yhteydessä olen esittänyt mm. hyvinvointivaltioprojektin ja kriminaalipolitiikan välisinä yhteyksinä ja jännitteinä (esim. Garland 1985, 1990, 2000, 2001). Tarkoitukseni on tulkita yhdyskuntapalvelun keskeisiä piirteitä suhteessa vankilalaitoksen kehittymisen historiatulkintaan siten kuin Foucault (2005) on sen kuvannut klassikkoteoksessaan ”Tarkkailla ja rangaista”. Yhdyskuntapalvelu on aikansa tuote, ja ymmärrys sen teoreettisesta perustasta vaikuttaa eri toimijoiden suhtautumiseen yhdyskuntapalveluun joko tietoisesti tai tiedostamatta. Toiseksi yksilön ikä- ja elämänvaiheilla voi olla suuri merkitys siihen, miten yhdyskuntapalveluun suhtaudutaan. Yhdyskuntapalvelun edellyttämä säännöllisyys ja työelämän perusnormiston omaksuminen voi olla erityisesti nuorimmille ikäluokille hyvin vaikea tavoite (ks. esim. Linderborg 2001, 198–202). Yksilöiden elämänsä muotoutumiseen vaikuttavat eriaikaiset ja erilaiset asiat. Sekä iän että omien valintojen jäsentäminen tulevat näkyviksi puheena, jossa on kyse alakulttuurisista piirteistä. Oma elämäntilanne ja yhdyskuntapalvelu kytkeytyvät haluun vaikuttaa elämänsä suuntaan. Useat haastateltavista kykenevät tekemään syvälle käyviä tulkintoja elämänsä ja sen nykyvaiheesta ja vieläpä suhteuttamaan ne yhdyskuntapalvelukokemuksiensa.

Valittu lähestymistapa tarjoaa mahdollisuuden tarkastella yksilön vaihtoehtoja jatkuvana valintojen ja mahdollisuuksien vuorotteluna, ei-deterministisenä kehityksenä. Tarkastelun kohteena on tällöin myös (seuraamus)järjestelmä. Tässä tutkimuksessa se tarkoittaa yhdyskuntapalvelun tarkastelua sellaisena kommunikaatio- ja toimintajärjestelmänä, joka luo potentiaalia yksilön kiinnittymiselle konventionaalisiin yhteisöihin. Elämänsä näkökulmaan perustuva tutkimus kiinnittää huomion siihen, mihin elämänvaiheeseen tietyt tapahtumat sijoittuvat. Sukupolvien väliset elämänsä ovat päällekkäisiä ja linkittyvät toisiinsa ja tuovat lisävariaatioita elämänsä tulkittamiseen, koska tällä kaikella on merkitystä yksilön valintojen ja elämänsä muotoutumisen kannalta. Tällöin esimerkiksi lamakausien, työttömyyden jne. vaikutukset heijastuvat eri sukupolvien elämänsäkuun eri tavoin. Yhdyskuntapalvelu-

lun kannalta tämä nostaa esiin kriittisen kysymyksen, voiko se tuntimäärältään lyhytkestoisena seuraamuksena tosiasiasa merkitä sellaista konstruktiota, jolla olisi vaikutusta tuomitun vastaiseen käyttäytymiseen? Kun elämäntutkimuksessa huomio kiinnitetään yksilön toimijuuteen, erilaisten sosiaalisten tapahtumien kesto ja ajankohta ovat tekijöitä, joiden ajatellaan vaikuttavan yksilön sosiaaliseen kehitykseen, mutta vaikutus ei ole välttämättä välitön eikä vääjäämättä näkyväksi muutokseksi konkretisoituva.

Ei ole yllättävää, että haastateltavat kuvaavat usein irtautumista entisestä elämäntavasta ja alakulttuurista suhteellisen vaikeaksi prosessiksi. Jos koko nuoruusikä on ollut päihteisiin ja rikoksiin kiinnittävän alakulttuurin muovaamaa, on vaihtoehtoisten yhteisöjen rakentuminen vaikeaa. Harrille esimerkiksi ei omien kokemustensa nojalla näytä olevan erityisen suuri rikos, jos ”joskus polttaa pilveä”, koska takana on useiden vuosien periodi, jolloin elämää leimasi päihteiden käyttö, rikosten tekeminen ja siihen kuuluvan sosiaalisen verkoston sisällä oleminen. Harrin ammatilliset opinnot päättyivät aikanaan hänen oman arvionsa mukaan päihteiden käytön vuoksi, vaikka tutkinnosta olisi ollut jäljellä vain noin puoli vuotta. Ajanjakson huumehöyryisyyttä kuvaa, ettei Harri ollut ihan varma tutkinnon nimikkeestä, jos olisi sen saanut suoritetuksi. Yhdyskuntapalvelu ja ”pajalla” oleminen edellyttävät pidättäytymistä kannabiksen käytöstä. Vaikeuksista huolimatta Harrin kokemus on myönteinen. Myönteiset kokemukset yhdistyvät monelta osin yhdyskuntapalvelutuomioon ja erityisesti siihen arjen kokemukseen, joka on syntynyt pajan työyhteisöön kiinnittymisestä. Yhdyskuntapalvelun palvelupaikka on tällaisessa tilanteessa tavanomainen yhteisö, joka eroaa entisistä alakulttuurisista yhteisöistä. Tämän merkitystä ei voi yliarvioida, koska palvelupaikalle annetaan haastatteluissa vahva tukea antava merkitys, silloin kun tavoitteena on irtautua rikoksiin kiinnittyvistä sosiaalisista suhteista. Silti yksistään palvelupaikalla oleminen ja sen tukevat elementit eivät luo uusia pysyviä konventionaalisia suhteita.

6.3 Moraalinen koodisto

Tähänastisen tarkastelun perusteella voi sanoa, että yhdyskuntapalvelun toimeenpano informaalin alueella kansalaisyhteiskunnassa luo sellaisen kommunikaatorakenteen, jonka varassa yhdyskuntapalveluun tuomittu voi päästä osalliseksi rikoksiin liittymättömiin tavanomaisiin yhteisöihin. Tämä tarjoaa mahdollisuuden reflektoida omaa tilannetta ilman eristämistä muusta yhteiskunnasta. Niiden osalta, joilla on pitkä historia rikoksiin ja mahdollisesti päihteisiin liittyvissä alakulttuureissa, yhdyskuntapalvelu merkitsee ehkä jopa pitkään aikaan en-

simmäistä tai ainoaa kokemusta kuulumisesta johonkin konventionaaliseen yhteisöön. Yhdyskuntapalvelulla itsessään on varsin lyhytkestoinen vaikutus tuomitun elämään. Rikoksista irtautuminen edellyttää omien valintojen kriittistä tarkastelua. Tällaiseen reflektioon liitän moraaliset koodit kuten häpeän, korvaamisen ja luottamuksen. Tässä mielessä voidaan puhua yhteisten päämäärien ja yhteisen edun tavoittelemisesta sellaisen konsensuksen löytämiseksi, joka pohjaa yksilöiden yhteisten arvojen tunnistamiseen ja tulkintaan (Habermas 1984, 15–18). Yhdyskuntapalvelussa tämän areenana ovat kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvat luonnolliset yhteisöt eli palvelupaikat. Yhteisten arvojen mahdollinen kehittyminen perustuu tuomitus ja luonnollisen yhteisön jäsenten väliseen kommunikaatioon. Habermas (1987a, 125) esittää kommunikatiiviselle toiminnalle olevan olennaista, että siinä pyritään välttämään tilanteita, joissa ei päästä yhteisymmärrykseen. Tämä puolestaan johtaa ajattelemaan niin, että tuomion toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa luo edellytyksiä yhteisön jäsenille ymmärtää paremmin rikosentekijää. Jos näin tapahtuu, on seuraamuksen toimeenpanolla kansalaisyhteiskunnassa yksilöllisiä vaikutuksia laajempi merkitys. Tätä voi pitää refleksiivistä oikeutta koskevan teoriakeskustelun keskeisenä tavoitteena, kuten aiemmin teoria-aineiston analyysissä esitin. Tilanteen ymmärtäminen ei merkitse luonnollisestikaan rikoksen hyväksymistä.

Teoreettisen aineiston analyysin yhteydessä nostin esille rangaistuksen yleisenä tehtävänä olevan vaikuttamisen vastaiseen käyttäytymiseen (Hirschi 2008 ja Gottfredson ja Hirschi 1990; Rex 2004 ja 2005; Rikosoikeuskomitean mietintö 1976; erityispreventiosta Lappi-Seppälä 2000, 70–73; Lappi-Seppälä 2006; Laine 2007 ja Mathiesen 1987). Rikoksiin syylistyneeltä odotetaan sellaista katumusta, joka johtaa vastuun ottamiseen omista teoista. Totesin Rexin (2005) viittaavan John Braithwaiten (1989) tutkimustuloksiin sellaisista sosiaalisen kontrollin muodoista, jotka perustuvat kommunikaatioon ja tähtäävät käyttäytymisen muutokseen. Tämä tapahtuisi katumuksen herättämisenä saattamalla lainrikkooja vuorovaikutussuhteeseen yhteisössä, jossa rikosten tekemistä ei hyväksytä. Tämä puolestaan voi johtaa luottamuksen lisääntymiseen, koska lainrikkoojaa ei kohdella poikkeavana, vaikka rikosten tekemistä paheksutaan, vaan hänet enemmän tai vähemmän nähdään yhteisön osana tuomion suorittamisen ajan. Ilmonen pohtii (2005, 121–132) luottamuksen ja sosiaalisen pääoman välistä suhdetta. Hän esittää varauksen ajatukselle, että yhdistetään henkilökohtainen luottamuksen kasvu ja kokeminen luottamukseen instituutioiden ja yhteiskunnan tasolla. Silloin kun yhdyskuntapalvelun aikana syntyy intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita, joissa erotetaan toisistaan teon rangaistavuus ja työyhteisöön osallistuminen, tämä saattaa olla mahdollista. Ainakin haastateltavat kertovat tämänsuuntaisesti kokiessaan luottamusta henki-

lökohtaisella tasolla (yhdyskuntapalvelun palvelupaikat ja tuomion muuntaminen) he eivät silloin puhu myöskään järjestelmistä katkeraan sävyyn. Restorativiseen teoriaan (Johnstone ja Van Ness 2007) on helppo suhtautua kriittisesti (esim. Hirsh 1995, 134–135; Sawin ja Zehr 2007, 51) esimerkiksi teoriakeskusteluissa esiintyvien vahvojen uhrikompensaatio- ja yhteisöllisyysodotusten osalta. Erityisesti yhdyskuntapalvelussa uhrin asema ja siitä häpeän tunteminen ovat etäisiä asioita. Tästä huolimatta aineistoni perusteella on ajateltavissa, että yhdyskuntapalvelussa näyttää syntyvän tilanteita, joissa palvelupaikalla oleminen synnyttää moraalista pohdintaa siinä mielessä kuin Braithwaite (1989, 75) puhuu sosiaalisen kontrollin ja ”kuntouttavan häpeän” kietoutumisesta toisiinsa. Kuvaan ja analysoin tätä moraalisenä koodistona.

Luvun lopussa tarkastelen haastateltavien ilmaisemia luottamusta kuvaavia kannanottoja suhteessa yhteiskuntaan ja yleisiin käsityksiin rikoksista. Kysymys moraalisen koodista on suhteessa formaalin oikeudenkäyttöön ja yhdyskuntaseuraamusten legitimitettiin, kuten edellä toin esiin (Maruna ja King 2004; Garland 1990; Garland ja Sparks 2000; Tombs 2006; Rex 2005). Jos tällaisia moraalisia aspektoja on havaittavissa, voidaan olettaa, että julkisuuden paineet rangaistusten yleiseksi ja erittelemättömäksi ”koventamiseksi” vähenisivät. Tämä perustuu siihen ajatukseen, että rangaistuksiin tuomituilta odotetaan usein katumusta ja vastuuntuntoa, ja rangaistusten toivotaan vastaisuudessa vähentävän tuomitun rikosmyönteistä ajattelutapaa (Rex 2005, 109–110). Näin ollen moraalisen koodistolla on vaikutusta niin, että yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla olevat henkilöt suhtautuvat rikoksiin ja niiden ehkäisemiseen eri tavoin kuin ne, jotka eivät tunne yhdyskuntapalvelua. Jos tutkimus voi osoittaa yhdyskuntapalvelun tuottavan tuomituissa tapahtuvan moraalista vastuunottoa, tuloksella voi olla vaikutusta formaaliin oikeuteen ja julkisuuteen legitimaatioperustan vahvistuessa. Omasa aineistossani tulkitseminen syllisyyden ohella tällaiseen viittaavaksi ne haastateltavien ajatukset, joissa puhutaan vastaantulosta (mikä viittaa kahden osapuolen yhteiseen asiantilan tulkinnaan; vrt. edellä intersubjektiivisesti sitovat kommunikaatiosuhteet) ja luottamuksen osoittamisesta.

Teoreettisen aineiston perustalta esitin, että yhdyskuntapalvelu liittyy tuomitun vuorovaikutukseen rikoksiin syyllistymättömien kanssa. Tämä puolestaan avaa mahdollisuuden Heikki Lehtosen (1990) mainitsemaalle yhteisölliselle ”kannustettavien vuorovaikutussuhteiden ’perussäännösten’ omaksumiselle” eli kiinnittymisen jollain tasolla konventionaalisiin yhteisöihin. Moraalisen koodin näkökulmasta tässä on kysymys siitä, kykeneekö yhdyskuntapalveluun tuomittu tuntemaan vastuuta tekemästään rikoksesta ja konkretisoituuko tällainen vas-

tuunotto yhdyskuntapalvelussa. Jos näin tapahtuu, se vaikuttaa puolestaan kansalaisten käsitteisiin yhdyskuntapalvelun legitimaatioperustasta. On tarpeen tutkia, onko sillä jokin positiivinen merkitys vastuunoton kannalta, että rangaistus suoritetaan tavanomaisessa yhteisössä sellaisten ihmisten parissa, joilla ei ole suhdetta rikokseen? Nämä samat kommunikaatiosuhteet sisältävät kontrolliulottuvuuden. Mukaan ottaminen edellyttää yhdyskuntapalvelun suorittajalta riittävää yhteisön normien hyväksyntää ja niihin mukautumista, vähintäänkin päih-teistä ja rikoksista pidättäytymistä yhdyskuntapalvelun aikana. Silloin kun tämä yhteisöön mukautuminen ei tapahdu pelkästä alistumisesta ja hallinnollisesta pakosta, vaan halusta kuu-lua ja päästä yhteisön osaksi, voidaan puhua intersubjektiivisesti sitovasta kommunikaatiosta edellä esitettyyn tapaan. Se merkitsee myös moraalista vastuunottoa.

Siirryttäessä kidutuksesta vankeusrangaistukseen rangaistus perustui muodoltaan tarkkai-luun ja tuomitun ”oman ajan” poisottamiseen (Foucault 2005). Yhdyskuntapalvelussa ran-gaus perustuu enenevässä määrin tavanomaiseen sosiaaliseen kontrolliin ja itsehillintään, jota voi tarkastella sosiaalisen kontrollin ja Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teorian valossa. Yhdyskuntapalvelun kaltainen seuraamus, joka pyrkii välttämään vankeuden haitta-vaikutuksia, edellyttää tuomitulta lisääntyvää itsekontrollia ollakseen uskottava seuraamuk-sena. Itsekontrollia voivat edustaa moraaliset kannanotot, jotka voivat realisoitua osallisuute-na johonkin (työ)yhteisöön ja siellä tapahtuvana kommunikaationa. Yhteisön jäsenet voivat edustaa eräällä tavalla kollektiivista uhria (Schiff 2007), joka tarjoaa symbolisen mahdolli-suuden lainrikkojalle osoittaa muutoshalukkuuttaan. Moraalisen vastuun ottaminen voi tällöin ilmetä puheena kompensatiosta tai häpeästä palvelupaikalla, vaikka tuo moraalinen vas-tuunotto ei kohdistukaan suoraan rikosvahingosta kärsineeseen henkilöön tai tahoon. Palve-lupaikan kollektiivinen subjekti voi edustaa lainrikkojalle vastaantuloa ja luottamusta, mikä tukee henkilökohtaisessa muutosprosessissa niin, että katumus on riittävän helppo ilmaista.

Tässä analysoin haastatteluja sen havaitsemiseksi, voidaanko suomalaisesta yhdyskunta-palvelusta löytää piirteitä, joita tarkastella moraalisen paheksunnan tai katumuksen ilmenty-minä. Ensituntuma aineistoon johti ajatukseni siihen, ettei tällaisia piirteitä juuri ole. Useat haastatelluista yhdyskuntapalvelun suorittajista totesivat, ettei rikoksesta palvelupaikalla pu-huta. ”Niin, kukaan ei oo kyselly niin en oo sitten alkanu puhumaankaan”, kuten Orvokki asian ilmaisi. Johtopäätös rikoksen sivuuttamisesta palvelupaikalla olisi luonteva sen nojalla, että palvelupaikalla tuomittu tekee samankaltaista työtä, jota palvelupaikan henkilöstö tekee palkkatyönään, harjoittelijoina tai vastaavina. Aikaa tehtäviin liittymättömälle tai työyhteisön kulttuuriseen kokemukseen liittymättömälle puheelle jää vähän. Työyhteisöissä puhutaan, tie-

tysti, paljon muustakin kuin työstä, mutta ei yleensä rikoksista, vaan paljon jokapäiväisimmistä asioista. Empiirisen aineistoni perusteella yhdyskuntapalvelun eräs olennaisimmista funktioista on tuomitun saattaminen yhteyteen sellaisen yhteisön kanssa, jolla ei ole kokemusta rikosasioista ja jonka toiminta perustuu konventionaaliseen (työ)kulttuuriin. Yhdyskuntapalvelussa ”arjen järki” ohjaa pitkälle sen toimeenpanoa. Siihen eivät rikokset liity.

Aineiston jatkotyöstäminen toi tarkasteltavaksi suhteellisen runsaasti sellaisen kommunikation kuvausta, jota on syytä tulkita lähemmin moraalisen koodiston otsikon alla. Käytän jaottelua ”moraalinen koodisto” ja ”luottamus”, jolloin edellinen jäsentää aineistoa etsien syyllisyyteen, häpeään ja kompensaatioon kytkeytyviä teemoja. Jälkimmäinen eli ”luottamus” taas jäsentää aineistoa siten kuin sen näyttäytyy haastatteluissa mahdollisuuden ja tuen kokemuksina suhteessa tuomitun omiin muutospyrkimyksiin päästä irti rikosten tekemisestä sekä niihin liittyvistä sosiaalisista suhteista.

Moraalinen koodisto - palvelupaikan yhdyshenkilön näkökulma

Palvelupaikkojen yhdyshenkilöt olivat useassa tapauksessa sitä mieltä, että häpeä ja katumus ovat tunnistettavissa yhdyskuntapalvelun suorittajien puheesta. Rikos tulee heidän käsityksensä mukaan puheeksi yhdyskuntapalvelun aikana varsin usein. Yhdyshenkilöistä Timo oli sitä mieltä, että lähes kaikki ottavat rikoksensa esille jossain vaiheessa yhdyskuntapalvelun suorittamista. Timo uskoo, että heidän palvelupaikkansa erityisluonne kehitysvammaisten palvelu- ja asumisyksikkönä ja kolmannen sektorin toimijana ovat omiaan rohkaisemaan tähän.

”Mut hirveesti täällä on kyllä palvelijat tykänny olla, todella paljon, et se on.. alkuun on tietysti, niillä kaikilla on se hirvee syyllisyydentunne, et yhdyskuntahan koetaan varmasti yhtä pahaks kuin vankilakin, kun ne tietää, et ne on tehny rikoksen ja ne joutuu tuleen tänne. Sanotaanko 90 prosentilla on se hirvee selittämisen tarve, miks he on täällä.”

Samaan tapaan tilanteen kuvailee monipuolisia päihde- ja asumispalveluja tarjoavan yksikön yhdyshenkilö ja johtaja Anna. Molempia palvelupaikkoja yhdistää se, että palvelupaikan omat asiakkaat ovat jollain tavalla tekemisissä yhdyskuntapalvelun suorittajien kanssa, ja myös henkilökunnan sosiaalialan ammattilaisuus ja eettiset lähtökohdat ovat samankaltaisia. Molemmat uskovat viimeksi mainitun vaikuttavan siihen, että heidän henkilökunnalleen on helppo puhua. Molemmissa paikoissa on valmius puhua rikoksesta, jos tällainen tarve nousee esille.

”Timo: Joo, nimenomaan. Kun me ei kysytä, mehän tiedetään kyllä mistä on, mutta useimmiten ne tulee meille sitten jutteleen, henkilökunnalle, kaikille jutteleen, et minkä takia on ollu. Kyllä se syyllisyys ihan selkeesti painaa siellä taustalla. Alkuun ne on vähän vaikeempaa, mutta sitten, kun ne huomaa minkälainen paikka tää on, niin sit sujuu hirveen hyvin, poikkeuksetta sujunut kyllä, oltu tyytyväisiä.

Lasse: Tuleeks siinä sellasia tilanteita sitten koskaan, että te joudutte ikään kuin keskustelemaan tästä syyllisyydestä, vai?

Timo: Joo, kyllä joudutaan. Useimmiten se oon minä sitten, tuol toimistossa jutellaan. Ne haluaa purkaa itteensä, ois sitten taas helpompi olo ittelle, et kyllä ne kokee sen, että.. mitäs se yks kaverikin sanoi, että yhdyskuntapalvelu on melkein pahempaa kuin vankilaan joutuminen.”

” Lasse: Ottaaks nää itse koskaan puheeks näitä asioitaan teiän kanssa?

Anna: Kyllä ne hirveen, joo, se on aika yleistä. Tietysti meillä on, vissiin ne kokee meiän semmoseks kolmannen sektorin, et on helppo puhua, niin kyllä varmasti. Ja kyl me kuunnellaanki ja annetaanki puhua, mutta toki se pitää muistaa, että he on suorittamas täällä tehtävänsä, että me ei olla nyt se ammattiauttaja, mutta toki me huoma-, jos me nähdään ja joku sanoo, niin kyllähän me tiedetään ne paikat, mihin pitää ottaa yhteyttä, niin kyllähän me toki kerrotaan se. --- mut ehkä viikonloppuna, kun on yks työntekijä vaan ja on semmosta seesteisempää ja hiljasempaa ja se voi olla, että sä teet sen työntekijän kanssa työtä, niin sillonhan tulee just puhuttuu niistä asioista, ku te kuoritte perunoita kaksisteen, niin voi olla, et sillon rupee kertomaan, tai selittelemään...”

Rex (2005, 24) kirjoittaa, kuinka tuomittavan teon häpeäminen, katuminen ja anteeksi pyytäminen voi olla hyvin merkityksellistä vastaisen käyttäytymisen ja ”re-integraation” kannalta. Kun tällaisia asioita ilmaistaan, se voi auttaa ymmärtämään teon ja siitä seuranneen rangaistuksen välistä suhdetta. Vastaavasti jos tällaisia kokemuksia ei pääse ilmaisemaan, se voi johtaa Rexin mukaan tunteeseen, että on tullut kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti tai hämärtää teon vakavuuden ymmärtämistä (Linderborg 2009a, 119–120). Tällä tavoin kyse on rangaistuksen ja vastuullisuuden kietoutumisesta yhteen ja siitä kuinka rangaistukseen ylipäättään vastataan. Rexin aineistossa tulee esille (2005, 116–117) haastateltavien näkemys, että tuomion hyväksyminen on edellytys vastaiselle rikoksista pidättäytymiselle.

Aineistoni perusteella näyttää ilmeiseltä, ettei palvelupaikoilla käydä systemaattisesti rikoskeskusteluja. Toisaalta, kuten edellä tuli esille palvelupaikkojen edustajat viestivät yhdyskuntapalvelun suorittajien oma-aloitteisuudesta kertoa rikoksistaan. Tämän voi tulkita niin, että häpeän ja katumuksen käsittelylle on tarvetta, ja ainakin joillakin palvelupaikoilla se on mahdollista. Palvelupaikan ”sosiaalinen” luonne ei ole ainakaan yksinomainen tekijä, joka saa yhdyskuntapalvelun suorittajan puhumaan rikoksista ja syyllisyydestä. Kunnallisen vanhustenhuollon palveluyksikön huoltomiehenä työskentelevä Aapo arvioi, että noin neljä kymmenestä yhdyskuntapalvelun suorittajasta kertoo rikoksistaan työyhteisön jäsenille. Aa-

pon mielestä kertominen on sidoksissa jollain tapaa siihen, että töiden sujumisessa yhdyskuntapalvelun suorittaja tulee osaksi työyhteisöä. Aapo korostaa kaikkien huoltomiesten yhteisvastuuta, kyse ei ole yksin tai edes ensisijaisesti hänen roolistaan yhdyshenkilönä.

”...jos kaveri on semmonen, et se tekee töitä ja ettei sitä tarvi niinku patistaa nyt, et tees nyt taas ja jos se totta kai sehän tuntuu meistäkin mukavammalta, kun sanoo kaverille, et tee noi ja noi ja homma toimii, niin tuleehan se siihen meidän työyhteisöön sitte tavallaan ja sitten kun se suorittaja saa semmosen hyvänolon tunteen, niin ehkä sitten kertoo.”

Yhdyskuntapalvelun luonteesta johtuen ei rikosten käsittely voi olla palvelupaikoilla systemaattista tai ohjelmallista. Sen sijaan tällainen työskentely voisi olla osa yhdyskuntapalveluun sisällytettäviä ohjelmatyöskentelyyn varattuja tunteja. Palvelupaikoilla on yleisesti valalla menettely, jossa ennen palvelupaikan päätöstä ottaa kyseinen henkilö vastaan, kriminaalihuollon työntekijä, yhdyskuntapalveluun tuomittu ja palvelupaikan yhdyshenkilö käyvät läpi tuomitun tilanteen ja tehdyn rikoksen. Tämän keskustelun sisällöstä kerrotaan muulle työyhteisölle vaihtelevassa laajuudessa. Yhdessä haastatelluista palvelupaikoista yhdyshenkilö oli kehittänyt erityisen lomakkeen tätä alkutilannetta varten. Yhdessä haastattelussa yhdyshenkilö puolestaan oli niin vähän päivittäin tekemisissä yhdyskuntapalvelun suorittajan kanssa, ettei haastattelussa käsitelty laajemmin rikoksista puhumisen ja syyllisyyden teemaa.

Yhdyshenkilö Tuomas kuvasi eräänlaisen henkilökohtaisen prosessin, jota voisi nimittää yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa välillisesti tuotetuksi ”symboliseksi sovinnoksi”. Se laukaisi yhdyskuntapalvelun suorittamista edeltäneen, tulehtuneen ja osin yhdyshenkilön uhkaavaksi kokeman konfliktitilanteen. Kyseinen yhdyskuntapalveluun tuomittu oli käyttäytynyt jo jonkin aikaa ennen palvelupaikalle tuloaan vihamielisesti yhdyshenkilöä kohtaan. Yhdyskuntapalvelun aloittaminen edellytti jonkinlaista ratkaisua.

”Elikä siinä molemmat teki päätöksen, jonku sielä päänsä sisällä, niin se muuttu se ihminen jollain muotoo täällä sitten ihan erilaiseks ja nyt, ku se tulee tuolla kylälläki vastaan, se tulee juttusille ja morjesta ja ihan ilman...”

Yksittäiselle tapaukselle, joka asetelmansa puolesta perustuu sattumaan, ei pidä antaa liian suurta merkitystä. Kyse ei ole sovittelusta, eikä luonnollisesti siitä, että rikos, josta yhdyskuntapalvelu tuomittiin, olisi tapahtunut yhdyshenkilön ja tuomitun välillä. Tuomas kertoo, kuinka yhdyskuntapalvelun suorittaminen hänen työpaikallaan itsessään tuotti sovinnon Tuomaan ja tuomiota suorittaneen henkilön välille.

Kerrottu vertautuu teoriaosan analyysissä esitettyihin refleksiivisen ja informaalin oikeuden sekä sovittelun teemoihin (esim. Iivari 1991). Ensinnäkin sovinnon syntymiseen on voi-

nut vaikuttaa mahdollisuus sovittaa rikos yhteisössä, joka on voinut tuottaa kokemuksen kollektiivisesta uhrikompensaatiosta ja hyvityksestä, vaikka varsinaista uhria ei kohdata. Osallisuus yhteisöön saattoi konkretisoida rangaistuksen siten, että se mahdollisti vastuunottamisen omista teoista. Seuraavassa luvussa tämä teema tulee analyysin kohteeksi yhdyskuntapalvelun suorittajien haastatteluissa. Toiseksi positiivinen osallisuus ei-rikollisen yhteisön jäsenenä on voinut helpottaa häpeän tunnetta ja henkilökohtaisen vastuun ottamista toimintaan osallistumalla, jolloin syyllisyyttä ei tarvitse välttämättä verbalisoida. Mahdollisuus tehdä jotain ”yleisesti hyväksytyä” ja samalla sovittaa rikos, on saattanut auttaa siinä, että pitkään jatkunut vihanpitosuhde on saanut hyväksyttävän väylän purkautua sekä antanut kummankin osapuolen vaikuttaa ratkaisun kypsymiseen – ”*Elikä siinä molemmat teki päätöksen, jonku sielä päänsä sisällä...*” Tällaisesta asetelmasta syntyy kuvaukset luottamuksesta, jota käsittelem tämän luvun 6.3. viimeisessä alaluvussa.

Jos edellä esitetyt tulkinnat ovat oikeita selityksiä tapahtuneelle, ne kertovat jotain hyvin olennaista yhdyskuntapalvelusta suhteessa sen teoreettisiin perusteisiin. Lyhytaikaisvankeja koskevan tutkimuksensa taustoja ja tavoitteita esitellessään Kivivuori ja Linderborg (2009, 9–12) viittaavat Laubin ja Sampsonin (2003) tuloksiin. Aikuisiän rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavat myös aikuisiän sosiaalisissa siteissä tapahtuvat muutokset. Rikosseuraamusjärjestelmän toiminnalla voi olla vaikutuksensa samoin kuin sosiaalisten suhteiden muutoksilla, kuten työn saamisella, parisuhteen solmimisella, armeijalla jne. saattaa olla vaikutuksensa (Laub ja Sampson 2003, 36–60) vastaiseen käyttäytymiseen. Kivivuori ja Linderborg puhuvat ”rakenteellisista käännekohdista”. Yhdyskuntapalvelulla voi seuraamuksena olla potentiaali rakenteellinen vaikutus yksilöllisen myönteisen käännekohdan rakentumisessa.

”Miesten irtaantuminen rikosuralta johtui samanaikaisesti kahdesta seikasta: toisaalta rakenteellisten käännekohtien (esimerkiksi avioliitto tai asepalvelus) kokemisesta, mikä vahvisti heidän nauttimaansa sosiaalista tukea, ja toisaalta sisäisestä tahdosta muuttaa omaa elämää. Nämä miehet pääsivät tilanteeseen, jossa he saivat vastaanottaa läheistensä valvontaa, kontrollia ja sosiaalista tukea. Käännekohdat eivät ole deterministisiä. Toisin sanoen miehet, joiden elämä muuttui, kokivat käännekohtia tietoisina niiden elämänuraa muuttavasta luonteesta. Miehet, jotka eivät muuttuneet, joko eivät kokeneet käännekohtia tai eivät kyenneet muuttamaan niitä edukseen. Käännekohdat ovat siten samanaikaisesti rakenteellisia ja subjektiivisia.” (Laub ja Sampson 2003, 249; käänös Kivivuori ja Linderborg 2009, 9)

Yhdyskuntapalveluun sisältyy kommunikatiiviseen toimintaan liittyviä sosiaalisia suhteita, joilla näyttää olevan yksilöä tukevia piirteitä. Samalla se edellyttää tuomitulta yhteisön normien hyväksyntää ainakin siihen mittaansa saakka, että toiminta palvelupaikalla on mahdollista. Lisäksi yhdyskuntapalveluun näyttää haastatteluaineiston valossa sisältyvän moraalista koo-

distoa, joka tarjoaa mahdollisuuden vastuunottoon ja katumuksen ilmaisemiseen. Mutta riittävätkö yhdyskuntapalvelun lyhyet kohtaamiset konventionaalisen yhteisön jäsenten kanssa rakenteellisen käännekohdan muotoutumiseen, jos muita tukevia rakenteita ei ole? Kivivuoren ja Linderborgin (2009, 10) sanoin: ”*Rikoksista irtautuminen on onnistuessaankin pitkä ja monimutkainen prosessi.*”

Tämän aineiston varassa ei voi tehdä johtopäätöksiä pitkäkestoisista vaikutuksista. Yhdyskuntapalvelussa näyttää sen kommunikatiivisen toiminnan rakenteen puolesta olevan potentiaalia yhdistää yksilön muutoshalu ja yhteisön tuki. Ammattilaisten rooli formaalin alueella voi olla sitä täydentävä. Edelleen voi sanoa, että yhdyskuntapalvelussa tarjoutuu mahdollisuus sekä sosiaaliseen tukeen ja kontrolliin että itsekontrollin vahvistumiseen esimerkiksi rikoksista puhumisen ja syyllisyyden tunnistamisen ja tunnustamisen kautta. Jos näiden rakenteellisten ja subjektiivisten tekijöiden välille muodostuu suotuisa vuorovaikutus, jota ilmentävät esimerkiksi kuvaukset halusta muuttaa elämäntilannetta, on mahdollista saavuttaa rakenteellista käännekohtaa merkitsevä tila. Kumpikaan ei yksinään riitä (Kivivuori ja Linderborg 2009, 10). Vaikka palvelupaikalla olisi yksilöä tukeva kommunikatiivisen toiminnan struktuuri, se ei auta, jos yksilöllä ei ole omaa halua muuttua. Pelkkä ”sisäinen muutos” vailla kontrolloivia ja tukea antavia tavanomaisia vuorovaikutussuhteita ja konventionaalisia yhteisöjä vain on harvoin, jos koskaan, johtaa rikosten tekemisestä irtautumiseen.

Moraalinen koodisto - yhdyskuntapalvelun suorittajan näkökulma

Palvelupaikkojen yhdyskuntapalveluiden haastattelun perusteella on lupa uskoa, että yhdyskuntapalveluun liittyy tuomittujen reflektiota suhteessa tekemäänsä rikokseen ja sen sovittamiseen. Seuraavassa tarkastelukulma siirtyy yhdyskuntapalvelun suorittajiin. Haastatelluista yhdyskuntapalvelun suorittajista neljä oli naisia. Heistä kahden haastattelussa oli ilmaistu jännitystä ja häpeää tehdyn rikoksen ja/tai palvelupaikalle menemisen suhteen. Kaksi muuta naishaastateltavaa (Marke ja Eija) eivät kuvanneet häpeän tai syyllisyyden tuntemuksia. Tätä selittänee se, että Marke oli ollut jo aiemmin sekä yhdyskuntapalvelussa että vankilassa ja Eijalla oli varsin pitkä kokemus huumausaineita käyttävien alakulttuurista. Eija puhui mieluummin jännityksestä kun kyse oli siitä, että hän ei ehkä olisi uskaltanut mennä palvelupaikalle, ellei mukana olisi ollut kriminaalihuollon työntekijä.

Eija: No itse asias mua jännitti lähinnä, mä en oo jaksanu hävetä mun toilailuja enää-Lasse: Pitkään aikaan.

Eija: Niin, et koska mä saisin mennä tääl pussi päässä, ihan oikeesti et ei siis siinä, ja ku mä tiedän kuiteski sen, et mä kerron itte sen minkä mä kerron ja näin, et siel ei oo, et

*kaikil esimerkiks [palvelupaikalla] ei ollu elämäkertaa kädessä sillon ku mä menin sinne, et: ”Jaaha, et tämmösii valintoi”, et mä oon semmosen asian kans mä oon päässy sinut itteni kans. Et mä en jaksa sen enemppää häpeillä niit, mut emmä nyt ihan kaikil niit lähe kertomaankaan. Mut totta kai-
Niin. Mut kyl se vähän jännitti mut et, mut siin jotenki ehkä ku mä näin sillon se [poistettu kriminaalihuollon työntekijän nimi] ensimmäist kertaa, niin ni se hoiti jotenki sen tilanteen sillon aika hyvin, ni mua ei sit enää jännittäny. Et ku se tunsi sen [palvelupaikan]tän mun pomon periaattees sit, varmaan entisest palvelust, ni jotenki se sit sai sen ilmapiirin sen sil taval ettei ei pelottanu eikä jännittäny.
Mut jos sinne yksin olis joutunu menemään, niinku et joo mun pitäis tämmösii tulla tänne yksin, ni olis voinu jäädä menemät.”*

Myös miesten kuvaukset häpeän tai katumuksen tuntemuksista ovat niukkoja. ”Häpeä” sanana esiintyy varsin harvoin aineistossani, mutta se on läsnä usein implisiittisesti. Eija kertoo, ettei häpeä tekojaan, koska joutuisi silloin eristäytymään. Kuitenkin hän sanoo, ettei olisi ehkä kehdannut mennä palvelupaikkaan ensimmäisellä kertaa ilman Kriminaalihuollon työntekijän läsnäoloa. Neljä haastateltavaa puolestaan ilmaisi palvelupaikalle menoon liittyneen lähinnä normaalia uuteen paikkaan menoon liittyvää jännitystä. ”*Ei mua oikeestaan sillain, jännittäny. No sanotaan semmonen normaali jännitys tietysti, mut ei mitenkään sillain.*”

Kaikkiaan 15 (24) yhdyskuntapalvelun suorittajan haastattelussa tällaista jännitystä tai häpeää ei tullut esille tai sellaisen tunteminen kiellettiin. Heistä yhdeksällä oli aiempia vankeus- ja/tai yhdyskuntapalvelutuomioita. Kolmelle haastateltavalle palvelupaikka oli entuudestaan tuttu tai sinne meno erityisen hyvin pohjustettu. Empiirisen aineiston yleisen luonteen vuoksi ei voi, eikä tutkimusasetelman kannalta ole tarpeen, tehdä yksityiskohtaista sisällönanalyysyä jännittämisen tai häpeän kokemisesta. Havainto tällaisten tuntemusten liittymisestä yhdyskuntapalveluun on tämän tutkimuksen kannalta valaisevaa sen ymmärtämiseksi, että yhdyskuntapalvelulla on tässä suhteessa samankaltainen yleinen, rankaisemiseen liitetty ja katumiseen palautuva merkitys kuin on vankilallakin. Sen sijaan pääsy rangaistuksen kautta konventionaalisen työyhteisön jäseneksi on yhdyskuntapalvelulle erityinen piirre. Palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden kuvausten perusteella osa yhdyskuntapalvelun suorittajista haluaa kertoa siitä, mistä heidät on tuomittu. Tämä perustunee siihen, että yhdyskuntapalvelussa voi syntyä ”intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita”, kuten edellä olen esittänyt. Empiirisen aineiston valossa näyttää siltä, että tällaisten yhteiseen ymmärrykseen pohjautuvien kommunikaatiosuhteiden syntyessä on edellytyksiä käsitellä rikoksiin liittyviä kysymyksiä. Muiden muassa Sue Rex (2005) on tutkimustensa perusteella päätenyt siihen, että tällaisella syyllisyyden tuntemisella ja käsitellyllä on merkitystä vastaisen käyttäytymisen kannalta.

Seuraavassa luen aineistoani edellä kuvatusta näkökulmasta pyrkien analysoimaan tarkemmin yhdyskuntapalvelun suorittajien aineistossa ilmaisemia häpeän tai katumuksen tuntemuksia, ja siten keskusteluttaa empiiristä ja teoreettista aineistoa keskenään. Orvokin tarina kuvaa eräitä puolia, jotka liittyvät yhdyskuntapalvelun moraaliseen koodistoon ja tunteisiin, joita voi kuvata häpeän tuntemuksiksi. Orvokin haastattelu on tehty hänen kotonaan. Istumme omakotitalon ulkoterassilla, juomme kahvia, ja Orvokki huolehtii samalla vauvaikäisestä lapsestaan. Orvokki oli ollut vielä raskaana aloittaessaan yhdyskuntapalvelua, ja näin ollen on helppo ymmärtää, että lapseen ja perheen yhdessä jatkamiseen kulminoituu paljon Orvokin puheesta. Yhdyskuntapalvelun alku oli ollut samalla sekä helpotus vankilaan joutumisen uhan väistymisestä että fyysisesti rankkaa aikaa.

”Ja niin ku mäkin syksyllä silloin kun alotin niin silloin mä olin, olin töissä niin silloin mä sitten tein, tein sitä lauantaisin ja oliko sit joku päivä et tein sitten iltapäivästä. Kyllä, että tuota silloin vielä olin raskaana viimesillään. Että tuota, sillain se oli silloin aika rankkaa niinku fyysisesti rankkaa.”

Yhdyskuntapalvelun suorittaminen keskeytettiin synnytyksen vuoksi, ja Orvokki oli aloittanut sen uudestaan ennen haastattelun tekemistä. Lapsen odotus ja perheen yhdessä säilyttäminen saivat Orvokin hakeutumaan aikanaan hoitoon alkoholi- ja lääkeriippuvuutensa vuoksi. Hoidossa tapahtui retkahdus, ja Orvokki syyllistyi rattijuopumukseen. Koska kyseessä oli rikoksen uusiminen, oli tuomio ehdotonta vankeutta, joka muunnettiin yhdyskuntapalveluksi. Orvokki oli pelännyt kovasti vankilaan joutumista, ja syyllisyyteen ja häpeään yhdistyi pelko perheen hajoamisesta. Hän kuvaili tuolloisia tuntemuksiaan ”vihonviimeisenä” merkkinä siitä, että muutos on välttämätön. Vankilaan joutumisen pelkoaan hän kuvasi seuraavasti: ”No, totta kai joo. Kyllä. Et se olis ollu niin ku semmonen ihan katastrofi kyllä.”

Aika kiinni jäämisen ja tuomion ratkeamisen välillä oli ahdistava, ja Orvokki olisi toivonut, että olisi tuossa vaiheessa saanut tukea, mutta sitä ei ollut tarjolla, eikä hän osannut sitä hakea. Perhetilanne oli tulehtunut ja tuosta kaikesta puhuminen vieläkin vaikeaa.

”Paluu, paluu takaisin sinne. Elikä se on ihan, se on toi rattijuopumustuomio että.. Että tuota.. No mä en nyt hirveesti sitä tarkkaan rupee selostaan, mutta oli tosi rankkoja aikoja tossa takana. Et ite meni sitten niin, niin ahdistuksessa jotenkin sekasin että, niin ku jälkikäteen vasta niin ku ymmärtäny sen, että on ku jostain elokuvasta. Et ihan kun joku eri ihminen sitten että. Mutta, sitä nyt suoritetaan sitten että, toivotaan että on vaikeudet takanapäin.”

Aiemmista haastatteluista tutulla tavoin Orvokki liittää yhdyskuntapalvelun ponnisteluunsa irti päihteistä ja rikoksista, eli kyse on edellä kuvatun kaltaisesta rakenteellisesta käännekohdasta (Kivivuori ja Linderborg 2009), jossa oma pyrkimys ja tahto yhdistyvät aiemmin aloi-

tettuun hoitoon. Tätä muutosta edesauttaa yhdyskuntapalvelun kommunikaatioon perustuva rakenne konventionaalisessa (työ)yhteisössä.

Häpeä ja syyllisyys näyttäytyvät Orvokin haastattelussa kaksivaiheisena. Ensin hän kertoo siitä, kuinka olisi tarvinnut keskusteluapua rikoksen jälkeen. Toisaalta yhdyskuntapalvelun aloittaminen jännitti. Maija kuvasi Orvokin lailla ahdistavaksi tilannetta ennen yhdyskuntapalvelun alkua. Maija kertoi tuomioon liittyneestä häpeästä ja tuomion odottamiseen kuuluneesta ahdistuksesta sekä perheen sisäisistä ristiriidoista rattijuopumuksen jälkeen. Orvokki ja Maija olisivat halunneet saada jonkinlaista ammattiapua.

”Maija: Kyl mä kaiken maailman psykiatrit sun muut ajattelin, et tarttis.

Lasse: Mutta et sitten menny?

Maija: En menny.

Lasse: Miksi?

Maija: En tiä. Se oli se kynnyks, ku oli unettomuut ja semmosta, niin kyl sitä aika poikki on.”

Orvokin tilanne oli samanlainen. Vaikka hänellä oli takana hoitosuhde alkoholin ja lääkkeiden sekakäyttöongelman takia, tilanne oli hoidon päätyttyä vaikea. *”Et tuota, et sen takii se viime kesä olikin sitten aika rankkaa, kun sitä sitten tavallaan niin kun yksin yritti jaksaa ja suoriutua että.. Mutta, sitten kun toi alko toi palvelus niin ihan hyvin tos on menny...”*. Orvokki olisi toivonut, että yhdyskuntapalveluun olisi sisältynyt niin sanottu liikenneturvajakso, josta soveltuvuusselvityksessä oli keskusteltu, mutta sitä ei jostain syystä saatu järjestettyä. Orvokki viestii vahvasti, että olisi toivonut ennen yhdyskuntapalvelun aloittamista ja sen aikana tilaa käsitellä rikostaan. Vaikka uhrin kohtaaminen ei ole mahdollista yhdyskuntapalvelussa, voidaan tuomittujen halua käsitellä omaa tilannettaan ja tehtyä rikosta tarkastella silti restoratiivisen oikeuden viitekehityksessä. Halu käsitellä omaa tekoa voidaan nähdä osana omaa muutostyöskentelyä (Rex 2005, 161).

Maijalla ja Orvokilla häpeää kuvastaa heidän pidättäytymisensä ottaa teko ja sen seuraukset puheeksi ystävien ja sukulaisten kanssa. Orvokin suhde puolisoon on vielä haastattelun tekemisen aikoihin arka. Ennen palvelun alkamista yksinäisyydessä käsitelty häpeä, pelko ja jännitys toistuvat kun yhdyskuntapalvelun toimeenpano varsinaisesti alkaa.

”No totta kai se jännitti kyllä että.. Ja nyt ehkä vähän.. No en mä tiedä et jännitiks nyt enää palatessa sit kun tiesi et minkälainen paikka se on nyt tuttu ympäristö että.. Mut silloin aluks kylläkin et miten siellä vastaan otetaan ja.. Ja tietenkin vähän et mitä siellä sit osaa tommoses paikkaa tehdä. Mutta ihan hyvin, hyvin se alko siellä. Hirveen mukavia ne tosissaan on et ne ottaa niin ku, ihan tavallaan työkaveriks.”

Vaikka Orvokki tässä kuvaa muiden yhdyskuntapalvelun suorittajien tavoin positiivisia kommunikaatiosuhteita palvelupaikalla ja niiden tuottamaa helpotusta ahdistuksen jälkeen, ei häpeä poistu kokonaan. Jatkuva vuorottelu oman arjen ja yhdyskuntapalvelun arjen välillä pitää yllä vastuun ja katumisen voimakenttää.

No kyllä sen muistaa joo. Että ei se, ei se niin ku pääse unohtumaan että, et vaikka muuten nyt onkin jo kun on aikaa kulunu sen verran, et tuota, et se ei niin ku oo joka päivä mielessä niin kun oli viime kesänä. Että että, mut et ainakin silloin se muistuu mieleen että (-). Et ei se nyt ihan niinkään oo et, että kyl se on aika pitkäaikainen prosessi toikin että..

Yhdyskuntapalveluna toimeenpantu vankeus ei tuota eristettyä tilaa, johon sopeutua ja rakentaa sen kulttuuristen normien mukainen todellisuus tai eristyä yksityisyyteen. Foucault (2005, 273–279) kuvaa vankilaa kurin ja tarkkailun tilana, jota ilmentää Benthamin kehittämä Panopticon-rakennelman arkkitehtuuri. Se perustuu jatkuvan tarkkailun, vankien jaottelun ja taroituksenmukaisen eristämisen tekniikkaan. Myös modernimmat vankilat perustuvat samaan malliin, vaikka arkkitehtuuri ja tekniikat ovat muuttuneet. Vankien sijoittelu perustuu riski- ja tarvearviointiin sekä rangaistusajan suunnitelmaan (Mohell ja Pajuoja 2006). Yhdyskuntapalvelu edellyttää kykyä yhdistää ja sovittaa toisiinsa oma arki ja yhdyskuntapalvelun arki, ja tuomitulta edellytetään jatkuvaa itsesääätelyä erilaisten kontekstien ja kontaktien välillä. Tällä tavoin nähtynä yhdyskuntapalveluun liittyy sellaisia jatkuvasti läsnä olevia kontrolloivia ja itsekontrollia vaativia elementtejä, jotka eroavat vankilassa olemisen kontrollista ratkaisevalla tavalla perustumalla lähtökohtaisesti tuomitun omiin ratkaisuihin. Pääosin omassa asuinyhteisössä sijaitsevaan palvelupaikkaan meno viikoittain pitää tätä kontrollisuhdetta jatkuvasti yllä ja laajentaa sen tuomitun jokapäiväiseen elinpiiriin.

Miesten voi olla jollain tapaa naisia helpompi kuvata rangaistus verbaalisesti kohtalonomaisena ”sattumuksena”, joka on vain suoritettava, ja nähdä yhdyskuntapalvelu välttämättömänä pakkona tai työsuorituksena. Toisaalta Ollin haastattelu implikoi sukupuolen vähäistä merkitystä tässä suhteessa. Kokemus on samankaltainen kuin naistenkin kertomuksissa. Hän ei ole ollut aiemmin vankilassa, ja kyseessä on ensimmäinen yhdyskuntapalvelutuomio, mutta hänellä on ollut aiempia ehdollisia tuomioita ja huumausainekäyttöä ”*noin reilu kymmenen vuotta*”. Olli kuvaa yhdyskuntapalvelun aloittamista pelkona siitä, että palvelupaikan henkilöstö olisi tylyä rikoksista tuomittua kohtaan. Ja vaikka hän on käynyt tutustumassa ennakkoon palvelupaikkaan kriminaalihuollon työntekijän kanssa, ensimmäinen päivä on jännittävä.

”Joo, joo, kyl mua jännitti, mä muistan ku mä menin ekaa päivää niin olin mä, me kättötiin, ensiks me käytiin sen [poistettu nimi] kanssa krimistä niin me käytiin tutustumas sinne, käytiin syämässä siällä ja, ku siällä voi käydä syämässä ja näin, niin kyl mä silon mietin et voi vitsi, et jännittää ja näin, mut kyl se sitten.

Se eka päivä oli vähän semmosta tutustumista siinä ja, kyl sit tosi hyvin kaikki otti vastaan siällä kaikki niinku muut työntekijät ja, sit nää ohjaajat että tosi herttasii ne oli sit loppujen lopuks että, et ei se sitte, kyl se jännitti, semmonen normaali jännitys oli siinä että.”

Tässä toistuu tilanne, jossa korostuu palvelupaikan ilmapiirin kuvaaminen sellaisena, että yhdyskuntapalvelun suorittaja kokee tullessa vastaanotetuksi kuin kuka tahansa työntekijä. Huomio korostaa palvelupaikalla syntyvän kommunikaatiosuhteen ja toimintakulttuurin merkitystä. Edellä todettiin, että palvelupaikan yhdyshenkilöiden haastatteluista useassa tulee esille yhdyskuntapalvelun suorittajan halu puhua rikoksesta. Näyttää ilmeiseltä, että mukaan ottaminen ja rikosten käsittely kulkevat rinnan. Kun syntyy intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita, syntyy edellytyksiä rikosten ja siihen liittyvien jännitteiden ja häpeän käsittelylle.

Muutamassa haastattelussa häpeä tuli esille käänteisesti mahdollisuutena pitää yhteyttä omiin lapsiin. Kyse ei ole pelkästään siitä, että yhdyskuntapalvelussa on mahdollista säilyttää työpaikka, asunto ja sosiaaliset suhteet, vaan siitä, että haastateltava häpeää saada lapsia vankilatapaamisiin. Epun sanoin: *”En mä tiä, on se, no lapsilla ainakin, en mä kehtaa pyytää omii lapsia mihkään linnaan. Ei se nyt mikään hyvä meriitti oo, että iskä on istumassa.”* Joskus kyse on siitä, ettei (ex)puoliso salli lasten tuloa vankilatapaamiseen, ja Orvokki oli kokenut hyvin ahdistavana sen mahdollisuuden, että olisi joutunut ottamaan lapsensa vankilaan mukaan. Orvokin tuomion odottamisvaiheen ahdistus syntyy halusta säilyttää suhde vastasyntyneeseen lapseen ja häpeästä, joka puolestaan versoo uhkasta, että lapsen kasvuympäristö olisi vankila.

Kuten luvun alussa totesin, häpeä on haastatteluissa läsnä verhotusti. Siitä ei puhuta niinkään häpeänä itsessään, vaan jännittämisenä, ahdistuksen kokemisena, pelkona tai vaikutuksina omaan ja läheisten elämäntilanteeseen. Vain harvasta haastattelusta on nähtävissä oman rikoksen vähättelyä. Niistä otetaan vastuu, mutta usein selityksenä on ”hölmöily”, nuoruus tai joidenkin ”muiden” kuin omat tekemiset. Tämä ei liity yhdyskuntapalveluun, vaan ylipäättään rikokseen suhtautumiseen. Restoratiivisen tutkimuskeskustelun piirissä rangaistuksiin liittyy kysymys korvaamisesta ja uhrin asemasta. Vaikka uhrin asemaa ei yhdyskuntapalvelussa käsitellä – usein uhri on abstrakti, kuten rattijuopumustuomioissa tai huumausainerikoksissa – tarve rikoksesta puhumiseen kertoo halusta saada oma rikosasia käsitellyksi jonkun kanssa.

Empiirisen aineistoni valossa näyttää siltä, että yhdyskuntapalvelussa syntyy sellaisia luotamuksellisia kommunikaatiosuhteita, joissa mahdollistuu rikoksesta puhuminen. Tämän lisäksi moni haastateltavista kertoi halusta käsitellä tekoa enemmän kuin on ollut mahdollista tehdä. Tämä kertoo siitä, että yhdyskuntapalveluun sisältyy sellainen moraalinen elementti, joka on yhdistettävissä rikoksen sovittamisen käsittelyyn. Tässä suhteessa palkaton työ saavuden rikosten sovittamiseen liittyvän aspektin, joka todentuu tai on todentumatta työyhteisön tavassa ottaa tuomittu palvelupaikalla vastaan. Syyllisyyden ja sovittamisen kysymys tulee kiinnostavaksi ammatillisen henkilöstön roolin näkökulmasta (Linderborg 2009a, 119–125; Rex 2005, 157–158), koska yhdyskuntapalvelun sisällä ”muun kuin työn osuus yhdyskuntapalvelusta” on vuonna 2011 alusta alkaen (HE 3/2010 vp) voinut olla aiemman kymmenen tunnin asemasta kolmekymmentä tuntia. Ammattilaisten roolia olen sivunnut tutkimuksen alkuvaiheen raportissa (Rautniemi 2009).

Rikoksen korvaaminen yhdyskuntapalvelussa?

Moraalisen koodiston yksi ulottuvuus on järjestelmä, jota edustaa rikosoikeus ja tuomioistuinelaitos lainsäädäntöön perustuvilla ratkaisuilla. Yhteiskunta esittää tuomioiden kautta moraaliset koodinsa jokaisen nähtäväksi ja noudatettavaksi. Toiseksi rikos tapahtuu yleensä josakin paikallisyhteisössä ja on siten loukkaus sen jäseniä kohtaan. Oikeuden toteuttaminen vaatisi yhteisölle tapahtuvaa hyvitystä, kuten esimerkiksi turvallisuuden tunteen palauttamista. Moraalisen koodiston kolmas ulottuvuus on rikoksen mieltäminen tekona, jolla on jokin enemmän tai vähemmän konkreetti kohde. Rikosvahingon korvaaminen, kompensatio, merkitsee vastuun ottamista edellä kuvattujen moraalisten koodien rikkomisesta. Yhdyskuntapalvelu informaalin oikeuden alueella tapahtuvana toimeenpanona perustuu yhtäältä formaalin oikeuden ratkaisuun (järjestelmätaso) ja toisaalta sen toimeenpanoon informaalin alueella (yhteisötaso). Yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa ei olla tekemisissä rikoksesta kärsineen tahon kanssa. Jos esimerkiksi korvauksia tuomitaan maksettavaksi, se tapahtuu oikeudenkäynnissä, ja korvausten perimisestä huolehtivat viranomaiset tai tuomittu maksaa oma-aloitteisesti. Tästä syystä yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen kannalta on yhteisön ja siihen kuulumisen merkitys relevanttia. Informaalin oikeuden käsitteen yhteydessä tuli esille restoratiiviseen oikeudenkäyttöön (Johnstone ja Van Ness (ed.) 2007; Green 2007 195–186 ja Rex 2004 ja 2005, 20–24 ja 161–162) sisältyvä ajatus, että uhrin asema on noussut tärkeään asemaan oikeusteoreettisissa pohdinnoissa. Rankaisemisen sijasta tai sen ohella keskeiseksi nousivat vahingonkärsijän hyvittäminen sekä lainrikkajan yksilöllinen kohtelu ja kuntoutuminen

(Iivari 1991, 55). Tämä keskustelu on ollut keskeistä sovittelutoiminnan teoriakeskustelun sisältöä.

Kuten edellisessä luvussa ja aiemmin teoriakeskustelun analyysin yhteydessä totesin, yhdyskuntapalveluun on suhteellisen vaikea sisällyttää restoratiivisen oikeuden uhrikompensaatiorakenteita. Yhdyskuntapalvelussa rikoksentehtyjä ja uhri eivät kohtaa muutoin kuin ajatelmalla palvelupaikkoja ja siellä tehtävää työtä kollektiivisena ja symbolisena rikosvahingon kompensaatiorakenteena. Jotkut haastateltavat tunnistavat tällaisen yhteyden, mutta eivät kaikki. Edellisessä luvussa kävi ilmi, että palvelupaikoilla puhutaan rikoksista, mutta se ei ole ohjelmallista eikä toteudu jokaisen palvelun aikana. Puhumiseen vaikuttavat yksilölliset tekijät ja se, millaiseksi palvelun aikainen kommunikaatiosuhde rakentuu. Esille tuli, että monet haastateltavista olisivat halunneet toteutunutta enemmän käydä lävitse tekojaan ja niiden taustoja. Yhdyskuntapalveluun sisältyy potentiaalinen mahdollisuus syyllisyyden teemojen läpikäyntiin ja symbolisen kompensaatiorakenteen tunnistamiseen.

Yhdyskuntapalvelu kommunikaatiorakenteena merkitsee vuorovaikutusta usealla eri tasolla. Formaalin oikeuden piiriin kuuluvat syyttäjä- ja tuomioistuineläimet sekä kriminaalihuollon viranomaiset. Informaalin oikeuden alueella kommunikaatiorakenteen foorumina ovat palvelupaikat lähinnä työyhteisöinä. Osassa palvelupaikkoja yhdyskuntapalvelun suorittaja on tekemisissä kyseisen palvelupaikan omien asiakkaiden kanssa. Tällaiset tilanteet ovat ristiriitaisia, koska kohtauksiin voi sisältyä huolta tuomiota suorittavan ja asiakkaiden kohtauksen sujumisesta tai palvelupaikan luotettavuudesta ulkopuolisten silmissä. Jossain palvelupaikoissa tällainen kohtaus on haluttu sulkea lähtökohtaisesti pois, toisissa siihen suhtaudutaan varovaisen myönteisesti. On palvelupaikkoja, joissa tällainen kohtaus nähdään suorastaan toivottavaksi vieläpä niin, että monitasoisen toiminta- ja kommunikaatiorakenteen katsotaan lisäävän seuraamukseen symbolisen kompensaatiorakenteen. Braithwaite (1989, 160–61) ja Nils Christie (1983) tarkastelevat kysymystä informaalin alueen mahdollisuutena tuottaa myönteistä dialogia, jolla olisi vaikutusta sekä yhteisön että yksilön suhtautumiseen. Tämä näyttäisi pätevän yhdyskuntapalveluun ainakin jossain määrin. Etsin haastatteluaineistosta tekijöitä, joiden analyysi voisi valaista yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa kansalaisyhteiskunnassa syntyvää suhdetta rikoksen kompensatiorakenteeseen.

Kompensatiorakenteen voi näkyä erityisenä suhteena esimerkiksi asiakaskuntaan, konkreettina työnä, jota tuomittu tekee palkatta, tai se voi olla eräänlainen symbolinen tulkinta hyvityksestä. Myös kompensatiorakenteen osalta voi todeta, etteivät kaikki haastateltavat artikuloineet millään tavoin kompensoivansa yhdyskuntapalvelun suorittamisella rikostaan. Heille se on rangaistus,

jolla on palkattoman työn formaatti. Kommunikaatiota palvelupaikan asiakkaan ja yhdyskuntapalvelun suorittajan välillä voi tarkastella Harrin tapaan rikoksen sovittamisen näkökulmasta. Harri kattaa seuraavassa sitaatissa eri variaatiot suhteesta kompensaatioon päätyen lopulta siihen, että esimerkiksi hoivatyön yksikössä yhteiskunnalle korvaaminen voisi konkretisoitua, mutta ”pajalla” se on liian abstraktia hänen mielestään.

”No, en mä oikeestaan. En mä silleen korvaa, tai ei se niinku ainakaan tässä silleen hirveesti tunnu siltä että, et mä korvaisin yhteiskunnalle mitään vaan.. Se on vaan niinku.. En mä oikeen tiä miten tää niinku, miltä tää tuntuu. Ei tää niin ainakaan silleen tunnu et korvaisin kenellekään mitään. Tää on vaan tämmönen pakollinen, homma mikä pitää suorittaa. [tauco 5 s] Et sekin on aika paljon yksilöllistä. Niinku ja missä on palvelussa. [tauco 4 s] Mut et jos olis jossain vanhainkodissa ni, sit vois ehkä tuntuu silt enemmän, niinku et suorittaa yhteiskunnan eteen, tai jollekin edes, korvaa sitä, mitä on tehny. Mut.. [miettii 3 s] .. en mä sit tiä.”

Orvokille yhdyskuntapalvelun suorittaminen vanhainkodissa oli merkityksellistä siksi, että hänet otettiin ”ihan tavallaan työkaveriksi”, mutta myös sen vuoksi, että hän koki vanhusten kanssa työskentelyn merkitykselliseksi. Lähihoitajakoulutuksen saanut Hannu teki palvelupaikallaan oman alansa työtä ja siten yhteiskunnallisesti ja palvelupaikan kannalta hyödyllistä työtä palkatta. Palvelupaikan yhdyshenkilöistä Lauri kuvaa yhdyskuntapalvelun suorittajien ja kehitysvammaisten asiakkaiden välistä kommunikaatiota, kun kysyn, onko yhdyskuntapalvelun suorittajista hyötyä palvelupaikalle.

”Kyllä meille on, ja sitten vaikei ois minkään näköstä työhistoriaa tai ammattitaitoo takana, niin voidaan käyttää sitten asukkaitten kans seurusteluun, asukkaitten kans ulkoiluun ja semmosta...”

Palaan haastattelun kuluessa aiheeseen uudelleen, ja kysyn, luonnistuuko yhdyskuntapalvelun suorittajilta kommunikointi asiakkaiden kanssa. Teemaa on sivuttu muissa haastatteluissa, kun jotkut yhdyskuntapalvelun suorittajat ovat aprikoineet, etteivät voisi olla esimerkiksi vanhainkodilla suorittamassa yhdyskuntapalvelua.

”Suurimmalta osalta luonnistuu. Mut sit, jos näyttää siltä, ettei luonnistu, niin sitten vähemmän tietysti sitä. Mut meil on aika hyvin valikoitunutta ja valittu, saatu tänne semmosta väkee, mitkä on hirveen sosiaalisia, tykkää asukkaista. Ja sit meil on sillain, että meillä on monta ihmistä ollu useemman kerran täällä, ja tää on palvelupaikkana ollu niille todella hyvä. Kaikki on kehun lähtiessään, ja tuotu jopa kakkuja ja ynnä muuta.”

Kuten aiemmin tuli esiin, joillekin palvelupaikoille on suoranaista hyötyä yhdyskuntapalvelun suorittajista. Näillä palvelupaikoilla on mahdollisuuksia, kykyä ja/tai tahtoa hakea monipuolisia tehtäviä yhdyskuntapalvelun suorittajille. Näyttää siltä, että tämänkaltaisilla palvelupaikoilla on yleensä vahvaan kommunikaatioon perustuva rakenne. Yhdyskuntapalvelulla

voidaan ainakin siinä suhteessa sanoa olevan yhteiskunnallisesti kompensoiva merkitys, että tuomitun työpanos tulee yhteiskunnan käyttöön ilman, että he saavat siitä korvausta. Osa yhdyskuntapalvelun suorittajista tarkastelee asiaa tältä kannalta.

”Kyllä mä korvaan totta kai. Onhan se selvää että.. [tauko 3 s] No, ei se nyt paljoo kaheksan tuntii viikossa oo mut on se nyt kuitenkin parempi ku ei mitään.”

Näkökulma ei ole vieras palvelupaikan yhdyshenkilöillekään:

”mutta kyllä mun täytyy raadollisesti sanoo ihan, että mä nään että tää on yks tavattoman yhteiskunnalle fiksu juttu hoitaa niitä, että ne jotka ovat johonkin tämmöseen hairahuneet, niin niitä ei sitten pidetä tuolla tavallaan kuitenkin vähemmän hyödyttävissä, yhteiskuntaa hyödyttävissä tehtävissä. [vankila]”

Jälleen kerran on syytä tehdä yleistämistä koskeva varaus siitä, että yhdyskuntapalvelun palvelupaikkojen edustajat kertovat myös niistä tapauksista, joiden työpanoksesta ei tällaista hyötyä synny. Kaikki palvelupaikat eivät eri syistä kykene mahdollista hyötyä työpanoksesta realisoimaan, ja osalla yhdyskuntapalvelun suorittajista työkyky- tai halut ovat hyvin vähäisiä.

Osalle haastatelluista, kuten Orvokille, kyse on abstraktista oman rikoksen korvaamisesta: *”Vaikka tota eihän tietenkään sillä nyt voi mitään tekoja poistaa mutta, kuitenkin että on sillä vähän, vähän tota sillain psyykkisesti semmonenkin merkitys sitte.”* Olli puolestaan pohtii rikoksen korvaamista ja yhdyskuntapalvelua nämä eri puolet yhdistävällä tavalla. Hän yhdistää palvelupaikalle tulevan hyödyn yhdyskuntapalvelun velvoitteisiin ja vertaa tätä vankeudessa suoritettavaan rangaistukseen. Lopuksi hän kytkee kysymyksen yksilön omiin valintoihin siitä, haluaako irtautua rikosten tekemisestä vai ei.

”No kyl mä mielestäni, ehkä tää on tietyssä, tietyllä tapaa ehkä parempiki vaihtoehto ku vankila että, vankila on just sitä että sinne mennään ja siellä puhutaan niinku suunnitellaan uusia rikoksia ja puhutaan käyttämisestä ja kaikesta semmosesta, mutta tässä näin, mä teen tyätä koko ajan, mä en saa siitä palkkaa.

Mun pitää tehdä tyätä niin mä jotenki, et tuollaki niinku nyt mä teen kenkätelineitä, mitkä ne myy sitte niin kyä ne saa sitte taas, tää [poistettu nimi]-yhdistys saa siitä rahaa, et siit on jotain hyötyä sillä lailla että.

Ja näin se kuitenkin sit sitoo sillä lailla että siäl on oltava ja että tehtävä siis sillä lailla että ei voi lintsata että soittaa, et mäpä nyt en tänään tuukka enää, et se on kuitenkin, kyl mä, kyl must tuntuu et kyl mä silleen korvaan siäl, mitä mä oon itte se-, tehny ja näin.

Ei se sit kaikilla ihmisillä taas toimi, et jotku ihmisethän on, jaksaa muutaman kerran käydä tai muutaman kuukauden ja sit ne ehkä valitsee tietosestikki sen, että menee mieluummin istumaan.”

Koska kysymys korvaamisesta on häpeän ja katumuksen tavoin varsin abstrakti asia yhdyskuntapalvelun arjessa, on ymmärrettävää, että niistä puhutaan suhteellisen yleisellä tasolla

haastatteluissa. Eksakti puhe on vähäistä. Tähän voi vaikuttaa se tapa, jolla aineisto on kerätty. Kompensaatio, hyvitys tai häpeä eivät ole olleet pääkysymyksiä, joita olisi eksaktisti esitetty kaikille haastateltaville, vaan ne ovat nousseet esille keskustelun kuluessa. Kun tarkastelun kohteena on informaali oikeus kansalaisyhteiskunnassa konventionaalisissa yhteisöissä toimeenpantavana rangaistuksena, on ymmärrettävää, ettei yhdyskuntapalvelun arkeen lähtökohtaisesti kuulu puhuminen rikoksista, häpeästä tai rikosvahingon korvaamisesta. Tästä huolimatta empiirinen aineisto tuottaa varsin monipuolisen ja realistisen tuntuksen kuvauksen siitä, miten korvaamiseen ja hyvitykseen suhtaudutaan. Yhdyskuntapalvelun arjessa tapahtuvassa kommunikaatiossa on sijaa myös abstraktien käsitteiden pohtimiselle.

Yhdyskuntapalvelu luottamuksen ilmentäjänä

Kommunikaatiota käsittelevän luvun lopuksi tarkastelen miten haastateltavat ilmaisevat luottamuksen lisääntymistä yhteiskuntaa kohtaan, ja miten yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla mahdollisesti syntyvät intersubjektiivisesti sitovat kommunikaatiosuhteet ovat tällaisen luottamuksen perusta. Tarkasteltavaksi tulevat kansalaisten käsitykset rankaisemisesta palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden äänellä lausuttuina ja yhdyskuntapalvelun arjen kokemuksen näkökulmasta tarkasteltuina. Tavoitteeni on tuoda aineksia yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun, vaikka tarkastelun fokus on edelleen kansalaisyhteiskunnassa palvelupaikoilla ja informaalin oikeudenkäytön alueella. Tarkastelemalla informaalin oikeuden kokemuksia on mahdollista sanoa jotain myös formaalin oikeuden ja professioiden tavoitteista ja menetelmistä. Yhdyskuntapalvelun kommunikatiivisuus perustuu mahdollisuuden suorittaa rangaistus liittymällä konventionaalisen yhteisön jäsenyyteen. Näin rikoksen sovittaminen palautuu yhteiskuntaan kansalaisyhteiskunnan tasolle, mikä luo edellytyksiä tuomitun ja palvelupaikan ihmisten väliselle luottamusta lisäävälle kommunikaatiolle. Tämä edustaa tuomitulle konventionaalista ja ei-institutionaalista mahdollisuutta, johon tämä voi vastata myönteisellä tavalla silloin kun hänellä on pyrkimys irti rikoksista. Tämä palautuu teoreettisen keskustelun yhteydessä esittämäni refleksiivisen oikeuden ideaaliin (Iivari 1991, 71–72), jossa korostuvat 1) itseohjautuvat järjestelmät, 2) dynaaminen vuorovaikutus ympäristön kanssa ja 3) oikeuden kohteiden muuttuminen oikeuden subjekteiksi. Lappi-Seppälä korostaa (2007) Pohjoismaisen hyvinvointimallin osuutta osana laajaa kriminaalipolitiikkaa, jolloin yleinen luottamus (poliitisiin) instituutioihin korreloi alhaisen vankimäärän kanssa. Hän toteaa, että lisääntyvä yksilön luottamus yhteiskuntaa ja sen instituutioita kohtaan, yhteiskunnallinen koheesio ja sosiaalisen pääoman kasvu ovat olennaisia tekijöitä sosiaalisessa kontrollissa (2007, 278).

Teoriakeskustelun keskeisiä lähtökohtiani olivat Habermasin (1984 ja 1987a) kommunikaatiivisen toiminnan ja julkisen tilan (1987b) käsitteet. Ne ovat vahvasti makrotason käsitteitä ja liittyvät demokratian ymmärtämiseen. Oikeus ja oikeudenkäyttö ovat abstrakteja käsitteitä, mutta tuomiovallan käyttönä ne kulminoituvat konkreetisti yksilöön. Teoreettista aineistoa analysoidessani esitin, että tutkimukseni kannalta mainitut käsitteet ovat relevantteja siten, että rangaistuksiin liittyy erityisesti yhdyskuntaseuraamuksissa ajatus integraatiosta ymmärrettynä mahdollisuutena liittyä ”takaisin” yhteiskuntaan (Juhila 2006, 52). Tutkimuksessani käsiteltäviä yhdyskuntapalveluun kohdistuvia odotuksia ovat sosiaalisen kontrollin ja itsekontrollin (Hirschi 2008 ja Gottfredson ja Hirschi 1990) kasvun lisääntymiseen kohdistuvat ajatukset sekä odotukset vaikutuksesta vastaiseen käyttäytymiseen (mm. Bottoms, Rex ja Robinson 2004 ja Rex 2005). Nämä kaikki merkitsevät osallisuutta yhteiskunnassa, kansalaisyhteiskunnassa ja luonnollisissa yhteisöissä.

Yhdyskuntapalvelu edustaa potentiaalia sille, että yksilö kiinnittyy tai ainakin oppii taitoja kiinnittymään luonnolliseen yhteisöön niin, että irtautuminen ”rikosten maailmasta” (vrt. alakulttuurit edellä) voisi todellistua. Siksi yhdyskuntapalvelua voi ja on syytä arvioida yleisten demokraattisten (refleksiivinen ja restoratiivinen oikeus), sosiaalityön keskeisten eettisten periaatteiden ja luonnollisiin yhteisöihin tukeutuvan sosiaalityön teoriakeskustelun (Turunen 2009; Matthies 2006; Stepney ja Evans 2000; Roivainen ym. 2008; Hutchinson 2009) viitekehyksessä. Kommunikatiivisen ulottuvuuden osatekijäksi muodostuu osallisuuden vahvistaminen. Sosiaalisen kontrollin teoriaa soveltaen rangaistusta suorittavan on mahdollista vahvistaa rikoksiin liittymättömiä toimintamalleja silloin, kun seuraamuksen toimeenpano tapahtuu ns. luonnollisessa yhteisössä.

Luottamus voi liittyä abstraktiin oikeuden osoittamaan harkintaan, joka tuomittujen puheessa usein kääntyy luottamukseksi mahdollisuuden antamisen mielessä.

”Kyl se mun mielestä niinku, pitää antaa mahdollisuus semmosille ketkä yrittää. Et jos niinku pistetään tonne noin semmonen mikä yrittää olla ihmisiks ja saada elämää kuntoon ni, pistetään tonne vankilaan vaan, niin siellähän se paranee se elämänlaatu huomattavasti. [naurahtaa] Et ei.. Mun mielestä se on ihan oikein, et saa mahdollisuuden jos halua niinku yrittää. Ja pystyy siihen.” (Harri)

Yhdyskuntapalvelun suorittajista vain kaksi pohti tuomiotaan siitä näkökulmasta, että oli kokenut vääryyttä tuomion saadessaan. Aineistossani on ylipäättään vahva puheen suuntaaminen tulevaisuuteen. Tulkitsen sen perustuvan kahteen asiaan. Yhdyskuntapalvelu koetaan vastaanotoksi yhteiskunnan taholta (formaalin oikeuden taso) mikä on eri asia kuin sen tulkinta helpoksi. Toiseksi, kun yhdyskuntapalvelu liittyy tuomitun tavanomaiseen yhteisöön (informaali

taso), tuomitun on mahdollista pohtia omaa tilannettaan, mukaan lukien itse tuomio, ilman muista eristämisen tuottavaa katkeruutta. Parhaassa tapauksessa tämä tapahtuu siten, että palvelupaikan yhdyshenkilöt voivat olla tukemassa omalla toiminnallaan tällaisen prosessin käynnistymisessä.

Luottamus näkyy palvelupaikan arkea koskevassa puheessa, jolloin mukaan ottaminen koetaan myönteisenä asiana ja mahdollisuuden tarjoamisena. Tästä puhuvat niin yhdyskuntapalvelun suorittajat kuin palvelupaikkojen yhdyshenkilötkin:

”niin sit se kuitenkin joutuu mejän kans tämmöseen työyhteisöön, ja se joutuu muitten kans tekemisiin ja työtä tekemään ja tämmöseen, että saa irtaantua niistä omista ympyröistä.” (yhdyshenkilönä toimiva Simeoni)

Tätä voi tulkita jo aiemmin kuvatulla tavalla kommunikaatiosuhteena, jossa formaalin oikeuden alueella osoitettu ”luottamus ja mahdollisuuden antaminen” konkretisoituu informaalin alueella mahdollisuutena kiinnittyä luonnollisiin yhteisöihin ja niiden toimintakulttuuriin. Sitä tarjoutuu toimintaan kytkeytyvä mahdollisuus muuttua ja muuttaa omaa käyttäytymistä.

Simeoni kertoo esimerkin entisestä yhdyskuntapalvelun suorittajasta, joka oli palvelunsa jälkeen tullut mukaan autoon asiakaskäynnille ja matkalla kertonut siitä, kuinka on ”vaihtanut puolta”. Simeonin ilmaisu ”puolen vaihtamisesta” on vahva tulkinta siitä, että irtautuminen rikoksista olisi tapahtunut. Mutta miksi hän palasi entiselle palvelupaikalleen, halusi kertoa tapahtuneesta muutoksesta ja vielä lähteä mukaan entisen yhdyshenkilönsä kanssa asiakaskäynnille, kuten oli tehnyt yhdyskuntapalvelua suorittaessaan? Simeonin kertoma kuvaa käsitykseni mukaan olennaisen yhdyskuntapalvelun erityisyydestä. Hän puhuu ”joutumisesta” mikä tarkoittaa, että yhdyskuntapalvelu on seuraamus tiukkoine normeineen, ja hän puhuu ”saamisesta”, jolla hän viittaa pääsyyn irti rikoksiin liittyvistä sosiaalisista suhteista. Nämä molemmat yhdistyvät positiivisena koettuun kuulumiseen palvelupaikan tavanomaiseen rikoksiin liittymättömään työyhteisöön. ”Joutuminen” ja ”saaminen” muodostuvat toisiaan tukeviksi toiminnallisiksi käsitteiksi. Tapaus kuvaa sitä, että tuomitun ja palvelupaikan henkilöstön välille on syntynyt vahva ja luottamuksellinen suhde, jota voi luonnehtia teorian mukaiseksi intersubjektiivisesti sitovaksi kommunikaatiosuhteeksi. Tuomion suorittamisessa tavanomaisessa yhteisössä ei pelkästään vältetä tuomioon usein liittyvää katkeruutta, vaan päinvastoin se saa aikaan positiivista kiinnittymistä konventionaaliseen yhteisöön. Kyse voi olla siitä, että yhdyshenkilö oli ainoa henkilö, jolle yhdyskuntapalvelunsa suorittanut saattoi kertoa onnistumisestaan rikoksista irtipääsystä.

Simeonin esimerkki kuvaa yhdyskuntapalvelun teoreettista potentiaalia. Välttämätön tai edes tyypillinen tällainen prosessi ei luonnollisesti ole. Jos yhdyskuntapalvelun suorittaja ei halua tai pääse mukaan palvelupaikan arjen kommunikaatorakenteisiin ja ylläpitää palvelun ulkopuolella rikoksiin ja päihteiden käyttöön perustuvia sosiaalisia verkostojaan, eivät yhdyskuntapalvelun palvelutunnit voi paljoo vaikuttaa hänen käyttäytymiseensä niiden ulkopuolella. Mutta silloinkin kokemus voi jättää jälkensä ja saada myöhemmissä elämänvaiheissa uuden sisällön, kuten elämäkaariteoreettinen tutkimus esittää. Sosiaalisen kontrollin teorian (Hirschi 2008; Gottfredson ja Hirschi 1990; Kivivuori 2008) ja sitä sivuavan elämäkaariteoreettisen (Giele ja Elder 1998; Elder 1998; Kivivuori ja Linderborg 2009) tutkimuskeskustelun mukaan tarvitaan sosiaalisen kontrollin ja tuen ohella itsekontrollia myönteisen käänteeseen aikaansaamiseksi.

Edelleen teoriakeskusteluun (esim. Rex 2005) viitaten sisällytän yhdyskuntapalvelun kommunikatiiviseen luonteeseen makrotasolla ajatuksen, että tuomitsemisen ja tuomion toimeenpanon välillä tulee olla yhteys, joka tekee ymmärrettäväksi, mihin tuomiolla pyritään. Tulkintani on, että yhdyskuntapalvelussa formaali oikeudenkäyttö saa toimeenpanossa reaalisena sisältönsä informaalin alueella, kansalaisyhteiskunnassa. Silloin kyse on Rexin tavoittelemasta kommunikatiivisesta seuraamuksesta, joka perustuu yhteisötasolla tapahtuvaan kommunikaatioon ja tekee yhdyskuntapalvelusta omintakeisen seuraamuksen, joka ei ole sisällöltään alistainen vankeudelle. Yhteisöseuraamukset sisältävät potentiaalisen kommunikaatiosuhteen sekä yleisön että lainrikkokojen suuntaan, mutta tuon suhteen realisoitumisen esteenä on konsensuksen puute rangaistusten rationaalisen perustan suhteen (Maruna and King 2004, 100; Roberts 2004, 96). Meidän saattaa olla vaikea mieltää yhdyskuntapalvelua vankeuden tapaan rangaistukseksi. Yksi syy voi olla vankilan ”normaaliudessa” Michel Foucault’n (2005, 423) tapaan tulkittuna.

”Keskeisessä asemassaan vankila ei ole yksin, vaan se on sidoksissa varsin moniin muihin pakkolaitosjärjestelyihin, jotka kyllä näennäisesti ovat täysin erillään vankilasta, koska niiden tehtävänä on ihmisten hädän lievittäminen sekä heidän parantamisensa ja auttamisensa – mutta jotka kaikki pyrkivät sen tavoin harjoittamaan normaalistavaa valtaa.”

Yhdyskuntapalvelu yhteisöihin sijoittuvana ja niiden ”arjen järkeen” perustuvana seuraamuksena ei ole vankilan ja muiden pakkolaitosjärjestelyihin struktuurinsa puolesta vertautuva järjestelmä, ja siksi se ilman sisällön konkreettista tuntemista tuntuu oudolta. Siinä missä vankila on eristävä tila, siinä yhdyskuntapalvelu on ei-tila; vankilan **tapa** ottaa tuomitulta pois oma aika ei ole helposti siirrettävissä yhdyskuntapalvelun **tapaan** ottaa tuomitun aika haltuun.

Vaikeutta käsittää yhdyskuntapalvelun erityistä sisältöä kuvastaa julkisuudessa aika ajoin käyty keskustelu yhdyskuntapalvelun muutosuhteesta, jossa yksi tunti yhdyskuntapalvelua vastaa yhtä vankeuspäivää. Yhdyshenkilöistä Lauri kuvaa oman ajattelutapansa muutosta seuraavassa. Myös muiden pohdinnoissa teema oli esillä.

”Mä olin itse samaa mieltä joskus silloin aikoinaan, että ei hitto, et yhdellä tunnilla pystyy vuorokauden kuitaan, mutta niinku täälläkin, niin sä oot kehitysvammasten ja erilaisten ihmisten kanssa, vietät tätä arkee, niin kyllä varmaan kasvattaa enemmän ku joku vankila, kyllä mä oon siitä ihan varma. Ja sit se sitoo kumminkin kaks kertaa viikossa sen.”

Laurin edustama kolmannen sektorin palvelupaikka oli aiemmin kuvatulla tavalla yksi niistä, joissa palvelupaikan asiakkaat ja yhdyskuntapalvelun suorittajat kohtasivat työtehtävissä toisensa. Näyttää siis siltä, että ainakin tuossa palvelupaikassa on onnistuttu saavuttamaan niitä yhdyskuntapalvelulle asetettuja tavoitteita, joita valmistelutyöryhmässä 1980-luvulla asetettiin (Kokeilusuunnitelma 1990) korostamalla yhdistysten merkitystä palvelupaikan tarjoajina. Refleksiivisen oikeuden keskeisiä ajatuksia, kuten teoriakeskustelun analyysissä (Christie 1983; Iivari 1991; Hirst 2000; Zernova ja Wright 2007; Melossi 2000; Lappi-Seppälä 2006) tuli esille, on tuoda oikeudenkäyttö dynaamiseen vuorovaikutukseen ympäristönsä kanssa. Asiantuntijat eivät ole tällöin keskiössä rankaisemisen ja sovittamisen kannalta, vaan olen-naista on saada se laajemman (paikallis)yhteisön varassa tapahtuvaksi. Edellä Lauri puhui tästä kuvatessaan muutosta ajattelussaan kytkemällä toisiinsa yhdyskuntapalvelun suorittajan, itsensä, työyhteisönsä ja palvelupaikan omat asiakkaat. Se on esimerkki yhdyskuntapalvelun vaikutuksesta yleiseen oikeusajatteluun, vaikka rajautuu toki yhdyskuntapalvelun palvelupaikan henkilöstöön ja heidän lähipiiriinsä.

Yhdyskuntapalvelu näyttää vaikuttavan suhteellisen paljon niiden ihmisten ajattelutapaan, jotka ovat (työ)yhteisönä (yhdessä) mukana osallistumassa rangaistusten toimeenpanoon ja sen onnistumisen arviointiin.

”Me ollaan pidetty keskusteluja alvariinsaki tästä ja koko työryhmä on ihan 100-prosenttisest kyl sen takana, et ne on meillä ja ne kuuluu tänne ja se on, niin kauan, ku varmaan täällä on ja jos ei ainakaan meitä jätetä siitä pois siitä systeemistä, niin varmasti tullaan pitämään yhdyskuntapalvelumiehiä aina, et ei meil kukaan oo sitä vastaan.” (Anna)

Tällainen suhtautumistapa on vallitseva, joskin Annan kuvaus on haastattelujen joukossa jonkin verran poikkeuksellinen osallistumisen intensiivisyyden kuvaamisen osalta. Silti hän kuvaa myös kriittisesti yhdyskuntapalvelua mm. joidenkin yhdyskuntapalvelun suorittajien haluna ”vedättää sairauslomilla” palvelua kohtuuttoman pitkäksi. Hän kertoo tapauksesta, jossa

yhdyskuntapalvelun suorittajan oli epäilty huijanneen palvelupaikan asiakkaalta puhelimen. Tämä kertonee toisaalta siitä, että (vähälukuisista) huolista huolimatta kokemus yhdyskuntapalvelusta on varsin myönteinen. Vaikka ongelmia kuvattiin, ne kuvattiin vähäisiksi, eikä niiden kautta asetettu kyseenalaiseksi yhdyskuntapalvelua rangaistuksena.

Yhdyskuntapalvelua suorittavien haastatteluissa tuli varsin usein esille luottamuksen menettäminen viranomaisiin jossain elämänvaiheessa. Ymmärrettävästi sitä varmemmin, mitä nuorempana he olivat joutuneet viranomaisten kanssa tekemisiin. Harri puhuu seuraavassa omasta ”elämänkaarestaan” suhteessa viranomaiskokemukseen ja siitä, kuinka yhdyskuntapalvelupaikan myötä alkaa vähittäinen muutos suhteessa viranomaisiin. Kuten tämän luvun alussa tuli näkyväksi, Harrin tarinassa palvelupaikkana toimiva ”paja” muodostui monella tapaa merkitykselliseksi Harrin pyrkiessä eroon rikoksista ja niihin liittyvästä kaveripiiristä. Näyttää siltä, että pajakokemuksella on yksittäistä yhdyskuntapalvelutuomiota pidempikes-
toisempi vaikutus Harrin tapaan ajatella viranomaisista, jotka edustavat yhteiskuntaa.

”Lasse: Mikä saa menettämään luottamuksen viranomaisiin?”

Harri: No, se mitä niinku on.. [mieltii 2 s] .. sillee mitä ne on tehny.. [mieltii 2 s] .. tai miten sen niinku.. En mä.. Se on pikkuhiljaa silleen mitä mutsille on tapahtunu niitten toimesta ja, mitä mulle on tapahtunu niitten toimesta. Ja silleen pikkuhiljaa kasaantunu sitä vihaa, vihaa niinku, niit kohtaan. Kyl se nyt pikkuhiljaa alkaa niinku, purkautuu ja. Silleen pystyy taas luottaan. Just tää paja on semmonen paikka, mis on niinku.. Noihan nyt on periaatteessa viranomaisii, noi pajan ohjaajatkin. Et onhan niilläkin jonkunlainen virka, vissiin.”

Refleksiivistä oikeutta koskevasta teoriakeskustelusta otin tutkimukseni analyysin kohteeksi ajatuksen, että kyse on oikeuden kohteena olevien mahdollisuudesta tulla kohdelluiksi subjekteina. Se tarkoittaa, että tuomitulla tulee olla oikeus ja käytännön mahdollisuus ilmaista tarpeitaan diskurssin menetelmin, mikäli odotamme häneltä valmiutta muuttaa omaa toimintaansa. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että merkittävään osaan yhdyskuntapalvelun toimeenpanoista sisältyy merkityksellisiä keskusteluja sen ohella, että jo työyhteisöön kuuluminen on syytä tulkita mahdollisuudeksi itsensä ilmaisemiseen.

Silloin kun kommunikaatiosuhde muodostuu ”intersubjektiivisesti sitovaksi” eli toimijat löytävät asioille yhteisiä merkityksiä, mahdollistuu vuoropuhelu ja asioiden merkitysten poh-
timinen entisestä erottuvalla tavalla. Tästä puhuvat sekä yhdyskuntapalvelun suorittajat (tässä Hannu) että palvelupaikan yhdyshenkilöt (tässä Tuomas):

*”Joo, kyllä, et silleen, miten nyt sanois, ihmiset kohtelee positiivisesti, niin sitä itekin asennoituu siihen ihan eri lailla, kun silleen, että kohdeltas niinkun tosi negatiivisesti ja silleen vähän osotettas sormella, että sää tuut epäonnistuun varmasti. Niin totta kai sil-
lon varmaan epäonnistuu, että päinvastoin sit semmonen, et vaikka tuomittais kuin pa-*

hasta asiasta, mutta se et ihminen se on silti se suorittajakin, et päinvastoin kannustetaan sitä siihen ja kohdellaan sitä ihan niinkun ketä muutakin ihmistä” (Hannu)

”Mutta se tulee niistä niin selevästi juluki sitten aina, ku ne pois lähtee, niin melekeen kädestä pitäen kiittelee ja sanoo, että ku mä oon tykänny. Hieno täällä on ollu olla ja eikä oo sillain pidetty heitä misään erikoisessa asemassa, että suhtauduttu niinku ihminen ihmiseen ja mies mieheen ja sillä lailla. (Tuomas)

Molemmissa puheenvuoroissa on nähtävissä jo aiemmassa tarkastelussa esille tulleet seikat. Mukaan ottaminen ja työyhteisöön kuuluminen ovat ratkaisevia kommunikaatiosuhteen kannalta. Se on enemmän kuin puhetta. Kyse on jostain sellaisesta, jossa syntyy käsitys hyväksytyksi ja merkitykselliseksi tulemisesta yksilönä. Kun tällaisia intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita syntyy, sillä on vaikutusta molempiin osapuoliin. Yhdyskuntapalvelun kannalta katsottuna tämä tarkoittaa kykyä ottaa ja päästä osaksi palvelupaikan työyhteisöä, sen kommunikaatio- ja toimintakulttuuria sekä työyhteisössä mahdollisesti syntyvää ”uutta tulkintaa” rikoksentekijästä yksilönä, josta ei pidä puhua yleisenä lajityyppinä. Harri on alkanut pohtia omaa suhdettaan viranomaisiin uudella tavalla verrattuna aiempaan kasaantuvan vihan tulkintatapaan. Teoriakeskustelun analyysissä esitin Karvisen (1996) tulkintaan nojautuen, että postmodernissa kansalaisten ja asiantuntijoiden suhde muuttuu, jolloin tarvitaan Karvisen esittämää ”refleksiivistä strategiaa”. Tämä pätee myös oikeudenkäytön alueella. Empiirisen aineiston havaintojen perusteella voi ajatella, että yhdyskuntapalvelussa tällainen on orastavasti näkyvässä, kun tuomitun näkemykset seuraamuksesta rakentuvat viranomaisten asemasta toisten vertaisten kansalaisten kanssa toimisen pohjalta. Voidaan puhua Kivivuoren (2008) mainitsemien epävirallisten kontrolliammattien vaikutuksesta tuomittujen ajattelutapaan.

”Nii on, joo on joo tosiaan, et kyl siit tuli silleen hyvä mieli ja semmonen. Ja sit seki, että siällä kohellaan ihan ihmisenä että ei ne, ne ei ajattele eikä teetä mitään semmosia paskahommia ja semmosia, et siinä sä teet sitä mitä muutki tekee ja ne kohtelee ihan samanarvoisesti ku ketä tahansa muitaki siälä.” (Olli)

Luottamuksesta kerrotaan eri tavoin, ja se näyttäytyy joko yksittäisenä tai palvelupaikkaan kietoutuvana kokemuksena, kuten Hannulla.

”Mä olin sen palvelupaikan ensimmäinen yhdyskuntapalvelija, joka pääs sen talon autolla ajamaan. Mä kävin ne heittää tohon keskustaan semmosiin iltatansseihin, ja sit olin hakemassa talon autolla, niin ne oli silleen ihan ihmeissään, että sattu sit semmonen, et pysty luottaan niin paljon, et se oli kyllä ihan hyvä juttu.”

Luottamus tässä on luottamusta Hannun henkilökohtaiseen kykyyn ajaa talon autoa sen jälkeen, kun hän oikaisi palvelupaikan henkilöstön väärän käsityksen, että hänet on tuomittu ratijuopumuksesta.

”Joo, tai ne niinkun vihjas siihen, että mä oon ratista, siellä kun on aikasemmin pelkkiä ratteja ollu. Ja sit mä, että emmä kyllä oo, et mä aina autolla ajoin siihen pihaan, niin ne luuli, että kortitta ajelen täällä ja silleen.. Sit siellä oli just ollu näitä korttilaisia, niin niillä oli sitten sitä alkoholiongelmaa koko ajan, ja sitten mä olinkin poikkeus joukossa, niin sit ne vähän ihmetteli. Sit mä sanoin, että emmä oo täällä ratin takia ollenkaan, ja sit selitin sen jutun silleen. Sit ne oli ihan, et joo.”

Tätä voi pitää esimerkkinä mahdollisuudesta vaikuttaa rikoksesta tehtyyn tulkintaan henkilökohtaisesti ja välittömästi. Myöhemmin Hannu puhuu luottamuksesta yleisemmällä tasolla ja löytää kytkennän rankaisemisen ja vastaisen käyttäytymisen välille pohtiessaan kysymystäni, onko yhdyskuntapalvelu liian lievä rangaistus tai onko se sitä lainkaan.

”Niin no.. Niin no, onhan se toisaalta.. No emmä tiedä, onks se paapomista, mutta siinä, miten sen nyt sanois, annetaan ihmiselle mahdollisuus silleen, että munkin tilanteessa, niin ois voinu käydä silleen, että mä oisin joutunu linnaan, niin mä oisin, että varmaan yhdyskunta ois, tai tämä.. Yhteiskunta niin ois saanu aika vittumaisen ihmisen silleen, et kai sitä olis aika nollissa ollu, että.. Jääny junaan paikoilleen silleen.”

Luottamus, puhe mahdollisuuden antamisesta, saa yksilöä ja palvelupaikkaa koskevan tason rinnalle yleisen yhteiskunnallisen tarkastelun tason. Puhe kääntyy yleiseksi keskusteluksi siitä, miten rangaistusjärjestelmä toimii, mitkä asiat vaikuttavat rikollisuuteen ja miten meidän tulisi siihen reagoida. Yhdyskuntapalvelun suorittamisella kansalaisyhteiskunnassa on yksilötason ylittäviä merkityksiä, vaikka käsitykset noista merkityksistä syntyvät yksilöiden asetuessa palvelupaikan yhteisöön ja muuttaessaan jossakin suhteessa sen kommunikaatorakennetta. Anna kuvaa tätä omalta osaltaan seuraavassa:

”...koska kyllähän kun ongelmat koko ajan nyt lisäänty, asunnottomuus ja ihminen tämmönen, tavallaan siis, ei tavallaan isoja ongelmia, mut tavallaan, ku katotaan näin, niin nää semmoset pikkuongelmat ne lisäänty ihmisillä tosi paljon. Iso ongelma ihmiselle, joka joutuu asunnottomaks ja mä sanon, et se on pikku ongelma. Mut ku se lisäänty niin paljon, niin niitä pieniä rikoksia rupee tulemaan koko ajan lisää ja lisää, et päivänselvää, että kun sä asut tuolla kadulla ja sä voit huonosti ja tämmöstä kaikki, niin niitä tulee niitä ongelmiaki, niin, et kohtahan, ei meidän vangit, eihän ne mahdu tonne enää. Että mitä sen, tuntuu hullulta nyt sitte rupee vaan lisää rakkentaan aina vaan vankiloita ja vankiloita, kohta meil on vankiloita joka kylässä.”

Edellä sanotun perusteella on mahdollista tulkita, että yhdyskuntapalvelu tavoittaa ainakin johonkin mittaan saakka refleksiivisen oikeuden radikaalin päämäärän. Tällöin seuraamusta voi tarkastella yhteiskuntatieteellisenä konstruktiona. Teoreettisen tarkastelun yhteydessä yksi johtopäätös oli, että yleisö ei ole niin tuomitsevaa kuin viranomaiset ja poliitikot näyttävät

usein ajattelevan. Kun mitataan rinnakkain asennetta rangaistusten ankaruutta kohtaan ja asennetta ns. kuntouttavia ja yhteiskuntaan sopeuttavia rangaistuksia kohtaan, jälkimmäiset saavat enemmän kannatusta (Maruna ja King 2004, 88). Ainakin silloin, kun yleisöä edustavat henkilöt, jotka kohtaavat omassa arjessaan tuomittuja ja tuntevat yhdyskuntapalvelun käytännöt, tämä näyttää pitävän paikkansa. Koska palvelupaikan edustajien puheenvuorot eivät ole kriiikkittömiä, on perusteita ajatella, että kyse ei ole aineiston tai haastatteluasetelman tuottamasta vääristymästä.

Johtopäätöksenä yhdyskuntapalveluun sisältyvän kommunikatiivisuuden ja luottamusteen suhteesta voi tehdä seuraavia huomioita. Tuomitun oleminen palvelupaikalla synnyttää sekä tuomittujen että heidän kanssaan työskentelevien piirissä pohdintaa, jota voi nimittää luottamuksen lisääntymiseksi. Tuomitut kuvaavat sitä mahdollisuuden antamisena, joka perustuu siihen, että heihin on luotettu tuomiota määrättäessä, ja palvelupaikan kommunikatiivisuhteita kuvataan pääosin myönteisinä ja jopa tukeva tuottavina. Useat heistä haluavat vastata mahdollisuuden antamiseen omasta puolestaan, korostuneesti silloin, kun he kuvaavat omaa tilannettaan jonkinlaisena muutoksena irti rikoksista ja niihin liittyvistä sosiaalisista suhteista sekä päihteistä. Ilmonen ja Jokinen (2002, 19) kirjoittavat luottamuksesta (makrotasolla) sosiaalisen pääoman eräänä ulottuvuutena, joka perustuu vastavuoroisuuteen. Palvelus edellyttää vastapalvelusta, kuten näyttävät yhdyskuntapalvelun osapuolet ajattelevan. Ilmonen ja Jokisen mukaan luottamus ”rakentaa sillan palveluksen ja vastapalveluksen välisen ajallisen viiveen ylitse.” Tulkitsemme yhdyskuntapalvelupaikalla syntyvän kommunikatiivisuuden toimivan samalla tavalla. Formaalin oikeuden alueella tapahtunut ”luottamuksen osoittaminen” konkretisoituu palvelupaikalla vastavuoroisuuteen perustuvana luottamuksen kasvuna, mikä voi saada yksittäistä yhdyskuntapalvelua laajemman merkityksen. Tällöin kyse on yhteiskunnan näkemisestä (Ilmonen ja Jokinen 2002, 25) yksityisten intressien asemasta moraaliseen toimintaan perustuvana ”moraalisten yhteisöjen saaristona.” Yhdyskuntapalvelussa syntyy tuomitulle periaatteellinen mahdollisuus osallistua konventionaaliseen moraaliseen yhteisöön, jossa on mahdollista kokea ja osoittaa yhteenkuuluvuutta, johon sisältyy luottamusta, vastavuoroisuutta, lojaalisuutta yhteisön toimintaa kohtaan, ja sellaista solidaarisuutta, joka ylittää yksilön intressit¹⁸. Pjotor Sztompkan (1999, 4–5; Ilmonen ja Jokinen 2002, 25) mukaan tällaiseen yhteisöön kuuluvat luottamuskulttuurin, lojaalisuuden ja solidaarisuuden elementit. Tämä periaatteellis-teoreettinen mahdollisuus on monen yhdyskuntapalvelun suo-

¹⁸ Vrt. edellä yhdyseshenkilö Tuomaan kuvaukset siitä, kuinka yhdyskuntapalvelun suorittajat ovat tiukoissa tilanteissa tulleet avuksi.

rittajan osalla ehkä ainutlaatuinen mahdollisuus, joka voi edesauttaa rikoksista irtautumisessa, jos tilanne on ”elämänkaariteoreettisesti” otollinen. Yhdyskuntapalvelun palvelupaikkaa ajatellen kyse on edellä kuvatun kaltaisesta yhteisöstä silloin, kun yhdyskuntapalvelun suorittajia otetaan vastaan omalle palvelupaikalle ilman korvausta, henkilöstö haluaa auttaa ja etsiä keinoja tuomitun elämäntilanteen helpottamiseksi ja kun rikoksista tuomittuja ylipäättään ollaan valmiita ottamaan osaksi omaa työyhteisöä.

Palvelupaikkojen edustajat, kohdatessaan tuomittuja omalla työpaikallaan yksilöinä, saattavat muuttaa käsityksiään rikoksista, rikosten tekijöistä ja rikosten syistä. He kokevat useassa tapauksessa, että ovat tekemässä merkityksellistä työtä tuomittujen elämäntilanteen parantamiseksi ja näin liittävät itsensä osaksi laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta. Tämä on tulkittavissa refleksiivisen oikeuden piirteiden todentumiseksi. Kun formaalin oikeuden päätös toimeenpannaan informaalin alueella, se merkitsee periaatteellista mahdollisuutta itseohjautuvuuden lisääntymiseen palvelupaikan arjen puitteissa, periaatteellista mahdollisuutta dynaamiseen vuorovaikutukseen tuomitun ja palvelupaikan yhdyshenkilöiden kesken ja periaatteellista mahdollisuutta siihen, että oikeuden kohde kokee olevansa subjekti toimiessaan palvelupaikan yhteisön osana. Kyse on periaatteellisesta mahdollisuudesta, joka kuvaa yhdyskuntapalvelun teoreettista perustaa, eikä toteudu jokaisen yksilön tai palvelupaikan osalta.

6.4 Yhteenveto yhdyskuntapalvelun kommunikatiivisuudesta

Yhdyskuntapalvelun toimeenpanon tarkasteleminen kommunikaatiokäsitteen varassa on perustunut tulkintaan yhdyskuntapalvelun toimeenpanosta informaalina oikeudenkäyttönä, jolloin sen konkreettinen sisältö muodostuu konventionaalisissa yhteisöissä. Palvelupaikat ovat tavanomaisia työpaikkoja omine tehtävineen, kulttuureineen, henkilöstöineen ja mahdollisine asiakkaineen. Koska palvelupaikat ovat informaalin aluetta, niiden keinot vaikuttaa tuomittuun eivät perustu keskeisiltä osiltaan kirjoitettuihin normeihin tai pakkoon. Hieman yksinkertaistaen voi sanoa, että yhdyskuntapalvelun suorittaminen joko luonnistuu tai ei. Jos rangaistuksen sisältöön liittyviä ongelmia ilmenee, niiden käsittely siirtyy formaalin oikeudenkäytön alueelle Kriminaalihuoltolaitoksen virkamiehille. Tätä asetelmaa jäsentää käyttämäni Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria, jossa systeemistä ja muodollista normiperustaa merkittävämmäksi nousee intersubjektiivisesti sitovien kommunikaatiosuhteiden olemassaolo. Koska palvelupaikoilla noudatetaan tavanomaista järjestystä yhdyskuntapalvelun suorittajien ottamisessa mukaan työpaikan arkeen - käytän siitä nimitystä ”arjen järki” - on

ollut luontevaa tarkastella yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa kommunikatiivisen toiminnan viitekehyksessä.

Yhdyskuntapalvelusta voidaan hahmottaa erilaisia kommunikaation ulottuvuuksia. Olen kuvannut ne tiivistetysti seuraavassa taulukossa. Analyysin perusteella on perusteita sanoa, että yhdyskuntapalvelun erityisyys on siinä, että se tuo rikoksesta tuomitun sellaisen yhteisön vaikutuspiiriin, joka ei perustu miltään osin rikosten tekemisiin. Palvelupaikka ei ole olemassa siksi, että sinne tulisi rangaistuksen suorittajia eikä palvelupaikkojen henkilöstöllä ole suhdetta rikoksiin tavallista kansalaista enempää. Tästä asetelmasta syntyy mahdollisuus ja välttämättömyys etsiä tavanomaisia tapoja toimia ja kommunikoida, mikä puolestaan on edellytys kiinnipitävien yhteisöjen synnylle ja integraatiolle. Yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla todellistuva toiminnan kommunikatiivinen luonne on tekijä, joka tekee siitä vahvassa mielessä yhdyskuntaseuraamuksen verrattuna esimerkiksi valvontaan, jossa ei synny seuraamuksesta johtuvia uusia tavanomaisia kiinnittymisiä sosiaalisiin verkostoihin tai yhteisöihin. Niitä voi tuki syntyä eikä ole syytä miltään osin väheksyä valvojan (viranomaisen) ja valvottavan välistä profession perustuvaa kommunikaatiota (esim. Järvinen 2007). Yhdyskuntapalvelussa on vastaava professionaalisen toiminnan taso, mutta kuuluessaan formaalin oikeudenkäytön alaan se ei ole kuulunut tutkimukseni piiriin.

Taulukko 4. Yhdyskuntapalvelun kommunikaatiosuhteet palvelupaikoilla

<p>PALVELUPAIKAT Kommunikaation rakenteet</p>	<p><i>Vahvan kommunikaation palvelupaikoille ominaista</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • työyhteisöön mukaan ottaminen • mielekäs tekeminen, jossa kyetään ja halutaan arvioida tuomitun vahvuuksia • usein ominaista eksplisiittisesti ilmaistu hyöty, jonka vastinparina on työn hyvä organisointi ja parhaimmillaan yhdyskuntapalvelun suorittajan osaamisen ja kykyjen aito etsiminen • joskus kontakteja palvelupaikan asiakkaisiin • puhutaan tiimeistä ja sopimisesta 	<p><i>Hauraan kommunikaation palvelupaikoille ominaista</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kuulumattomuus työyhteisöön • yksin tekeminen muista erottavassa mielessä • vähän ja/tai mekaanista yksitoikkoista tekemistä yhdistyneenä vähäiseen yhteyteen muihin • yhdyskuntapalvelu ei ole työyhteisössä jaettu yhteinen asia • kuvaukset organisoimisen ongelmista
<p>Konventionaalinen yhteisö</p>	<p>Palvelupaikka itsessään edustaa monelle (pitkästä aikaa) ensimmäistä tavanomaista yhteisöä ja tapaa toimia tavanomaisen yhteisön jäsenenä vs. alakulttuurit.</p> <p>Joskus palvelupaikalla tulee puheeksi halu auttaa kiinnittymisessä muihin konventionaalisiin yhteisöihin (työ- tai oppisopimuspaikat, ”palveluohjaus”).</p>	<p>Hauraan kommunikaation palvelupaikoilla suhde konventionaaliseen yhteisöön pelkistyy työtehtävien hoitamiseen ilman yhteyttä muihin. Joskus palvelutehtäviä on vähän.</p>
<p>Moraalinen koodisto</p>	<p>Yhdyskuntapalvelun suorittajat kertovat usein palvelupaikoilla omasta rikoksestaan ja sen taustoista. Tämä tapahtuu osana tavanomaista palvelupaikalla käytävää keskustelua ilman erityisiä tavoitteita tai rakennetta.</p> <p>Yhdyskuntapalvelun aloittamiseen/ palvelupaikalle menoon liitetään jännittämisen ja häpeän tuntemuksia.</p> <p>Puhutaan hyvittämisestä yhteiskunnalle joko palkattoman työn tekemisen mielessä tai positiivisena panoksena esimerkiksi vanhusten tai vammaisten kanssa työskennellessä.</p> <p>Yhdyskuntapalvelu nähdään yhteiskunnan antamana mahdollisuutena, johon halutaan vastata.</p>	<p>Hauraan kommunikaation palvelupaikoilla ei juuri puhuta.</p> <p>Palvelupaikalle meno ja siellä oleminen koetaan turhauttavaksi.</p>

Taustateorioiden analyysissä korostui useasti toistamani kysymys, halutaanko rangaistuksella kiinnittää huomio menneen asemasta vastaiseen käyttäytymiseen ja eristämisen asemasta kiinnittymiseen hyväksyttäviin konventionaalisiin yhteisöihin. Analysoimani teoriakirjalli-

suuden mukaan tulevaisuuteen ja rikoksettomaan elämään kiinnittymiseen tähtäävä orientatio edesauttaa vastuun ottamista teosta (häpeä, sovittaminen, kompensaatio) ja kiinnittymistä konventionaalisiin sosiaalisiin verkostoihin. Näiden myötä kasvaa luottamus omiin kykyihin elää tavanomaista elämää. Viime kädessä on mahdollista, että luottamus yhteiskuntaa kohtaan lisääntyy, niin että syntyy tai vahvistuu halu irrottautua rikoksista, niihin kiinnittävistä sosiaalisista suhteista ja päihteistä. Tätä analysoin käyttämällä elämäntieteellisiä tutkimuskeskusteluja analyysin tukena ja täydentämässä sosiaalisen kontrollin ja itsekontrollin teorioita. Toisaalta kansalaisyhteiskunnassa toimeenpantava seuraamus voi lisätä kansalaisten ymmärrystä ja kykyä käsitellä sekä ymmärtää rikoksia. Empiirisen aineiston perusteella voi sanoa, että yhdyskuntapalveluun sisältyy piirteitä ja potentiaalia tällaisesta vaikutuksesta, mutta ne eivät tule näkyviksi selväpiirteinä ja yleistettävänä, vaan vaikuttavat yksilöllisiltä ratkaisuilta. Toisaalta empiirisen aineiston analyysin on vaikea tuottaa muita kuin yksilöllisiä ratkaisuja, jotka voivat edustaa teoreettisesti perusteltavissa olevaa yleistystä.

Taulukko 5. Yhdyskuntapalvelun kommunikaatiosuhteet makrotasolla

	Informaalin oikeuden alue	Formaalin oikeuden alue
Refleksiivisen oikeuden periaatteet, informaalin oikeuden toteutumisessa; informaalin ja formaalin välinen suhde	Työpaikan henkilöstön ja yhdyskuntapalveluun tuomitun kommunikaatio synnyttää kansalaisyhteiskunnassa kokemustietoon perustuvaa tulkintaa kriminaalipolitiikasta.	Informaalin oikeuden alueella syntyvä kokemustieto vaikuttaa formaalin oikeuden (lainsäädäntö ja tuomitsemiskäytännöt) ratkaisuihin ja kehitykseen. Informaalin alueen tutkimuksen relevanssi on tämän tiedon analyysissä.

On paikallaan muistuttaa mieleen, että yhdyskuntapalvelussa tuomittu on varsin vähän aikaa palvelupaikalla. Puhutaan vain parista päivästä viikossa enintään kahdeksan kuukauden ajan. Monelle yhdyskuntapalvelun suorittajalle yhdyskuntapalvelu on ensimmäinen kokemus pitkään aikaan osallistumisesta konventionaalisen yhteisön ja sen sääntöihin perustuvaan toimintaan. Useat haastateltavista kertoivat aiemmasta vahvasta kiinnittymisestä rikoksiin ja päihteisiin liittyviin alakulttuureihin, jolloin yhdyskuntapalvelun vaatimukset koetaan varsin tiukkoina ja vaikeina, ja silti palvelupaikalla olemista kuvataan positiivisena kokemuksena. Lähes kaikki haastatellut yhdyskuntapalvelun suorittajat puhuivat tavalla tai toisella pyrkimyksestään muutokseen – irti rikoksista, irti niihin ja päihteisiin liittyvästä toveripiiristä, irti päihteistä; kiinnittymisestä työelämään tai koulutukseen, kiinnipääsemisestä ”normaalirytmiin”, suhteiden rakentamisesta puolisoon, lapsiin tai muihin tavanomaisiin sosiaalisiin verkostoihin. Myös palvelupaikkojen yhdyshenkilöt puhuivat tästä: tuomitun liittyminen osaksi

(työ)yhteisöä (ja mukaan ottaminen) kuvattiin niin, että halutaan auttaa niitä, jotka pyrkivät ”ylöspäin”. Yhdyskuntapalvelun kommunikaatiivinen luonne paikantuu edellä kuvatun kaltaiseen mahdollisuuteen, joka eroaa olennaisesti laitosten tavasta kommunikoida ja toimia. Ervin Goffmanin (1997/1961, 7) totaalisia laitoksia koskeva analyysi osoitti, että laitoksen tapa toimia muuttaa arjen keskeisten toimintojen dynamiikkaa tuomalla tavanomaisesta poiketen toiminnot samaan tilaan ja kokoamalla ihmiset yhteen jonkin yhteisen nimittäjän (esim. vanki) perusteella.

Palvelupaikalla tapahtuvan kommunikaation luonteelle näyttää olevan ominaista kytkeytyminen siihen tapaan, jolla työpaikalla tehdään palvelutehtäviä ja niiden organisoimiseen. Silloin kun yhdyskuntapalvelun suorittaja on osa työyhteisöä, mikä näyttää haastattelujen perusteella olevan verrattain yleistä, kommunikaatiosuhteet kuvataan monella tapaa antoisina ja tukea antavina. Palvelupaikoilla toiminta tapahtuu ”arjen järjen” ohjaamana. Onnistuessaan on kyse siitä, että toiminta perustuu yhteiseen tekemiseen, sopimiseen ja siitä syntyvään keskinäiseen luottamukseen eli syntyy edellytyksiä ”intersubjektiiviselle sitoutumiselle”. Näin ei tietenkään käy aina, mutta sille on olemassa teoreettiset ja periaatteelliset edellytykset. Vankilassa toiminta tapahtuu sellaisen ohjauksen varassa, jota Habermas nimittää ”systemiseksi toiminnaksi” ja jota Goffman puolestaan tarkastelee totaalisen laitoksen piirteinä. Tämä ei tarkoita, ettei vankilassa olisi kommunikaatiota tai voisi olla jaettuja käsityksiä jne. Kyse on periaatteellisesta erosta tavassa olla ja toimia. Palvelupaikalla eli kansalaisyhteiskunnassa toteutuu oikeudenkäyttö ns. informaalina oikeudenkäytönä. Kommunikaatiivisen luonteensa vuoksi sitä voi ja on syytä tarkastella konkreettien jokapäiväisen asioiden järjestelyn ylittävänä piirteenä. Havainto johdattaa tarkastelemaan yhdyskuntapalvelua suhteessa integraatioon kiinnipitävän tai kiinnittävän yhteisön mielessä (luku 7).

Makrotasolla yhdyskuntapalvelun uskottavuuden kannalta on olennaista ymmärtää, millaiseen käsityksen varaan yhdyskuntapalvelun legitimaatioperusta pyritään rakentamaan. Jos legitimaatiota rakennetaan, kuten vankeutta usein ainakin julkisena puheena tarkastellaan, muista eristämisen, arjen hankaloittamisen ja rajoittamisen, kontrollin tiukkuuden ja vastavien kontrollimekanismien varaan, se tuskin saavuttaa luottamusta kenenkään toimijan taholta. Kommunikaation edellytyksenä on riittävä määrä itsekontrollia, kykyä ja tahtoa hyväksyä kulloisenkin palvelupaikan normisto. Tässä suhteessa sosiaalisen kontrollin teorian jaottelu sosiaaliseen (ulkoiseen) ja itsekontrolliin on läheisessä suhteessa toisiinsa. Itsekontrollia edellytetään vankilassakin, mutta vaikka sitä ei olisi, vankila ja tuomio jatkavat omaa rataansa. Foucaultlaisessa rankaisemisen historian ketjussa yhdyskuntapalvelulle voidaan antaa luon-

nehdinta entistä hienovaraisemmasta ja moniaineksisemmasta kontrollista, joka tuottaa omat erityiset mahdollisuutensa. Kyse on refleksiivisen oikeuden politiikasta. Itsekontrollin vahva asema, palvelupaikan sosiaaliset suhteet ja rankaisemisen toteutuminen konventionaalisten, luonnollisten yhteisöjen kommunikaatorakenteessa tapahtuvana rikoksen korvaamisena ja hyvittämisenä tekee yhdyskuntapalvelusta yhdyskuntaseuraamuksen. Vertaan tätä edellä Lappi-Seppälään (2007, 278) tukeutuen esittämäni teoreettiseen lähtökohtaan, jossa yhdistyvät henkilökohtainen luottamus, yhteisön koheesio ja sosiaalisen pääoman kasvu, jotka ovat informaalin sosiaalisen kontrollin perusta. Integraatio edellyttää sekä yksilöltä että yhteisöltä perusluottamusta.

Moraalinen koodisto tuli näkyviin niin, että palvelupaikkojen edustajat puhuvat verrattain usein syyllisyydestä ja palvelun suorittajien halusta puhua siitä palvelupaikalla. Tämä on paljolti kytköksissä palvelupaikan toiminnan kommunikatiiviseen luonteeseen ja edellyttää kuumista työyhteisöön, jonka muihin toimijoihin yhdyskuntapalvelun suorittaja voi luottaa siinä määrin, että haluaa puhua omasta rikoksestaan yksilönä vailla institutionaalisia merkityksiä. Haastattelujen perusteella yhdyskuntapalvelulla voi olla potentiaalia sovitukselle, rikoksen korvaamisen kokemiselle ja korvauksen symboliselle hyväksymiselle, mutta tähän vaikuttavat monet asiat. Vuorottelu oman arjen ja yhdyskuntapalvelun arjen välillä ylläpitää koko tuomion ajan tiettyä kontrollisuhdetta, joka perustuu viime kädessä itsekontrolliin. Yhdyskuntapalvelun suorittaja ei tule eristetyksi omasta arjestaan suljettuun tilaan, jossa tuomittu voi eristäytyä ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen sosiaalisista verkostoista vankilatilan todellisuuteen. Yhdyskuntapalvelua suorittava kohtaa koko tuomion ajan tilanteen, että joutuu lähemmään suorittamaan palvelua ja olemaan sen edellyttämässä toimintakunnossa; kohtaamaan yhä uudestaan tuon yhteisön, joka on hänet hyväksynyt palvelun suorittajaksi tehdystä rikoksesta huolimatta ja samalla olemaan oman lähiympäristönsä (esim. perhe, naapurusto tai työpaikka) jäsen.

Kommunikaatiosuhde, joka syntyy mahdollisten palvelupaikan asiakkaiden kohtaamisesta, on erityinen suhde yhdyskuntapalvelussa. Yhdyskuntapalvelun suorittajista asiakkaiden kohtaaminen merkitsee yhdelle jonkinlaista sovittamista, toiselle se on vaikea asia ja kolmannelle motivoiva osa yhdyskuntapalvelua. Joillakin palvelupaikoilla asiakkaiden kohtaaminen on lähtökohtaisesti poissuljettu, kun taas joillakin palvelupaikoilla osa tietoisesti ajateltua hyödyn tavoittelua, jolla tähdätään yhdyskuntapalvelun suorittajan yhteiskuntaan kiinnittämiseen. Tämän suhteen moniaineksisuus kuvaa niitä erilaisia moraalisia koodeja, joiden varassa yh-

dyskuntapalvelu informaalin oikeuden alueella rakentuu, kun arkeen vaikuttavat useiden toimijoiden moraaliset koodit.

Kun tarkastellaan rinnan haastatteluissa syntynyttä kuvaa yhdyskuntapalvelusta ja kommunikatiivisuuden teoreettista ulottuvuutta, on paikallaan ottaa esille vielä seuraava tulkinta. Vesa kuvasi kahta varsin erilaista palvelupaikkaa ja niissä syntyvää kommunikaatiosuhdetta. Varhaisempi perustuu yhteisölliseen kokemukseen, jossa yhdyskuntapalvelun suorittaja liittyy osaksi muuta työyhteisöä ja sitä kautta kokee palvelussa olemisen turvalliseen yhteisöön kiinnittäväksi. Tuolloin korostuu toiminta muiden kanssa, eikä yhdyskuntapalvelun suorittajan tarvitse miettiä, suhtaudutaanko häneen lainrikkojana vai yhteisön jäsenenä. Toisessa palvelupaikassaan hän kokee olevansa selvästi edellistä ulkopuolisempi, koska vastaavaa työyhteisöä ei yksinkertaisesti ole. Tämän lisäksi hän ei tunne palvelupaikalla tehtävää työtä. Tarinan voi tulkita tukevan ajatuksia siitä, että yhdyskuntapalvelulla on mahdollisuuksia toimia yhteiskuntaan kiinnittävänä seuraamuksena silloin, kun se yhdistää henkilökohtaiset muutoshalut ja kyvyn hallita omaa käyttäytymistä (itsekontrolli) sosiaaliseen tukeen ja kontrollia ylläpitävään yhteisöön. Tällaisen yhdistelmän rakentaminen ei kuitenkaan ole helppoa. Haastattavien antamat kuvaukset ammattilaisten panoksesta (kriminaalihuoltotyö ja sosiaalitoimi) antavat kuvan varsin niukasta kommunikaatiosta työntekijän ja yhdyskuntapalveluun tuomitun tai asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä (lähemmin Rautniemi 2009). Näin niukan viranomaiskommunikaation varassa on vaikea ajatella tapahtuvaksi merkittävää motivointia yksilöllisen muutostyöskentelyn suuntaan, jolloin kommunikaatiosuhteen muotoutuminen jää paljolti yhdyskuntapalvelun suorittajan ja palvelupaikan onnistumisen varaan. Viranomaiskommunikaatio on paljon vähäisempää kuin toimeenpanon aikainen kommunikaatio silloin, kun on kyseessä vahvan kommunikaation palvelupaikka. Haastattelujen perusteella on sanottavissa, etteivät kaikki yhdyskuntapalvelun palvelupaikat voi toimia samalla tavoin kommunikaatioon perustuvina ”luonnollisina yhteisöinä”. Kommunikaatio palvelupaikalla merkitsee ennen muuta kokemusta yhteisestä työn tekemisestä, siihen kuuluvasta kommunikaatiosta ja työn ohessa tapahtuvasta yhteisestä olemisesta.

Harrin tarinasta puolestaan välittyi vahva erottuminen vankilasta ja sen kommunikaatiorakenteesta. Siinä, missä Vesa kuvasi puhetta ja olemista palvelupaikalla miehisen tekemisen ja työn kautta, siinä Harri pohti rajankäyntiä rikoksiin syyllistyneiden ja syyllistymättömien yhteisöön kuulumisen välillä. ”Pajalla” oleminen merkitsi tukiverkosta, joka auttoi monissa käytännön asioissa, mutta edusti ensisijassa yhteisöä, johon oli hyvä kuulua. Se merkitsi selkeää puhetta ja toimintaa, joka auttoi häntä pysymään erossa kaveriporukasta, jonka kanssa

hän oli tehnyt rikoksensa ja kiinnittynyt jatkuvaan päihteiden käyttöön kuuluvaan elämäntapaan. Palvelupaikalla olo auttoi tavanomaisen elämänrytmin löytämisessä. Tässä suhteessa kommunikaatio merkitsee paljon enemmän kuin puhetta. Se liittyy yhdyskuntapalvelun suorittajan sellaisen luonnollisen yhteisön jäseneksi, jolla on jokin hyväksyty tekemisen tarkoitus (työ) ja osaksi sellaista aikanormistoa, joka poikkeaa siitä mitä on kokenut päihteitä käyttävien, rikoksia tekevien tai vankilayhteisön piirissä. Oleminen palvelupaikalla rinnastuu omiin tulevaisuuden tavoitteisiin työn, rikoksettoman elämän, parisuhteen ja päihteiden hallinnan saavuttamiseksi.

7. Integraatio yhdyskuntapalvelun kontekstissa

Kommunikaatiosuhteita yhdyskuntapalvelun arjessa käsitelleen luvun keskeinen johtopäätökseni oli, että yhdyskuntapalvelun toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa informaalina oikeudenkäyttönä tarjoaa potentiaalisen mahdollisuuden luoda intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita. Palvelupaikalla syntyy sellaisia vuorovaikutussuhteita, jotka ovat syntyneet yhteisen toiminnan ja kokemuksen kautta, ja vaikuttavat sekä yhdyskuntapalvelua suorittavan että palvelupaikan yhdyshenkilön (henkilöstön) ajatuksiin ja toimintaan. Tämä on perusta, mahdollisuus ja edellytys yhdyskuntapalvelun tarkastelemiselle seuraamuksena, joka luo edellytyksiä integraatiolle.

Yleisellä tasolla integraatiota voidaan pitää seuraamusjärjestelmän keskeisenä universaalina tavoitteena, silloin kun oikeudenkäyttöä perustellaan hyvinvointimallin (esim. Downes ja Hansen 2006) ja sosiaalisen kontrollin teorian (Hirschi 2008 ja Gottfredson ja Hirschi 1990; käsitteestä esim. Blomberg ja Cohen 1995) viitekehysessä, kuten teoriakeskustelun pohjalta tutkimuksessani teen. Tällöin ajatellaan, että pelkkä rikoksista rankaiseminen ei estä yksilöä tekemästä rikoksia vastaisuudessa saati auta niistä irtautumisessa, vaan tuomitun on kyettävä tavalla tai toisella löytämään paikkansa konventionaalisten, yleisesti hyväksytyjen ja normien mukaisesti toimivien yhteisöjen jäsenenä. Tässä mielessä integraatio ei rajaudu esimerkiksi työllistymiseen palkkatyöhön ainoana hyväksyttynä ajankäytön mallina, vaikka se on usein korostetussa roolissa niin yksilöiden integraation kuin sosiaalisen kontrollin näkökulmasta (Laub ja Sampson 2003, 46–48). Kyse on enemmän irtautumisesta rikoksia suosivista sosiaalisista suhteista ja toimintamalleista. Tällä tavoin ymmärrettynä integraatio on kaksisuuntainen prosessi, joka edellyttää aktiivisuutta yksilön lisäksi yhteisöiltä. Kommunikatiivisena seuraamuksena yhdyskuntapalvelu kytkee toisiinsa kommunikaation palvelupaikalla ja integraation yleisellä tasolla, jolloin kommunikatiivisuus on seuraamukseen liitettävä ominaisuus (Rex 2004) myös integraation näkökulmasta. Sampson ja Laub (1993, 145) korostavat, että erilaisten laitosten ja instituutioiden (perhe, työ, koulu, sosiaaliset verkostot) rikollisuutta vähentävä merkitys toteutuu niiden luomien epävirallisten siteiden myötävaikutuksella. Tämä seikka on yhdyskuntapalvelun tutkimuksen kannalta olennainen kahdessa mielessä. Yhtäältä se itsessään voi olla luomassa uudenlaisia konventionaalisia sosiaalisia siteitä (kommunikatio palvelupaikoilla), ja toisaalta se voi ylläpitää tai edistää tällaisten siteiden syntymistä (integraatio).

Vaikka formaali oikeus määrittää yhdyskuntapalvelua tarkasti normitasolla, se jättää kansalaisyhteiskunnan toimijoille yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla paljon omaa toimintatilaa toiminnan nojautuessa “arjen järkeen”. Tämä on kommunikatiivisen seuraamuksen ulottuvuus, johon integraatioteema on kytkettävissä. Teoriakeskustelusta tekemäni tulkinnan perusteella sosiaalisen kontrollin teoriassa ovat tärkeällä sijalla yhtäältä yksilön omat valinnat ja toisaalta ympäristön vaikutukset. Elämänkaarensa eri vaiheissa yksilöt muuttavat näitä todellisuudeksi erilaisin tulkinnoin siitä, miten kussakin tilanteessa voi toimia. Teoreettisessa keskustelussa vastinpareina ovat itsekontrolli ja sosiaalinen kontrolli ja analysoin yhdyskuntapalvelua näiden vuorovaikutuksena. Seuraamusta tarkastellaan mahdollisuutena yksilön oimien muutospyrkimysten ja yhteiskunnallisten normiodotusten linkittymiseen toisiinsa integraation toteutumiseksi.

Lähestymistapa liittyy integraation määrittelyyn tutkimuksen kohteena. Integraatio on yhtäältä makrotason yhteiskunnallinen kysymys, jolloin huomio kiinnittyy yksilön ulkopuolisten tahojen odotuksiin rangaistua yksilöä kohtaan. Normien mukainen käyttäytyminen, uusintarikollisuuden ehkäiseminen, kansalaisuuteen liittyvät velvoitteet jne. ovat teemoja, joista puhutaan yleisellä tasolla. Tämä vertautuu teoreettisiin käsitteisiin kuten formaali oikeus, sosiaalinen kontrolli ja moraaliset asettamukset, joita on käsitelty edellä. Refleksiivisen oikeuden (esim. Sawin ja Zehr 2007) teoreettisen lähtökohdan mukaan oikeuden tulisi olla osa kansalaisten vaikuttamisen aluetta. Tästä lähtökohdasta oikeudenkäyttöä, tässä tapauksessa yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa, tarkastellaan demokraattisen ja hyvinvointimalliin perustuvan oikeudenkäytön mahdollisuutena (hyvinvointimallin ja oikeudellisen mallin problematiikasta ja mahdollisuuksista esim. Downes ja Hansen 2006, 133–154; Matthews ja Young 2003, 24). Tällöin oikeudenkäytöllä on yhteiskunnallinen ulottuvuus kriminaalipolitiikkana, joka liittyy mm. vankimäärän kasvuun, yhteiskunnalliseen kontrollikulttuuriin ja näiden tuotamiin kustannuksiin. Näiden ohella yksilön asema on merkityksellinen osallisuuden ja kiinnipitämisen funktiona. Integraatio osallisuutena on yhteiskunnallisen ja sosiaalisen aluetta sekä tutkimuskohde.

Luottamuksen käsite vertautuu useisiin muihin modernin maailman tärkeisiin kysymyksiin kuten kansalaisuuteen, kansalaisyhteiskuntaan, sosiaaliseen pääomaan tai valmiuksiin kohdata uusi ja outo (Ilmonen ja Jokinen 2002, 18; Powell 2000, 97–99). Integraatio rikosten tekemisestä luopumisen näkökulmasta puolestaan edellyttää jonkinlaista molemminpuolista luottamusta yksilön ja järjestelmän kesken. Kommunikaatiota käsittelevän luvun johtopäätökseni oli, että yhdyskuntapalvelun palvelupaikalla on mahdollista syntyä intersubjektiivisesti sito-

via suhteita. On kuitenkin paikallaan kysyä, antaako se teoreettisen mahdollisuuden tarkastella integraatioprosessia palvelupaikkaa laajemmassa merkityksessä? Tarkastelen integraation yhteiskunnallisen aspektin rinnalla sen yksilöä koskevaa ulottuvuutta analysoimalla, onko haastatteluaineistossa teoriakeskustelussa osoitettuja piirteitä, jotka vahvistaisivat yksilön kiinnittymistä rikoksiin liittymättömiin konventionaalisiin yhteisöihin. Linderborg (2007) nostaa tämän kysymyksen esille hieman eri näkökulmasta kuvatessaan professionaalisten toimijoiden roolia ja vuorovaikutussuhdetta yhdyskuntapalvelun suorittajien kanssa. Omasta puolestani haluan tutkia, tulevatko tällaiset kommunikaatioon perustuvat tukevat piirteet esille yhdyskuntapalvelun suorittajien ja palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden haastatteluissa, kuten teoreettisen analyysin perusteella voisi olettaa. Tutkimusraportin alussa esitin, että Suomessa pitkään vallalla ollut uusklassinen suuntaus on suhtautunut hyvin varauksellisesti tuki- ja hoitoelementin saattamiseen seuraamusjärjestelmän sisälle. Rangaistusta ja tukea ei pidä kytkeä toisiinsa, koska kummallakin on oma toimintalogiikkansa. Uusklassisessa oikeusajattelussa katse on kiinnitetty menneeseen eli rikoslain vastaiseen tekoon ja tuomion oikeudenmukaiseen mittaamiseen (Christie 1983 ja 1993; Lappi-Seppälä 1987, 13–112 ja 1999b, 199–230; Mathiesen 1987 ja 2006), eikä niinkään vastaiseen käyttäytymiseen kuten mm. Rex (2004 ja 2005) näyttää odottavan. Integraationäkökulma kytkee yhdyskuntapalvelun vastaista käyttäytymistä korostavaan kantaan ilman, että kyse on tuen ja rangaistuksen yhdistämisestä rangaistusjärjestelmän tasolla. Tämä perustuu siihen, että yhdyskuntapalvelun toimeenpano tapahtuu informaalin alueella.

Integraation toinen ulottuvuus liittyy vastaavasti yksilön omiin pyrkimyksiin, tavoitteisiin ja mahdollisuuksiin muuttaa omaa elämäntilannetta siten, että hän voisi lopettaa rikosten tekemisen. Tämä puolestaan tarkoittaa useimmiten pyrkimystä päästä eroon alakulttuurisista verkostoista ja päihteistä sekä päästä osalliseksi konventionaalisiin yhteisöihin. Tällöin liikutaan informaalin oikeuden alueella, kun puheena on yhdyskuntapalvelu (integraatiotavoitteesta vankilassa ks. esim. Näkki 2006, 23–27). Tämä vertautuu kommunikatiivisiin suhteisiin (vahva ja hauras) palvelupaikoilla, muutospyrkimykseen sekä luottamuksen tematiikkaan, joita olen käsitellyt teoreettisen kirjallisuuden analyysissä ja edellisessä kommunikaatiota käsittelevässä luvussa.

Tässä integraatiota ja yhdyskuntapalvelua käsittelevässä luvussa luen edelleen empiiristä aineistoa teorian ja empiirisen aineiston välisenä vaihtelevana rytmityksenä. Tavoitteeni on paikantaa tutkimuskeskustelussa yhdyskuntapalveluun liitetyt suhteellisen vahvat yhteiskuntaan integroivan, palauttavan, kuntouttavan tai vastaista normienmukaista sosiaalista käyttäy-

tymistä tukevat elementit (Zernova ja Wright 2007; Rex 2005). Tämä tapahtuu analysoimalla miten tällainen aines näkyy tai ei näy haastatteluaineistossa. Taustalla on kysymys, voiko lyhytkestoisella yhdyskuntapalvelulla olla teoriassa tällaista integroivaa, käyttäytymiseen ja yksilön mahdollisuuksiin vaikuttavaa merkitystä?

Tutkimukseni olennaiseksi kysymykseksi olen määritellyt sen, missä määrin yhdyskuntapalvelua voidaan tarkastella kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena, jolla on yksilön kannalta integraatiofunktio (Sawin ja Zehr 2007). Oletan, että jos tällainen ulottuvuus on perusteltavissa teoreettisesti kestäväällä tavalla, sillä voi olla vaikutusta tapaan, jolla kriminaalihuoltotyötä ymmärretään ja tehdään tai voitaisiin ymmärtää ja tehdä. Näin ollen integraation käsite tulee analysoitavaksi yhdyskuntapalvelun arjen yksilöllisinä käytäntöinä ja suhteina. Kommunikaatiota käsittelevässä luvussa tuli näkyviin, että sekä yhdyskuntapalvelun suorittajat että palvelupaikkojen yhdyshenkilöt nimesivät tilanteita ja asioita, joissa he näkivät yhdyskuntapalvelun merkitsevän mahdollisuutta integraatioon yhteiskunnan tasolla. Tässä tarkastelen, miten se haastateltavien puheessa konkretisoituu käytännöiksi. Yhdyskuntapalvelukokemus vaikuttaa kummankin haastateltavaryhmän tapaan ajatella rikoksesta ja rangaistuksesta. Palvelupaikoilla ilmaistaan ja käydään keskustelua sovittamisesta, häpeästä ja peloista, eli tuomiotaan suorittavan henkilön suhteesta tehtyyn rikokseen ja sen sovittamiseen palvelupaikan muodostamassa yhteisössä. Tämä tapahtuu palvelupaikalla syntyvän kommunikation rakenteen kautta spontaanisti ilman, että rikoksen, häpeän tai syyllisyyden tema olisi palvelupaikan arkeen kuuluva ”ohjelmallinen” osa. Seuraavaksi tarkastelen, onko empiirisessä aineistossa kuvauksia, jotka kertovat palvelupaikan tilanteita laajemmasta ja monipuolisemmasta kiinnittymisestä konventionaalisiin yhteisöihin.

Integraation tarkastelutasot

Tarkastelen integraatiota edellä mainitusta näkökulmasta kolmen tekijän tai suhteen varassa. Ensinnäkin analyysin kohteena ovat työ ja koulutus, toiseksi perhe- ja parisuhde ja kolmantena konventionaaliset sosiaaliset verkostot suhteessa yhdyskuntapalveluun. Nuo ulottuvuudet olen valinnut aineistosta syntyneen esiyymmärryksen varassa tukeutumalla teoriakirjallisuuden perusteella esille ottamiini teemoihin. Koska käytän formaali-informaali -jaottelun pohjalta sosiaalisen kontrollin ja itsekontrollin teorioita tutkimukseni tärkeinä jäsentäjinä, on luontevaa käyttää niiden esiin nostamia kontrolli-instituutioita integraation analyysissä.

Teoreettinen asettamukseni on, että jos sosiaalisen kontrollin tai itsekontrollin vähäisyys selittää rikollisuutta, niiden myönteinen vahvistuminen voi olla edesauttamassa konventio-

naalisiin suhteisiin kiinnittymistä eli integraatiota. Kivivuori (2008, 194–201; vrt. Laine 2007, 109–110; Laub ja Sampson 2003, 118–139) nimeää kontrolloivina instituutioina avioliiton ja parisuhteen, työn sekä siteet asuinpaikkakunnalle. Kivivuoren esittämät perheen kontrolliulottuvuudet ovat tiivistettävissä seuraavasti: investointi parisuhteeseen, vaikutus ajankäyttöön (kaveripiirissä) ja näiden ohella parisuhteeseen kytkeytyvät yleiset kulttuuriset odotukset. Tarkastelen työn ja koulutuksen sekä perheen teemoja kahdesta tulokulmasta suhteessa integraatioon. Yhtäältä kysymys on ylläpitävistä tekijöistä, jolloin integraatio saa olemassa olevia konventionaalisia suhteita säilyttävän merkityksen. Yhdyskuntapalvelun lähtökohta, kuten tutkimukseni alussa olen esittänyt, on ollut välttää vankilan haittavaikutuksia kuten eroa perheestä, asunnon tai työpaikan menettämistä, leimautumista jne. Toisaalta tarkastelen integraatiokysymystä siitä näkökulmasta, löytyykö tekijöitä, joista haastateltavat puhuvat niin, että yhdyskuntapalvelu on mahdollistanut tai saattanut alulle jonkin myönteiseksi koetun kehityksen. Tällöin integraatiolla on tavoitteiden toteuttamista myötävaikuttava tai edistävä merkitys.

Työ

Työn merkitys investoinnin mielessä syntyy mm. siinä, että yksilöllä on paljon menetettävää, jos hän menettää sen rikosten ja vankeuden takia. Palkkatyöhön liittyy luonnollisesti paljon muitakin ajankäyttöön, toiminnan valvontaan jne. liittyviä sosiaalisen kontrollin ulottuvuuksia, joihin myös yhdyskuntapalvelun toimeenpano perustuu. Yhdistän koulutukseen liittyvät teemat saman otsikon alle, koska niillä on haastatteluaineistossani lähes poikkeuksetta ammattiin liittyvä funktio. Koulutukseen pääsemistä ja siinä pysymistä voi tarkastella työn kaltaisena siinä mielessä, että onnistuakseen koulutukseen osallistuminen edellyttää mielekkääksi kokemisen ohella omaa tahtoa ja itsekontrollia kuten työssäolokin vaatii. Työn merkitys tulee sekä yhdyskuntapalvelun suorittajien että yhdyshenkilöiden puheessa usein esille, vaikka monella yhdyskuntapalvelun suorittajalla ei työsuhdetta haastatteluhetkellä olekaan.

Perhe ja parisuhde

Parisuhteen ja perheen kontrollifunktio perustuu osittain samaan logiikkaan kuin työnkin. Ne lisäävät teoriakirjallisuuden mukaan (erityisesti mieheen kohdistuvana Laub ja Sampson 2003, 41; Braithwaite 1989, 91) sosiaalista kontrollia (Kivivuori 2008). Tarja Pösön (1986, 65–66; 195) tutkimuksessa perhe näyttäytyy erityisesti naisten rikollisuutta kontrolloivina instituutioina. Tällöin kyse on eritasoisesta kontrollista. Pösön tarkoittamassa mielessä kont-

rolli merkitsee usein institutionaalisia (terveydenhuolto, neuvolat, koulu(koti), vankila ja sosiaaliset verkostot) äitiyteen kohdistuvia odotuksia, jotka naiset omasta puolestaan usein säistävät. Ulkoisen kontrollin muodot ovat siten tekijöitä, jotka ovat omiaan osaltaan vahvistamaan itsekontrollia eri suunnista tulevana ja erilaisina impulsseina. Aineistossani naisten puheessa perhe ja lapset näkyvät selvästi vahvemmin kuin miesten ja isien puheessa. Naiset tarkastelevat lapsiaan ja heidän asemaansa suhteessa yhdyskuntapalvelutuomioon äidin roolista. Tämän voi tulkita Pösön (1993, 255–256) tutkimukseen tukeutuen niin, että naisten asema heijastelee laajemmin institutionaalisen kontrollin naisiin kohdistuvaa intensiteettiä. Tämä tapahtuu tulkintana, jossa äiti edustaa perhettä joko lapsen tukijana tai lapsen ongelmallisen tilanteen ylläpitäjänä. Tästä huolimatta miehet puhuvat haastatteluissa lapsistaan ja kuvaavat yhdyskuntapalvelun tarjoamaa ainakin periaatteellista mahdollisuutta säilyttää yhteys heihin. Aineiston perusteella on lupa nostaa esiin mahdollisuus, että yhdyskuntapalvelussa syntyy potentiaaleja tilanteita, joissa miehet pohtivat suhdetta lapsiinsa ja isyyteen. Yhdyskuntapalveluun sisältyy tällä tavoin elementti, joka edistää integraatiota säilyttämällä perheen tai parisuhteen kiinnipitävän yhteisön funktion tai eräissä tapauksissa tuota suhdetta edistävän funktion; ristiriidatonta se ei kuitenkaan ole.

Haastatteluaineistossani on suhteellisen runsaasti kuvauksia, jotka tukevat teoriakirjallisuuden pohjalta esittämäni kantaa perheestä sekä kontrolli-instituutiona yleensä että naisten osalta erityisen merkityksen saavana kontrolli-instituutiona. Silloin kun naisella on lapsia, häneen kohdistuu ulkopuolelta (esim. sosiaalitoimen lastensuojelu) tulevia vaatimuksia, ja toisaalta naiset pohtivat suhdettaan yhdyskuntapalveluun miehiä enemmän lasten ja vanhemmuuden näkökulmasta. Marken esimerkki antaa viitteitä siitä, että formaalijärjestelmä ottaa huomioon äidin aseman lastensa huoltajana, jos näyttää olevan edellytyksiä säilyttää perheyhteys ja suhde lapsiin. Haastatteleman miehet ovat useimmiten varsin etäisessä suhteessa lapsiinsa (eronneita ja tapaavat vähän lapsiaan, lapset ovat jo aikuisia), mutta joukossa on myös niitä, joiden puheessa yhdyskuntapalvelusta tulee esille mahdollisuus tavanomaisten suhteiden säilymiseen lapsiin. Toinen miesten puhetta jäsentävä suhde on parisuhde. Yhdyskuntapalvelusta puhuttaessa tulevat puheeksi vaimot, avovaimot, tyttöystävät ja ”emännät”. Tällöin näkyviin tulee myös parisuhteen kontrolliulottuvuus puolison esittäminä vaatimuksina tai miesten tekeminä tulkintoina siitä, miten rikokset ovat uhka parisuhteen kestävyydelle. Perheellä ja parisuhteella on merkitystä rikoksettomaan elämään kiinnittymisen näkökulmasta, ja yhdyskuntapalvelu tarjoaa tässä suhteessa vankilasta selvästi erottuvan kontekstin.

Sosiaaliset verkostot

Kolmannen tarkasteltavan ulottuvuuden olen nimennyt integraatioksi konventionaalisiin sosiaalisiin suhteisiin. Se on alueeltaan laajin ja suhteellisen hajanainen, mutta koska rikokset liittyvät usein alakulttuureihin ja erottautumiseen konventionaalisisista yhteisöistä, se on merkityksellinen integraatiokysymyksen näkökulmasta. Vertaan tällöin lähestymistapaani Riitta Granfeltin (1998 ja 2000) tutkimuksissa esille tuomaan ”kiinnipitävän ympäristön” käsitteeseen. Rikollisista alakulttuureista irtautumisen edellytyksenä on eräänlainen luovuus, joka perustuu aiemmasta poikkeavaan ajatteluun ja uusia näkökulmia mahdollistavaan tilaan (Granfelt 1998, 164–165; 2000, 104). Lähestyn tutkimusaineistoani analysoimalla löytyykö haastateltavien puheesta sellaista, jonka voi tulkita integraatiota edistäväksi tilaksi kiinni pitävän yhteisön mielessä. Lukutapa edustaa teoriavetoista sisällönanalyysiä siten kuin sen olen luvussa kolme esittänyt. Granfelt (1998, 164) kirjoittaa siitä, kuinka vaikeudet voivat ”edesauttaa itsetuntemusta ja kykyä pitää huolta itsestä”. Oman aineistoni nojalla näyttää yhdyskuntapalvelun suorittajien osalta, että tällaista itsetuntemuksen lisääntymistä ja analyysia omasta elämästä tapahtuu suhteellisen paljon, ja sitä tehdään joskus palvelupaikan henkilöstölle puhumalla. Joskus palvelupaikoilla löytyy jopa yhteisiä tulkintoja siitä, miten edetä. Integraation tarkasteleminen kiinnittymisen, kiinnipitämisen ja mukaan ottamisen näkökulmasta perustuu ajatukseen, että muutokset ovat mahdollisia elämän eri vaiheissa. Esimerkiksi työhön tai koulutukseen pääseminen tai parisuhteen solmiminen voivat radikaalilla tavalla vaikuttaa rikosten tekemiseen vastaisuudessa (Laine 2007, 110). Myös rangaistus voi olla tekijä, joka herättää muutoksen. Tällöin voidaan foucault’laisen tutkimusperinteen (Alhanen 2007, Juhila 2009) mukaan tulkita tilannetta niin, että kyseessä on rangaistukseen liittyvän valta- ja hallintatekniikan tuottama positiivinen tuotos. Se syntyy yhdistelmästä, jossa formaalin oikeuden mittaama vankeustuomio toimeenpannaan informaalinen oikeuden tuottamana erityisenä käytäntönä.

Kivivuoren mainitsemaa paikkakunnalle sitoutumisen teemaa en ole käyttänyt aineiston analyysissä, koska se ei tule esille haastatteluaineistossa. Paikkakunnan käsittely jää pois osittain sen vuoksi, että se ei ollut teemahaastatteluna tehdyssä aineiston keräämisessä oma aiheensa, eikä noussut aineistosta muutoinkaan esille. Haastattelut mahdollistivat haastateltavien ehdoilla tapahtuvan etenemisen, jos jokin teema tuntui muita puhuttelevammalta. Paikkakunta sosiaalisen kontrollin instituutiona on käsitykseni mukaan varsin lähellä sosiaalisen verkoston käsitettä.

7.1 Integraatio koulutukseen ja työhön kiinnittymisenä

Tarkoittamassani teoreettisessa kiinnipitävän yhteisön käsitteen mielessä työ- ja koulutusky-symykset ovat empiirisessä aineistossa vahvimmin esillä. Perheestä ja parisuhteesta puhutaan niukemmin ja uusista sosiaalisista verkostoista tuskin lainkaan. Tätä selittää yhtäältä se, että yhdyskuntapalvelu itsessään perustuu palkattomaan työhön, mikä on ohjannut teemahaastat-telun kysymyksiä etsimään ymmärrystä yhdyskuntapalveluun työn ja ennen muuta työyhteis-öön kuulumisen merkityksessä. Toisaalta suuri osa haastateltavista on miehiä. Näyttää siltä, että he puhuvat luontevammin työhön ja erilaisiin toimintoihin liittyvistä asioista kuin esi-merkiksi perheestä tai henkilökohtaisista tuntemuksistaan. Myös palvelupaikkojen yhdyshenkilöt puhuvat selvästi enemmän työhön liittyvistä kysymyksistä kuin yhdyskuntapalvelun suorittajien perhetilanteista tai muista sosiaalisista verkostoista. Selitys jälkimmäiseen on, et-tä he tuntevat palvelun suorittajat työpaikalla olevina rangaistusta suorittavina henkilöinä heille osoitettuine työtehtävineen, eivät juuri muutoin. Työtä koskevat merkitykset syntyvät työn tuomasta rytmistä, työ- tai koulutuspaikan säilymisestä ja eräiden haastateltavien osalta työ- tai koulutusuralle pääsystä yhdyskuntapalvelun aikana.

Yhdyskuntapalvelu tuo arkeen uuden rytmin

Yhdyskuntapalveluun palkattomana työnä suhtaudutaan sekä yhdyskuntapalvelun suorittajien että yhdyshenkilöiden puheessa varsin usein tekijänä, joka tuo myönteiseksi koettua rutiinia ja rytmittää arkea. Joskus tätä kuvataan vaihteluksi, kuten Orvokki teki. Hänelle yhdyskunta-palvelukerrat merkitsivät pääsyä irti kodin rutiineista. ”*Ja mun elämäntilantees nyt ku on lap-si ja lasten kans ollaan kotona päivät pitkät niin se toisaalta tuo mulle sitä vaihteluakin sit et-tä.*” Yhdyskuntapalvelu saa näin hyvin tavanomaiselta kuulostavan kuvauksen. Markea puo-lestaan yhdyskuntapalvelutyön rutiininomaisuus auttoi siinä, että hän saattoi yhdyskuntapal-velutyön lomassa pohtia oman yrityksensä perustamisen kysymyksiä.

”Et siinä pysty sillain ihan rentouttaan koko päänsäkin samalla. Taikka lähinnä sillain, siinä pyöri paljon semmosia noita työasioita jatkuvasti, että kun mä alotin ton firman pitämisen, niin siinä tuli näitä jatkuvasti, pinnalla jotakin juttua..”

Tässä suhteessa yhdyskuntapalvelun palvelupaikat tavanomaisina työyhteisöinä näyttävät saavuttavan erään päämäärän, joka voidaan asettaa integraatiolle tavanomaiseen yhteisöön kiinnittymisen mielessä. Osallistumalla yhdyskuntapalvelupaikan toimintaan yhdyskuntapal-velun suorittajat, ainakin Orvokin ja Marketan kuvaamissa tilanteissa, kokevat oman arjen ja palvelupaikalla toimimisen välillä sellaista positiivista vuorovaikutusta, jota voi nimittää ta-

vanomaiseksi palkkatyöhön liittyväksi kokemukseksi. Tällaisen kokemuksen liittäminen rangaistukseen on oletettavasti mahdollista vain yhdyskuntapalvelun kaltaisessa yhdyskuntaseuraamuksessa, jossa kokemus syntyy liittymisestä konventionaalisen yhteisön jäseneksi. Tällä tavoin yhdyskuntapalvelu kommunikatiivisena toimintana saa palvelupaikalla olemisen rinnalle laajemmin arkeen vaikuttavia piirteitä. Samaan tapaan ajatellaan työttömyyden kosketavan toimeentulovajeita laajemmin yksilön ja hänen läheistensä elämää.

Sekä yhdyskuntapalvelun suorittajat, että palvelupaikkojen yhdyshenkilöt toivat toistuvasti esille, että yhdyskuntapalveluun sisältyvä arkea rytmittävä rutiininomaisuus on merkityksellinen tekijä silloin kun on kyse pitkään työelämässä poissa olleista tai sinne koskaan kuulumattomista henkilöistä. Tällä tavoin he tulkitsevat yhdyskuntapalvelun palkatonta työtä samalla tavoin kuin teoriakirjallisuudessa (Laine 2007, 110) tulkitaan työn merkitystä ylipääntään rikosten tekemistä ehkäisevänä sosiaalisen kontrollin muotona. Työ ja työpaikalla olominen saavat kontrollifunktiostaan huolimatta positiivisia merkityksiä identiteetin ja omanarvontunnon kehittymisen mielessä (Laub ja Sampson 2003, 138–139). Tämä puolestaan on tekijä, joka voi auttaa kiinnittymisessä konventionaalisiin suhteisiin vastaisuudessa. Yhdyskuntapalvelun suorittajista Kimmo vertaa mielessään tilannetta vankeuteen, vaikka ei ole vankilassa itse ollutkaan.

”No se luo semmosen pienen rutiinin tunteen taas, et on taas mukana jossain, et ku tuntuu välillä et on pudonnu ihan yhteiskunnan ulkopuolelle nii. Et näkee, tulee sosiaalisii kontaktei, sellasii normaaleita, että ei kaikki oo johonki, johonki rikolliseen niinku vankilas just et siä on niin, mitä mä oon kuullu niin siä vaan oppii lisää, ettei siält kukaan parantuneena tuu.”

Yhdyskuntapalvelun toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa ja sen kommunikatiivinen luonne kietoutuvat yhteen erityisellä tavalla. Rangaistukseen ei suhtauduta vastakkainasetteluna yhteiskunnan ja minän välillä, koska toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa merkitsee usealle positiivista kokemusta yhteisöön kuulumisesta ja tavanomaisesta elämästä. Kun tämä tapahtuu palkattoman työn muodossa, työn tekeminen ja työyhteisö tuntuvat positiiviselta siitä huolimatta, että rutiiniin tottuminen on monelle aluksi vaikeaa. Foucault selittää vankilan luonnollisuutta ajan poisottamisella. Meidän on helppo mieltää vankeus rangaistukseksi, koska vankeus mitataan aikana, joka otetaan tuomitulta pois. Eristäminen on se tekniikka, jolla ajan pois ottaminen vankeudessa tapahtuu. “Vankila on *’luonnollinen’* samoin kuin yhteiskunnassamme on *’luonnollista’* ajan käyttäminen mittana vaihdannassa” (Foucault 2005, 317). Eristäminen ajan pois ottamisen muotona tuo rangaistun ja muun yhteiskunnan väliin instituution, vankilan, joka tuottaa eron minän ja tuon yhteiskuntaa edustavan instituution vä-

lille. Yhdyskuntapalvelussa tapahtuu ajan poisottaminen niin, että tuomittu saatetaan yhteyteen kansalaisyhteiskunnassa toimivan yhteisön, työpaikan, ihmisten kanssa. Työ abstraktina palkkatyöstä irrotettuna käsitteenä mielletään erääksi ihmisen perustoiminnoksi. Se on perustuslaissamme määritelty oikeudeksi (Suomen perustuslaki 1999, 18 §). Koska työhön liittyy usein myönteiseksi koettuja kommunikaatiosuhteita, on helppo ymmärtää, että yhdyskuntapalvelu tuottaa rangaistusfunktioistaan huolimatta positiivisia luonnehdintoja.

Se, että yhdyskuntapalvelu kuvataan haastateltavien puheessa usein positiivisena rangaistuksena, johtuu toimeenpanon kommunikatiivisesta luonteesta, vaikka epäilemättä se useasti koetaan vähäisen eristävyytensä takia myös vankeutta ”helpommaksi” rangaistukseksi. Positiiviseksi kokemisen voi näin ollen tulkita yhteiskunnallisen integraation erääksi ehdoksi, eikä seuraamuksen kannalta negatiiviseksi asiaksi. Tämä vertautuu teoriakirjallisuuden refleksiivisen oikeuden periaatteisiin, kuten Nils Christien (1983) kirjoittaessa mahdollisimman vähäisestä valtion puuttumisesta (siviilioikeudellistaminen) ja mahdollisimman vähästä piinan tuottamisesta. Vankeuslain 3§ mukaan vankeuteen ei saa sisältyä muita rajoituksia kuin vapauden menettäminen tai rajoittaminen, jotka perustuvat lakiin tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta (Vankeuslaki 2005). Laitoksessa suoritettu rangaistus tuottaa helposti vastakkainasettelun rangaistusta suorittavan ”minän” ja rankaisevaa valtiota edustavan henkilökunnan välillä. Tämä perustuu siihen, että saattamalla tuomittuja yhteen luodaan tarve henkilökunnan ja vankien väliseen jakoon sekä tuotetaan byrokraattista johtamista (Goffman 1997/ 1961, 11). Edellä lainaamani Kimmo on sairastellut paljon ja ollut pois työelämästä pitkään, jolloin yhdyskuntapalvelun kuvaaminen sosiaalisina kontakteina ja kommunikaationa korostuu. Kimmon tulkinnassa palvelupaikan kommunikaatiosuhteet edustavat hänelle kiinnipitäviä sosiaalisia suhteita. Kimmo elää parisuhteessa vaimonsa kanssa, joten palvelupaikan kommunikaatiosuhteet eivät ole ainoita tavanomaisia sosiaalisia suhteita, kuten oli laita esimerkiksi Jussin elämäntilanteessa.

Palvelupaikan yhdyshenkilöt näkevät arjen tilanteet usein yhdyskuntapalvelun suorittajan käytännön vaikeutena saada työpaikan ja työnteon rytmistä kiinni. Useat yhdyshenkilöistä kertovat havaitsemistaan muutoksista yhdyskuntapalvelun suorittajassa ja miettivät omia mahdollisuuksiaan tukea heitä vastaisuudessa. Tästä olkoon esimerkkinä Lauri, joka nostaa esille huolen siitä, kuinka voisi auttaa yhdyskuntapalvelun suorittajaa yhdyskuntapalvelun jälkeen.

”On, on, on, sillähän mä sanoin siinä alussa että, semmoset kaverit jotka on vähän niinkun näyttää että ne on nousukiidossa, mutta ovat kuitenkin sen selviytymisviivan alapuolella, että ne yrittää haroo kiinni jostain mistä vetää ittensä pinnalle niin semmosel-

le. Semmoselle että olis joku tämmönen paketti, mikä vois tässä soittaa ja suositella että voisko tälle kaverille kattoo esimerkiks jotain lyhyttä työpestiä, että katsotaan että kuinka hän saa nyt säännöllisyyttä elämään. Että tulee meille vaikka työllistettäväksi kuu-kaudeksi, kahdeksi. Niin et sais sen elämänrytmin kiinni, et se hyvin, hyvin paljo on siitäki että, et ku valvoo, valvotaan myöhään ja ei nousta ajoissa ylös ja, rytmi on sekasin.

Marke työllistyi oman yrityksen myötä kesken yhdyskuntapalvelun suorittamisen. Ennen sitä hän oli yhdyskuntapalvelun alkuaikoina harkinnut mahdollisuutta päästä yhdyskuntapalvelun jälkeen jatkamaan samassa paikassa. ”*Et jollei mulla nyt töitä olisi, niin melko varmaan oisin sitten ihan työkkärin kautta pyytäny, vaikka vaan sillä ylläpitokorvauksella, että jotakin tekemistä sitten ois ollu.*” Hänelle yhdyskuntapalvelu merkitsi kiinnittymistä myönteiseksi kokeemaansa työyhteisöön, jossa voisi jatkaa, jotta työn tuoma rytmi ja sosiaaliset verkostot voisivat säilyä. Marke kuvaa tällä tavoin sitä mistä Sampson ja Laub (1997, 141–142) kirjoittavat sosiaalisten siteiden ja rikosten suhteesta osana elämänkaariteoreettista viitekehystä.

Yhdyskuntapalvelu työ- tai koulutusmahdollisuuden säilyttäjänä

Rutiinit, tavanomaisen työpaikoilla noudatettavan aikarytmin hallinta ja näiden edellyttämä päihteiden hallinta ovat monen yhdyskuntapalvelun suorittajan ja palvelupaikan yhdyshenkilön mieleen jäänyt kokemus. Niiden esille tuomista voi pitää merkinä yksilölle merkityksellisistä asioista, joihin integraation onnistuminen voi pohjautua. Mainitut tekijät eivät kuitenkaan vielä merkitse integraatiota tavanomaisiin yhteisöihin kiinnittymisenä. Yhdyskuntapalvelusta voi suoriutua muuttamatta radikaalisti toimintatapojaan tai suhtautumista rikosten tekemiseen, kuten kaikista muista haastateltavista poikkeuksen tekevä Kosti. Hän pyrkii kaikin keinoin pysymään palkkatyön ulkopuolella yhdyskuntapalvelua suorittaessaan. ”*Nyt ne yrittää mua töihin. Mää pistän hanttiin. Muutenkin niin pitkä kakku se on. Niin et siin viel pitäsi sitten mennä johonki..*” Yhdyskuntapalvelu voi perustua tiukkoihin sääntöihin ja reiluun kohteluun, ja vaikka yhdyskuntapalvelu voi ”toimia”, yhdyskuntapalvelun rikkeetön suorittaminen ei välttämättä muuta tuomitun vastaista käyttäytymistä tai suhdetta konventionaalisiin yhteisöihin.

Työ- tai koulutuspaikan säilymistä on pidetty yhdyskuntapalvelun alusta saakka korostetusti eräänä sen legitimaatioperusteena (Komiteamietintö 1989), ja tätä voidaan pitää yhdyskuntapalvelun integraatioulottuvuutena. Haastatteluaineistossani vajaalla puolella yhdyskuntapalvelun suorittajista oli työ- tai koulutuspaikka. Määrä ei eroa haastatteluhetkellä kaikista yhdyskuntapalvelun suorittajista. Näistä viisi kuvasi eksplisiittisesti tilannetta, jossa yhdyskuntapalvelulla on myönteinen vaikutus työpaikan säilymiseen. Veksin tilanne on maininnan

arvoinen sikäli, että siinä tulee esiin Veksin työnantajan rooli. Koska Veksi on ammattitaitoinen rakennusalan työntekijä ja hänen työnantajansa on riippuvainen Veksin työpanoksesta, on työnantaja valmis joustoihin saadakseen Veksin työpanoksen käyttöönsä yhdyskuntapalvelun aikana. Tätä voi tulkita integraation näkökulmasta niin, että yhdyskuntapalvelu merkitsee Veksille työpaikan säilymistä, mutta sillä on merkitystä myös yhteiskunnan muiden toimijoiden kannalta. Tässä tapauksessa palvelupaikka on saanut ammattilaisen, jonka taitoja se voi hyödyntää täysimääräisesti. Sen lisäksi yhdyskuntapalvelu on turvannut Veksin työnantajan tilanteen.

”Juu, päällikkö hakee mut. Kato meillä on, mä oon pienessä firmassa. Ei meitä oo kun kolme miestä. Et me kuljetaan päällikön pakettiautolla ja hän asuu tuolla aika lähellä, niin hän käy hakemassa mut aamulla täältä ja sitten lähdetään eteenpäin.”

Tilanteessa yhdyskuntapalvelusta hyötyjiä on ainakin kolme. Asian voi tulkita niin, että työnantajan joustot kuljetuksissa ja työaikajärjestelyissä vertautuvat intersubjektiivisiin kommunikaatiosuhteisiin palvelupaikoilla. Veksin työnantajan toiminta on perustunut ymmärrykseen siitä, että yhdyskuntapalvelu on mahdollistanut Veksin työssäolon jatkumisen. Veksi puolestaan ymmärtää, ettei voi enää syyllistyä rikokseen joutumatta vankilaan ja menettämättä työtään, koska hänet on tuomittu samasta rikoksesta jo ennen juuri päättymässä olevaa yhdyskuntapalvelua. Tällöin valuisivat hukkaan myös työnantajan toimet, joilla yhdyskuntapalvelun suorittaminen on mahdollistunut.

Huolimatta siitä pitääkö em. kaltaisia työntekijän, palvelupaikan ja työnantajan välisiä riippuvuuksia myönteisinä vai kielteisinä seurauksina, on tässä kyse työn ja yhdyskuntapalvelun vuorovaikutuksesta syntyvästä sosiaalisten siteiden vahvistumisesta. Työn merkitys on teoriakirjallisuudessa nostettu esille rikoksista luopumisen selittämisessä (Laub ja Sampson 2003; Linderborg 2009b, 112), ja silloin puhutaan työn merkityksestä sosiaalisten siteiden vahvistajana. Veksin puheesta on havaittavissa usealla tavalla, miten työ ja työpaikan säilyttäminen ovat merkityksellisiä tekijöitä identiteetin kannalta. Yhdyskuntapalvelu on estänyt työpaikan säilymisen myötä syntyneiden sosiaalisten siteiden katkeamisen, ja yhdyskuntapalvelun palvelupaikka on omasta puolestaan vahvistanut Veksin ammatti-identiteettiä tarjoamalla hänen ammattitaitoaan vastaavia tehtäviä. Tämä lisäksi hänen tavanomaiset sosiaaliset suhteensa ovat lisääntyneet palvelupaikan muodostaman työyhteisön muodossa. Yhdyskuntapalveluun voidaan tällaisessa tilanteessa suhteellisen kiistatta yhdistää integraatiota ylläpitävää työpäikan ja työhön liittyvän identiteetin säilymistä mielessä. Välttämättä lyhyt vankeustuomio ei johda irtisanomiseen työpaikasta, mutta riski siihen on suuri. Veksin tapauksessa olisi työnantajan ollut pakko palkata ainakin vankeuden ajaksi toinen työntekijä.

Yhdyskuntapalvelu työ- tai koulutusmahdollisuuden herättäjänä

Työ- tai koulutuspaikan säilyminen on aina haastatteluissa tärkeäksi koettu asia, mutta aina puheeseen ei liity työpaikan säilymistä merkityksellisempiä kuvauksia. Haastateltavalle riittää todeta, että työ- tai koulutuspaikan säilyminen on asia, jonka yhdyskuntapalvelutuomio mahdollisti. Kolme yhdyskuntapalvelun suorittajista ja kaksi palvelupaikan yhdyshenkilöä kuvaa yhdyskuntapalvelua jossain suhteessa merkityksellisempänä kuin arkea rytmittävänä tai työ- tai koulutuspaikan säilyttävänä asiana.

Ollin kertomus on integraation ja yhdyskuntapalvelun välisen merkityssuhteen kannalta erityinen ja yhdyskuntapalvelun integraatiopotentialiaalia esiin nostava. Siinä kaikki teoriakirjallisuudesta tämän luvun alussa esiin tuomani käsitteet sosiaalisen kontrollin ja sosiaalisten siteiden osalta ovat relevantteja. Yhdyskuntapalvelu on keskeisessä roolissa Ollin työllistymisessä ja se on ohjannut hänen pohdintojaan koulutuksen aloittamisesta. Ollin tapauksessa yhdyskuntapalvelu ja parisuhde ovat toisiaan tukevia tekijöitä. Tässä tarkastelun kohteeksi tulevat työ, työllistyminen ja koulutuksen suunnittelu.

Ollin pitkään kestänyt huumeiden käyttö ja siihen liittyen omaisuusrikokset sekä alakulttuurisia piirteitä ilmentävät sosiaaliset suhteet ovat merkinneet erkaantumista konventionaalisista yhteisöistä, vaikka suhde Ollin omaan perheeseen ja aikoinaan erossa äidille jääneeseen lapseen ovat säilyneet. Hän kertoo olleensa haastatteluhetkellä hoidossa ja päihdeittä yhdeksän kuukautta. Jo aiemmin tuli esille, että Olli on yhdyskuntapalvelun aloittamiseen kuuluneen pelon väistyttyä kokenut yhdyskuntapalvelun palvelupaikalla olonsa hyvin myönteisenä. Tähän ovat vaikuttaneet palvelupaikan ilmapiiri ja se, että Olli on huomannut palvelutehtävien kautta osaavansa ja jaksavansa tehdä työtä muualla. Päihdekuntoutuksessa Ollia oli varoitettu liiasta rasituksesta ja työnteosta. Yhdyskuntapalvelua suorittaessa havaitsemansa työssä jaksamisen ja palvelupaikan sosiaaliin suhteisiin liittyvän myönteisen kokemuksen myötä Olli alkoi etsiä töitä ja pääsi tyttöystävän isän myötävaikutuksella osa-aikaiseen työhön.

”...et mul oli tossa hoidon alkuvaiheessa oli et, ku mä en käyny töissä ja ei ollu mitään niin mä sit jämähdin kotiin aika pahasti, et se rupes vähän kyllästyttään. Et toi tuli tosi hyvin ku alkoi toi yhdyskuntapalvelu, et oli, tuli tekemistä päiviin, et vaikka se on tää kaks kertaa viikossa niin sai vähän, sai ittestään irti että lähti sinne, oli tekemistä ja sit sitä kautta mä pääsin, menin sit siihen toiseen työhön ja, et se oli ehkä tai ei mulla ollu mitään muuta ku positiivista sanottavaa ja ajateltavaa tosta tai yhdyskuntapalvelusta että.”

Ollin yhdyskuntapalvelun palvelupaikka on eräänlainen hoitoyhteisö, jossa työskentelee mm. päihdetyön ammattilaisia. Palvelupaikalla kävi asiakkaita nk. päiväkeskustoiminnoissa. Pal-

velupaikan myönteinen ilmapiiri ja tuki on saanut Ollin kertomaan koulutushaavaistaan palvelupaikalla. Hän haluaisi hakeutua päihdetyön koulutukseen, kuten moni muukin haastattemistani yhdyskuntapalvelun suorittajista. Palvelupaikka on rohkaissut häntä haaveensa konkretisoimiseen, ja samalla Ollin puhetta leimaa kasvanut realismi siitä, mitä kouluttautuminen merkitsisi. Asiasta on puhuttu Ollin oman päihdeterapeutin kanssa, ja Olli on hakeutumassa joidenkin kuukausien kuluttua ammatinvalinnan psykologin kanssa keskustelemaan vaihtoehtoistaan. Riippumatta siitä, päätyykö Olli päihdealan koulutukseen, hän kertoo yhdyskuntapalvelukokemuksensa kautta merkittävästä potentiaalista, joka yhdyskuntapalveluun sisältyy integraation näkökulmasta.

”yks ohjaaja --- ehdotti mulle et mä rupeisin [poistettu paikan nimi] palveluksen jälkeen ku mä oon suorittanu sen, niin hakisin tonne [poistettu paikan nimi] oppisopimuksella. ---et mä oon niin hyvin hoitanu siällä työni ja ollu niin tunnollinen ja näin että se puhuu sit mun puolesta et mä voisin siinä, et kouluttaa itteni et jos mä vaan haluan. Niin se on mun mielestä aika hieno mahdollisuus. Että seki vielä tulee tän yhdyskuntapalvelun kautta että, semmonen mahdollisuus nii.”

Vastaavia kuvauksia löytyy palvelupaikkojen yhdyshenkilöiltä. On siis ilmeistä, että palvelupaikoista osa toimii niin, että siellä ollaan valmiita miettimään yhdyskuntapalvelun suorittajan kanssa vaihtoehtoja, joilla voidaan auttaa henkilöä kiinnittymään työhön tai koulutukseen. Lauri kertoo toteutuneesta oppisopimuskoulutuksesta omalta työpaikaltaan: *”ja jopa meillä on yks yhdyskuntapalvelija kouluttautunut tälle alalle ja on tällä hetkellä meillä työharjoittelu-, tai siis työkokeilussa. Eli valmistu nyt lähihoitajaks, ja nyt tekee ainakin kesän sijaisuu-den”*. Reska pääsi vankilan jälkeen suoraan entiseen työhönsä ja palvelupaikka räätälöitiin työn mukaan. Reskalle – puolen tusinaa vankilakertaa kokeneelle miehelle – tällä oli huomattava itsetuntoa ja identiteettiä vahvistava merkitys. Hän saattoi palvelupaikalla osoittaa oman palkkatyönsä kautta syntynyttä osaamista, jota palvelupaikalla itsellään ei ollut. Maijan valmistuminen tavanomaisessa aikataulussa lähihoitajaksi tuli mahdolliseksi yhdyskuntapalvelun myötä, vaikka opiskelu päättyi tehtävineen yhdyskuntapalvelun lomassa tuntui aika ajoitin raskaalta.

Edellä todetun perusteella voi sanoa, että tavallisilla suomalaisilla työpaikoilla on sellaisia valmiuksia, jotka voivat lisätä rikoksista tuomitun edellytyksiä kiinnittyä yhteiskuntaan eli integroitua konventionaaliin yhteisöihin työn ja koulutuksen avulla. Tämä kertoo osaltaan siitä, että kun palvelupaikoilla syntyy intersubjektiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita, niillä on potentiaali mahdollisuus synnyttää integroivia prosesseja. Marke ilmaisee asian näin:

”Sanotaan se ensimmäinen päivä oli vähän niinku semmosta kattelua, että onko tää ny varmasti nyt sitten, että mä pystyn täällä oleen, ettei henkilökunta oo jotakin täysin lä-

pimätää ja kyllä se heti meni ennakkoluulot siinä pois, että sillain, et olisin ollu tosiaan valmis ihan työllistyy siihen sitten.”

Yhdyskuntapalvelun, työnteon ja integraation välistä suhdetta sivuttiin yhdyskuntapalvelun palvelupaikan arkea koskevan keskustelun ohessa haastatteluissa, joissa kysyin, miten haastateltavat suhtautuisivat ajatukseen yksityisten voittoa tavoittelevien yritysten saamisesta palvelupaikoiksi. Kysyin asiaa, vaikka tällainen palvelupaikkojen laajentaminen esimerkiksi yksityisiin osakeyhtiöihin ei ole lainsäädännön mukaan mahdollista (Laki yhdyskuntapalvelusta 1996). Euroopan neuvoston suositusten (Council of Europe 1992; suositus on vahvistettu 2006) perusteella avauksia siihen suuntaan ole näkyvissä lähitulevaisuudessa.

Pääosin ajatukseen palvelupaikkaverkoston laajentamisesta suhtauduttiin positiivisesti. Perusteluksi esitettiin mahdollisuus, että lainrikkojataustaisille henkilöille avautuisi mahdollisuus näyttää sosiaaliset ja muut työn edellyttämät taitonsa niin, että työnantaja rekrytoisi hänet tai syntyisi oppisopimussuhde. Vaikka läheskään kaikilla yhdyskuntapalvelun suorittajilla ei ole valmiuksia suoraan työllistymiseen, joukossa on niitä, joilla valmiuksia olisi. Palvelupaikkojen edustajat eivät nähneet merkittävää eroa erilaisten työpaikkojen omistajatahojen (valtio, kunta, seurakunta, 3. sektori, kunnalliset liikelaitokset tms.) välillä, koska myös nykyisissä palvelupaikoissa yhdyskuntapalvelun onnistumisen edellytys on, että työpaikalla jaetaan yhdyskuntapalvelun säännöt ja tavoitteet henkilöstön kesken. ”*Et jos aattelee pitkäjännteisesti niin sitä palvelua suorittavaa ihmistä, niin hänen todellista urakehitystään ja etene mistään sillä työsaralla, niin se on oikee suunta sillon se yrityspuoli.*” Epäröijät ajattelivat lähinnä, että tällaisessa yrityksissä pyrittäisiin käyttämään hyväksi yhdyskuntapalvelun suorittajia teettämällä töitä kohtuuttomasti tai kohtelemalla heitä muutoin huonosti. Varsinaisia perusteluja sille, miksi ihmiset olisivat yksityissektorilla erilaisia kuin julkisella tai kolmannella sektorilla ei esitetty. ”*Mä olen sitä miettinyt itte ja ihan itse asias ihan täs lähipäivinäkin mä mietin sitä et.. onko siinä sitten se, että käyttääkö nää firmat sitte väärin sitä.*” Joitain epäilyjä liittyi siihen, voisiko yhdyskuntapalvelun suorittajat viedä työpaikkoja. Samalla todettiin, ettei kaksi kertaa viikossa neljä tuntia kerrallaan tehtävä yhdyskuntapalvelu uhkaa työpaikkoja, ellei palvelun suorittamista yhdistetä kokopäiväiseksi jatkumoksi ottamalla useita yhdyskuntapalvelun suorittajia.

Siitä huolimatta, ettei palvelupaikkojen laajennus voittoa tavoittelevalle yksityissektorille näytä todennäköiseltä, kuvatun kaltainen pohdinta antaa perustaa tarkastella haastateltujen näkemyksiä niin, että yhdyskuntapalvelulla voisi olla integraatiota edistävä merkitys työn saamisen kannalta. Kunnallisissa ja kolmannen sektorin palvelupaikoissa esiintyy halua rek-

rytöidä yhdyskuntapalvelun suorittajia yhdyskuntapalvelun jälkeen. Se kertoo siitä, että palvelupaikoilla on syntynyt joistakin yhdyskuntapalvelun suorittajista myönteinen vaikutelma ja virinnyt halu auttaa heitä työuralle. Palvelupaikoilla uskotaan, että kiinnittyminen työhön tai oppisopimuksen kautta kouluttautumisuralle olisi tukemassa yhdyskuntapalvelun suorittaneita pääsemään irti rikosten tekemisestä. Tässä suhteessa he jakavat teoriakirjallisuudessa esitetyt käsitykset sosiaalisten siteiden merkityksestä ja yksilön mahdollisuudesta tietyissä olosuhteissa tehdä päätöksiä, joilla päästä eroon rikoksista (esim. Sampson ja Laub 1997). Näillä yksiköillä, tai ainakaan yhdyshenkilöillä, jotka asiaa pohtivat, on hyvin harvoin käytännön mahdollisuuksia tehdä rekrytointi- tai oppisopimuspäätöksiä. Tämä tekee ymmärrettäväksi suopeuden yksityisiä yrityksiä kohtaan. Yhdyskuntapalvelun tuottamat myönteiset kokemukset lainrikkojien kanssa työskentelystä ovat tällöin laajentuneet omaa palvelupaikkaa laveammaksi pohdinnaksi, kuten luottamusta käsitelleessä luvussa havaittiin. Tällä tavoin yhdyskuntapalvelu vaikuttaa kansalaisyhteiskuntaan kiinnittävän luonteensa puolesta kansalaisten käsityksiin rangaistuksista ja niiden funktiosta. Tämä tapahtuu yhdyskuntapalvelun käyttöasteen rajoissa suhteellisen kapealla sektorilla, mutta voidaan sanoa, että tällä tavoin yhdyskuntapalveluun sisältyy refleksiiviseen teoriaan vertautuvia yleisiä funktioita.

Tutkimukseni teoreettisen keskustelun analyysissä totesin, että Maruna ja King (2004) ovat tutkimustensa perusteella päätyneet siihen, että yhdyskuntapalvelun legitimitettiin ja kansalaisten luottamus osallistavia ja kuntouttavia yhdyskuntaseuraamuksia kohtaan kasvaa sitä mukaa, kun niiden sisältöä tunnetaan paremmin. Lisäksi he esittävät, että yhdyskuntaseuraamusten osalta ei ole riittävää konsensusta rangaistuksen rationaalisen perustan suhteen. Jälkimmäistä kysymystä pyrin analysoimaan edellä moraalisen koodiston analyysin avulla. Nils Christie (1993, 165; 1983, 32) tuo tähän keskusteluun kiintoisan näkökulman analysoidessaan modernia rikosoikeudellista kontrollia teollisuutena. Hänen (refleksiivisen oikeudenkäytön mukainen) lähtökohtansa rikosten palauttamisesta takaisin sinne, missä se on tehtykin eli kansalaisyhteiskuntaan, pitää sisällään ajatuksen, että ankarampien rangaistusten vaatimisen taustalla ei ole kostonhimo, vaan että uhreilla ja kansalaisilla ei ole tilaisuutta ilmaista tunteitaan. Rikosoikeus tuomioiden mittaamisena ja täytäntöönpanoprosessina etäännyttävät toisistaan rikoksen osapuolet ja yhteisön, jossa rikos on tehty (Christie 1983, 37; 71). Järjestelmä varastaa rikoksen yhteisöltä ja muuntaa rikoksiksi asioita, joita toisissa olosuhteissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa tarkasteltaisiin konflikteina. ”*Jotkut järjestelmät on rakennettu niin, että on helppo nähdä toiminta rikoksena. Toiset järjestelmät rakentuvat taas siten, että sama käyttäytyminen nähdään neuvotteluja vaativina ristiriitoina.*” Näin Christie

(1983, 3) kirjoitti suomalaista uusklassista oikeusajattelua ravistelleessa¹⁹ teoksessaan ”Piinan rajat”. Hän ehdottaa, että sosiaaliset järjestelmät on rakennettava siten, että ne tuottaisivat mahdollisimman vähän piinaa toteuttaessaan sinällään välttämätöntä sosiaalisen kontrollin tehtävää. Yhdyskuntapalvelun toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa edesauttaa onnistuessaan yksilön integroitumista konventionaalisiin yhteisöihin ja sosiaalisiin verkostoihin ja siten toteuttaa tällaista periaatetta.

7.2 Integraatio perheeseen tai parisuhteeseen kiinnittymisenä

Esitin Kivivuoreen (2008) tukeutuen lähtökohdakseni, että perheellä tai parisuhteella on useita kontrollifunktioita, jotka kontrollin kohde yksilötasolla kokee useasti positiivisiksi sosiaalisiksi siteiksi. Integraation näkökulmasta investointi laillisiin sosiaalisiin instituutioihin ja verkostoihin tarkoittaa, että ”investoimalla parisuhteeseen” yksilön motiivi välttää rikoksia lisääntyä, koska hänellä on tekemiensä ”investointien” vuoksi enemmän menetettävää. Ymmärrän tässä sosiaalisen investoinnin käsitteenä, johon ei lähtökohtaisesti sisälly laskelmointia. Sosiaalista investointia voisi kuvata toisin esimerkiksi puhumalla vastavuoroisuudesta turvallisuuden tunteen saavuttamiseksi. Kyse ei siten ole välttämättä parisuhteesta itsessään vaan siitä, että parisuhteen solminen lisää velvollisuuksia ja itsehillintää kasvattavia sosiaalisia siteitä, jotka koetaan myönteisinä (Laub ja Sampson 2003, 41–42). Eppu, jolla on sekä yhdyskuntapalvelu- että vankilakokemuksia vahvistaa omalta osaltaan teoriaa, kun hän sanoo, että rikosrekisteristä ja muista viranomaisten tiedoista voi nähdä, milloin hän on ollut parisuhteessa ja milloin ei.

”Joo, me just katottiin itse asiassa krimis, kun kävin niin katottiin mun rekistereitä ja tietoja. Siellä näkyy selkeesti se aina kun mä oon seurustellu. Ja sit kun taas se tulee [rikos- ja tuomiomerkinnyt LR], niin sitten ollaan vapaalla markkinoilla.”

Parisuhteessa oleminen vaikuttaa ajankäyttöön ja muuttaa rutiineja, millä on useimmiten vaikutusta siihen, että kaveripiirissä vietetty aika vähenee. Edellä kommunikaatiosuhteita palvelupaikan arjessa käsitelleessä luvussa useat yhdyskuntapalvelun suorittajat kertoivat pyrkivänsä muuttamaan kaveripiiriään välttääkseen rikosten tekemisen. Vankilassa tällainen vaihto ei ole mahdollista, jolloin valittavaksi jää joko kuulua rikoksista tuomittujen yhteisöön tai olla eristyksissä. Kummassakin tapauksessa tapahtuu vääjäämättä ero parisuhteesta, lapsista eräin poikkeuksin tai muista konventionaalisisista suhteista. Yhdyskuntapalvelussa säilyy peri-

¹⁹ ks. mt. kääntäjä Vuokko Jarvan alkusanat

aatteellinen mahdollisuus kiinnittyä, ottaa vastuu ja kokea parisuhteen myönteisiä puolia, vaikkei tämä mahdollisuus kaikkien osalta realisoidu.

Teoriakeskustelun perusteella parisuhteella on niin ikään suora kontrollivaikutus, jolloin puolison kontrolli vähentää riskikäyttäytymistä. Empiirisessä aineistossani Volkov kuvaa sen suorasukaiseen tapansa, josta voi havaita ”investointityyppistä” laskelmointia. Hän kertoo, miten parisuhde vaikutti ratkaisuihin aikoinaan, kun hän kiersi Suomen vankiloita vuosikymmenten ajan. Volkov kertoo 10 vuotta kestäneestä periodista ilman tuomioita ja suhteesta. Parisuhteella näyttää olleen kontrollivaikutus Volkovin toimintapäätöksiin, joskin vaikutusta on vaikea tulkita erityisen vahvaksi muutoin kuin lopputuloksen valossa.

”...suhteemme alkuaikoina ku mä silloin Kakolasta pois pääsin, nii se sano että, se on sitte semmonen juttu, et minä en kattele jos sä sinne linnaan lähet liikuskelemaan. Niin, siin on silloin tehtävä kaksi vaihtoehtoo, lopettaa joko se viinan kanssa hulluna läträäminen tai lähtee sinne linnaan, jättää muija. Ja mä päätin sit, et otetaan take it easy, et kyllähän siin ryyppäilty tuli, mutta tiäs kato siälä, alitajunnassa kolkutti että hei hei hei, äläs lähe mihinkään hölmöihin hommiin, et hima on, koti on, nyt on koti. Ku se oli ensimmäinen koti tavallaan silloin.”

Muillakin yhdyskuntapalvelun suorittajilla on kuvauksia tällaisesta suorasta kontrollivaikutuksesta. Yhdyskuntapalvelua suorittaessa parisuhteen tai perheen kontrolli- ja muu merkitys perustuu samanlaiseen arkiseen yhteiseloon kuin rikoksiin syyllistymättömilläkin. Kontrollin tavanomaisuus syntyy siitä, että yhdyskuntapalvelussa ei puututa parisuhteen arkeen eristämällä puoliso ja mahdolliset lapset toisistaan. Tällä tavoin yhdyskuntapalvelu merkitsee perheen ja parisuhteen kautta kiinnittymistä yhteiskuntaan samalla tavalla kuin kenen tahansa yksilön kiinnittymistä voidaan selittää pari- ja perhesuhteilla.

Neljäs teoriakeskustelun perusteella asettamani tarkastelukulma parisuhteeseen oli kulttuuriset odotukset siitä, miten parisuhteessa tulee elää. Kivivuori tosin toteaa (2008, 195), että ”(M)oderni lapsuuden ja nuoruuden kultti on tehnyt aikuistumisen ja vakiintumisen ajatuksista epämuodikkaita”, ja näin ollen tämän tekijän vaikutus voi olla vähenemään päin. Myös omasta aineistostani on suhteellisen vaikea löytää esimerkkejä tällaisesta perheen yleisestä kulttuurisesta vaikutuksesta. Usean haastateltavan oma lapsuus on ollut konventionaalisen perhemallin omaksumisen kannalta varsin rikkonainen. Kulttuurisen perheidean esimerkin voi hahmottaa käänteisenä Eijan haastattelusta. Hän on nuoresta iästään huolimatta käyttänyt noin 10 vuotta huumausaineita, ja sen myötä kiinnittynyt sosiaaliin verkostoihin, joita leimaavat rikollisen alakulttuurin piirteet. Hän kertoi yrittävänsä päästä niistä eroon. Huumausaineet ja rikoksiin kiinnittävä alakulttuuri ovat ohjanneet Eijan molempien, sittemmin eronneiden, vanhempien valintoja. Eija kertoo, kuinka hänen oma lapsensa on sijoitettu sijaisper-

heeseen ja kuinka hän ajattelee, ettei hänellä ole edellytyksiä tarjota lapselleen sellaisia mahdollisuuksia kuin tämän sijaisvanhemmilla on tarjota. Eijan kuva äidin roolista ja tulkinta omasta tilanteestaan ovat ristiriidassa keskenään siinä määrin, että hän haluaa lapsensa varttuvan sijaisvanhempien kasvattamana. Tämän vuoksi hän ei ajattele tulevaisuutta siten, että lapsen saaminen omaan huoltajuuteen olisi tavoiteltava ratkaisu.

”Emmä aio ottaa sitä pois sieltä, sil on paljon, et vaiks mä oisin, no en nyt ihan presidentti, et kyl mul ois sit ehkä tarjota vähän enemmän, mut vaik mul menis kuin hyvin elämäni aikana, ni emmä voi koskaan sanoo, et mä pystyisin tarjoo hänelle isän, äidin, veljen ja tämmöset näin, ja mä saan kuiteski pitää siihen yhteyt, ja ne sano, et ne tekee vaiks mul oman huoneen sinne jonnekin, et määki voin muuttaa sinne et jos se on siit kiinni. Ettei se, et se on ollu ihan hyvä juttu.”

Eijalla on mielessään selkeä ”kulttuurinen” kuva siitä mitä, perhe ja vanhemmuus merkitsevät. Samalla hänellä on vahva käsitys siitä, ettei hänellä ole nyt yhdyskuntapalvelun aikana eikä tulevaisuudessakaan edellytyksiä tarjota lapselleen perhekuvansa mukaista ”oikeaa” perhettä. Riitta Granfelt on tutkinut (esim. 1998, 123–129) tällaisia vaikeita lapsesta luopumisen prosesseja ja erilaisia tapoja niistä selviytymiseksi. Eijan strategia rakentuu sen varaan, että hänellä on käsitys lapsen hyvästä elämästä ja varmuus siitä, että lapsesta pidetään sijaiskodissa hyvä huoli. Hän kykenee omista vaikeuksistaan huolimatta näkemään lapselleen myönteisen tulevaisuuden. Vaikka tällainen ratkaisu mitä ilmeisimmin on henkisesti vaikea (Granfeldt 1998, 119–125), siihen on sisäänrakennettu lapsen etuun perustuva tulkinta näköalaksi, jonka Eija voi mieltää positiiviseksi. Yhdyskuntapalvelu palkattomana työnä ei tarjoa itsessään aineksia asian työstämiseen. Toisaalta se ei myöskään estä tavanomaista yhteistyötä sijaisperheen, viranomaisten tai muiden tukevien tahojen suuntaan. Eija kertoi, että hänen lapsensa sijaisvanhemmat olisivat valmiita ottamaan Eijan luokseen tavanomaisia vierailuja pidemmäksi aikaa. Yhdyskuntapalvelu mahdollistaisi sellaisen ratkaisun, jos Eija sitä haluaisi.

Tarkastelen seuraavassa lähemmin perheeseen tai parisuhteeseen liittyvää puhetta siten kuin se yhdyskuntapalvelun arkeen liittyvissä haastatteluissa tulee esille.

Perhe ja integraatio – perhesuhdetta ylläpitävät tekijät

Vain harvalla haastateltavista on perhe Eijan kuvaamassa mielessä: eräänlaisena ihanteena tai kuten perhe yleisesti vielä mielletään ydinperheenä. Perhe isän, äidin ja lasten muodostamana kokonaisuutena on monen haastateltavan osalta menneisyyttä tai jäänyt eri syistä toteutumatta. Perheen idea tai muutokset tavassamme mieltää perhe ei ole tämän tutkimuksen kannalta relevantti kysymys (aiheesta ks. esim. Forsberg ja Nätkin 2003), koska tarkoitukseni on ana-

lysoida, miten perhe haastateltavien puheessa suhteutuu yhdyskuntapalvelun ja integraation vastavuoroisuuteen. Laub ja Sampson (2003, 44) katsovat, että esimerkiksi avioliiton solmiminen vaikuttaa merkittäväällä tavalla niiden ihmisten elämään, joilla on rikostausta. Uskon niin olevan avioliittoa yleisemmässä mielessä puhuttaessa perheestä vanhempina, lapsina, veljinä tai sisarina – tai niiden puuttumisena kokemus- ja elinpiiristä. Perheen (tai parisuhteen) vaikutus ei kuitenkaan ole yksiulotteinen, vaan se on yhteydessä muihin tekijöihin ja sosiaalisiin siteisiin. Jos muut tekijät ovat omiaan viemään takaisin rikosten tekemisen suuntaan, eivät perhe-elämän siteet yksin riitä kannustimiksi tavanomaisen elämäntavan ylläpitämiseen. Perhetilanteet saattavat olla rikkonaisia kuten muutkin sosiaaliset suhteet (Linderborg 2009b, 97; Pösö 2008) eikä niihin silloin liity sellaisia rutiineja, joita voisi luonnehtia kiinnipitävän yhteisön tai integraation käsitteillä (Laub ja Sampson 2003, 146).

Yhdyskuntapalvelua suorittavista haastatelluista naisista tällainen kahden huoltajan ja lapsien muodostama perhe oli Eijaa lukuun ottamatta muilla eli kolmella haastateltavalla. Maijan lapset ovat jo aikuisia ja elävät omissa talouksissaan. Tarkastelen lähemmin Orvokin ja Marketan haastatteluja, koska heillä on alle kouluikäisiä lapsia, ja kumpikin puhuu yhdyskuntapalvelusta mahdollisuutena äitiyden ja perheen yllä- ja koossapitämiseksi. Heille molemmille rikoksista ja päihteistä irtipääseminen perhetilanteen vakauden säilyttämiseksi on yhdyskuntapalvelukokemusta merkittävässä määrin jäsentävä ja perusteleva tekijä. Haastateltavista miehistä kymmenen ja naisista yksi oli joko eronnut tai eli muusta syystä yksin haastatteluhetkellä. Osalla heistä oli lapsia, osalla lapsenlapsia ja he pitivät heihin yhteyttä vaihtelevasti. Perheteema tai parisuhteen merkitys ei tällöin ollut heidän haastatteluissaan ymmärrettävästi suuressa roolissa, koska sillä ei ollut vaikutusta yhdyskuntapalvelun arkeen. He ketkä tapasivat lapsiaan, saattoivat tavata heitä entiseen tapaan yhdyskuntapalvelun aikana. Tapaamisilla on suuri merkitys haastateltaville, silloin kun suhde lapseen tai lapsenlapsiin on säilynyt.

Kuten jo aiemmin on käynyt esille, Orvokin yhdyskuntapalvelu ajoittui samaan aikaan lapsen syntymän kanssa. Pelko perheen hajoamisesta, Orvokin joutumisesta vankilaan ja pohdinta siitä, ottaako vauva mukaan vankilaan, jos hän sinne joutuisi, ovat olleet Orvokille ahdistava kokemus. Hän kertoi, että suhde puolisoon oli uhattuna ennen yhdyskuntapalvelun alkua. Yhdyskuntapalvelutuomio mahdollisti työskentelyn psyykkisellä tasolla asian kanssa niin, että arkinen yhteys perheeseen säilyi vaikeuksista huolimatta. Haastatteluhetkellä tilanne oli Orvokin mielestä suhteellisen vakaa ja hän arvioi vaikeimman vaiheen ylitetyn. Puolison epäsäännöllinen vuorotyö vaikeutti lasten hoidon järjestämistä, mutta perheen tilanne oli onnekas ”mummun” voidessa ja halutessa auttaa. Tällä tavoin isoäiti hyväksyi omasta puoles-

taan Orvokin yhdyskuntapalvelutuomion ja kykeni auttamaan perhetilanteen vakaana pysymisessä.

Huoli perheen koossa pysymisestä

Henkilökohtaisen häpeän rinnalla Orvokin kertomuksessa tulee esiin vahvana huoli perheestä ja vauvan kohtalosta. Pelko vankilaan joutumisesta ja lapsen mukaan ottaminen sinne on ollut vaikea kysymys, jota hän ei ole voinut käsitellä kenenkään kanssa. Lähipiirille yhdyskuntapalvelusta ja rikoksesta puhumisen on estänyt henkilökohtainen häpeä ja tulehtunut perhetilanne. Luontevia viranomaiskontakteja ei ole ollut eikä Orvokki osannut niitä etsiä.

”No just meinasin sanoo sitä että tuota en mä sitä oo monelle edes kertonu että, et on se kuitenkin semmonen niin kun, häpeen tunne siellä. Että, että ihan vaan muutamat tietää.

Lasse: Mites sun.. Sää puhuit tossa et sulla on mies. Mites se, onks se kuinka helppo tai vaikee asia ollu tässä ihan ydinperhepiirissä?

No joo, kyllähän se silloin alkuun oli, oli tuota melkosen vaik-, tai en mää sano, sanos et tää yhdyskuntapalvelu niin ku sinänsä mut koko toi asia niin kun on ollu vaikee käsitellä. Mutta tota, silloin vuos sitten sillohan ne oli rankkoja aikoja. Mut et, ja näytti siltä että näinkö näissä selvittää sitte yhdessä mutta, mutta tuota ihan hyvin on selvitty etä kun aikaa on kulunu ja asiaa on nyt sulateltu.”

Kun tuomioon liittyy useita ahdistavia ja pelottavia tekijöitä, on ymmärrettävää että yhdyskuntapalvelun toimeenpano liitetään vastaavasti usein positiivisia määreitä, kuten kommunikaatiota käsittelevästä luvussa kävi ilmi. Palvelupaikan myönteinen asenneilmapiiri on omiaan synnyttämään myönteisen ja luottamusta herättävän kokemuksen. Tämä on vaikuttaa positiivisesti erityisesti silloin, kun tuomiota on edeltänyt epävarmuuden aika. Epävarmuus syntyy siitä, joutuuko eristetyksi vankilaan vai tuomitaanko yhdyskuntapalveluun ja siitä, miten tilanteesta selviydytään perheenä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna eräs yhdyskuntapalvelun potentiaalinen integraatioulottuvuus on ominaisuudessa, jota voi luonnehtia edellä esitetyllä Granfeltin (1998; 2000) käsiteparilla ”kiinnipitävä ympäristö”. Yhdyskuntapalvelun tavoite säilyttää esimerkiksi perhetilanne vakaana näyttää Orvokin tapauksessa toimineen. Hänen oma tulkintansa on, että vankeus olisi merkinnyt hyvin vakavaa uhkaa perheen koossa pysymiselle.

”Siin ois menny joo kyllä. Et sitä ei tiedäkään et missä sitte oltas, tällä hetkellä niin ku perheenä esimerkiksi. Että kyllä se oli tosi niin ku tärkeä ja hieno asia että tuota tohon pääsi sitten. Kyllä.”

Yhdyskuntapalvelun suorittaminen työyhteisössä, johon liittyy myönteisiä kommunikaatiokokemuksia ja joka turvaa samanaikaisesti oman perhe-elämän järjestämisen perheen

omilla ehdoilla ja eri perheenjäsenten tarpeita vastaavalla tavalla, on ollut Orvokin tapauksessa tärkeä kokemus. Se on Granfeltin (1998) sanoin esimerkki siitä, kuinka vaikeudet ovat voineet ”edesauttaa itsetuntemusta ja kykyä pitää huolta itsestä”. Tässä tapauksessa huolenpito on yltänyt myös muita perheenjäseniä koskevaksi ja voinut yhdistää muut perheenjäsenet yhteiseen, vaikkakin vaikeaan, kokemukseen. Tämä puoli seuraamuksesta on ollut epäilemättä Orvokille myönteinen. Siitä huolimatta ei jää epäselväksi, että seuraamuksella on ollut rangaistusvaikutus, jos sitä mitataan häpeän kokemisella, psyko-fyysisellä rasittavuudella tai vaikutuksella arkeen.

Rangaistuksen kokeminen myönteisenä vaikuttaa erikoiselta ja hakematta tulee mieleen Michel Foucault (1995), joka esittää, että vankeuden korvatessa kidutuksen hallitaan ruumiin asemasta mieltä. Mistä on kyse silloin, kun rangaistusta kuvataan myönteisenä asiana kuten yhdyskuntapalvelussa näyttää monelta osin käyvän? Laub ja Sampsonin (2003, 188–190) tutkimuksissa vankeuteen yhdistyy kuvauksia ”hukkaan heitetystä ajasta”. Heidän tutkimuksensa koski miehiä, joiden vankilaurat olivat toistuvia, joten liian pitkälle menevää vertailua on syytä välttää. Joka tapauksessa yhdyskuntapalvelua koskevat haastattelut ovat positiivisesti latautuneita, ja tuo positiivisuus argumentoidaan konkreettisten asioiden – perhe, työn tuoma rytmi, palvelupaikan ilmapiiri ja mahdollisuus välttää entisiä kavereita – käytäntöjen kuvauksina. Yhdyskuntapalveluun liitetään oppimisen ja hyödyn kokemuksia, jotka eroavat vankilakokemuksista tai mielikuvista vankeuden vaikutuksista omaan ja läheisten arkeen.

”Et ottaa sen myös sillä tavalla, että ei se niin kun jos voi ajatella et menis hukkaan tämä aika. Niin ei se siinä hukkaan mene että, et toisaalta kyl siitä sitte saaki, saaki sitte jotain.”

”Olis, olis kyllä täytyny lähteä sitte kyllä [Orvokki oli pohtinut vauvan mukaan ottamista vankilaan, jos sinne olisi joutunut]. Että, et tuota ihan jo syömisen kannalta mutta sitten jo, varmaan oman itsenikin kannalta että kyllä. Kyllä se ois sitten [poistettu lapsen nimi] se ois ollu sitte aika karmee, karmee yhtälö kyllä. Ja karmee kasvupaikka sitte, lapselle kyllä. Että niin ku ei osaa kuvitella. Et se olis niin ku vihon viimeinen vaihtoehto.”

Asetelma tulee ymmärrettäväksi pohtimalla Orvokin tavoin vaihtoehtoa, jossa vankeutta ei olisi muunnettu yhdyskuntapalveluksi. Yhdyskuntapalvelun rakenne mahdollistaa yksilölliset järjestelyt määriteltyjen normien rajoissa. Vaikka järjestelyt vaativat paljon ”sumplimista” esimerkiksi pienen lapsen hoidon osalta, kerronta on positiivissävytteistä. Orvokin tapauksessa tämä on merkinnyt palvelutuntien järjestämistä niin, että perhe on saanut järjestettyä lastenhoidon. Joustavuuden hinta on yhdyskuntapalvelun tuntisidonnaisuudesta johtuen se, että tuomion loppuun suorittaminen myöhentyy, koska tunteja suoritetaan vähemmän kuin tavan-

omaiset kaksi kertaa neljä tuntia viikossa. Toimeenpanon alussa palvelutunteja on ollut vähemmän ja niitä on tarkoitus lisätä vauvaikäisen lapsen kehityksen mukaan. Teoriakirjallisuuden perusteella asettamani lähtökohta oli, että perhesuhdetta ylläpitävät tekijät ja ”kiinnipitävät yhteisöt” ovat merkityksellisiä integraation kannalta. Empiirinen aineisto näyttää Orvokin kokemuksena tukevan ajatusta, että yhdyskuntapalvelun yksi keskeinen tavoite edistää integroitumista on mahdollista saavuttaa. Rosi Enroos (2008, 70; vrt. Granfelt 2006, 151) on tutkinut naisia ja äitiyden kokemista vankilassa. Naisten lapsistaan kokema huoli tiivistyy kolmeen tekijään silloin, kun lapset eivät ole äidin kanssa vankilassa vaan jäävät muutoin järjestetyn hoivan varaan. Näitä ovat huoli siitä, miten tehty rikos vaikuttaa lapseen sekä huoli suhteiden etäännyttämisestä erossa olemisen vuoksi. Kolmas huolenaihe koskee sitä, kuinka äiti voi vaikuttaa lastaan koskeviin asioihin (äidin ja lapsen yhdessäolosta vankilassa ks. Enroos 2008, 132–135). Yhdyskuntapalvelussa ensimmäinen eli rikoksesta itsestään syntyvä huoli jää jäljelle silloin, kun lapsi tietää rikoksesta. Sen sijaan tämä huoli ei konkretisoidu vankilaan eristämisen tavoin lapsen ja äidin erona toisistaan, vaan suhde säilyy muutoin tavanomaisena. Vankilassa olo voidaan pyrkiä salaamaan pieneltä lapselta, mutta iän karttuessa tai esimerkiksi vanhempien erotilanteissa salaaminen vaikeutuu ”*ei mee enää läpi, että isä on työmatkalla. Kyllä niitten äiti on ilmottanu siellä, isä on posessa*”, totesi Eppu. Erokokemuksista tai huolta lapsen asioihin vaikuttamattomuudesta ei synny yhdyskuntapalvelussa sen kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvan toimeenpanon vuoksi. Vasta-argumenttina voidaan toki esittää, että myös epäsuotuisa perhetilanne voi tällöin jatkua.

Myöskään Enroosin (2008, 72–73) tutkimuksessaan raportoimaa naisvankien kritiikkiä viranomaisia kohtaan ei aineistossani esiinny perheen ja yhdyskuntapalvelun yhteensovittamisen osalta. Selitys tämänkaltaisen kritiikin vähäisyyteen on se, että yhdyskuntapalvelun myötä lasten ja perheen keskinäinen yhteys säilyy lähestulkoon tavanomaisena eikä tuomiosta välttämättä seuraa muuhun perheeseen vaikuttavia viranomaisten toimenpiteitä. Jos tilanteeseen ei liity erityisiä lastensuojelullisia kysymyksiä, yhdyskuntapalvelun toimeenpanon informaali muoto turvaa konventionaalisten pari- ja perhesuhteiden ylläpitämisen. Perhesuhteita eivät leimaa ammattilaisten välityksellä tapahtuvan sääntelyn institutionaaliset piirteet (Forsberg ja Pösö 2009), jotka helposti herättävät kriittisiä ajatuksia jossakin osapuolella. Forsberg ja Pösö käyttävät ”kiistanalaisten perhekäytäntöjen” (emt. 149) käsitettä puhuessaan valvotuista tapaamisista. Vaikka konteksti ja institutionaalisen sääntelyn merkitys eroavat yhdyskuntapalvelun analyysissä Forsbergin ja Pösön tarkastelemista valvotuista tapaamisista ja niiden perhetilanteista, rohkenen verrata yhdyskuntapalvelussa syntyvää tilannetta siihen

siten, että toimeenpanon informaalin luonteen vuoksi vältytään tällaisen mahdollisesti kiistanalaisen perhekäytännön syntymiseltä.

Kun vankeus erottaa miehen tai naisen perheestä, ainakin miesten puheissa vankilaan liittyy joidenkin kohdalla huoli lasten tapaamisesta. Tuohon huoleen vaikuttavat eri syyt kuten oma häpeä tai puolison tai entisen puolison haluttomuus tuoda lapsia tapaamiseen vankilaan.

”Tyttöö et nää ollenkaan ja, se niinku siinä eniten luonnon päälle otti. Aivot narikkaan ja sillain.” ja Ripa jatkaa myöhemmin ”No ei saanu likkaa lähellekkään sit, et äitinsä oli sitte niin tarkka ja. Kyllä mä sille sanoin ittekin, että mun mielestä likka haluais tänne. Mutta, mutta. Kyllä se rupes luonnon päälle ottaan. Kyllä se kumminki aina mielessä on se.”

Tässä suhteessa yhdyskuntapalvelulla on suhteellisen vahva integraatioulottuvuus perhettä tai perhesiteitä säilyttävänä periaatteellisena mahdollisuutena. Vaikka lapsen tapaaminen onnistuisi jollain tavoin muutoin tulehtuneissa erotilanteissa, on helposti ymmärrettävissä, että vankeus on tekijä, joka saattaa muuttaa tilanteen entistä vaikeammaksi. Eppu kertoi, että hänellä on valvottuja tapaamisia pienen poikansa kanssa, jotka on yhdyskuntapalvelun aikana voitu järjestää ilman vaikeuksia entiseen tapaan. Lapsen tapaamisen järjestyminen vankilassa on yhdyskuntapalveluun verrattuna olennaisesti vaikeampaa. Yhdyskuntapalvelun aikana erityisratkaisuja ei tarvita. Jos vanhemmat ovat eronneet ja sopineet esimerkiksi vuoroviikoin tapahtuvasta lapsen asumisesta eri vanhemman luona tai ovat sopineet vuoroviikoin tapahtuvista viikonlopputapaamisista, olisi tilanne hieman toinen. Silloin, jos tuomiota suorittava vanhempi on viikot töissä ja viikonloput suorittamassa yhdyskuntapalvelua, vanhemmat joutuvat sopimaan lasten tapaamisesta uudella tavalla. Käytännössä tällainen asetelma on harvinaisen ja koskisi pääsääntöisesti miehiä. Tilanne voi muuttua, jos naisten osuus ehdottomissa vankeustuomioissa kasvaa.

Perhetilanne muuttuu merkittävästi vanhemman joutuessa vankilaan. Käytännölliset vaikutukset saattavat olla usein paradoksaalisesti suuremmat puolison ja lasten kannalta kuin tuomitulle itselleen. Näin käy varsinkin silloin, jos vankilaan tuomittu on ollut jo vankilassa eikä koe sinne joutumista pelottavana, kuten ei kukaan vankeuden kokeneista haastatelluista kokenut. Vankilassa lasten tapaamisia vaikeuttavia tekijöitä ovat edellä kuvatun kaltainen tilanne, jossa puoliso (tai lapsi itse) ei halua lapsen tulevan vankilaan. Aiemmin moraalista koodistoa koskevassa luvussa tuli esille Epun kantana, ettei tuomittu halunnut lapsiaan vankilaan, koska vankilassa oloa oman lapsen nähden hävetään, ja Eppu koki sen vaikuttavan hänen asemaansa isänä vastaisuudessa. Häpeän tunteen lisäksi tapaamisia vaikeuttavat erilaiset, usein syrjässä sijaitseviin vankiloihin kulkemiseen liittyvät vaikeudet ja vankiloiden tila- ja

tapaamiskäytännöistä johtuvat rajoitukset. Vankeus itsessään on omiaan synnyttämään perhekäytäntöjä, jotka liittyvät vaikeisiin tilanteisiin, joiden ratkaisemiseen ei ole sovellettavissa ennalta tiedettyjä ja yksiselitteisiä vastauksia (Forsberg ja Pösö 2009, 149).

Institutionaaliset sääntelyt tulevat vääjäämättä kuvaan mukaan vankilan erilaisina ja vaihtelevina käytäntöinä. Jos tuomittu pitää kiinni oikeudestaan tavata lastaan, ja toinen puoliso, lapsi tai vankila ei halua tapaamista vankilaan järjestettäväksi, on vääjäämättä edessä konfrontaatio erilaisten perheeseen liittyvien käsitysten ja säännösten kesken. Tällöin tilanteeseen tarvitaan mukaan eri viranomaisia. Sen sijaan haastatteluaineistoni perusteella näyttää siltä, että yhdyskuntapalvelun tullessa kyseeseen ei esimerkiksi äitiyteen liity teoriakirjallisuuden kuvaamia institutionaalisia arviointeja tai toimenpiteitä, jotka haastateltavat olisivat kokeneet omaa äitiyttään tai perhetilannettaan haittaavina tai loukkaavina. Tämä perustuu siihen, että yhdyskuntapalvelurangaistus ei muuta arkea radikaalilla tavalla. Päinvastoin yhdyskuntapalvelussa näyttää mahdolliselta ylläpitää konventionaalisia suhteita haluamallaan tavalla niin perheen kuin työn tai opiskelun suhteen. Sama pätee toki laajasti myös normienvastaiseen käyttäytymiseen silloin, kun tuomittu ei halua irtautua rikosten tekemisestä. Esimerkkinä olkoon perheväkivalta.

Jos Orvokki tai Marke olisivat joutuneet vankilaan yhdyskuntapalvelun asemasta, olisi heidän perhetilanteensa muuttunut joka tapauksessa. Perhetilanne olisi voinut muodostua myös sellaiseksi, jota voisi luonnehtia edellä määritellyssä mielessä kiistanalaiseksi, jos eri toimijoiden roolit suhteessa lapsiin olisi jouduttu miettimään erikseen viranomaisten johdolla. Orvokin oman käsityksen mukaan vankeus olisi merkinnyt merkittävää uhkaa parisuhteen kannalta. Kiistanalaisen parisuhteen syntymisen välttämistä voi tarkastella integraatioprosessin edellä kuvatussa kiinnipitävän ympäristön merkityksessä, jolloin ei tarvita viranomaisten taholta tapahtuvaa ”perheyhteisyyden kannattelua” (Forsberg ja Pösö 2009, 155–157) ainaakaan seuraamuksen itsensä tuottamana lisänä. Tämä on omiaan vähentämään viranomaisiin kohdistuvaa katkeruutta.

Marke tosin esittää kritiikkiä esimerkiksi sosiaalityöntekijöitä kohtaan, mutta puheessa on samalla refleksiivinen sävy omia aiempia käsityksiä kohtaan. Kritiikki kohdistuu aikaan ennen yhdyskuntapalvelutuomiota ja ennen perheen yhteistä päihdekuntoutusjaksoa.

”No tällä hetkellä ei oo mitään negatiivista sanottavaa, mutta niin siihen aikaan vielä kun oli ittellä jotain sanottavaa, niin eihän sitä voinu muuta kun haukkua, että ne on siis täysin paskoja kaikki, [naurahtaa]. Että kyttääms koko aika tos, ettei oo mitään kytättävää. Piilotella kaljapulloja ...

Et sehän oli ihan hirvee paine koko aika sillon, että joo että koskahan ne nyt tohon tulee ja uskallankohan mä nyt juoda tän kaljan tai pistää sen tonne kaappiin, pitäisköhän

putsata tuolta roskakaapista noi tyhjät pullot pois ja pullon korkitkin pistää johonkin roskien alle sillain, ettei nyt vaan mitään näy ja tuulettaa, ettei haise ja syödä karamellejä muutama askillinen.

Et ei mitään hyötyä näistä toimenpiteistä tietenkään ollu, vaikka sitä yritti kaikkee tämmöstä ja se oli paineen alaseina koko aika sitten.

Nykyään tällä hetkellä, niin ei tosiaan, niin se on ihan OK kaikki noi ja se on tällain, et-tä kun itte hoitaa asiansa sillain kuinka asiat noin normaalisti hoidetaan, niin ihan toisenmoisesti sieltä otetaan vastaan meidänkin mielipiteitä asioista ja tällain...

On syytä palauttaa mieleen vielä Granfeltin (1998, 164) ajatus siitä, kuinka kiinnipitävässä ympäristössä voivat myös vaikeudet ”edesauttaa itsetuntemusta ja kykyä pitää huolta itsestä”. Vaikka yhdyskuntapalvelu sinällään ei sisällä ohjelmallista²⁰ itsereflektiota, vaan perustuu pääosin palkattomaan työhön, sen toimeenpano kansalaisyhteiskunnassa näyttää periaatteessa tuottavan mahdollisuuden itsereflektioon ja sen myötä lisääntyvään itsekontrolliin. Reflektio-prosessin taustalla on yhdyskuntapalveluun liittyvä sosiaalinen kontrolli, joka kommunikatiivisen rakenteensa vuoksi jättää tilaa tuomiotaan suorittavan subjektiviteetin vahvistumiselle. Yhdyskuntapalvelun toimeenpanon seurauksena ei tapahdu vahvaa institutionaalista interventiota. Yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuna tämän voi tulkita niin, että yhdyskuntapalveluun sisältyy potentiaali tuottaa refleksiivisen oikeuden periaatteita käytännöiksi, kun tuomio jättää tilaa omien valintojen arvioinnille ilman eristämistä muista. Päinvastoin tapahtuu tuomitun saattaminen konventionaalisen yhteisön vaikutuspiiriin. Tässä toteutuu formaalin ja informaalinen teoreettinen rytmittely käytännössä. Tuomio julistetaan formaalin oikeuden alueella, mutta sen toimeenpano tapahtuu yhdyskuntapalvelussa informaalinen alueella. Rikos palautetaan takaisin yhteiskuntaan, ja näin mahdollistuu refleksiivisen oikeuden olennainen periaate teoriakirjallisuuden analyysissä esittämälläni tavalla. Pidän asetelmaa siinä suhteessa kiinnostavana, että se tekee yhtäaikaiseksi sekä rankaisemisen (oikeuden päätös formaalin oikeuden alueella) että siviilioikeudellistamisen (Christie 1983), joka tapahtuu siirtämällä toimeenpano informaalinen alueelle kansalaisyhteiskuntaan. Jälkimmäinen tarkoittaa samansuuntaista kuin mistä Nils Christie (1983, 101) kirjoittaa. Konfliktin kanssa voidaan elää, ei vain pyrkiä ratkaisemaan se. Edelleen Christie peräänkuuluttaa ”piinan minimoimiseksi” niin vähän valtiovaltaa kuin uskalletaan. Ainakin tässä suhteessa voidaan yhdyskuntapalvelusta todeta, että valtion rooli on merkittäväällä tavalla vähentynyt, kun vankeus suoritetaan yhdyskuntapalveluna. Kyse ei ole ainoastaan valtion toimijoiden määrästä, vaan olennaisesta sisällöllisestä eroista toimintalogiikassa vankeuteen verraten.

²⁰Tämä pätee ainakin haastattelujankkohtaan. Lainmuutos 2011 on lisännyt ohjelmiin käytettävää aikaa 30 tuntiin (HE 3/2010 vp). Kyse on tällöin lähinnä ohjelmista, joilla uskotaan voitavan vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen, eikä niinkään elämänhallinnan yleisistä valmiuksista.

Marken yhdyskuntapalvelua edeltävä elämäntilanne oli monella tapaa Orvokin tilannetta mutkikkaampi. Marken tekemät ratkaisut olivat aluksi epätavallisia. Vaikeuksista huolimatta Markella on ollut mahdollisuus vaikuttaa itse moneen asiaan ennen yhdyskuntapalveluun tuomitsemista ja sen aloittamista, kuten myös yhdyskuntapalvelun aikana. Äitiydellä on mitä ilmeisimmin ollut merkittävä roolinsa tapahtumien kulussa.

Markella on kaksi alle kouluikäistä lasta. Heidän huostaanottonsa on Marken arvion mukaan ollut hyvin lähellä ennen yhdyskuntapalvelutuomion saamista. Tiivistetyksi tilanne ennen yhdyskuntapalvelutuomiota oli sellainen, että Markella on ollut eri vaiheissa runsasta alkoholinikäyttöä, jolla on juurensa Marken omissa lapsuudenkokemuksissa ”...*että kattella meidän isää ja ottaa siitä mallia, niin.. Ihan sieltä. Että se on, ettei mitään millään väliä ja aivan sama...*” Huumeita (hasista) Marke sanoo kokeilleensa vain pari kertaa vankilassa ollessaan. Marke on ollut aiemmin vankilassa, ja hänen aiempi noin 10 vuoden takainen yhdyskuntapalvelutuomionsa muunnettiin päihdekäytöstä johtuvien luvattomien poissaolojen vuoksi takaisin vankeudeksi. Vankeustuomioiden ajankohtana Marken elämäntilanne oli varsin sekava päihdekäyttöineen, vankilomalta palaamatta jäämisineen ja erilaisine rikoksineen. Marke kertoo tutkineensa ennen haastattelua papereitaan, josta löytyivät rattijuopumusten lisäksi syyllistyminen törkeään pahoinpitelyyn, petokseen ja murtoihin. Marke ei muista, mistä petostuomio aikoinaan tuli. Kaiken kaikkiaan Marken tuolloista tilannetta voi luonnehtia niin, että sitä hallitsivat päihteet sekä niihin liittyvät rikokset ja sosiaaliset suhteet.

Erikoiseksi Marken tilanteen tekee, että hän kertoo vielä runsas vuosi ennen haastattelutilannetta halunneensa joutua vankilaan, koska koki erään miesystävän käytöksen siinä määrin uhkaavaksi, ettei keksinyt muuta keinoa estää tätä olemasta yhteydessä itseensä. Marken oma päihdekäyttö jatkui runsaana ja sosiaaliviranomaiset olivat kiinnittäneet perheen tilanteeseen huomiota.

”Taikka siis tähän oli oikein suunnitelma oikeestaan tähän tuomioon, et tää oli tahallinen kiinnijääminen, että mulla oli siinä ongelmia sillain yhden semmosen miesystävän kans mikä oli kaikkee muuta kun ystävä. Että ihan hirviö koko äijä ja mä en päässy oikein siitä millään eroon, että vaikka mä olisin ollu missä, niin se tuli vaan perässä. Se tuli jopa polkupyörällä, niin 120 kilometriä melkein, että hän on hyvin sitkee.”

Suunnitelmalla hän tarkoittaa tarkoituksella humalassa ajamista, rattijuopumuksia, joita hän ajoi useita ennen tuomioistuimeen joutumistaan. Hän kertoo, kuinka meni Kriminaalihuolto laitoksen soveltuvuusselvitystä varten varaamaan tilaisuuteen kaksi kertaa tarkoituksellisesti humalassa. Näin siksi, että joutuisi suorittamaan tuomionsa vankilassa ja saisi häntä kiusanneen miehen pois elämänpöydästä. Marke kuvaa käyntiään Kriminaalihuollossa sellaiseksi,

että hän ei oikein tahtonut pysyä pystyssä eikä muista käynneistä juuri mitään. Marken tapaus tuli puheeksi myös Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöiden ryhmähaastattelussa.

Yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen edellytykset olivat näin ollen olemattomat, ja käräjäoikeuden tuomio oli sen mukainen, mutta hovioikeus muunsi tuomion 180 tunniksi yhdyskuntapalvelua. Muuntamisen taustalla ovat sekä päihde- että perhetilanteen muutos Marken koko perheen osallistuttua yhdessä puolen vuoden mittaiseksi suunniteltuun päihdekuntoutukseen laitotosuhteissa. Tässä prosessissa formaalin ja informaalin vaikutus toisiinsa on vahvaa. Marke kuvaa omaa päihdekuntoutumistaan pakon sanelemana. Perheen koossa pitäminen oli mahdollista vain sosiaalitoimen asettamien päihdekuntoutusehtojen toteutuessa. Hoidon onnistuminen vahvistaa Marken omia voimavaroja ja omalta osaltaan vaikuttaa oikeusistuimen ratkaisuun, joka puolestaan mahdollistaa tuomion toimeenpanon informaalin oikeuden alueella yhdyskuntapalveluna. Tuomioistuimen ratkaisuun ovat vaikuttaneet mitä ilmeisimmin ne toimenpiteet, joilla alkoholin käyttö on saatu hallintaan, toimet, jotka on tehty perheen yhdessä pysymiseksi sekä Marken omat pyrkimykset kohti tavanomaista elämäntapaa. Vaikka haastatteluaineiston perusteella tällaista tulkintaa ei voi suoranaisesti todentaa, se on tehtävissä vertaamalla yhdyskuntapalveluratkaisua ja sitä edeltäneitä rikoksia ja elämäntapavaiheita. Käräjäoikeuden tuomiosta valitettiin hovioikeuteen, ja valitusprosessin kestäessä saatiin aikaiseksi monia muutoksia, jotka otettiin huomioon uutta tuomiota määrätessä. Tällöin ollaan varsin etäällä siitä periaatteesta, että tuomion mittaamisessa katsottaisiin vain tehtyä tekoa. Huomio kiinnittyy vastaiseen käyttäytymiseen ja rikoksettoman elämän edellytyksiin. Yhdyskuntapalvelu puolestaan on Marken omien arvioiden mukaan ollut ratkaisevaa perheen ja oman kuntoutumisen kannalta.

Tilanne alkoi muuttua nopeasti, kun Marke sopi miehensä kanssa paluusta asumaan yhdessä ja, että he yrittävät saada suhteensa ja perhetilanteensa palautettua vakaammalle pohjalle - ”*et se on parempi et mä palaan kotio*”. Toinen mies, jonka yhteydenpidosta Marke halusi päästä eroon, jäi vähitellen pois häiritsemästä Markea, kun pari palasi yhteen. Tilanne oli silti vielä monella tapaa epävakaa, koska alkoholinkäyttö ei ollut kummankaan puolison hallinnassa.

”...sitten lastensuojeluviranomaiset jo kiinnittynyt tähän asiaan aika reippaasti ja siinä oli sillain, että kun mä olin ittestäni antanu sitten sen näytön juuri, että mä vain ryyp-pään, niin siinähan tuli sitten.

...että käyntejä täällä on todella usein ja sitten että he tekee yllätyskäyntejä kotio. Ja ehdotellu et mä, hoitoon menoo ja mä olin siitä vakaasti varma, että mä pärjään ja pys-tyn itte lopettaan sen juomisen. Ja sinne laitettiin kuitenkin takaportti sitten meidän so-

pimuksiin sossun kans, että jos ei nää avohuollon...[tukitoimet] Tukitoimet, niin piisaa, niin sitten ollaan suostuvaisia lähteen ihan [poistettu laitoksen nimi] hoitoon”.

Puolisostaan hän toteaa, että tämä ei tunnistanut itsellään alkoholiongelmia olevan lainkaan, vaikka lähinnä oluen nauttiminen oli päivittäistä ja runsasta. Lastensuojelun interventio vaikutti siihen, että Marke oli valmis sopimaan heidän kanssaan käynneistä kotona ja siitä, että tilannetta arvioidaan myöhemmin uudestaan. Ennen pitkää hallitsematon päihdeiden käyttö käynnisti hoitovaihtoehdon, ja perhe lähti kuntoutukseen yhdessä. Myös lapset otettiin mukaan. Tämä puolestaan on ollut prosessi, joka on mahdollistanut yhdyskuntapalvelutuomion. Uudessa tilanteessa yhdyskuntapalvelu on tarjonnut mahdollisuuden vahvistaa päihdehoidossa alkanutta myönteistä kehitystä perhesuhteen vakiinnuttamiseksi ja kiinnittymistä konventionaaliin yhteisöihin. Toisaalta nämä ovat tekijöitä, jotka ovat mahdollistaneet tuomion määräämisen yhdyskuntapalveluna.

Perheen yhteinen päihdekuntoutus

Haastattelutilanteessa Marke puhuu itsestään alkoholistin positiolla. Vielä hoitoon hakeutuessaan hän ei tätä tulkintaa omasta tilanteestaan ollut tehnyt, vaan ajatteli itsenäistä tilanteen hoitamista ja huostaanoton välttämistä sillä, että käy hoitopaikassa. Markelle oli etusijalla perheen koossapysyminen, ja se tavoite auttoi ratkaisujen tekemisessä silloin, kun ne tuntuivat enemmän viranomaisten kuin omista lähtökohdista asetetuilta. Kun kysyn Markelta, oliko hän hoitoon mennessä tullut siihen tulokseen, että nyt hän tarvitsee apua, hän vastaa:

”Joo, en tiä että olinko välttämättä. Alkoholisti on hyvin semmonen ittensä manipuloija, että hän ei tarvitse apua, että pärjää omillaan, että en välttämättä ollu sitä mieltä. Mut se oli ainut mahdollisuus siihen et meidän perhe pysyy kasassa.

Marke viittaa terapiakeskusteluihin laitoksessa, siihen kuinka hänelle on kerrottu, että kolme kuukautta on usein ratkaiseva ajanjakso. ”Se on se ittelle myöntäminen on siinä se ihan täysin se avain”. Hän viittaa useasti tuohon ”kolmen kuukauden rajaan”, jonka jälkeen alkuvieroituksen fyysis-psykkiset ongelmat helpottuvat ja kyky alkaa jäsentää omaa elämää palaa. Tämän jälkeen kaikkeen ei reagoi enää ajautumalla ”paniikinomaiseen häsläystilaan”. Marke kertoo, että hänen onnistui neuvotella sosiaalitoimen kanssa puolen vuoden hoitojatkumo perheelleen. Puolison käsitys hänen päihdekäyttönsä liiallisuudesta alkaa hahmottua monien ”kysymysten ja kirjallisten tehtävien” myötä laituskuntoutuksen aikana. Perheen yhdessäolo vaikuttaa kokonaistilanteeseen paljon. Tytär voi käydä hoitolaitoksen päiväkodissa esikoulua, ja pienessä hoitoyksikössä arki sujuu hyvin. Päiväkodissa on valmiuksia käsitellä

lapsen ongelmia ammattitaidolla ”...että mitä ne on vanhempien alkoholinkäyttö vaikuttanu sitten taas niitten elämään, niin ne sai siellä paljon enemmän apua kun esimerkiks täällä normaalipäiväkodis”.

Hoito on ollut kallis, koska hoitokulujen lisäksi perheen talon ylläpidosta koitui ikään lisäkuluja. Marken asenne sosiaalitoimen työntekijöitä kohtaan muuttuu positiivisemmaksi samaan aikaan, kun oma päihdeongelma alkaa jäsentyä ja helpottaa. Hoidon jälkeen on sovittu, että sosiaalitoimi käy kotona aika ajoin. ”Mä oon sanonu heille, että se on kaikista paras kun tulevat meille kotiin ja tulevat sinne vahtaan että kuinka meillä menee, niin saavat paljon paremman kuvan.” Vaikka Marke puhuu vahtaamisesta, on puheen sävy kovin erilainen kuin kuvauksessa sosiaalitoimen käynneistä juomiskierteen aikana. Marken kertomuksen näin laaja raportointi perustuu siihen, että sen avulla haluan tuoda näkyväksi kuinka yhdyskuntapalvelulla voi olla integroiva merkitys varsin vaikeissa lähtökohtatilanteissa ja niiden henkilöiden elämässä, joilla on jo suhteellisen pitkä rikoshistoria. Marken tarina näyttää, kuinka rangaistus vaikuttaa varsin monen muun kuin vain tuomitun omaan elämäntilanteeseen. Yhdyskuntaseuraamuksena yhdyskuntapalvelu liittyy onnistuessaan nämä muut ja tuomitun yhteen eikä eristä heitä.

Yhdyskuntapalvelun merkitys perhesuhteen ylläpitämiselle

Markelle tehtiin yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys hovioikeuden pyynnöstä kun hoitojakso päihdehuollon yksikössä oli alkanut. Edelliset kaksi haastattelua olivat Marken humalatilasta vuoksi päätyneet siihen, että haastattelua ei voitu tehdä, eikä yhdyskuntapalvelua tuomittu käräjäoikeudessa. Yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen edellytyksiä ajatellen tilanne muuttui ratkaisevasti hoidon aloittamisen ja perhetilanteen muutoksen takia. Marke oli päihdekuntoutuksessa, perhe oli koossa ja sosiaalitoimen kanssa oli tehty yhteisymmärryksessä sopimuksia jatkosuhteen. Myös puolison päihdekäyttö oli tullut huomioiduksi ja hoidon kohteeksi. Yhdyskuntapalvelulle ja sen merkitykselle vastaisen käyttäytymisen mielessä oli annettavissa hyvin toisenlainen merkitys kuin hoitojaksoa edeltäneenä ajankohtana. Formaali oikeus näyttää päätyneen tällaiseen tulkintaan muuttaessaan käräjäoikeuden päätöksen. Marke saattoi raittiina ollessaan osallistua oman ja perheensä tilanteen arviointiin. Hän avautui aiemmasta tilanteestaan Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijälle kertomalla, miksi oli tullut haastatteluun humalassa edellisillä kerroilla. Hän kykeni antamaan käyttäytymiselleen ymmärrettävän tulkinnan, jolloin hovioikeudelle annettussa lausunnossa lähtökohdaksi tuli soveltuminen yhdyskuntapalveluun. Marken kertomuksen perusteella on arvioitavissa, että yhdys-

kuntapalvelun tuomitsemiseen on voinut vaikuttaa paitsi Marken omat toimet myös perhetilanteen kokonaisuus.

Vaikka edellä kuvattu kertoo muusta kuin yhdyskuntapalvelun suorittamisesta kansalaisyhteiskunnassa, tilannekuvaus on yhdyskuntapalvelun luonteen ymmärtämisen kannalta merkityksellinen. Marke näkee selvät yhtymäkohdat yhdyskuntapalvelun ja oman elämänhallinnan edellytysten välillä. Kun tilanne perheessä alkoi orastavasti selkiytyä, Marke arvioi, että hänen on kyettävä osoittamaan se viranomaisille, jos aikoo välttää vankilatuomion. Marke näkee päihdekuntoutumisen ja yhdyskuntapalvelun välillä suoria yhtymäkohtia, kuten jäljempänä käy ilmi. Marken valintoja on ohjannut huoli perheen koossapysymisestä ja lasten huostaanoton välttämisestä. Yhdyskuntapalvelun mahdollistuminen on pitänyt yllä kohtuullisen hyvän yhteistyön sosiaalitoimen kanssa, joka alkoi kehittyä myönteisellä tavalla päihdekuntoutuksen myötä. Tässä suhteessa yhdyskuntapalvelu merkitsee eroa uusklassiseen oikeusajatteluun, jossa tuomio perustuu lähes yksinomaan rikokseen ja siitä seuraavaan lainmukaiseen tuomioon. Yhdyskuntapalvelu näyttää vaikuttavan tältä osin formaalin oikeuden alueeseen, mikä vahvistaa sitä, että yhdyskuntapalveluun sisältyy refleksiivisen oikeuden piirteitä. Tämä perustuu siihen, että oikeudella on tiedossa tuomiota harkitessaan yhdyskuntapalvelun mahdollisuus.

Yhdyskuntapalvelutuomioon on vaikuttanut Marken omat pyrkimykset päästä irti päihteiden käytöstä. Omien valintojen ja päihdehoidon toteutumisen ohella äitiyden ja perheen kokonaistilanne vaikutti tuomioon. Jos Marke olisi joutunut hoidon jälkeen – tai sen asemasta – vankilaan, olisi tilanne perheen ja lasten kannalta ollut varsin riskialtis. Marke aloitti jo aiemmin kerrotulla tavalla oman yritystoiminnan pian päihdekuntoutuksen päätyttyä ja yhdyskuntapalvelun alettua. Ilman yhdyskuntapalvelutuomiota hän olisi ehkä voinut hakeutua vankilassa päihdekuntoutukseen, mutta tuomion lyhyiden vuoksi pääsy siihen ei olisi ollut varmaa. Sen sijaan työllistymisen edellytykset olisivat vähintään lykkääntyneet vankilassa suoritettun tuomion vuoksi. Lasten tilanne olisi vaatinut voimakkaampia lastensuojelun toimenpiteitä, jos äiti olisi joutunut vankilaan. Marken analyysi tilanteesta on varsin selväpiirteinen.

”Eli sillähän nyt on ihan hirvittävän suuri merkitys tietenkkin. Elikkä kun mä olen nyt sitten päihteistä saanu asiani ja elämäni kuntoon, perheasiat ja sieltä suunnalta kuntoon ja sitten kuitenkin lapsilla alkaa nyt vasta täsä vaiheessa nuoremalla palautuun mieleen niitä mun ryyppäämisaikoja ja semmosia. Kun en mä oisi ollu kotona, niin sehän ois vaikuttanu ihan täysin kaatavalla tavalla kaikkeen, jos mä oisin siitä joutunu kolmeks kuukaudeks lähteen linnaan.

---Kolme kuukautta on hirvee aika, et lapsiakin ajatellen. Niin sehän olis, se ois ollu erittäin paha paikka, varsinkin lapsille. Ja tietenkkin sitä kautta, no mä nyt oon oppinu niin sitkeeks, että mä nyt tietenkkin olisin sen kestäny ihan kuinka päin vaan, mutta kyllä

se ny itteenkin olis vaikuttanu. Että se, ois varmaan sitten vaatinu vielä enemmän sitä luonteen lujuuksi mieltä sitä asiaa, että juu että kun mä oon nyt saanu elämäni tällain kuntoon ja kaikki on OK ja hyvin, niin nyt mä sitten joudun lähteen tänne, että hei että tässä on nyt hyvin epäreilua joku, ois kyllä voinu tulla mieleen.

Marke kokee äitinä samalla tavoin kuin Orvokki, että äidin joutuminen vankilaan olisi lasten kannalta traumaattista. Viranomaisen näkökulmasta tilanteet vaativat harkintaa lapsen edun näkökulmasta (Forsberg ja Pösö 2009, 153–155), ja vaikka jossain tilanteissa on lapsen edun kannalta paras vaihtoehto erottaa lapsi äidistä tai vanhemmista, tilanteen traumatisoivuutta ei voine useimmiten välttää. Useat mieshaastateltavat kertovat omasta katkeruudesta ja vaikeudesta asioida ylipäättään viranomaisten kanssa, koska he ajattelevat viranomaistyötä omien lapsuudenkokemustensa kautta. Taustalla ovat usein huostaanoton kokemukset, kuten Harrin kertomana jo edellä kävi ilmi. Oskari sanoo, että käy sosiaalitoimessa vain saamassa rahaa. Siellä ei koskaan jutella muuta, koska ”(S)e voi olla, että mulla on jääny vähän karvas maku, kun ne mut huostaanotti.”

Marke viitaa puheessaan siihen, kuinka hänen nuorimmalla lapsellaan alkavat vasta haastattelun ajankohtana palautua mieleen ne ajat ja tapahtumat, jolloin Marken alkoholin väärinkäyttö hallitsi Marken elämää voimakkaasti. Markesta on ilmeistä, että tilaisuus käsitellä tilannetta yhdessä koko perheen voimin on ollut yksityisdyskuntapalvelun mahdollistama asia. Se, että voi olla läsnä lapsen elämässä näiden aiheiden käsittelyn ollessa ajankohtaisia, on ollut hyvä ja perhettä tukeva asia. Tutkimuksen aineisto ei anna mahdollisuutta tai perusteita tulkita perhetilannetta yksityiskohtaisesti. Yleisellä tasolla voi sanoa, että yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikana perheen tilanne on varsin tavanomainen ja perhettä voidaan tukea tavanomaisin – seuraamuksesta johtumattomin - menetelmin. Marke kuvaa suhdettaan sosiaalitoimeen nykyisin varsin mutkattomaksi. Huomio kiinnittyy siihen seikkaan, että Marke kuvaa yhdyskuntapalvelua rangaistuksena, johon sisältyy positiivisia konnotaatioita suhteessa viranomaisiin. Tilanne olisi Marken arvailujen mukaan päinvastainen, jos hän olisi hoidon onnistumisen ja perhetilanteen paranemisen jälkeen silti joutunut eristetyksi vankilaan. Haastattelua tehtäessä Marke oli juuri saanut suoritetuksi loppuun 180 tunnin yhdyskuntapalvelutuomionsa. Luottamuksen lisääntyminen jonkin osatekijän suhteen voi lisätä luottamuksen kokemusta konkreeteissa tilanteissa toisaalla. Tällaisen prosessin seurauksena edellytykset integroitumiselle konventionaalisiin yhteisöihin ja sosiaalisiin suhteisiin kasvavat.

”...jos on vakavasti päihdeongelmainen ihminen, niin mun mielestäni se kannattais hoitolaitoksen kautta pistää ja ne pistää sitten yhdyskuntapalveluun. Koska mä uskon että näillä juuri tulee keskeytyksiä, koska mulla ainakin tulis ja olis tullu nytkin ehkä. Tai ainakin sitten venyny tosi paljon, että ois tullu sairaslomaa ja tämmöstä, mutta

niin...

Tää sitten ihan vankila, niin voi olla sillon [kun päihteiden käyttö on täysin hallitsematonta] parempi vaihtoehto. Tietysti on hyvä kattoo, että onko perheellinen ja mitä se on muuten se elämä, että vähän sen mukaan tietysti, täytyy kattoo niitäkin asioita.”

Marke päätyy arvioimaan yhdyskuntapalvelua ja sen onnistumisen edellytyksiä oman kokemuksensa kautta. Hän kytkee yhteen päihteistä irtautumisen, mikä on ymmärrettävää varsin rankan ja pitkän alkoholin väärinkäyttöperiodin jälkeen. Tämä piirre on useassa haastattelussa jollakin tavoin esillä niin, että yhdyskuntapalvelu yhdistetään omiin pyrkimyksiin päästä eroon rikoksista ja niihin kiinnittävistä sosiaalisista suhteista ja päihteistä. Haastateltavat tulevat näin sanoneeksi, että yhdyskuntapalvelu toimii integraation välineenä, jos tuomitulla on oma halu irrottautua rikoksista. Rinnalle nousee kysymys yhteiskunnan palvelujärjestelmän valmiuksista tukea yksilöä tällaisessa orastavassa muutostilanteessa. Marke nostaa esille perhetilanteen sellaisena tekijänä, jonka tulisi vaikuttaa tuomioon. Vaatimus ei ole aivan yksinkertainen toteuttaa silloin, kun tietystä teosta mitataan tietty seuraamus, mikä on ollut uusklassisen oikeusajattelun keskeinen lähtökohta. Marken kokemuksella tällaiseen päätelmään on helppo päätyä, ja on helppo ajatella tuomioistuimen tosiasiaa ottavan vastaavanlaisessa tilanteessa perhetilanteen huomioon. Antin kertomana tulee esiin toinen samankaltainen kokemus oikeuden halusta ottaa elämäntilanteen muutos huomioon. Hän on yhdyskuntapalvelun aikana hakeutunut katkaisuhuoltoon. Antti on ollut haastattelua edeltävänä päivänä oikeudessa tuomittavana uudesta rattijuopumussyytteestä. Antti kertoo tuomion lykkäämisestä. Ratkaisua ei voi pitää kovin tavanomaisena.

”semmonen vanha herrasmies tuomari oli että, ihan asiallinen tuomari. Niin sano mulle että, et se on niinku mun käsissäni nyt sit tää juttu että.. Ja mä käsitin sen näin että, että jos mä oon tän hoitojakson ny loppuun asti ja suoritan tän kunnolla ja, ja ja.. Että mul on varmasti mahdollisuus viel siihen yhdys-, toiseen yhdyskuntapalveluun. Näin mä käsitin. Kerran he ei sitä vielä päättäneet.”

Antti ei ole aivan varma, onko hän ymmärtänyt tuomion lykkäämisen perustelut oikein. Mikäli Antin arvio hänen oikeuskäsittelynsä lykkäämisestä kuukausilla on oikea, tuomioistuin on katsonut oikeaksi lykätä käsittelyä sen näkemiseksi, miten Antin meneillään oleva – päihdehuollon vuoksi keskeytetty – yhdyskuntapalvelu ja aloitettu hoito onnistuvat. Tässä valossa arki informaalin alueella näyttäisi vaikuttavan varsin konkreetilla tavalla formaalin oikeuden käytäntöihin. Tätä puolestaan voi tulkita siten, että yhdyskuntapalvelussa toteutuu jossain mittassa refleksiivisen oikeuden ajatus siitä, että kansalaisyhteiskunnassa toimeenpannuilla seuraamuksilla voidaan vaikuttaa formaaliin oikeudenkäyttöön. Marken ja Antin tapaukset ovat luonnollisesti yksittäisiä ja voivat perustua asianomaisten henkilöiden henkilökohtaiseen ky-

kyyn vaikuttaa yksittäisissä tuomioissa. Jos yhdyskuntapalveluun kohdistuva analyysi kykenee osoittamaan, että seuraamuksen toimeenpanolla tavanomaisissa työyhteisöissä on kiinnipitävä merkitys (tässä perhe, hoitoyhteisöt), voi refleksiivisen oikeuden periaate saada laajempaa yhteiskunnallista sisältöä.

Ilmarin perhetilanne on haastatteluaineiston ainoa tapaus, jossa mies tarkastelee perhetilannettaan ja yhdyskuntapalvelua samaan tapaan kuin Orvokki ja Marke. Ilmari pitää perhetilanteen vakaana pysymistä tavoiteltavana asiana, ja yhdyskuntapalvelu turvaa sen käytännössä. ”*Mulla ainakin tulee vastuu sitten niitten lapsien kautta kuitenkin.*” Syy on ilmeinen, sillä hänen perhetilanteensa muistuttaa monelta osin Marken ja Orvokin tilannetta. Ilmarin perhe muodostuu parisuhteessa elävästä parista, jolla on huollettavanaan kolme pientä lasta. Ilmari asuu tosiasiaassa naisystävän ja lasten kanssa omakotitalossa, vaikka muodollisesti hän on kirjoilla toisella paikkakunnalla. Ilmarilla on kokemuksia vankilassa suoritetusta tuomiosta, ja siksi yhdyskuntapalvelun tärkeyden perusteluna ei ole vankeuden pelko, vaan perheen ja perhetilanteen käytännölliset kysymykset. Ilmari vertaa tilannettaan siihen, että olisi joutunut vankilaan, jolloin ”henkilökohtaiset asiat” koskevat enemmän luonnehdintoja lasten ja puolison tilanteesta kuin varsinaisesti Ilmarin omasta tilanteesta.

”Täs on kuitenkin, henkilökohtaisia asioita semmosia tota, että maattiin vaakalaudalla tällä hetkellä aika paljon. Lapsia ja, sit täs on taloprojektii niin tota, ei tässä ois oikein ollu semmosia.. Ois menny vähän ... tai sillai, asiat solmuun kun sit ois vaimo jääny yksin talon ja tommosten kans ni..

Ku talo on sillai, et siel oltas remonttia alettava. Se on ostettu pari vuotta sitten ja, siit on hometta löydetty ja alettu käräjäidä ja tommosta. Muutenkin on raskasta tän asian tiimoilta ja siitten alkaa remonttia tekeen. Vaimo olis joutunu jäämään yksin tohon. Et kyllä tää ehdottomasti...ehkä se tuomari sitä sitten ajattelikin, että olis tullu liian raskaaksi.”

Näyttää siltä, että vaikka tuomion mittaamisessa pyritään uusklassismin hengen mukaisesti tuomioiden oikeudenmukaiseen ja ennustettavaan määräämiseen teon ja siitä seuraavan rangaistuksen suhteen, yhdyskuntapalvelu tuo mukaan asiakkaiden elämäntilanteen huomioon ottavan ulottuvuuden. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys, ja tuomioistuimessa tehtävä harkinta yhdyskuntapalveluun soveltuvuudesta, tuovat nämä asiat oikeusistuimen käsittelyssä ääneen lausutuiksi. Kuten olen todennut tutkimusraportin I osassa, yhdyskuntapalvelu on osansa asteittain ankaroituvaa seuraamusjärjestelmää (HE 1996; Lappi-Seppälä 2000), jossa aiempien yhdyskuntaseuraamusten ja tuomioiden tulee vaikuttaa harkintaan. Syyttäjien sekä tuomareiden mielestä niin myös tapahtuu käytännössä (tarkemmin Rautniemi 2009, 162). Haastatteluaineiston perusteella on nähtävissä, että yhdyskuntapalvelu herättää luottamusta formaalin oikeudenkäytön piirissä. Se perustuu luottamukseen siitä, että osallistuminen yh-

dyskuntapalvelun aikana työpaikan toimintaan ja sen sosiaalisiin suhteisiin voi auttaa eristävä vankeusrangaistusta paremmin kiinnittymisessä konventionaalisiin yhteisöihin. Jos harkinnan yhteydessä tuodaan esille perheeseen ja sen ylläpitämiseen liittyviä tekijöitä ja/tai päihdekuntoutukseen sitoutumista, yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen kynnyks voi madaltua silloin, kun tuomiota ei normaalirangaistuksena ilman mainittujen tekijöiden vaikutusta käyettäisi.

Parisuhde ja yhdyskuntapalvelu sosiaalisen kontrollin viitekehysessä

Tämän luvun alussa totesin Laub ja Sampsonin (2003), Kivivuoren (2008) sekä Kivivuoren ja Linderborgin (2009) tutkimuksiin nojautuen, että kriminologiassa sosiaalisen kontrollin teoriaan ja elämänkaariteoreettisen tutkimuksen perinteessä on korostettu parisuhteen merkitystä rikoksiin syylistymisen ehkäisemisessä. Edellä olen käsitellyt parisuhdetta laveammin perhettä integraation näkökulmasta. Rajaan integraation tässä tutkimuksessa tarkoittamaan sellaisiin tavanomaisiin yhteisöihin sitoutumista, jotka ovat omiaan kiinnittämään rikoksiin syylistyneitä sellaisiin valintoihin ja sosiaalisiin verkostoihin, jotka auttavat heitä irrottautumaan rikosten tekemisestä. Olen tehnyt laajennuksen parisuhteesta perheisiin sellaisesta lähtökohdasta, että perhe instituutiona on monella tapaa naisiin kohdistuva sosiaalisen kontrollin muoto (Pösö 1993; 1986). Eroa miehiin voisi luonnehtia lähinnä siten, että miehille lapset ja parisuhde ovat henkilökohtaisia suhteita (sosiaalisia investointeja, kuten käyttämäni teoriakirjallisuus asian ilmaisee), mutta naisiin ja äitiyteen liittyvinä lapset ja perhe saavat institutionaalisen ja kulttuurisen aspektin miehiä helpommin. Näin voi oman aineistoni perusteella sanoa ainakin silloin, kun yhdyskuntapalveluun tuomitulla on pieniä lapsia ja suhdetta yhdyskuntapalveluun jäsenetään äitiyden tai isyyden viitekehysessä. Haastatteleman miehet, jotka elivät parisuhteessa ilman, että perheessä olisi pieniä lapsia huollettavana, eivät puhuneet parisuhteestaan laveasti. Miehet puhuvat enemmän työhön pääsemisestä ja työn tekemisestä palvelupaikalla sekä mahdollisuudesta irrottautua rikoksia tekevästä sosiaalisesta verkostosta. Lapsettomia parisuhteessa eläviä naisia haastateltavissani ei ollut lainkaan.

Miesten puheet vahvistavat edellä kuvattua sosiaalisen kontrollin teoriaa, kuten jo integraation käsitteen määrittelyn yhteydessä aiemmin totesin siteeraten Eppua ja Volkovia. He kuvaavat parisuhdetta teorian mukaisesti ja lähes tyylipuhtaasti tekijänä, joka saa miettimään, kannattaako tehtyä sosiaalista investointia riskeerata tekemällä rikoksia. Molemmat kertovat siitä, kuinka he käytännössä ovat olleet parisuhteen aikana tekemättä rikoksia ja rajoittaneensa muutoinkin normien vastaisia tekemisiään, kuten liiallista päihteiden käyttöä. Tässä mie-

lessä voi yhdyskuntapalvelua pitää integraatiota ylläpitävänä tekijänä, kun se mahdollistaa parisuhteen jatkumisen muutoksitta rangaistuksen aikana ja siten tukee kiinnittymistä konventionaaliseen sosiaaliseen verkostoon palvelupaikalla olemisen lisäksi. Eppu pohtii asiaa miettimällä vankilaan joutumista, jolloin hänen kokemuksensa mukaan parisuhde usein kariutuu siihen, ettei nainen halua jatkaa suhdetta vankilaan eristetyn miehen kanssa.

”Mä en tiä, mä oon kuullu niin monen emännän suusta, et kai sitä joka jannu sitten tuolla linnassa ainakin ajattelee, mitä se emäntä tekee, mutta tuo noin niin, mut naisii mitä mä oon tässä kuunnellu kenen karjut istuu tuolla, niin ne on kyl kaikki sanonu, ett- ei kyl kauaa jaksa sit odottaa. Et en mä tiedä, mikä siinä on. Kun ei siellä varmaan ainakaan pettämään ala. Mut se on se odottaminen vaan.”

Ainakin silloin kun kyse on parisuhteesta ilman lasten huoltamiseen liittyviä velvoitteita, vankeuden vaikutus parisuhteeseen on Epun kokemuksen mukaan usein kielteinen. Epulla on lapsia, mutta ei hänen huoltajuudessaan. Aiempi parisuhde oli päättynyt pian vankeuden myötä. Kun kysyin, miksi hän sitten omasta mielestään syyllistyi rikoksiin, vaikka oli aiemmin haastattelussa kertonut parisuhteen aina pitäneen hänet erossa rikosten tekemisestä, Eppu kertoo syyksi liian nuorena aloitetun suhteen, joka oli jo päättymässä parisuhteen sisäisistä syistä. Eppu kuvaa ensimmäisen pitkän parisuhteen päättymisen jälkeistä aikaa seuraavasti: *”(E)ttä jäi vähän se nuoruus kokemati, mutta sekin tuli koettua sillai rankemman kautta.”* Epun kokemus on, että silloin kun on toimiva parisuhde, joku jota odottaa ja työtä, hänen ei ole vaikeaa pysyä irti rikoksista tai päihteistä. Yhdyskuntapalvelulla on suuri merkitys hänelle täällä kertaa. Tyttöystävän vuoksi hän suhtautuu yhdyskuntapalveluun vakavasti. Edellisellä kerralla yhdyskuntapalvelu keskeytyi, kun hän omien sanojensa mukaan eli menetettyä nuoruuttaan takaisin.

Edellä sanottu näyttäisi vahvistavan teoriakirjallisuudessa esitetyn ajatuksen siitä, kuinka konventionaaliset suhteet, jotka muodostuvat työn, koulutuksen, parisuhteen tai perheen kautta, merkitsevät sellaisia sosiaalisen kontrollin muotoja, jotka ovat omiaan lisäämään itsekontrollia. Näin vahvistuu yhdyskuntapalvelun perusteluksi sen kyky, eristämisen asemasta, liittää tuomittu konventionaalisen yhteisön jäsenyyteen (palvelupaikat) ja mahdollistamalla konventionaalisten yhteisöjen (perhe, työ, koulutus) ylläpitämisen. Eppu luonnehtii naisystävänsä opiskelevaksi naiseksi, jolla ei ole mitään kosketuspintaa rikosten tekemiseen ja niihin liittyviin alakulttuureihin. Samalla hän tulee kertoneeksi siitä, kuinka pari on yhdessä pohtinut, miten tulisi suhtautua vanhoista rikoksista mahdollisesti tuleviin tuomioihin. ”Emäntä” ei halunnut, että Eppu ottaisi kaikki kerralla tuomittavaksi, koska se olisi merkinnyt meneillään olleen yhdyskuntapalvelun muuntamista takaisin vankeudeksi.

”Joo, kyllä me ollaan puhuttu ja kyllä se tietää kaikista kaikki, tollai. Mulla oli nyt oikeus oli viime viikon keskiviikkona oli yks pahoinpitely, mist piti tulla kova tuomio ja, mä sanoin, että mä otan nääkin samalla lusittavaks, mutta ei ollu emäntä sitä mieltä sitten, että otetaan.”

Riippumatta siitä, miten usein vankeustuomio lopulta johtaa eroon, näyttää yhdyskuntapalveluun liittyvän parisuhteeseen ja sen kestämiseen kohdistuvia myönteisiä odotuksia ja oletuksia. Yhdyskuntapalvelun myönteisiin kokemuksiin palvelupaikalta voivat yhdistyä myönteiset kokemukset parisuhteessa ja laajemmin perheen kanssa. Jos kokemukset esimerkiksi perheen ja parisuhteen piirissä voivat merkitä ”sosiaalista investointia”, jota ei haluta riskeerata rikoksilla, voidaan olettaa myös, että yhdyskuntapalvelulla on tässä mielessä potentiaali integraatioulottuvuus konventionaalisiin suhteisiin kiinnittävässä mielessä (Granfelt 1998, 2000). Tämän tutkimusaineiston puitteissa näkökulma rajoittuu luonnollisesti vain yhdyskuntapalvelua suorittaneisiin, eikä esimerkiksi perheiden tai puolisoitten näkökulma tule näkyviin.

Haastatteluaineistossa ei ole yhdyskuntapalvelun yhdyshenkilöiden näkemyksiä yhdyskuntapalvelun suorittajien perhetilanteesta samaan tapaan kuin he ovat miettineet työllistymis- ja koulutuskysymyksiä. Jos perheestä puhuttiin, liikuttiin yleisellä tasolla: *”(J)otenki tuntuu, et tähän, tää yhdyskuntapalveluhenkilön työn suorittaminen, se onnistuu paremmin, jos on perheellinen ja jos on työssäkäyvä”*. Palvelupaikan yhdyshenkilö jakaa tässä kontrolliteoreettisen lähtökohdan kahden merkittävän sosiaalisen kontrollin sidoksen osalta. Toinen haastatteluaineistosta löytyvä yleinen viittaus perheeseen pitää sisällään yhdyskuntapalveluun lähes aina liitettävän positiivisen päämäärän *”Näen sen myöski sen asiakkaan kannalta sillon, että on tärkeetä, että esimerkiks työ säilyy ja perhesuhteet säilyy ja näin...”*. Kommunikaatiota käsitelleessä luvussa kävi ilmi, että palvelupaikkojen yhdyshenkilöt kertoivat useiden tuomittujen kertovan rikoksistaan palvelupaikalla. Perheeseen liittyvien kommenttien niukkuuden voi tulkita johtuvaksi siitä, etteivät tuomitut puhu muutoin paljoa yksityisasiastaan palvelupaikalla.

Ainoa palvelupaikka, jossa yhdyskuntapalvelun suorittajan perhe tulee puheeksi, halusi tarjota yhdyskuntapalvelun päätyttyä saunaillan yhdyskuntapalvelun suorittajalle ja koko tämän perheelle. Kun yhdyshenkilö ottaa puheeksi myös isovanhemmat, voi perustellusti sanoa, että ainakin tässä tapauksessa on kysymys seuraamuksen ”palautumisesta takaisin kansalaisyhteiskuntaan”. Palvelupaikan edustajat halusivat jotenkin osoittaa kiitollisuutensa hyvin sujuneesta yhdyskuntapalvelusta, joka oli hyödyttänyt palvelupaikkaa. *”...ja vielä kun me tiedetään, et hänellä on lapsia ja on isovanhemmatkin siinä ihan lähetyvillä, niin hän on ite*

kertonu, niin tarjotaan sitä [saunailtarjous, joka sovittiin kokouksessa].” Tässä liikutaan jo varsin pitkällä, jos arvioidaan yhdyskuntapalvelua ja sen vaikutusta kansalaisyhteiskuntaan. On aivan ilmeistä, että edellä kerrottu kuvaa keskinäiseen luottamukseen johtanutta prosessia, jota jäsentävät muut kuin rikoksesta johdetut argumentit. Vaikka tämä kertomus ei ole ainoa laatuaan, se on sitä suhteessa yhdyskuntapalvelun suorittajan perheeseen ja perhetilannetta koskevaan puheeseen, joka on hyvin niukkaa yhdyshenkilöiden aineistossa.

Perhe ja integraatio – yhdyskuntapalvelu perhesuhdetta edistävänä tekijänä

Orvokin, Marken ja Ilmarin tilanteista voi nähdä perhetilannetta ja parisuhdetta vahvistavan ulottuvuuden. Yhdyskuntapalvelu ei estä jokapäiväistä lasten ja perheen yhdessä pysymistä. He kaikki kertovat vastuusta sekä puolisoaan että ennen muuta lapsiaan kohtaan ja näkevät mahdollisuuden suorittaa vankeus yhdyskuntapalveluna koko perhetilanteen kehittymisen kannalta positiivisena asiana. Kaikki kolme viittaavat keskusteluihin, joita on käyty puolisoitten kesken. Keskustelut ovat olleet usein vaikeita, mutta jollakin tapaa kukin heistä kertoo tilanteesta, jonka yli on päästy yhdyskuntapalvelun toimeenpanon alettua. Tämä on tulkittavissa siten, että yhdyskuntapalvelu on ollut mahdollisuus vahvistaa perhetilanteen vakautta tilanteessa, jossa yksi perheenjäsen on syyllistynyt rikokseen, josta seuraa ehdoton vankeusrangaistus. Tuomiosta ei ole seurannut eristämistä pois, vaan pikemminkin näissä tilanteissa tuomitut ovat ottaneet vastuun siitä, ettei perhetilanne huonone. Marken ja Orvokin osalta tämä näkyi kuvauksissa, jotka liittyivät oman päihdehoidon ja yhdyskuntapalvelun välisiin vastavuoroisiin kytkentöihin. Ilmari puolestaan näkee yhdyskuntapalvelun mahdollisuutena kantaa vastuuta kotitalon remontista ja lasten hoidosta niin, ettei puoliso joutuisi kärsimään hänen tuomiostaan.

Yhdyskuntapalvelun suorittaminen tavanomaisella työpaikalla näyttää merkitsevän tilan syntymistä oman tilanteen rauhalliselle arvioinnille, ilman että siihen vaikuttavat merkittävästi ulkopuoliset institutionaalisen sääntelyn mekanismit. Tässä suhteessa yhdyskuntapalvelusta voi puhua mahdollisuutena johonkin sellaiseen, josta Riitta Granfelt (1998) puhuu kiinnipitävinä ympäristöinä. Yhdyskuntapalvelussa vähintäänkin säilyvät nämä kiinnipitävät yhteisöt lähellä silloin, kun tuomitulla on niitä entuudestaan.

Yhdyskuntapalveluun on yhdistettävissä ainakin jossain määrin parisuhdetta ylläpitävä tai kiinnipitävä merkitys myös silloin, kun perheessä ei ole lapsia huollettavana. Mutta voiko siihen liittää ajatuksen, että yhdyskuntapalvelun myötä parisuhde voisi vahvistua? Osalle haastateltavia perhetilanne ei vaikuttanut olevan erityisen merkityksellinen suhteessa yhdyskunta-

palveluun. Maijan lapset ovat jo isoja, ja Maijan rattijuopumus oli siinä mielessä kahden kauppa, että jompikumpi puolisoista ”joutui” ajamaan autoa. Tilanne aiheutti puolisoiden välille kitkaa, ja myös aikuiset lapset osallistuivat konfliktin selvittämiseen, mutta Maija kertoo tilanteesta lähinnä henkilökohtaisen häpeän kokemuksena. Paavon tilanne on sama perhetilanteen osalta muutoin, mutta hänen puolisonsa oli tukena, kun he yhdessä etsivät Paavolle internetin välityksellä päihdekuntoutuspaikan. Paavo menetti työpaikkansa rikoksen seurauksena, mutta perhetilanne säilyi entisellään. Antti ja Pasi puolestaan ovat esimerkkejä aineistossani siitä, kuinka avioero, alkoholisoituminen, sairaus- ja masennustilat sekä työn menettäminen muuttavat elämäntilanteen. Molemmat puhuvat entisistä perheistään ja lapsistaan lämpimästi ja kertovat siitä, että voivat tavata lapsiaan yhdyskuntapalvelun aikana. Yhteydenpito vaikuttaa merkitykselliseltä miehille, joilta aika ajoin on puuttunut jopa asunto. ”*Mä saan ihan koska vaan mennä sinne. No kun en yöllä mene enkä kännissä. Niin tota, ettei meillä oo mitenkään tapaamisoikeuksia, että mä saan mennä koska mä, koska heille vaan soppii.*” Pasi kertoo yhdyskuntapalveluun kuuluneesta soveltuvuusselvityksestä, jossa hän löysi kriminaalihuoltotyöntekijän kanssa keskusteltuaan motivaation hakeutua päihdehoitoon, mikä puolestaan mahdollisti yhdyskuntapalvelutuomion. Hän oli pahoin masentunut eikä ollut jaksanut miettiä yhdyskuntapalvelua, vaan oletti ilman muuta joutuvansa vankilaan. Hän on yhdyskuntapalvelun aikana tekemisissä yhden lapsensa kanssa säännöllisesti. ”*Joo, tai vanhempaan poikaan varsinkin, melkein päivittäin tulee pidettyä, mutta näihin nuorempiin, on kyllä välit kunnossa, mutta se on vaan jäänyt vähemmälle.*” Epäilemättä voidaan sanoa, että yhdyskuntapalvelulla on näissä tilanteissa kiinnipitävä merkitys suhteessa (aikuisiin) lapsiin, puolisoon tai entiseen puolisoon, mutta erityistä vahvistavaa merkitystä tilanteisiin on vaikea liittää.

Lapsettomia parisuhteessa yhdessä eläviä haastateltuja aineistossa on kahdeksan. Veksin kertomusta jäsentää työ, ei niinkään suhde puolisoon. Veksin kertomana heidän parisuhteensa vaikuttaa suhteellisen vakaalta lapsettoman parin suhteelta. Yhdyskuntapalvelun suorittamisella ei näytä olevan erityistä vaikutusta heidän elämäänsä, muutoin kuin että arki ei ole muuttunut tuomiosta huolimatta. Reska puhuu työstä enemmän kuin parisuhteesta, joka on vankeuden jälkeisen yhdyskuntapalvelun jälkeen tiivistynyt. ”*...(V)anhempiin mulla on ihme kyllä erittäin hyvät välit tällä hetkellä. Niin että oikeastaan en mä asu siellä vanhemmilla.*” Reska on siirtynyt vähitellen tyttöystävän luo asumaan yhdyskuntapalvelun aloittamisen aikoihin. Epun kokemus oli, että vankilaan joutuminen merkitsee riskiä parisuhteen kannalta. Epun kokemus vahvistaa sitä, että eristäminen vankilaan on riski parisuhteen kannalta. Sa-

maan päädyin oman, suhteellisen lyhyen, avovankilan johtajakokemukseni aikana. Parisuhteen kariutuminen ei ole deterministinen seuraus eristämisestä. Eristäminen on kuitenkin ilmeinen riski parisuhteen kannalta ja toimenpide, joka vaikuttaa vahvasti myös niihin perheen jäseniin, joita ei ole tuomittu. Teoriakirjallisuuden perustalta olen ottanut lähtökohdakseni, että parisuhde ja perhe ovat merkityksellisiä konventionaalisia sosiaalisia verkostoja, jotka ovat omiaan ehkäisemään rikosten tekemistä silloin, kun niihin yhdistyy tuomitun omat pyrkimykset irti rikoksista. Tästä lähtökohdasta olen analysoinut aineistoa nähdäkseni, liittävtkö haastattelemani henkilöt yhdyskuntapalveluun jotain sellaista, joka edesauttaisi parisuhteen ylläpitämistä silloinkin, kun ei ole kyse lasten huoltajuudesta. Kivivuori (2009, 32–34) problematisoi parisuhteiden ja lasten merkitystä rikoksiin syyllistymisen kannalta vertailemalla tuloksia haastateltujen iän suhteen. Ikä näyttää vaikuttavan merkittäväällä tavalla siihen estääkö parisuhde tai lapset rikollisuutta vai ei.

Harrilla on tyttöystävä, ja kuten aiemmin on käynyt ilmi, hän pyrkii vahvasti eroon kaveripiiristä, joka on liittynyt rikoksiin ja päihteisiin. Hänellä on mutkattomat suhteet äitiinsä ja sisaruksiinsa, ja hän asuu äitinsä luona. Tyttöystävä on saanut oman asunnon, ja muutto yhteen on piakkoin suunnitelmissa. Vesalla tilanne oli samanlainen, mutta hän epäröi vielä yhteen muuttamisen suhteen, koska edessä olisi paikkakunnan vaihtaminen ja vastuunotto parisuhteen ohella tulevan avopuolison pienestä lapsesta. Yhdyskuntapalvelun aikana heidän on mahdollista tavata tavanomaisen säännöllisesti ja suunnitella tulevaisuutta yhdessä. Kimmon tilanteessa yhdyskuntapalvelutuomio mahdollisti nykyisen asunnon pitämisen yhdessä vaimon kanssa, koska vankeustuomion aikana heillä ei olisi ollut varaa pitää niin isoa asuntoa. Nämä ovat tekijöitä, joita ei ole syytä vähätellä, mutta positioiden tulkitseminen integroiviksi parisuhdetta vahvistavassa mielessä lienee liioiteltua, vaikka ne voi tulkita parisuhdetta ylläpitäviksi.

Empiirisen aineistoni perusteella näyttää siltä, ettei yhdyskuntapalveluun juuri sisälly sellaisia elementtejä, joita voisi nimetä teoreettisen keskustelun mukaisesti yhteiskuntaan kiinnittäviksi silloin, kun kriteerinä on perheettömän parisuhteessa elävän henkilön parisuhteen vahvistuminen. Ainakaan sellaisesta ei omassa aineistossani kerrota. Yhdyskuntapalvelu mahdollistaa sosiaalisten suhteiden säilymisen, ja tässä suhteessa se on lunastanut sille asetetut tavoitteet. Samankaltaisia, integraatiota vahvistavia tekijöitä, kuin edellisessä luvussa esimerkiksi työn tai koulutuksen suhteen tuli esiin useita, ei lapsettomien parisuhteiden kohdalla voi osoittaa. Poikkeuksen tekee Olli. Hän kuvaa seuraavassa vaikeutta päästä eroon päihteistä ja siihen liittyvistä sosiaalisista suhteista sekä seurustelun myötä tapahtuneesta muutoksesta

ajan käytön suhteen, aivan kuten teoriakirjallisuuden perusteella esitin. Parisuhteella ja suhteella veljeen on suuri merkitys tässä muutoksen toteutumisessa. Vankilatuomiota suorittaessa tällainen kokemus ei olisi mahdollinen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei vankeusajana olisi mahdollista vahvistaa suhteitaan puolisoon tai omaisiin. Vankeudessa parisuhteen vahvistaminen perustuu vankilainstituution määrittelemään mekanismiin, kun se yhdyskuntapalvelua suorittavilla perustuu konventionaalisiin suhteisiin, -rakenteisiin tai –viranomaisverkostoihin. Olli kuvaa muutoksia omassa ajattelutavassaan kuvaamalla tyttöystävänsä ja veljensä kanssa viettämäänsä yhteistä aikaa. Kun yksilön itsekontrolli kasvaa, se tapahtuu jonkin sellaisen kehityksen kautta, jossa tavanomaiset kokemukset tulevat merkityksellisiksi ja korvaavat rikoksiin ja päihteisiin liittyvät sosiaaliset suhteet ja merkitykset. Yhdyskuntapalvelua suorittaessa on suhteellisen vähäisin rajoittein mahdollista, niin halutesaan, elää tavanomaista elämää ja kokea tavallisen lumon.

”No joo, kyl se on, on se vaikeeta silleen, et varsinki alku-, alkukuukaudet oli tosi vaikeita et, et nyt oikeastaan tän kesän aikana on ruvennu vähän helpottaa silleen että. Ja seki ehkä et mä oon niinku tää on ehkä ensimmäinen kesä kymmeneen, yhteentoista vuoteen et on jääny jotain kesästä tai et on hyviä muistoja ja tämmösiä. Et hirveesti me ollaan reissattu tai siis silleen että ollaan tai käytiin semmosella asuntoautoreissulla ja ollaan oltu mökillä ja kalastamassa ja kaikkee tämmöstä, mitä mä tein pienenä perheen kanssa ja tällästä näin. Niin sit nyt oon tehny sit tyttöystävän kanssa ja veljen kanssa että, ja näin että.”

Ollin kuvauksessa on sekä perhesuhteita, ymmärrettynä ydinperhettä laajemmassa merkityksessä, ylläpitävä että tavanomaisen elämän tavoitteita edistävä ulottuvuutensa. Kun hän kertoo positiivisena kokemuksena tyttöystävän ja veljen kanssa vietetystä kesäajasta, hän vertaa niitä lapsuuden myönteisinä kokemuksiinsa muistoihin. Ne puolestaan vertautuvat päihdeaikojen kokemuksiin, joita hän ei voi tai halua muistaa. Ollin kertomassa ja tulkitsemassa kokemuksessa tulee esille yhdyskuntapalvelun perhesuhteita edesauttava integraatioulottuvuus siten, että rangaistus yhdistyneenä päihdehoitoon ja parisuhteen olemassaoloon luo edellytyksiä, ja ehkä jopa vahvistaa, kiinnittymistä konventionaalisiin yhteisöihin ja tavanomaisena pidettäviin aktiviteetteihin. Tästä syntyy kokonaisuus, jossa yhdyskuntapalvelun palvelupaikalla syntyvä kokemus rangaistuksesta, joka liittyy tuomitun tavanomaiseen työyhteisöön, kytkeytyy arkeen, jota voidaan luonnehtia tavanomaiseksi. Tämä yhdessä merkitsee yhdyskuntapalveluun sisältyvää potentiaalia olla konventionaalisiin ja kiinnipitäviin yhteisöihin perustuva ja niitä rakentava seuraamus. Tässä mielessä on perusteltua puhua integraatiosta.

Edellä sanotun perusteella voi todeta, että yhdyskuntapalvelu on seuraamus, joka voi haastateltavien kokemuksen mukaan edistää perhetilanteen pysymistä vakaana. Kaikki haastatel-

lut, jotka näin tuntevat, pitivät parisuhteen säilymistä ja suhdetta lapsiin suuressa arvossa. He pohtivat yhdyskuntapalvelurangaistusta perhetilanteen säilymisen näkökulmasta ja vertaavat sitä vankeuteen silloinkin, kun omaa vankilakokemusta ei ole. Näistä kokemuksista osa perustuu sellaisen arvion varaan, että parisuhde olisi ollut suuressa vaarassa kariutua ilman yhdyskuntapalvelumahdollisuutta. Vankilaan joutuminen olisi muuttanut parisuhteen tilanteen erottamalla puoliset toisistaan päinvastoin kuin yhdyskuntapalvelua suorittaessa. Yhdyskuntapalvelussa perhetilanne säilyy tavanomaisena, ja silloin kun perhetilanne koetaan turvallisiksi, toteutuu perheen funktio kiinnipitävänä yhteisönä. Tämä on, vaikeuksista huolimatta, vastavoima rikoksen ja rangaistuksen häpeää tuottavalle ja arkea vaikeuttavalle aspektille. Koettu perheen myönteinen merkitys voidaan tulkita teoriakirjallisuuden esittämäksi sosiaalisiksi investoinniksi, jota ei haluta riskeerata, ja tämä puolestaan edesauttaa ehkäisemään rikoksia. On selvää, ettei tämä toteudu jokaisen yksilön osalta. Näin ollen voi sanoa empiirisen aineiston tukevan teoriakirjallisuuden (mm. Laub ja Sampson 2003; Kivivuori ja Linderborg 2009; Laine 2007; Sampson ja Laub 1993 ja 1997) tulkintaa, että perhe, työ, koulutus tms. instituutiot toteuttavat integraatiotehtävän tuottamalla konventionaalisia siteitä tuomitun elämään. Hänen omista kyvyistään ja valinnoistaan sekä niitä mahdollisesti tukevien ammatillisten tai vertaistukeen perustuvien tukitoimien onnistumisesta riippuu se, kuinka nämä kaikki tekijät muodostuvat kokonaisuudeksi, joka johtaa rikoksista irtautumisen mielessä integraatioon. Yhdyskuntapalvelu näyttää tuottavan suhteellisen paljon sellaista, jonka varaan tällaisia prosesseja voisi rakentaa.

Perhe- ja parisuhdetilannetta on perusteltua tarkastella suhteessa yhdyskuntapalveluun siten, että konventionaalisia suhteita ylläpitäessään ja luodessaan yhdyskuntapalvelu ei tuota rangaistuksesta itsestään johtuvaa tarvetta viranomaisten puuttumiselle lapsiperheiden tai parien perhetilanteisiin. Yhdyskuntapalvelun aikana lastenhoito on mahdollista järjestää ilman ylivoimaiseksi käyviä järjestelyjä, eikä siihen liity seuraamuksesta johtuvaa lapsen ja vanhemman eroa – tai lapsen siirtymistä pois kotoa. Mieshaastateltavien kokemus vahvistaa tämän, kun he kertovat, että eivät ole halunneet tavata lapsiaan vankilassa, koska se ei ole heidän mielestään lapselle hyväksi. Tapaamisen esteenä voi olla myös toinen vanhempi tai lapsen oma haluttomuus mennä tapaamiseen vankilaan. Eronneiden yhdyskuntapalveluun tuomittujen henkilöiden lasten tapaamiset voivat järjestyä ilman seuraamuksesta johtuvia (viranomais)järjestelyjä, joihin helposti yhdistyvät erilaiset konfliktit ja katkeruutta aiheuttavat kokemukset, kuten teoriakirjallisuuden mukaan usein käy.

Integraatio merkitsee tässä kontekstissa kiinnipitäviä yhteisöjä, ja olen käsitellyt perhe- ja parisuhteita tuollaisina potentiaalisina kiinnipitävinä yhteisinä, siitä huolimatta, etteivät ne aina sellaisia ole. Tässä näkökulma on yhdyskuntapalvelun suorittajan, mutta riippuu paljon kenen perheenjäsenen näkökulmasta asiaa tarkastelee tai tarkastellaanko perhesuhdetta jonkin instituution näkökulmasta (ks. esim. Pösö 2008, 95). Välttämättä perhe ei ole tällainen yhteisö. Suinkaan aina ei ole myöskään niin, että vankila rikkoisi perheen tai parisuhteen. Olen nainen ero vankilaan on siinä, että yhdyskuntapalvelu lähtökohtaisesti tarkoittaa tilanteen säilymistä tavanomaisena, kun taas vankeus lähtökohtaisesti merkitsee perhe- ja parisuhdetilanteen muuttumista perheenjäsenten tahdosta riippumatta.

Konventionaalisiin yhteisöihin kiinnittymisen kannalta eräs piirre on haastatteluaineistossa ilmeinen ja silmiinpistävä. Kun haastateltavat puhuvat yhdyskuntapalvelun suorittamisen aikaisesta elämästään, heidän aikaperspektiivinsä on sillä tavoin reaaliaikainen, että he puhuvat kuluva ajasta ilman rangaistuksen tuottamaa katkosta. Lainrikkokojen kanssa työtä tekeville on tuttua, että edessä oleva tai parhaillaan suoritettava vankeusrangaistus tarjoaa mahdollisuuden tai pakottaa tuomitun tarkastelemaan tulevaisuuttaan jakamalla ajan ”aikaan ennen ja jälkeen vankeuden”. Tätä piirrettä ei aineistossani olevassa kerronnassa ole. Tämä perustuu ja perustelee yhdyskuntapalvelun liitettävän integraatioulottuvuuden. Rangaistus itsessään ei estä tekemästä suunnitelmia eikä toteuttamasta niitä. Pikemminkin yhdyskuntapalvelua suorittavan ympärillä on tällaisiin konventionaalisiin yhteisöihin liittymistä kannustavia tahoja. Sellainen on vähintään palvelupaikka, jos yhdyskuntapalvelua ei suoriteta yksintyöskentelynä vailla kommunikatiivista toimintaa, kuten hauraan kommunikaation palvelupaikkojen kyseessä ollessa usein tapahtuu.

7.3 Integraatio konventionaalisiin sosiaalisiin verkostoihin kiinnittymisenä

Työn, koulutuksen sekä perhe- ja parisuhteiden ohella kolmas teoriakirjallisuuden perustalta valitsemani tarkastelutaso, jonka varassa olen lukenut empiiristä aineistoa yhteiskuntaan kiinnittävän konstruktion paikantamiseksi, olivat tavanomaiset sosiaaliset suhteet. Kriminologisessa teoriakirjallisuudessa tavanomaiset sosiaaliset suhteet nähdään rikosten tekemistä ehkäisevinä. Useat haastateltavat sanovat, että haluavat eroon entisistä rikoksiin liittyneistä sosiaalisista suhteistaan ja alakulttuureista sekä pitivät yhdyskuntapalvelua siinä suhteessa mahdollisuutena. Käyköön siitä esimerkkinä jälleen Marken pohdinta.

”Että kun vastaavasti sitten mennään tähän yhdyskuntapalveluun ja sä oot kontrollin alla siinä ja sä teet hyödyllistä työtä mistä sä et saa palkkaa, eli se ei tuu sun pussistas, [naurahtaa] niin että siinä jokainen voi miettiä sitten, että mikä on parempi vaihtoehto. Se on sitten eri asia, et jos on vaarallinen rikollinen, et sitä ei nyt voi missään tapauksessa antaa olla vapaalla jalalla, niin et se on pistettävä sinne lukkojen taa, mikä on toisen hengelle vaarallinen, niin.. Mutta eihän semmoselle nyt myönnetäkään mitään yhdyskuntapalvelua.”

Kuvatuksi tulleet myönteiset sosiaaliset suhteet voi jakaa kolmeen. Ensimmäkin aineistossa on paljon myönteisiä kuvauksia siitä, miten palvelupaikalla syntyy luontevia ja luottamusta lisääviä kommunikaatiosuhteita. Niitä olen käsitellyt jo aiemmissa luvuissa. Toiseksi rikoksiin liittymättömät myönteiset sosiaaliset suhteet ovat työ- tai koulutuspaikkaan ja perhesuhteisiin kiinnittäviä suhteita, silloin kun sellaisia on haastateltavalla ollut. Nämä on esitelty omissa luvuissaan edellä. Kolmas esille tuleva rikoksiin liittymätön alue ovat erilaiset hoito- ja kuntoutuspaikat, joissa yhteinen nimittäjä ovat päihteisiin liittyvät ongelmat. Nämä edustavat usein professioita tai instituutioita, eikä niitä voi samalla tavalla tarkastella konventionaalisiin suhteina kuin työpaikan tai perheen ihmissuhteita. Erilaiset vertaistuen ryhmät, kuten AA, NA tai Kris ry:n verkostot ovat lähellä konventionaalisia suhteita ja eroavat esimerkiksi ammattilaisten johdolla toimivista auttamisen instituutioista.

Empiirinen aineisto tuotti tämän teeman osalta työstä tai perhesuhteista poikkeavan tuloksen. Tämä käy esiin myös edellä olevasta Marken haastattelusitaatista. Tavanomaisista suhteista puhuttaessa haastateltavat tuottavat usein kuvauksen puhumalla negaation tai vankilassa muodostuvien suhteiden kuvauksina. Sen sijaan haastatteluista ei saanut kuvaa siitä, miten yhdyskuntapalvelun aikana syntyy, tai syntyykö, uusia rikoksien tekemiseen liittymättömiä sosiaalisia suhteita yhdyskuntapalvelupaikalla syntyviä suhteita laajemmin. Seuraavassa Harri puhuu tilanteestaan, jossa hänelle on jäänyt menneiltä vuosilta yksi kaveri, joka on päässyt irti rikoksiin liittyvissä sosiaalisissa suhteissa.

”No lähinnä ittekseni. Ja oon mä joittenkin kans silleen. Ne nyt ei oo silleen ollu kauheesti vankilassa. Yks kaveri suorittaa just [poistettu paikkakunnan nimi] yhdyskuntapalveluu et sen kaa me ollaan keskusteltu näistä. Se on kans päässy irti kaikesta. Just se kaveri kenen kaa.. Just siel [poistettu paikkakunnan nimi]. Ja meil on.. Se on ainoa jätkä ketä mä, keneen mä pidän yhteyttä päivittäin niistä yläastekavereista. Et kaikki muut on jo menny.”

Harri on varsin epävarma, kun kysyn olisiko hänellä ketään, kehen ottaa yhteyttä, jos tulisi vaikeuksia. Hän nimeää yhden, joka on auttanut rahallisesti, kun Harrilla on ollut taloudellisia vaikeuksia. Aiemmin on tullut esille, että Harri on ollut hyvin varautunut kaikkien viranomaisten suhteen, ja vasta nyt luottamus on alkanut vähitellen palata.

Sanotun perusteella voi todeta, ettei yhdyskuntapalveluun liity sellaisia suoranaisia vaikutuksia, jotka ohjaisivat yhdyskuntapalvelun suorittajia löytämään palvelupaikan lisäksi muita kaipaamiaan uusia, rikoksista irtautumisessa tukevia sosiaalisia verkostoja. Varsin monista puheenvuoroista saattoi aistia yksinäisyyden, joidenkin osalla se tuntui totaaliselta. Kaikilla ei toki tilanne ollut tällainen, mutta kuvaukset tavanomaisista kaverisuhteista olivat lähes aina kuvauksia säilyneistä, jo menneisyydessä syntyneistä, kaveruussuhteista. Toki konventionaalisten sosiaalisten suhteiden solmiminen on helpompaa yhdyskuntapalvelua suorittaessa kuin vankeudessa, mutta palvelupaikkojen lisäksi, niitä ei välttämättä synny. Hauraan kommunikaation palvelupaikoilla kommunikaatiosuhteet ovat sielläkin vähäisiä, kuten edellä olen tuonut esille. Tämä perustuu siihen, että rangaistus muodostuu kerrotulla tavalla kaksi kertaa viikossa tehtävästä palkattomasta työstä. Sen vaikutukset arkeen ovat suhteellisen vähäiset, mikä turvaa koulutus- tai työpaikan ja perheen kannalta monia asioita. Jos tällaiset sosiaaliset suhteet tai rakenteet puuttuvat tuomitun elämästä, yhdyskuntapalvelun suorittajan tilanne on paljolti hänen käsissään. Yhdyskuntapalvelu ei pakota vankilan tavoin tuomittua muiden rikosten tekijöiden keskuuteen, mutta ei se myöskään pidä heistä erossa, jos tuomittu ei siihen aktiivisesti itse pyri. Näin ollen useimmat niistä, jotka kertovat kaveripiirin vaihtumisesta, kertovat tästä muiden kuin yhdyskuntapalveluun toimeenpanoon liittyvien asioiden kuvauksina. Aineistossa oli kolme haastateltavaa, jotka kuvasivat vuorovaikutussuhteitaan varsin niukkoina. Tämä asiantila korostaa palvelupaikkojen merkitystä ehkä ainoana kiinnipitävänä tavanomaisena yhteisönä.

7.4 Yhteenveto yhdyskuntapalvelun integraatiotehtävästä

Tutkimusraporttini alussa kävin lävitse uusklassisen oikeusajattelun keskeisiä periaatteita (Christie 1983 ja 1993; Lappi-Seppälä 1987, 13–112 ja 1999b, 199–230; Mathiesen 1987 ja 2006; Rikosoikeuskomitean mietintö 1976). Totesin, että suuntauksella on ollut Suomessa hegemonistisen aseman ja että sen myötä suhtauduttiin hyvin skeptisesti seuraamusjärjestelmän ja ei-viranomaisten kytkemiseen yhteen. Haluttiin erottaa rankaiseminen ja tuki, ja uskottiin tuen kuuluvan rangaistusjärjestelmän ulkopuolelle sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tehtäväkenttään. Jälkimmäisiä pidettiin välttämättöminä, mutta seuraamusjärjestelmän ulkopuolisina asioina. Huomio kiinnittyi enemmän tehdyn teon rankaisemisen oikeellisuuteen kuin vastaiseen käyttäytymiseen vaikuttamiseen (mm. Rex 2004 ja 2005) seuraamusjärjestelmän toimenpitein. Yhdyskuntapalvelu on muuttanut tätä ajattelua ja tuonut informaalin oi-

keuden vahvasti mukaan vankeusrangaistuksen toimeenpanoon luomalla ei-viranomaisille hyvin keskeisen roolin. Yhdyskuntapalvelun perusteleminen sillä, etteivät tuomitun tavanomaiset sosiaaliset suhteet ja verkostot katkea, avasi uudella tavalla näiden suhteiden merkityksen osana kriminaalipolitiikkaa ja seuraamusjärjestelmää. Olen edellä analysoinut tätä tutkimalla yhdyskuntapalvelun käytäntöjä integraation näkökulmasta.

Yhdyskuntapalvelun intersubjektiiivisesti sitovat kommunikaatiosuhteet merkitsevät yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa sitä, että palvelupaikoille asettuu merkityksellinen tehtävä kiinnittää yhdyskuntapalvelun suorittaja ainakin yhteen tavanomaiseen yhteisöön tuomion ajaksi. Tällä on merkitystä toimeenpanossa vietetyn ajan ohella sille, miten yhdyskuntapalvelun suorittaja suhtautuu yhteiskuntaan, sen normeihin ja tapaan ilmaista normivaatimukset. Haastattelujen perusteella voi todeta, että useat haastatellut kokevat omassa ajattelussaan tapahtuneen myönteistä muutosta suhteessa viranomaisiin ja ”yhteiskuntaan”. Palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden osalta puhe liittyi käsityksiin omasta roolista olla tukemassa ”*kavereita, jotka on vähän nousukiidossa*”. Mahdollisen muutoksen yksilökohtaista pysyvyyttä on aineiston perusteella mahdoton arvioida, mutta aineisto osoittaa, että yhdyskuntapalvelun potentiaalinen integraatiofunktio nojaa myönteisiin kokemuksiin ja kommunikatiiviseen toimintaan palvelupaikoilla. Tämä vahvistaa Hirschin (2008) ajatusta sosiaalisen kontrollin vaikuttamisesta neljän tekijän kautta. Näitä olivat tunnepohjaiset siteet muihin ihmisiin, motivoitunut sitoutuminen perinteisiin instituutioihin ja valintoihin, ajan käyttäminen laillisiin toimintoihin sekä lain noudattamista suosivat uskomukset. Tekemäni analyysin perusteella ainakin kolme ensimmäistä ovat haastatteluissa vahvasti esillä. Näiden asioiden pohtimista seuraamuksen aikana ei voi korostaa liikaa, koska niiden omaksumista voi pitää perustana integraatiolle konventionaalisiin yhteisöihin, instituutioihin ja verkostoihin.

Yhdyskuntapalvelun kommunikatiivinen luonne tuottaa osalle tuomittuja kokemuksen työyhteisöön kuulumisesta, työtehtävien osaamisesta ja työssä vaadittavan rytmin omaksumisesta. Tällä on merkitystä etenkin henkilöille, joilla tällaisia kokemuksia ei aiemmin ole ollut tai niistä on kulunut runsaasti aikaa. Haastateltavat kertovat tapauksista, joissa on solmittu oppisopimus palvelupaikalle, löytynyt väylä työllistyä tai yhdyskuntapalvelun suorittaja on alkanut harkita koulutusta palvelupaikkakokemuksen ja siellä käytyjen keskustelujen perusteella. Tapaukset ovat aina yksittäisiä ja yksilöllisiä eikä yhdyskuntapalveluun sisälly sellaisia rakenteellisia tavoitteita, jotka ohjaisivat toimintaa sosiaalisten verkostojen laajentamiseen. Tällainen rooli voi(si) olla osa formaalin oikeudenkäytön alueelle kuuluvaa kriminaali- ja sosiaalityötä. Teoreettisessa analyysissä viittasin Elderiin (1998, 3–4), kun hän nimeää neljä

vaikuttavaa periaatetta elämäntutkimuksen taustalla. Ensinnäkin hänen mukaansa tulee kiinnittää huomio ajan ja paikan kontekstiin historiana. Näyttää siltä, että yhdyskuntapalvelu vaikuttaa muutosta tukevasti luomalla uusia tulokulmia oman elämäntilanteen tulkintaan ja vaihtoehtojen etsintään. Riitta Granfelt (1998 164–165; 2000, 104) puhuu luovuudesta rikollisista alakulttuureista pääsemisen yhteydessä. Elderin mukaan yksilöllisellä elämäntilanteella on merkitys sille, miten jokin asia tulee kohdatuksi. Elämäkulkuun vaikuttavat yksilön omat valinnat eli toimijuus suhteessa ympäristöön. Tulkintani mukaan yhdyskuntapalvelu merkitsee integraation mahdollisuuksia mainituissa suhteissa. Se on omintakeinen konstruktio, jossa tuomittu eristämisen sijaan pääsee yhteyteen tavanomaisten yhteisön edustajien kanssa. Pidän tätä ulottuvuutta ensiarvoisena seikkana yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen kannalta. Se tekee siitä aidossa mielessä yhdyskuntaseuraamuksen. Uskon myös, että yhdyskuntapalvelu avautuu yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen keinoin paremmin kuin painottamalla oikeustieteellisiä kysymyksiä, kuten vaikuttavuus tai uusimisriski tai kriminogeenisiä tekijöitä, mitenkään väheksymättä niiden merkityksiä.

Yhdyskuntapalveluun liitetty keskeinen tavoite on alusta alkaen ollut ehkäistä vankilatuumion tuottamia haittavaikutuksia (anti-integraatio) silloin, kun tuomitulla on työ- tai koulutuspaikka, asunto tai perhe (Komiteamietintö 1989, 11–12). Tässä mielessä yhdyskuntapalvelu on lunastanut lupauksensa. Haastateltavien, joilla on huollettavanaan pieniä lapsia, kokemus yhdyskuntapalvelusta kytkeytyy vahvasti vanhemmuuteen ja perhetilanteen vakauteen yleensä. Kyse on tilanteen vakaana pysymisestä, ja sen ohella haastateltavat kertovat omista ponnisteluistaan muutoksen aikaansaamiseksi sekä oman tilanteen monipuolisesta reflektoinnista. Itsereflektio ja perhetilanteen tavanomaisena pysyminen ovat tukeneet toisiaan ja olleet omiaan vahvistamaan integraatiota kiinnipitävän konventionaalisen yhteisön mielessä. Sama pätee työ- tai koulutuspaikan säilymiseen.

Työn, koulutuksen tai perheen/parisuhteen merkitys investointina syntyy teoriakirjallisuuden (Kivivuori 2008, 194–201; vrt. Laine 2007, 109–110; Laub ja Sampson 2003, 118–139) mukaan siitä, että yksilöllä on paljon menetettävää. Näihin konventionaalisiin suhteisiin ja instituutioihin sisältyy erilaisia sosiaalisen kontrollin ulottuvuuksia (ajankäyttö, asenteet, osaamisen arvioiminen jne.), joihin myös yhdyskuntapalvelun toimeenpano palkattomana työnä perustuu. Tässä suhteessa voidaan puhua yhdyskuntapalvelun funktiosta lisätä integraation edellyttämää sosiaalista pääomaa (Ilmonen 2005). Huolimatta siitä, että yhdyskuntapalvelussa työtehtävät vaativat suhteellisen vähäistä osaamista, palkaton työ merkitsee tuomittujen positiivista yhteiskunnallista panosta (Rex 2004, 129). Tämä tapahtuu niin, että tuomio-

taan suorittavat ovat mukana työyhteisössä, he tuottavat jotain ”yleisesti hyödylliseksi” määriteltävää. Työn merkitys tulee sekä yhdyskuntapalvelun suorittajien että yhdys henkilöiden puheessa usein esille, vaikka monella yhdyskuntapalvelun suorittajalla ei työsuhdetta haastatteluhetkellä olekaan. Tämä kertoo siitä, että integraatio ja sosiaalinen kontrolli voivat toimia rangaistuksen legitimaatioperustana yhtä hyvin kuin rankaiseminen symbolisena koston muistuttavana periaatteena.

Sen sijaan yhdyskuntapalvelua suorittaneiden haastatteluissa esille tullut halu ja pyrkimys vaihtaa sosiaalinen verkosto toiseksi irtautumalla entisistä siteistä, jotka liittyvät rikosten tekemiseen ja päihteiden runsaaseen käyttämiseen, saa vain hyvin vähän konkreettista sisältöä. Palvelupaikat kuvataan positiivisina rikoksiin liittymättöminä yhteisöinä, mutta aineistossa on vain vähän kuvauksia siitä, kuinka yhdyskuntapalvelun aikana tai sen seurauksena olisi syntynyt tavanomaisia uusia sosiaalisia suhteita. Tämä tarkoittaa sitä, että integraatio tavanomaisten sosiaalisten suhteiden mielessä tapahtuu pääosin jo olemassa olevien suhteiden pohjalta ja mahdollisesti palvelupaikalla syntyvien siteiden tai ohjauksen seurauksena. Yhdyskuntapalvelu ei näytä synnyttävän uusia tavanomaisiin verkostoihin integroivia sosiaalisia suhteita. Henkilöille, joilla tällaisia suhteita ei ole entuudestaan, palvelupaikan kommunikatiivisuudella saattaa olla erityisen suuri merkitys. Tästä seuraa, että niiden yhdyskuntapalvelua suorittavien, joilla ei ole muita kiinnipitäviä suhteita kuin palvelupaikan tuottama sosiaalinen verkosto, tilanne integroivien elementtien suhteen on heiveröinen. Näin on varsinkin siinä tapauksessa, jos palvelupaikka on ns. hauraan kommunikaation palvelupaikka. Tämä asettaa kysymyksen, tulisiko yhdyskuntapalvelun palvelutunteja käyttää tällaisten henkilöiden aseman kohentamiseen, jolloin kysymyksenasettelu siirtyy formaalin oikeuden alueelle.

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni esittää teoreettisen näkemyksen yhdyskuntapalvelusta tutkimuskirjallisuuden ja empiirisen aineiston pohjalta. Yhdyskuntapalvelun erityisyys on sen kommunikatiivisessa, konventionaalisiin yhteisöihin kiinnittävässä luonteessa ja näiden kahden tekijän luomassa integraatiopotentialissa. Tutkimukseni perusteella esitän, että tämä teoreettisesti asetettu läh- tökohta on perusteltu, ja että se merkitsee samalla myös muutoksia tapaamme ajatella ran- gaistuksen tehtävästä. Tutkimukseni tehtävä oli analysoida yhdyskuntapalvelua informaalin oikeuden alueeseen kuuluvana oikeudenkäyttönä, joka toteutuu kansalaisyhteiskunnassa luonnollisissa yhteisöissä, joita edustavat yhdyskuntapalvelun palvelupaikat työyhteisöinä. Tutkimusaineiston perusteella näyttää ilmeiseltä, että yhdyskuntapalvelua on perusteltua tar- kastella varsin laajasti käytettynä seuraamuksena, joka olennaiselta osaltaan saa sisältönsä formaalin oikeuden ulkopuolella eli työpaikoilla ja työyhteisöissä, joita olen tarkastellut kan- salaisyhteiskunnan käsitteen varassa. Tässä suhteessa yhdyskuntapalvelussa toteutuvat monen kohdalla sellaiset seikat, jotka voidaan liittää refleksiivisen oikeuden teoriakeskusteluun. Tä- mä toteutuu yhtäältä toiminnallisena kommunikatiivisena suhtena yhdyskuntapalveluun tuomitun ja palvelupaikan välillä. Toisaalta yhdyskuntapalvelu rakenteena luo omanlaisensa potentiaalinen myös yleisen integraation toteutumiseksi.

Yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena

Tarkastelen lopuksi tutkimukseni tulosten pohjalta syntyneitä teemoja, joita pidän sekä yh- dyskuntapalvelurangaistuksen ymmärtämisen että yhdyskuntaseuraamusten kehittämisen kannalta keskeisinä. Tutkimustehtävän asettamisen yhteydessä tein kaksi rajausta (Kuvio 1: Yhdyskuntapalvelu informaalina oikeutena: teoreettis-empiirinen tulkinta, luvussa kolme). Ensinnäkin tutkimukseni pyrkii ymmärtämään yhdyskuntapalvelua informaalina oikeuden- käyttöä. Toiseksi rajausta merkitsee huomion kiinnittämistä palvelupaikkojen arkeen eli käy- täntöihin tavanomaisissa työyhteisöissä vankeusrangaistuksen suorituspaikkoina. Teoreettisi- na käsitteinä, joiden varassa analysoin empiiristä aineistoa, ovat refleksiivinen oikeus ja sosi- aalisen kontrolli. Asetin tutkimukselleni tehtävän selvittää, voiko rangaistuksen suorittaminen kansalaisyhteiskunnassa avata kaksisuuntaisen kommunikaation areenan; voiko yhdyskunta- palvelu luoda sellaisia sosiaalisia verkostoja, jossa formaalin oikeudenkäytön ulkopuolella, mutta rinnan sen kanssa, määritellään kollektiivisiä vapauden ja velvollisuuksien rajoja?

Keskeinen elementti yhdyskuntapalvelussa vankeusrangaistuksena on sen kiinnipitävä aspekti eli tavoite kiinnittää tuomittu tavanomaiseen yhteisöön. Formaalin oikeuden raamit merkitsevät varsin tiukkaa kontrollia sen suhteen miten yhdyskuntapalvelun toimeenpano toteutuu. Tästä huolimatta yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa on palvelupaikan omilla käytännöillä hyvin suuri merkitys. Tämä voi merkitä erilaisia kommunikatiiviseen toimintaan perustuvia käytäntöjä. Ne voivat olla tukea antavia ja kannustavia ihmissuhteita, tai tuomitun havahtumista siihen, että hän osaa toimia tavanomaisessa yhteisössä ja tehdä tavanomaisia töitä. Yhdyskuntapalvelu totuttaa rikoksia tehneitä ja alakulttuureihin kuuluneita tavanomaiseen päivärutmiin ja ajan hallintaan, ohjaa hallitumpaan päihteiden käyttöön, ja se on haasteltavien mukaan edesauttanut perhe- ja parisuhteiden koossa pysymisessä. Yhdyskuntapalveluun yhdistyy myös oman rikoksen häpeän käsittelyä ja kokemuksia rikosvahingon korvaamisesta yhteiskunnalle, jolloin tuomiolla on selvästi laajempi merkitys kuin kaksi kertaa viikossa neljä tuntia kerrallaan tehtävä palkaton työ. Tällaisia suhteita olen analysoinut ”vahvan kommunikaatiosuhteen” palvelupaikkojen käytäntöjen kuvauksina. Yhdyskuntapalvelu on lunastanut lupauksensa siitä, että tuomittu on säilyttänyt asuntonsa, koulutus- tai työpaikkansa sekä perhesuhteensa vankeustuomiosta huolimatta. Parhaimmillaan yhdyskuntapalvelu on edesauttanut tällaisten konventionaalisten yhteisöjen ja suhteiden löytämisestä. Näitä olen käsitellyt integraatioluvussa seitsemän. Myös formaalin oikeuden alueella tapahtuva ammatillinen työ voi olla tukemassa näitä prosesseja, mutta sen tarkastelu ei ole kuulunut tämän tutkimuksen piiriin.

Sosiaalisen kontrollin ja itsekontrolliteorian lähtökohta on, että rikoksista irti pysyminen vaatii sekä yksilön omaa tahtoa että ympäristön tukea. Hirschin (2008) mukaan sosiaalisen kontrollin vaikutus perustuu siihen, että on olemassa tunnepohjaisia siteitä muihin ihmisiin, motivoitunutta sitoutumista perinteisiin instituutioihin ja valintoihin, ajan käyttö perustuu laillisiin toimintoihin sekä lain noudattamista suosiviin uskomuksiin. Tutkimukseni perusteella näyttää ilmeiseltä, että yhdyskuntapalvelun tapa sijoittaa tuomittu vankeuden asemasta konventionaalisen yhteisön jäsenyyteen, on monen osalta merkinnyt sosiaalista kontrollia Hirschin esittämässä mielessä. Yhdyskuntapalvelulla on siten periaatteellinen mahdollisuus olla seuraamus, joka kiinnittää lainrikkoojaa tavanomaisiin sosiaalisiin suhteisiin ja toimintamalleihin. Tämä mahdollistaa sen, että yhdyskuntapalvelua on relevanttia tarkastella muusta kuin juridis-hallinnollisesta näkökulmasta, joka usein pelkistyy kysymykseksi, vastaako yksi tunti yhdyskuntapalvelua yhtä päivää vankeutta.

Edellä sanottu perustuu siihen, että asettamalla tuomittu osaksi konventionaalista yhteisöä, hän joutuu omaksumaan riittävässä määrin tuon konventionaalisen yhteisön toimintakulttuurin. Ero vankeuteen on tässä suhteessa perustava. Yhdyskuntapalvelussa rankaisemisen ”tekniikka” on sellainen, että tuomittu ”suljetetaan” eristetyn tilan asemasta sellaisen yhteisön vaikutuspiiriin, jonka toiminta ei perustu sen enempää yhteisön jäsenten historian tai nykyisyyden, kuin heidän muodollisen asemansa puolesta rikoksiin. Yhteisöön kuulumisen merkitsee potentiaalia intersubjektiiivisten kommunikaatiosuhteiden syntymiselle, jolloin tuomittu voi omaksua sellaisia käyttäytymis- ja ajattelumalleja, jotka voivat edistää integraatiota konventionaalisiin sosiaalisiin suhteisiin myös vastaisuudessa. Yhdyskuntapalvelun suorittajat ovat kuvanneet empiirisessä aineistossani tilanteita, joissa on kyse teoriakirjallisuudessa mainitusta ”tunnehajaisista siteistä” muihin ihmisiin. Näitä teemoja olen käsitellyt lähemmin luvuissa, joissa on ollut puhe luottamuksesta, vahvasta kommunikaatiosuhteesta palvelupaikoilla ja moraalisesta koodistosta. Palvelupaikkojen arjesta puhuessaan haastateltavat ovat vahvistaneet sen, kuinka yhdyskuntapalvelussa on sekä vaikeaa että merkityksellistä omaksua tavanomainen päivärytmi. Siinä on ollut kyse ajankäytön sitomisesta laillisiin toimintoihin. Niin ikään olen raportoinut asenteista, jotka kertovat sekä halusta että onnistumisista kiinnittyä työhön tai koulutukseen eli Hirschin (2008) sanoin motivoitumisesta perinteisiin instituutioihin ja valintoihin. Monet yhdyskuntapalvelun suorittajat refleктоivat suhdettaan rikoksiin. Silloin kun he näin tekevät, kyse on ajattelusta, jota voi luonnehtia edelleen Hirschin jaotteleluun tukeutumalla ”lain noudattamista suosiviksi uskomuksiksi”. Tämä tuli korostuneesti esille niiden haastateltavien puheessa, joilla oli ollut myös vankilarangaistuksia. Aineiston perusteella voi sanoa, että yhdyskuntapalvelun rakenne tuottaa reflektiota, joka syntyy siitä asetelmasta, että rikoksista tuomittu on kommunikaatiosuhteessa konventionaalisen (työ)yhteisön jäsenten kanssa. Kun rikosten uusimisen kannalta pidetään teorian mukaan tärkeänä osatekijänä rikoksia suosivia asenteita, voidaan yhdyskuntapalvelun rakennetta pitää hedelmällisenä tällaisten asenteiden reflektion ja niistä luopumisen näkökulmasta. Kriminaalihuoltotyön näkökulmasta tulee tärkeäksi analysoida, voidaanko ammatillista kriminaalihuoltotyötä (”muun kuin työn osuus yhdyskuntapalvelusta”, esimerkiksi ohjelmia) kehittää tukemaan edellä mainittua rakenteellista aspektia.

Tutkimukseni perusteella ei ole perusteita tietenkään väittää, että kaikki yhdyskuntapalvelua suorittavat lopettaisivat rikosten tekemisen ja integroituisivat yhteiskuntaan. En esitä, että kaikki ne, jotka tekevät niin, tekisivät sen yksinomaan yhdyskuntapalvelun vaikutuksesta. Selvää on myös se, että vankilakin voi onnistua em. tehtävässä. Sen sijaan voi sanoa, että yh-

dyskuntapalvelu informaalina oikeudenkäyttönä perustuu lähtökohdaltaan kansalaisyhteiskuntaan kiinnittävään ja refleksiivistä oikeutta korostavaan struktuuriin. Jälkimmäinen tarkoittaa kahta olennaista asiaa. Ensinnäkin refleksiivisen oikeuden tärkeä periaate on, että formaalin oikeuden normit voivat parhaimmillaan tukea kansalaisyhteiskunnan ja yhteisöjen kykyä ratkaista konflikteja myönteisellä tavalla. Tämä kuvaa merkittävää periaatteellista rajaa juridisen vs. hyvinvointimallin (esim. Rex 2004) tai tehtyyn rikokseen vs. vastaiseen käyttäytymiseen keskittyvän (Rex 2005; Braithwaite ja Pettit 1990) rankaisemisen strategian välillä. Pyrkimys, ja onnistuminen, yhteisöihin kiinnittävien strategioiden käyttöön ottamisessa voisi olla taloudellisesti (vankien ja vankiloiden määrä) ja inhimillisen kohtelun/turvallisuuden edistämisen kannalta edullisin ratkaisu.

Toiseksi refleksiiviseen oikeusajatteluun sisältyy ajatus siitä, että rikosten siviilioikeudellistamisella voi olla turvallisuuden tunnetta lisäävä funktio yhteiskunnassa, koska se parantaa kansalaisten kykyä käsittää rikosten ja rankaisemisen välisestä monimutkaista suhdetta. Yhdyskuntapalvelupaikkojen yhdyshenkilöiden konkreetit selonteot omasta ja työyhteisönsä suhteesta yhdyskuntapalvelun suorittajiin ja yhdyskuntapalvelun merkitykseen ovat tästä esimerkki. Yhdyskuntapalvelun tutkiminen yhteiskuntatieteen viitekehysessä avaa esimerkiksi (yhteisö)sosiaalityön tutkimuksen kannalta olennaisia käytäntöjä ja periaatteita. Tutkimustulosteni perusteella esitän, että yhdyskuntapalvelun teoreettinen ymmärtäminen informaalin oikeudenkäytön muotona, joka perustuu sosiaalisen kontrollin ja refleksiivisen oikeudenkäytön periaatteille, on olennaista myös formaalin oikeudenkäytön, ja ennen muuta kriminaalihuoltotyön kehittämisen kannalta. Yhdyskuntapalvelun erityisyys on sen käytäntöjen kytkeytymisessä kansalaisyhteiskuntaan, ja tämä kytkentä tekee siitä vahvassa ja erityisessä mielessä yhdyskuntaseuraamuksen (vrt. luku 2.2). Kansalaisyhteiskuntaan kiinnittäminen siten, että rangaistusta suorittava joutuu ja pääsee osaksi konventionaalisen yhteisön jäsenyyttä, erottaa yhdyskuntapalvelun esimerkiksi ehdonalaisesta valvonnasta, joka formaalin oikeuden/hallinnon määrittelyjen mielessä luetaan kuuluvaksi yhdyskuntaseuraamuksiin. Tutkimukseni perusteella ei ole mahdollista, tai syytä, ottaa kantaa siihen, miten yhdyskuntaseuraamukset formaalin oikeuden alueella tulisi määritellä. Tutkimuskysymykseeni ”onko esitettävissä teoreettista perustelua yhdyskuntapalvelulle yhteisöihin sijoittuvana ja yhteisöjä hyödyntävänä rangaistuksena, ja jos on, niin millainen se teoreettinen tulkinta voisi olla?”, saatan nyt vastata, että teoriaperusta on olemassa hahmottamallani tavalla (Kuvio 1. luvussa kolme). Uskon, että eri yhdyskuntaseuraamusten välisten erojen teoreettis-empiirisellä jäsentämisellä voi olla merkitystä seuraamusten kehittämisen ja niissä tehtävän asiakastyön kannalta.

Tutkimukseni toisessa osassa toteutin teoriavetoiseen sisällönanalyysiin perustuen analyysin, jossa tutkin empiiristä aineistoani yhtäältä kommunikatiivisuuden ja toisaalta integraation näkökulmista. Tiivistetysti esitän tuloksena, että yhdyskuntapalvelun informaali ja refleksiivinen luonne perustuu kommunikatiivisuuteen tavanomaisten yhteisöjen, eli palvelupaikkojen, henkilöstön ja tuomitun välillä. Sillä, että yhdyskuntapalvelun suorittajat ovat osa jotakin tavanomaista työyhteisöä yhdyskuntapalvelun ajan, näyttää olevan useassa mielessä positiiviseksi mielletty merkitys. Tällöin kommunikatiivisuus on puhetta laajempi käsite. Habermasin intersubjektiiivisesti sitova kommunikaatiosuhde on käsite, jolla tarkoitan sellaista kommunikaatiokulttuuria, jossa syntyy yhdyskuntapalvelun onnistumisen kannalta riittävän sitova yhteinen päämäärä. Vahvan kommunikaatiosuhteen palvelupaikoilla tällaisten suhteiden kuvaukset ovat varsin selkeästi hahmotettavissa ja haastateltavien puheesta paikannettavissa. Tällaisia, tuomittua, mutta myös palvelupaikan yhdyshenkilöitä koskettavia, kannustavia ja motivoivia suhteita, kuvasin luvussa kuusi. Myönteiseksi koettuja kommunikaatiosuhteita voi syntyä sekä yhdyskuntapalvelua suorittavan ja palvelupaikan henkilöstön välillä että suorittajan ja palvelupaikan mahdollisten asiakkaiden kesken. Myönteiset asiat liittyvät työyhteisöön kuulumisen kokemiseen ”ihan ku töissä kävis”, hyödyksi olemisen ja osaamisen tuntemuksiin ja joskus myös korvaamisen tai hyvittämisen ilmaisuihin. Osalle haastateltavia yhdyskuntapalvelu on avannut jatkoväyliä konventionaalisiin suhteisiin (integraatio). Siitä puhuvat sekä yhdyskuntapalvelun suorittajat että yhdyshenkilöt. Palvelupaikkojen yhdyshenkilöiden selonteissa tuli useasti esiin viesti siitä, kuinka monet yhdyskuntapalvelun suorittajat haluavat kertoa rikoksestaan palvelupaikalla (moraalinen koodisto). Kun tuomittu liittyy konventionaalisen yhteisön jäsenyyteen, syntyy potentiaalia intersubjektiiivisesti sitoville kommunikaatiosuhteille. Ne vahvistavat tuomitun omaa muutostyöskentelyä kohti rikoksetonta elämää ja sosiaalisen pääoman kasvua (Ilmonen 2005; Kivivuori, 2008; Lappi-Seppälä 2007; Powell 2000; Sampson ja Laub 1993). Tässä sosiaalisen kontrollin ja itsekontrolliteoriaan tukeutuvassa mielessä yhdyskuntapalveluun sisältyy potentiaalinen integraatioulottuvuus. On perusteltua odottaa, että yhdyskuntapalvelun aikaisilla muutoksilla olisi vaikutusta vastaiseen käyttäytymiseen ja rikosten uusimiseen silloin, kun ajattelua vahvistaa kiinnittyminen tavanomaisiin suhteisiin. Yksilötasolla tämä ei aina toteudu, mutta yhdyskuntapalvelun ymmärtämisen kannalta edellä sanotulla on ratkaisevan tärkeä merkitys. Yhdyskuntapalvelu on vahvassa mielessä yhdyskuntaseuraamus sen vuoksi, että se kiinnittää tuomitun tavanomaiseen yhteisöön. Valvonta, sakko- tai arestityyppiset seuraamukset eivät sitä seuraamuksena tee, vaikka toki mahdollistavat kiinnittymisen. Ainakaan ne eivät eristä tuomittua tavanomaisista yhteis-

söistä. Mikäli tulkintani on oikea, tulisi yhdyskuntapalvelua – ja muitakin yhdyskuntaseuraamuksiksi kutsuttavia seuraamuksia - kehittää tästä näkökulmasta.

Aineistossa on myös palvelupaikkakuvauksia, jotka olen nimennyt ”hauraan kommunikaation” palvelupaikoiksi. Niistä on vaikea paikantaa intersubjektiiivisesti sitovia kommunikaatiosuhteita. Luvun 6.1 otsikko on sikäli harhaanjohtava, että kommunikaatiosuhteen haurautteen voi vaikuttaa ratkaisevasti yhdyskuntapalvelun suorittajan yksilölliset ominaisuudet, kuten motivaatio, eikä yksin palvelupaikasta johtuvat syyt. Kriminaalihuoltotyön kannalta on tärkeää miettiä, miten palvelupaikkojen kanssa työskennellään niin, että yhtäältä niitä tuetaan ja toisaalta jätetään tilaa palkattoman työn myötä syntyvälle erityisyydelle eli informaalisille oikeudenkäytölle leimaa antavalle ”arjen järjelle”. Tutkimuksen kohdentaminen rangaistuksen käytäntöjen tutkimiseen avaa myös tässä suhteessa laajemman yhteiskuntapoliittisen näkökulman. Yhdyskuntapalvelun toimivuuden ehkä tärkein osatekijä ovat kansalaisyhteiskunnassa toimivat työyhteisöt. Kun edellä esitin, että yhdyskuntapalvelun tekee vahvassa mielessä yhdyskuntaseuraamukseksi sen rakenne liittyy tuomittu osaksi tavanomaista yhteisöä, niin siitä seuraa myös se, että ilman palvelupaikkoja yhdyskuntapalvelua ei olisi. Se merkitsee myös sitä, että rikos tulee ”sisälle” noihin yhteisöihin. Se palautetaan takaisin sinne, missä rikos on tehtykin, kuten Nils Christie esittää. Onnistuessaan yhdyskuntapalveluilla on verrattomasti suurempi yhteiskunnallinen merkitys kuin taloudellisuus. Siksi olisi tärkeää tutkia ja kehittää yhdyskuntaseuraamuksia omista lähtökohdistaan. Yhdyskuntaseuraamuksille soisi varattavan sen omista lähtökohdistaan perusteltu alueensa. Kaikkea rankaisemista ja rikoksen sovittamista, joka tapahtuu laitoksen ulkopuolella, ei ole perusteltua lukea yhdyskuntaseuraamuksiksi.

Yhdyskuntapalvelu näyttää asettuneen varsin hyvin suomalaiseen hyvinvointivaltiomalliin, jossa julkisen ja kolmannen sektorin työyhteisöt ovat valmiita ottamaan vastaan ihmisiä, jotka eivät ole normaalissa työsuhteessa. Yhdyskuntapalvelun toimivuuden kannalta on olennaisen tärkeää turvata palvelupaikkojen riittävyys, niiden tukeminen ja huolehtiminen niiden ”jaksamisesta”. Yhdyskuntapalvelun käytännöistä itsestään ei tutkimukseni nojalla löydy perusteita sille, ettei palvelupaikkojen kirjoa voisi hallitusti laajentaa myös yritysten suuntaan. Rajoitukset ovat poliittis-hallinnollisia ja juridisia.

Vertasin integraatiota kiinnipitävän yhteisön käsitteeseen (Granfelt 1998). Tällöin kiinnipitämistä edustivat 1) vahvan kommunikaatiosuhteen palvelupaikat itsessään, 2) perhe- ja pa-

risuhteet²¹ 3) työ- tai koulutuspaikat²² sekä 4) konventionaaliset sosiaaliset suhteet. Jälkimmäisen integraatio-tekijän osalta tulos oli yhdyskuntapalvelun kannalta heikoin. Vaikka monet haastateltavat kuvasivat tilannettaan sellaiseksi, että elämänmuutos ja rikoksista irti pääseminen edellyttäisivät vanhasta kaveripiiristä (alakulttuurit) irtautumista ja uusia ystävyys-suhteita, niin ani harva pystyi sellaisista kertomaan. Tästä voi tehdä kaksi johtopäätöstä. Yhdyskuntapalvelun struktuurilla, jossa sijoitetaan tavanomaisen työyhteisön jäsenyyteen tekemään palkatonta työtä, on suuri ja itseisarvoinen merkitys, joka korostuu niiden osalla, joilla tällaisia suhteita ei entuudestaan ole. Osalla kuvaus omasta elämäntilanteestaan kertoi vakavasta yksinäisyydestä. Toisaalta voidaan todeta, että yhdyskuntapalveluun ei sisälly sellaista rakennetta, joka systemaattisesti ohjaisivat kohti myönteiseksi koettuja ja integroivia sosiaalisia suhteita. ”Hauraan kommunikaatiosuhteen” palvelupaikoilla yhdyskuntapalvelun suorittaja jää helposti yksin, ja jos hänellä ei ole entuudestaan tukevia tavanomaisia sosiaalisia suhteita ja kiinnipitäviä yhteisöjä, ei yhdyskuntapalvelukaan niitä tuota. Olisiko mahdollista kehittää kriminaalihuoltotyötä niin, että se ottaisi entistä enemmän huomioon tällaisia integraatioon tähtääviä psyko-sosiaalisia kysymyksiä?

Tämän tutkimuksen valossa osalla palvelupaikoista olisi valmiuksia olla mukana tällaisen työotteen kehittämisessä, jolloin myös palvelupaikat saisivat tukea oman roolinsa puitteissa. Kehittämiseen antaisi mahdollisuuksia vuoden 2011 alusta tapahtunut laajennus muun kuin palkattoman työn osuudesta yhdyskuntapalvelussa (HE 3/2010 vp). Teoreettisen sillan yhdyskuntapalvelun kommunikatiivisen luonteen ja integraatioulottuvuuden sekä ammatillisen kriminaalihuoltotyön välille voi löytää esimerkiksi niin sanotun elämänkaariteoreettisen tutkimuksen nojalla (Giele ja Elder 1998; Elder 1998; Kivivuori ja Linderborg 2009; tässä tutkimuksessa kuudes luku; ns. luottamuspuhe). Myös rangaistus voi toimia sellaisena vaiheena yksilön elämässä, joka käynnistää elämänmuutoksen. Empiirisen aineiston nojalla yhdyskuntapalvelun rakenne on otollinen tällaisen muutoksen syntymiselle tai vahvistamiselle. Erityisesti niille, jotka analysoivat omaa tilannettaan muutoksena ja pyrkimyksenä irti rikoksista ja päihteistä, yhdyskuntapalvelu sopii hyvin, koska se parhaimmillaan vahvistaa tavanomaisten suhteiden ja instituutioiden asemaa (esim. perhe- ja parisuhteet tai työ ja koulutus), kuten elämänkaariteoreettisessa tutkimuksessa muutosta usein tarkastellaan. Elämäntavan muutos on monien tekijöiden summa ja siksi on syytä varoa myös yhdyskuntapalvelun liikaa korostamista. Tästä huolimatta esitän tutkimustuloksenani, että yhdyskuntapalvelun omintakeinen

²¹ Joiden ylläpitämistä yhdyskuntapalvelu ylläpiti ja joskus jopa edisti.

²² Joiden ylläpitämistä yhdyskuntapalvelu ylläpiti ja joskus jopa edisti.

merkitys on sen tavanomaiseen kiinnittävässä rakenteessa ja yhdyskuntapalvelu elää vahvasti sidoksissa hyvinvointivaltion rakenteeseen (Lappi-Seppälä 2007) ja edustaa rankaisemisessa niin sanottua hyvinvointimallia (esim. Hirst 2000).

Yhdyskuntapalvelu seuraamuksena

Tutkimukseni alussa käsittelin niin sanottua uusklassista oikeusajattelua suhteessa yhdyskuntapalveluun. Johtopäätökseni on, että yhdyskuntapalvelu on monella tapaa muovannut suomalaista oikeuskäytäntöä ja kriminaalipolitiikkaa, mutta samalla se on itse varsin pitkälle asettunut osaksi uusklassismin perinnettä. Tämä on ollut mahdollista, koska yhdyskuntapalvelu ei kyseenalaista formaalin oikeuden aluetta. Reagointi mahdollisiin palveluehtojen rikkomuksiin tapahtuu formaalin oikeuden alueella. Tältä osin yhdyskuntapalvelu on noudattanut varsin pitkälle uusklassismin periaatteita. Formaalin oikeudenkäytön alueella soveltuvuusselvitys tuo jossain määrin uusklassiselle ajattelulle vieraita elementtejä mukaan rangaistusprosessiin, koska sen myötä yksilön ominaisuudet (esimerkiksi päihdeongelma ja työkyky) vaikuttavat rangaistuksen valintaan. Informaalin oikeuden alueelle sijoittuva yhdyskuntapalvelun toimeenpanovaihe on yhdyskuntapalvelurangaistuksen erityisyyden ymmärtämisen kannalta ratkaisevassa asemassa. Yhdyskuntapalvelu on vakiinnuttanut asemansa Suomessa eikä sen käyttöä ole merkittävässä määrin kritisoitu sen enempää asiantuntijoiden kuin yleisön, poliitikkojen tai mediankaan taholta. Käsitelmäni mukaan vakiintuminen perustuu jo sanotulla tavalla formaalin ja informaalin oikeuden väliseen, eri osapuolten tunnustamaan ”valanjakoon”. Tästä huolimatta, tai juuri sen vuoksi, yhdyskuntapalveluun sisältyy piirteitä, joiden tieteellinen kriittinen tarkastelu olisi tärkeää.

Yhdyskuntapalvelun hallinnan tekniikan muoto siirtää käytännöllistä valtaa viranomais-toimien ulkopuolelle. Tällaisia siirtymiä ovat esimerkiksi palvelupaikkojen oikeus valita keitä he ottavat suorittamaan yhdyskuntapalvelua. Vielä pidemmälle mennään, kun palvelupaikkojen arjessa ratkaistaan viime kädessä, milloin jokin teko tai tekemättä jättäminen tulkitaan sellaiseksi palveluehtojen rikkomukseksi, jonka käsittely on siirrettävä formaalin oikeuden eli viranomaisten tehtäväksi. Jokaisella palvelupaikalla, palvelupaikan oman kulttuurin välittämänä, ratkaistaan palveluehtojen käytännöllinen tulkinta. Tällaisten seikkojen vuoksi Rikoslakiprojekti (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976) tutkimusraportin alussa kertomallani tavalla päättyi siihen, ettei yhdyskuntapalvelu sovellu Suomeen. Kuitenkin varsin pian tuon toteamisen jälkeen ryhdyttiin valmistelemaan yhdyskuntapalvelurangaistuksen kokeilemista. Myös Suomessa oltiin 80-luvun puolivälin jälkeen siirtymässä uuteen aikakauteen.

Keräämäni empiirisen aineistoni perusteella näyttää ilmeiseltä, että työpaikoilla tehdään omaan kokemukseen perustuvaa tulkintaa, ja että harkintaa tehdään vastuullisesti. Formaalin oikeuden asettamat raamit ovat palvelupaikkojen yhdyshenkilöille tärkeä tukirakenne, jonka varassa he voivat rakentaa omaan työyhteisöön soveltuvan ”arjen järjen”. Tämä piirre, tekee yhdyskuntapalvelusta yhdyskuntaseuraamuksen. Kokonaisuuden perustana on yhdyskuntapalvelu palkattomana työnä, jolloin olisi tärkeää, että myös ammatillinen työ olisi tätä suhdetta tukevaa. Tämän aineiston perusteella ei ole syytä kantaa huolta ”arjen järjen” pohjalta syntyvien ratkaisujen liiallisesta vaihtelusta. Vaikka käytännöt vaihtelevat, niin yhdyskuntapalvelu on sama seuraamus eri palvelupaikoissa. Se ei varioi ainakaan enempää kuin eri vankiloiden käytännöt varioivat keskenään.

Tutkimalla informaalin aluetta, on mahdollista nähdä kriminaalipolitiikan laaja merkitys, joka käsittää valtion ja yhteisöjen sekä uhrin ja rikosentekijän ajallis-paikallisen, toisiinsa vaikuttavan kokonaisuuden (Matthews ja Young 1992, 19–21). Matthews ja Young tähdentävät, ettei kriminaalipolitiikkaa tule tarkastella yksinään sen enempää yksilötason-, teknisenä kuin hallinnollisenakaan kysymyksenä. Yhdyskuntapalvelun tarkastelu informaalin oikeuden toteutumisen näkökulmasta on avannut merkityksiä, joita rangaistuksen toimeenpanoon sisältyy refleksiivisen oikeuden viitekehyksessä tarkasteltuna. Yksi niistä on yhdyskuntapalvelun merkitys tavanomaisiin yhteisöihin liittävänä seuraamuksena, joka vertautuu Matthews (1988) esittämään ”sosiaalisen alueeseen”, joka tuottaa kommunikaation varassa syntyviä aitoja yksilöllistymisprosesseja. Haastattelujen teemoja on mahdollista, ja syytä, tarkastella käytännön kuvausten ohella tällaisten orastavien aitojen yksilöllistymisprosessien ilmentäjinä. Useimpiin rangaistuksiin/laitoksiin liittyvät epäilemättä yhtä lailla kysymykset konventionaalisista yhteisöistä ja sosiaalisista verkostoista, mutta esimerkiksi vankeus tuottaa itsessään monia sellaisia institutionaalisia käytäntöjä (Goffman 1997/1961), jotka jättävät nämä suhteet ja niiden ylläpidon alleen (vrt. Karjalainen ja Rautniemi 2006). Toinen refleksiivisen teorian merkitys on, että rangaistuksen siviilioikeudellistaminen voi edesauttaa yhteisöä ja jopa yhteiskuntatasoa ratkaisemaan konflikteja paremmin. Matthews (1988) termin kyse on liikkeestä kohti laaja-alaista normituotantoa. Ne työyhteisöjen edustajat, niin sanotut tavalliset kansalaiset, joita olen haastatellut, ja jotka ovat toistuvasti valmiita ottamaan keskuutensa rikoksista vankeustuomion saaneita, ovat tästä konkreettinen esimerkki.

Yhdyskuntapalvelu rankaisemisen historiassa

Tekemäni teoreettis-empiirisen tulkinnan perusteella yhdyskuntapalvelu on liitettävissä Michel Foucault'n analysoiman rankaisemisen historian jatkumoon siirtymänä entistä monisyisempään ja hienovaraisempaan vallan ja hallinnan käytön muotoon (Foucault 2005; Alhanen 2007). Kiduttaminen ja kuolemanrangaistus perustuivat siihen, että ruumis oli konkreettilla tavalla rankaisemisen kohde. Kiduttaminen teki konkreettilla tavalla rankaisemisen näkyväksi yleisölle. Toiseksi kidutuksella tähdättiin julkisen pakollisen tunnustamisen rinnalla julkiseen vapaaehtoiseen tunnustamiseen; kolmanneksi julkisella kidutuksella pyrittiin kytkemään tehty rikos ja rankaiseminen kiinteästi toisiinsa esimerkiksi suorittamalla kidutus siellä, missä rikos tehtiin. Retorisesti voisi irvailla, että rikos palautettiin takaisin yhteisöön. Neljäs Foucault'n (2005, 62–68) mainitsema kidutusta kuvaava piirre on se, että kidutus asetuu jumalan ja ihmisen asettaman tuomion (kuolema) yhtymäkohtaan julkisuutensa vuoksi.

Vankeusrangaistuksen valtakaudella, joka elää yhä erittäin vahvana, rankaisemiselle on ominaista Foucault'n mukaan sen muoto ajan mittaamisena. Ajan mittaaminen, ja pois ottaminen, tekee vankeudesta itsestään selvän ja kaikille ymmärrettävän rankaisemisen muodon. Foucault (2005, 367–371) listaa seitsemän vankeudelle ominaista piirrettä. Vankeus rankaisee niin, että se tähtää yksilön muuttamiseen, eli parannuksen periaatteen toteuttamiseen. Toiseksi vangit eristetään, mutta eristäminen tapahtuu monien eri luokittelujen kautta: vaarallisuus, ikä, sukupuoli, tuomion pituuden jne. perusteella (nykyisin puhutaan mm. kriminogeenisistä tekijöistä). Kolmanneksi vankeutta on voitava muunnella yksilöllisten ominaisuuksien mukaan (turvavankilat ja -osastot, suljetut vankilat, avovankilat ja vapauttamisyksiköt). Neljäs Foucault'n mainitsema piirre on ”Velvollisuutena ja oikeutena oleva työn periaate” (toimintoihin osallistuminen). Viides on vankilakasvatuksen periaate ja kuudentena vankilajärjestys (vrt. Goffman 1997/1961) eli ”vankeuden teknisen valvonnan periaate”. Lopuksi Foucault nimeää ”Sivuinstituutioiden periaatteen”, jolla hän viittaa vankeusajan jälkeisiin valvonta- ja avustustoimenpiteisiin. Nämä hyvin vanhat periaatteet ovat kaikki edelleen ajankohtaisia.

Liitän yhdyskuntapalvelun, osana laajempaa yhdyskuntaseuraamusten kenttää, jatkumoksi ruumiinrangaistuksen ja vankeuden perään. Yhdyskuntapalvelulle on ominaista vastuullistamisen politiikka, jolla tarkoitan, että rangaistuksen toimeenpanovastuu siirtyy lähes kokonaan tuomitulle itselleen ja sitä, että huomio kääntyy itseen (Alhanen 2007; Juhila 2009), kuten haastattelujen perusteella näyttää käyvän. Ne kontrollin mekanismit, joilla yksilöä rajoitetaan, tulevat todeksi vain silloin, kun tuomittu ne haluaa ja kykenee täyttämään. Jo yhdyskuntapal-

veluun tuomitsemisen lähtökohta on erityinen. Tuomitulta pyydetään suostumusta, vaikka kyse on vankeusrangaistuksesta. Yhdyskuntapalvelun ehtojen rikkomista ei voida ”teknisesti” estää yhdyskuntapalvelun suorittajan tahdon vastaisesti, vaan seurauksena on muunto vankeudeksi, jos yhdyskuntapalvelu ei onnistu. Eristämisen sijasta yhdyskuntapalvelu liittyy tuomitun kansalaisyhteiskuntaan. Kun vankila perustuu valvontaan ja tarkkailuun tilassa, tämä tarkkailu muuttuu tavallisten kansalaisten tarkkailuksi ei-tilassa. Tuomittu joutuu kaiken aikaa uusintamaan tuon suhteen ja sovittamaan sen omaan arkeensa yhdyskuntapalvelun ulkopuolella: ”*No kyllä sen muistaa joo. Että ei se, ei se niin ku pääse unohtumaan*”, kuten Orvokki asian ilmaisi. Molemmissa haastateltavaryhmissä puhuttiin yhdyskuntapalvelun raskaudesta, mikä poikkeaa jyrkästi ns. iltapäivälehdistön kautta välittyvästä mielikuvasta yhdyskuntapalvelusta. Monet haastateltavista pitivät yhdyskuntapalvelua jopa vankeutta raskaampana seuraamuksena. Jälkimmäistä on vaikea ymmärtää muutoin kuin yhdyskuntapalvelun tulkitsemisena niin, että se tekee yksilöstä itsestään omat murinsat, siirtää vastuun onnistumisesta yksilölle ilman instituution luomaa, laitosjärjestyksen (Goffman 1971/1961) tuottamaa ”helppoutta”. Yhteisöön liittäminen auttaa monessa, mutta se myös vaatii sopeutumista tavanomaiseen vailla ”kaltaisten” luomaa turvaa. Teoriakirjallisuuden pohjalta esitin aiemmin, että kyse on siitä, kuinka

”...refleksiivisen oikeuden ja informalismin kohtaaminen tapahtuu juuri oikeudellisen ja sosiaalisen liittymäalueella, oikeudellisen ja sosiaalisen ’rajalla’, ei-kenenkään maalla. Tämän jäsentelyn täsmentämisessä auttaa Habermasin näkemys systeemin ja elämissä maailman suhteesta, mutta ei enää sen kolonialisoivassa merkityksessä, vaan dynaamisena rakenteena, jossa systeemi ja elämissä maailma ovat vuorovaikutussuhteessa toisiinsa.” (Iivari 1991, 60).

Yhdyskuntapalvelua on syytä tarkastella myös vallankäytön suhteen kriittisesti. Jos yhdyskuntaseuraamusten kirjo laajenee tai yhdyskuntapalvelun käyttö lisääntyy niin, mitä se tarkoittaa rajoitetulle määrälle palvelupaikkoja? Palvelupaikkojen määrää ei voi rajattomasti kasvattaa, jos pidetään kiinni niiden voittoa tavoittelemattomasta luonteesta. Voiko siviilioikeudellistaminen, joka tämän tutkimuksen aineiston perusteella näyttyy varsin positiivisessa valossa, kääntyä tavanomaisen juridisaatioksi, vankileirien saaristoksi? Yhdyskuntapalvelun palvelupaikoilla on valtaa, joka kytkeytyy valintaan, palvelupaikalla olemisen ehtoihin ja tulkintaan siitä, kuka on rikkonut palveluehtoja.

Olen pyrkinyt noudattamaan Foucault’n (2005, 36–37) neuvoja siitä, ettei tutkimus saa kohdistua ainoastaan repressiivisiin vaikutuksiin. Niin ikään perustelen huomion kiinnittämistä informaalin alueelle Foucault’n kehoituksella välttää käsittelyä, joka perustuu oikeussääntöjen tai yhteiskunnallisten rakenteiden suoraan heijastamiseen rankaisemiseen. ”Arjen

järki” palvelupaikoilla edustaa menettelytapoja, ”joilla on ominaislaatunsa vallankäytön yleisten keinojen kentässä”. Yhdyskuntapalvelu edustaa varsin kiintoisaa vaihetta, jossa formaali ja informaali elävät rinnakkain. Foucault menee vielä tätä pidemmälle kytkemällä valan teknologian sekä rankaisemisen ”inhimilistymisen” ja käyttäytymistieteiden periaatteita. Oman tutkimusmatkani päätän toistamaan johtopäätöksen, että yhdyskuntapalvelu on vahvasa merkityksessä yhdyskuntaseuraamus siten, että se toteuttaa Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamuksille asettamat kriteerit, mutta niiden lisäksi se kiinnittää tuomitun johonkin konventionaaliseen yhteisöön. Tämän kiinnittymisen seurauksena tuomittu pääsee ja joutuu kommunikatiiviseen suhteeseen palvelupaikan henkilöstön ja mahdollisesti sen asiakkaiden kanssa. Samalla nämä tahtomattaankin tulevat osaksi rankaisemisen struktuuria. Tulkintani on, että edellä mainittu kommunikatiivisuus merkitsee potentiaalia vahvistaa kiinnittymistä palvelupaikkaa laajemmin integraatiota edistäviin yhteisöihin. Toisaalta kommunikatiivisuus merkitsee mahdollisuutta tarkastella rangaistuksen luonnetta myös makrotasolla informaalin oikeuden tuottaman kokemuksen kautta.

Lähteet

- Abel, Richard L. (1982a) Introduction ss. 1–13. Teoksessa Abel, Richard L. (ed.) *The Politics of Informal Justice. Volume 1. The American Experience*. New York: Academic Press.
- Abel, Richard L. (1982b) Introduction ss. 1–13. Teoksessa Abel, Richard L. (ed.) *The Politics of Informal Justice. Volume 2. The American Experience*. New York: Academic Press.
- Abel, Richard L. (1982c) *The Contradictions of Informal Justice* ss. 267–320. Teoksessa Abel, Richard L. (ed.) *The Politics of Informal Justice. Volume 1. The American Experience*. New York: Academic Press.
- Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos*. Tampere: Vastapaino.
- Alhanen, Kai (2007) *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Asetus yhdyskuntapalvelusta 1259/1990 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990>. Muutokset 2001 ja 2003. (viitattu 25.1.2010)
- Asetus yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta 1260/1990 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990> Muutokset 1996 ja 2001.(viitattu 25.1.2010)
- Atkinson, Robert (2002) *The Life Story Interview* ss. 121–140. Teoksessa Cubirum, Jaber & Holstein, James *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Thousand Oaks: SAGE.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda (2002) *Revisiting the Relationship between Participant Observation and Inter-viewing* ss.801–814. Teoksessa Cubirum, Jaber & Holstein, James *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Thousand Oaks: SAGE.
- Bauman, Zygmunt (2001) *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Berglund, Hans (1988) *Towards an Action Theory of Social Work. Five Essays by Hans Bergling*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Blomberg, Thomas G. & Cohen, Stanley (1995) *Editorial Introduction: Punishment and Social Control*. ss. 3–14 Teoksessa Blomberg, Thomas G & Cohen, Stanley (eds.) *Punishment and Social Control. Essays in Honor of Sheldon L. Messinger*. New York: Aldine DE Gruyter.
- Bottoms Anthony, Rex Sue & Robinson Gwen (2004) *How did we get here? ss.1–19*. Teoksessa Bottoms Anthony, Rex Sue & Robinson Gwen (eds.) *Alternatives to Prison. Options for an insecure society*. Cullompton: Willan Publishing.
- Bouffard, Jeffrey A. & Muftic, Lisa R. (2007) *The Effectiveness of Community Service Sentences Compared to Traditional Fines for Low-Level Offenders*. *The Prison Journal* 2007 87 (2) ss. 171–194. Downloaded from tpj.sagepub.com at Tampere Univ. Library on February 18, 2012.
- Braithwaite, John (1989) *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Braithwaite, John & Pettit, Philip (1990) *Not just deserts. A Republican Theory of Criminal Justice*. Oxford: Clarendon Press.
- Braithwaite, John (2000) *The New Regulatory State and the Transformation of Criminology* ss. 47–69. Teoksessa Garland, David & Sparks, Richard (eds.) *Criminology and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Bryman, Alan (1988) *Quantity and Quality in Social Research*. London: Unwin Hyman.
- Burrell, Gibson & Morgan, Gareth (1979) *Sociological Paradigms and Organisational Analysis, Elements of the Sociology of Corporate Life*. London: Heinemann.
- Cain, Maureen (1988) *Beyond Informal Justice*. ss. 51–86. Teoksessa Matthews, Roger (ed.) *Informal Justice*. London: Sage Publications.
- Chambon, Adrienne S. (1999) *Foucault's Approach: Making the Familiar Visible* ss. 51–81. Teoksessa Chambon, Adrienne S., Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press.
- Chambon, Adrienne S. & Irving, Allan (1999) *Conclusion: Issues to Look Forward to* ss. 259–267. Teoksessa Chambon, Adrienne S., Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press.
- Christie, Nils (1983) *Piinan rajat*. Oikeussosiologian julkaisuja No 4. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Christie, Nils (1993) *Kohti vankileirien saaristoa. Rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Hanki ja jää.
- Christie, Nils (2004) *A Suitable Amount of Crime*. London: Routledge.
- Clausen, Susanne (2007) *Samfundstjeneste – virker det? En proces- og effektevaluering af sam-fundstjenesteordningen i Danmark*. Julkaisematon pdf-versio. Teos on julkaistu Jurist- og Økonomforbundets Forlagin kustantamana.
- Cohen, Stanley (1985) *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Corbin, Julie & Staruss, Anselm (1990) *Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria Qualitative Sociology, Vol. 13, No. 1, 1990* <http://www.springerlink.com/content/j8pw5067pu421747/fulltext.pdf> (viitattu 3.12.2010)
- Council of Europe. *To member states on the European rules on community sanctions and measures. Recommendation No R (92) 16 on the member states of European union*.
- Cubrium, Jaber F. & Holstein, James A (1997) *The new language of qualitative method*. New York: Oxford University Press.
- Downes, David & Hansen Kristine (2006) *Welfare and Punishment in Comparative Perspective*. ss. 133–154 Teoksessa Armstrong, Sarah & McAra, Lesley (eds.) *Perspectives on Punishment. The Contours of Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Durkheim, Emil (1985 [1897]) *Itsemurha. Sosiologinen tutkimus*. Helsinki: Tammi.
- Elder, Glen H. Jr. (1998) *The Life Course as Development Theory*. ss. 1–12. *Child Development* (69)1.
- Enroos, Rosi (2008) *Vankila lapsuudessa – lapset vankilassa. Tutkimus lapsista, joiden elämää äidin vankeus värittää. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos*. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2008.

- Epstein, Laura (1999) *The Culture of Social Work* ss. 3–26. Teoksessa Chambon, Adrienne S., Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press.
- Eskola, Antti (1994) *Sosiaalitieteen muuttuvat tekstit ja käytännöt* ss. 13–53. Teoksessa Weckroth, Klaus & Tolkki-Nikkonen, Mirja (toim.) *jos A niin...* Tampere: Vastapaino.
- Foote, Catherine, E. & Frank, Arthur W. (1999) *Foucault and Therapy: The Diciplining Grief* ss. 157–187. Teoksessa Chambon, Adrienne S., Irving, Allan & Epstein, Laura (eds.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press.
- Forsberg, Hannele (1995) *Perhe ja elämän eväät* ss. 54–77. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktio-nistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Forsberg, Hannele (2002) *Asianosaiset ja marginaalia koskeva kerronta*. ss. 107–110. Teok-sessa Juhila Kirsi, Forsberg Hannele & Roivainen Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaali-työ*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto, SoPhi.
- Forsberg, Hannele (2003) *Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä*. ss. 7–15. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa: kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (2003) (toim.) *Perhe murroksessa: kriittisen perhetutki-muksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2009) *Valvottujen tapaamisten näyttämö: vieraan ja per-hesidoksen rajankäyntiä*. ss. 146–161. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.) *Vieras perhees-sä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, Michel (2005) *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Garland, David (1985) *Punishment and Welfare. A History of Penal Strategies*. Aldershot : Gower
- Garland, David (1990) *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Garland, David & Sparks, Richard (2000) *Criminology, Social Theory, and Challenge of Our Times* ss. 1–22. Teoksessa Garland, David & Sparks, Richard (eds.) *Criminology and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, David (2001) *The Culture of Control: Crime and social order in contemporary so-ciety*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, Anthony (1979) *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*. Helsinki: Otava
- Giddens, Anthony (1993) *New Roles of Sociological Method. A Positive Critique of Inter-pretative Sociologies. Secon Edition*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Giele, Janet Z. & Elder, Glenn H. Jr. (1998) *Life Course Research. Development of a Field*. ss.5–27. Teoksessa Giele, Janet Z. & Elder, Glenn H. Jr. (Eds.) *Methods of life course research : qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks: SAGE.
- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. (1967) *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing Company.

- Goffman, Erving (1997/ 1961) Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Marraskuun liike. Marraskuun liikkeen vuosipäivänä 7.11.1997. Riihimäki : Mielenterveyden keskusliitto.
- Gottfredson, Michael R. & Hirschi, Travis (1990) Substantive Positivism and Idea of Crime. ss. 412–428. Rationality and Society. Vol. 2 No. 4, October 1990. Sage Publications.
- Cubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) The New Language of Qualitative method. New York: Oxford University Press.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Granfelt, Riitta (2000) Kertomuksia naisten kodittomuudesta ja marginaalista. ss. 99–116. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto, SoPhi.
- Granfelt, Riitta (2006) Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä. ss. 145–158. Teoksessa Helne, Tuula ja Laatu, Markku Vääräyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Green, Simon (2007) 'The Victims' movement and restorative justice. Teoksessa Johnstone Gerry and Van Ness Daniel W. (eds.) Handbook of Restorative Justice. Cullompton, Devon : Willan Publishing.
- Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Helsinki: WSOY.
- Haajanen, Petri (2007) Yhdyskuntapalvelun sisältämät restoratiiviset piirteet– tutkimus yhdyskuntapalvelusta kolmatta sektoria edustavilla palvelupaikoilla. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. uopion yliopisto. (julkaisematon).
- Habermas, Jürgen (1984) The Theory of Communicative Action. Volume 1. Reason and the Rationalization of Society. Boston : Beacon Press
- Habermas, Jürgen (1987a) The Theory of Communicative Action. Volume 2 Lifeworld and system: The Critique of Functionalist Reason. Cambridge : Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1987b) Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1985. Valinnut ja suomentanut Jussi Kotkavirta. Helsinki: Gaudeamus.
- Habermas, Jürgen (2004) Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Tampere: Vastapaino.
- Harrikari, Timo (2004) Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 48.
- Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 87.
- HE (1996) Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta ja eräksi siihen liitetyviksi laeiksi. HE 144/1996. <http://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiat/he+144/1996> (viitattu 22.1.2010)
- HE (2002) Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamisesta. HE 248/2002 <http://edilex.fi/virallistieto/he/fi20020248.pdf> (viitattu 27.1.2010)

- HE 3/2010 vp (2010) Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yhdyskuntapalvelusta annetun lain muuttamiseksi <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100003.pdf> (viitattu 21.6.2011)
- HE 17/2010 Hallituksen esitys Eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi. <http://www.edilex.fi/kela/fi/he/20100017> (viitattu 21.6.2011)
- Hedderman, Carol (2007) Past, present and future sentences: what do we know about their effectiveness? ss. 459–484. Teoksessa Gelsthorpe Loraine & Morgan Rod (eds) Handbook of probation. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Heinonen, Olavi ja Koskinen, Pekka (1999). Kriminaalipolitiikan kehityskaaria. ss. 91–101. Teoksessa Heinonen Olavi, Koskinen Pekka, Lappi-Seppälä Tapio, Majanen Martti, Nuotio Kimmo, Nuutila Ari-Matti, Rautio Ilkka Oikeuden perusteokset Rikosoikeus. Helsinki: WSOY Lakitieto Oy.
- Heiskala, Risto (2000) Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Helén, Ilpo (2004) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset. Helsinki: Gaudeamus.
- Hems L.C. & Tonkiss F. (2000) Introduction. ss. 6–17. Teoksessa Tonkiss F., Passey A., Fenton N. & Hems L.C. Trust and Civil Society. Basingstoke: Macmillan.
- Hirsh, von Andrew (1995) The Future of the Proportionate Sentence. Teoksessa Blomberg, Thomas G. & Cohen, Stanley (eds.) Punishment and Social Control. Essays in Honor of Sheldon L. Messinger. New York: Aldine de Gruyter.
- Hirsch, Joachim (1983) Turvavaltio. Tampere: Vastapaino.
- Hirschi, Travis (2008) Causes on Delinquence. With a new introduction by the author. Seventh printing, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2010) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirst, Paul (2000) Statism, Pluralism, and Social Control ss. 127–148. Teoksessa Garland, David & Sparks, Richard (eds.) Criminology and Social Theory. Oxford: Oxford University Press.
- Honkatukia, Päivi; Nyqvist, Leo ja Pösö, Tarja 2006 Rikokset nuorten ”juttuina” – narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia ss. 187–209. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim). Nuorisorikollisuus, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, julkaisuja 221; Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66; Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 33.
- Hutchinson, Gunn Strand (2009) The mandate for community work in the Nordic welfare states ss.15–37. Teoksessa Hutchinson (ed.) Community Work in the Nordic Countries – New Trends. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hänninen, Sakari (1997) Laki, normi, valta Foucault ja “vaarallisen yksilön” ongelma. ss. 150–167. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus.

- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997) Johdanto ss. 7–27. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus
- Ietswaart, Heleen F.P. (1982) The Discourse of Summary Justice and Discourse of Popular Justice: An Analysis of Legal Rhetoric in Argentina. ss. 149–179. Teoksessa Abel, Richard L. (ed.) The Politics of Informal Justice. Volume 2. The American Experience. New York: Academic Press.
- Iivari, Juhani (1991) Rikosten ja riitojen vaihtoehtoinen sovittelu refleksiivisen oikeuden konseptiossa. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus 12/1991.
- Imonen, Kaj (2005) Kansalaisyhteiskunta ja yhteiskunnan uudistumiskyky. Yhteiskunnallisia muutostrendejä suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa 1900-luvun lopulla. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos. Tutkimuksia 94.
- Imonen, Kaj & Jokinen Kimmo (2002) Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä : Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, SoPhi.
- Johnstone, Gerry & Van Ness, Daniel W. (2007) The meaning of restorative justice ss. 5–23. Teoksessa Johnstone, Gerry & Van Ness, Daniel W. (eds.) Handbook of Restorative Justice. Cullompton, Devon : Willan Publishing.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö ss. 9–31. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi ja Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Juhila, Kirsi & Pösö Tarja (2000) Sosiaalityön toimintakulttuurit. ss.171–206. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. ss. 47–66. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Järvinen, Minna-Kaisa (2007) Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö. Tampere:Tampereen yliopisto.
- Kainulainen, Heini (2009) Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 245.
- Kangas, Risto (1989) Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 45.
- Kangas, Risto (1995) Niklas Luhmannin (postmoderni?) superteoria ss. 217–253. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset. Helsinki: Gaudeamus.
- Karjalainen, Jouko (1989) Jäähvyäiset sosiaalityölle – lainrikkokojien syrjäytyminen kriminaalihuoltotyön kontekstissa. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia sarja B Nro 3.

- Karjalainen, Jouko ja Rautniemi, Lasse (2006) Elämältä suunta puuttuu? ss. 80–86. Teoksessa Pekkola, Katariina ja Sundman, Teija Lainrikkoja-asiakkaiden näkökulma palveluihin ja niissä tehtäviin suunnitelmiin. Pikassos Oy, sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa 6/2006. <http://www.pikassos.fi/hankeet/raportit> (viitattu 11.6.2008)
- Karjalainen, Jouko ja Viljanen, Olli (2009) Arki kuntoon – lainrikkojen tuen tarve. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karsikas, Vuokko (1986) Kriminaalihuoltotyö Suomessa. Kerava: Vankeinhoidon koulutuskeskus. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1986
- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen - The ideas of professional method and reflective practice in social work from modern professionalism to new expertise. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Keane, John (1998) Civil Society. Old Images, New Visions. Stanford, California: Stanford University Press.
- Keinänen, Anssi (2008) Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kekkonen, Jukka; Korpijaako, Kaisa ja Ylikangas Heikki (1986) Oikeudellisen sääntelyn kehityslinjoja. Helsinki: Gaudeamus.
- Kekkonen, Jukka ja Ylikangas Heikki (1982) Vapausrangaistuksen valtakausi : nykyisen seuraamusjärjestelmän historiallinen tausta. Helsinki: Helsingin yliopisto. Oikeuden yleis-tieteiden laitoksen julkaisuja 1982, 1.
- Kekoni, Taru (2007) Kannabiksen käyttö, yhteiskunnallinen reagointi ja siihen vastaaminen. Kannabisaktivistien näkökulma. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
- Kendall, Kathleen (2004) Dangerous thinking: a critical history of correctional cognitive behavioralism. Teoksessa Mair, George (ed.) What Matters in Probation. Cullompton: Willan Publishing.
- Kilpeläinen, Arja (2009) Luhmannin ekologinen kommunikaatio teoreettisena lähestymistapana sosiaalityössä ss. 67–84. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kivivuori, Janne (2008) Rikollisuuden syyt. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Kivivuori, Janne (2009) Lyhytaikaisvanki kyselyn valossa ss. 17–57. Teoksessa Kivivuori, Janne ja Linderborg, Henrik (2009) Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkuulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248.
- Kivivuori, Janne (2011) Rikollisten veljeys. Kriminologia näkökulmia rikollisten sosiaalisiin suhteisiin. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2011.
- Kivivuori, Janne ja Honkatukia, Päivi (2006) Nuorten rikollisuuden ja sen kontrollin kehitysuuntia ss. 341–364. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim.) Nuorisori-kollisuus, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, julkaisuja 221; Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66; Nuorisosiain neuvotte-lukunta, julkaisuja 33.

- Kivivuori, Janne ja Linderborg, Henrik (2009) Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkuulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248.
- Kocka, Jürgen (2006) Civil Society in Historical Perspective. ss. 37–50. Teoksessa Keane, John (ed.) Civil Society. Berlin Perspectives. New York: Berghahn Books, Oxford.
- Kokeilusuunnitelma (1990) Yhdyskuntapalvelu vankilan vaihtoehtona. Kokeilusuunnitelma. Yhdyskuntapalvelun suunnitteluryhmän mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Komiteamietintö (1989) Yhdyskuntapalvelutoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1989:41. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kriminaalihuoltokomitean (1972). Kriminaalihuoltokomitean mietintö 1972:1. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kuula, Tarja & Pitts, John & Marttunen, Matti (2006) Nuoret laitoksissa Suomessa ja Englannissa. ss. 315–340. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim). Nuorisorikollisuus, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, julkaisuja 221; Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66; Nuorisosaian neuvottelukunta, julkaisuja 33.
- Kyngäs, Margit (2000) Vankeus miehen elämänselämyksessä: rikoksesta tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.
- Laine, Matti (2007) Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma. Acta Poenologica 1/2007.
- Laki henkilötietojen käsittelystä rangaistusten täytäntöönpanossa 422/2002
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002>. (viitattu 25.1.2010).
- Laki kriminaalihuoltotyön valtioneuvoston päätöksellä 31/1975.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1975/19750031> (viitattu 8.10.2011)
- Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta 135/2001
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001>. (viitattu 15.12.2009).
- Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009> (viitattu 15.12.2009)
- Laki sopimushoidon kokeilemisesta. Sopimushoitotoimikunnan mietintö. Helsinki : Oikeusministeriö. Komiteamietintö 2002:3.
- Laki yhdyskuntapalvelusta 1055/1996/. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996>. Muutokset 1996, 2001 ja 2003. (viitattu 25.1.2010)
- Lappi-Seppälä, Tapio (1987) Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys. A-sarja N:o 173.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1999a) Nuoria koskevat erityissäännökset. ss. 181–188 Teoksessa Heinonen Olavi, Koskinen Pekka, Lappi-Seppälä Tapio, Majanen Martti, Nuotio Kimmo, Nuutila Ari-Matti, Rautio Ilkka Oikeuden perusteokset Rikosoikeus. Helsinki: WSOY Lakitieto Oy.

- Lappi-Seppälä, Tapio (1999b) Rangaistuksen mittaaminen. ss. 199–230 Teoksessa Heinonen Olavi, Koskinen Pekka, Lappi-Seppälä Tapio, Majanen Martti, Nuotio Kimmo, Nuutila Ari-Matti, Rautio Ilkka Oikeuden perusteokset Rikosoikeus. Helsinki: WSOY Lakitieto Oy.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1999c) Yhdyskuntapalvelu. ss. 173–179. Teoksessa Heinonen Olavi, Koskinen Pekka, Lappi-Seppälä Tapio, Majanen Martti, Nuotio Kimmo, Nuutila Ari-Matti, Rautio Ilkka Oikeuden perusteokset Rikosoikeus. Helsinki: WSOY Lakitieto Oy.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000) Rikosten seuraamukset. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2006) Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2007) Penal Policy in Scandinavia ss. 217–295 Teoksessa Michael, Tonry (ed.) Crime and justice : a review of research Crime and Justice, Volume 37. Chicago; London: University of Chicago Press.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Niemi, Hannu (2008a). Rikollisuuskontrolli. Kontrolliviranomaisten toiminta ss. 305–394 Teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Niemi, Hannu (2008b). Rikollisuuskontrolli. Kontrolliviranomaisten toiminta ss. 305–394. Teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus- ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqngwmnvrtdi.pdf> (viitattu 27.1.2009)
- Laub John H. & Sampson Robert J. (2003) Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70 Cambridge: Harvard University Press.
- Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (2011) Esipuhe ja johdanto ss. 7–11. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011.
- Lavikkala, Raino (2011) Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. ss. 93–140. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011.
- Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.
- Linderborg, Henrik (2001) Brott och Straff. En undersökning av samhällstjänsten som straff. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Linderborg, Henrik (2005) Elektronisen valvonnan käyttö lisääntynyt Euroopassa. Haaste 3/2005. Rikosentorjuntaneuvosto/Oikeusministeriö.
- Linderborg, Henrik (2006) Tukihenkilö yhdyskuntapalvelun suorittajien apuna. Yhteiskuntapolitiikka 71 6/2006.
- Linderborg, Henrik (2007) Iisalmen tukipalvelukokeilu 1.9.2004–30.11.2006. Rikosseuraamusvirasto. Kriminaalihuollon tulostinja (julkaisematon versio).
- Linderborg, Henrik (2009a) Vankien näkemyksiä seuraamusten toimeenpanosta ss. 119–141. Teoksessa Kivivuori, Janne ja Linderborg, Henrik Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkuulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248.

- Linderborg, Henrik (2009b) Vankilaan johtavat kehityskulut ss. 59–118. Teoksessa Kivivuori, Janne ja Linderborg, Henrik Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkuulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248.
- Linderborg, Henrik (2011) Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusstrategiana ss. 41–92. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011.
- Luhmann, Niklas (1987) The Unity of Legal System. ss. 12–35. Teoksessa Teubner, Gunther (ed.) Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society. Berlin: Walter de Gruyter.
- Lundahl, Maaret (2009) Yhdyskuntapalvelun palvelupaikkatyön kehittäminen. Palvelupaikkojen näkökulmia nykykäytännöistä ja kehittämistarpeista. Opinnäytetyö, syksy 2009. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä-Järvenpää: Sosiaalialan koulutusohjelma. Päihteet ja syrjäytyminen Ylempi AMK. Julkaisematon.
- Marttunen, Matti (2006) Nuorten rangaistusjärjestelmän toiminta 1990-luvun alusta nykypäivään. ss. 281–314. Teoksessa Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (toim.) Nuorisoriikollisuus, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen, julkaisuja 221; Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66; Nuorisosaian neuvottelukunta, julkaisuja 33.
- Marttunen, Matti (2008) Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236.
- Maruna, Shadd & King, Anna (2004) Public opinion and community penalties. ss. 83–112. Teoksessa Bottoms, Anthony, Rex Sue and Robinson Gwen (eds.) Alternatives to Prison. Options for an insecure society. Cullompton: Willan Publishing.
- Mathiesen, Thomas (1987) Kan fängelset försvaras? Oslo: Pax, Bokförlaget Korpen.
- Mathiesen, Thomas (2006) Prison on Trial. Third Edition. Criminal Policy Series. Winchester: Waterside Press.
- Matthews, Roger (1988) Reassessing Informal Justice ss. 1–24. Teoksessa Matthews, Roger (ed.) Informal Justice. London: Sage Publications.
- Matthews, Roger (2003) Rethinking Penal Policy: towards a systems approach. ss. 223–249. Teoksessa Matthews, Roger & Young, Jock (eds.) The New Politics of Crime and Punishment. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Matthews, Roger & Young, Jock (1992) Reflections on realism ss. 1–23. Teoksessa Matthews, Roger & Young, Jock (eds.) Rethinking Criminology: The Realist Debate. London: Sage Publications.
- Matthews, Roger & Young, Jock (2003) New Labour, crime control and social exclusion. ss. 1–32. Teoksessa Matthews, Roger & Young, Jock (eds.) The New Politics of Crime and Punishment. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Matthies, Aila-Leena (2000) From Social Exclusion to Participation in Social Environment. Introduction. ss. 9–17. Teoksessa Matthies, Aila-Leena; Järvelä, Marja & Ward Dave (eds.) From Social Exclusion to Partisipation. Explorations across Three European Cities. Action Research in Community Work. Jyväskylä : University of Jyväskylä

- Matthies, Aila-Leena (2006) Welfare political and scientific contexts of the research project. ss.31–39. Teoksessa Matthies, Aila-Leena (ed.) Nordic civic society organisations and future of welfare services. A model for Europe? TemaNord:517. Copenhagen : Nordic Council of Ministers
- Matthies, Aila-Leena (2008) Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. ss. 61–79. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Mariane, Korkiamäki Riikka ja Raitakari Suvi Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla. Jyväskylä: PS-kustannus.
- McIvor, Gill (2002) What Works in Community Service? CJSW Briefing Paper 6: November 2002. Criminal Justice Social Work Development Center for Scotland. www.cjsw.ac.uk/cjsw_ (viitattu 23.4.2008)
- McIvor, Gill (2004) Reparative and restorative approaches. ss. 162–223. Teoksessa Bottoms, Anthony; Rex Sue & Robinson Gwen (eds.) Alternatives to Prison. Options for an insecure society. Cullompton: Willan Publishing.
- McIvor, Gill & McNeill, Fergus (2007) Probation in Scotland: past, present and future. ss. 131–154. Teoksessa Gelsthorpe Loraine & Morgan Rod (eds.) Handbook of probation. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Melossi, Dario (2000) Changing representations of the Criminal ss. 149–181. Teoksessa Garland, David & Sparks, Richard (eds.) Criminology and Social Theory. Oxford: Oxford University Press.
- Merry, Sally Engele (1982) The Social Organization of Mediation in Nonindustrial Societies: Implications for Informal Community Justice in America. ss. 17–45. Teoksessa Abel, Richard L. (ed.) The Politics of Informal Justice. Volume 2. The American Experience. New York: Academic Press.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (1997) Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto ss. 111–149. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyiden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Helsinki: Gaudeamus.
- Mohell, Ulla & Pajuojja, Jussi (2006) Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma.
- Moore, Robin; Gray, Emily; Roberts, Colin; Taylor, Emily & Merrington, Simon (2006) Managing Persistent and Serious Offenders in the Community. Intensive community programmes in theory and practice. Cullompton, Devon : Willan Publishing.
- Muilu, Marja-Liisa (1999) Yhdyskuntapalveluun tuomittujen uusintarikollisuus. Helsinki: Oikeusministeriö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja.
- Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (2009) Johdanto ss. 7–14. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemi, Minna (2010) Moraalijärjestystä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Näkki, Pirjo (2006) Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

- Ohje yhdyskuntapalvelun täytäntöönpanosta 2003. Rikosseuraamusviraston ohje. Kriminaali-
huoltolaitos 30.10.2003 Nro 5/011/2003. <http://www.rikosseuraamus.fi/22424.htm>. (viitattu 25.1.2010)
- Palonen, Kari (1988) *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tekstintulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.
- Payne, Malcom (2005) *Modern Social Work Theory*. 3rd edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pohjola, Anneli (1993) Tiedontuotanto sosiaalityössä ss. 253–284. Teoksessa Granfelt, Riitta; Jokiranta, Harri; Karvinen, Synnöve; Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli. *Monisämainen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Powell, Fred (2000) State, welfare and Sivil Society. ss. 90–110. Teoksessa Tonkiss F., Passey A., Fenton N. & Hems L.C. *Trust and Civil Society*. Basingstoke: Macmillan.
- Pösö, Tarja (1986) *Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 83.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia? Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388*.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 133.
- Pösö, Tarja (2008) *Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit*. ss.93–107. Teoksessa: Sévon, Eija & Notko, Marianne (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press.
- Rajavaara, Marketta (1989) *Tutkiva ote sosiaalityöhön?* Helsinki: Helsingin kaupunki. Sosiaaliviraston julkaisusarja A 1.3.
- Raunio, Kyösti (1999) *Positivismin ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perusteet ja käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rautniemi, Lasse (1991) *Yhteisösovittelu: eräs rajapyykki sovittelujärjestelmän kehityksessä*. Laudaturtyö: Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikka (julkaisematon).
- Rautniemi, Lasse (2009) *Vapaus – suuri vankila. Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskuntaan sijoittuvana rangaistuksena*. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2009. <http://www.rikosseuraamus.fi/47674.htm> (viitattu 27.8.2009)
- Raynor, Peter (2004) *Rehabilitative and reintegrative approaches*. ss. 195–223. Teoksessa Bottoms, Anthony; Rex, Sue & Robinson, Gwen (eds.) *Alternatives to Prison. Options for an insecure society*. Cullompton: Willan Publishing.
- Rex, Sue (2004) *Punishment as communication*. ss. 113–134. Teoksessa Bottoms, Anthony; Rex Sue & Robinson Gwen (eds.) *Alternatives to Prison. Options for an insecure society*. Cullompton: Willan Publishing.
- Rex, Sue (2005) *Reforming Community Penalties*. Cullompton: Willan Publishing.
- Rikoksettomiaan elämänhallintaan (2001) *Rikoksettomiaan elämänhallintaan*. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö. *Komiteamietintö 2001:2*.

- Rikollisuustilanne (1997) Kontrollijärjestelmän erityispiirteitä ss. 197–203. Teoksessa Rikollisuustilanne 1995–1996. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 143.
- Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmä (1987) Vankeusrangaistusten vaihtoehtoista. Rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmän mietintö ja johtoryhmän mietinnöstä antama lausunto. Helsinki: Oikeusministeriö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987.
- Rikosoikeuskomitean mietintö (1976). Helsinki: Valtioneuvosto. Komiteamietintö 1976:2.
- Rikosoikeuden mietintöä käsittelevä seminaari (1977). Helsinki: Suomen Kriminalistiyhdistys – Kriminalistföreningen i Finland ry. 1977.
- Rikosseuraamusalan vuosikertomus (2008)
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/6ebuqjg.pdf> . (viitattu 3.2.2010)
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 17.1.2011.
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf> (viitattu 21.6.2011)
- Rikosseuraamusvirasto (2009). Yhdyskuntapalvelun keskeytyksen vähentämiskeinot. Julkaisematon tarkastusraportti. Rikosseuraamusvirasto toiminnan oikeellisuus ja vaikuttavuus – vastualue. 5.10.2009. 6/321/09.
- Rikosseuraamusviraston tilastoja 2010. http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/v711q_2.pdf (viitattu 28.1.2010)
- Roberts, Julian V. (2004) *The Virtual Prison. Community Custody and Evolution on Imprisonment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roivainen, Irene (2008) Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstä. ss. 25–42. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Mariane, Korkiamäki Riikka & Raitakari Suvi *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Roivainen Irene, Nylund Mariane, Korkiamäki Riikka ja Raitakari Suvi (2008) *Yhteisö- ja sosiaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa*. ss. 9–20. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Mariane, Korkiamäki Riikka & Raitakari Suvi (2008) *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rose, Nikolas (2000) *Government and Control* ss. 183–208. Teoksessa Garland, David & Sparks, Richard (eds.) *Criminology and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Rose, Niklas (2002) *Powers of Freedom. Reforming Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RL (1889) Rikoslaki 19.12.1889/39. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889> Muutokset 2001 ja 2003. (viitattu 25.1.2010)
- Ruckenstein, Minna ja Teppo, Annika (2005) *Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa vankilassa*. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005.
- Saarijärvi, Anne (2005) *Sosiaalityön mahdollisuudet yhdyskuntapalvelussa*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Marginalisaatiokysymysten erikoisala. <http://www.arcticcentre.org/?deptid=16345> (viitattu 7.5.2008)
- Salama, Hannu (1972) *Siinä näkijä missä tekijä*. Romaani. Helsinki: Otava.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1993) *Crime in the Making. Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge: Harvard University Press.

- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1997) A life-course theory of cumulative disadvantage and stability of delinquency ss. 131–161. Teoksessa Therence P. Thornberry (Ed.) *Developmental theories of crime and delinquency*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Sawin, Jennifer Larson & Zehr, Howard (2007) Teoksessa Johnstone Gerry & Van Ness Daniel W. (eds.) *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon : Willan Publishing.
- Sawin, Jennifer Larson & Zehr, Howard (2007) The ideas of engagement and empowerment. ss. 41–58. Teoksessa Johnstone, Gerry & Van Ness, Daniel W. (eds.) *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon : Willan Publishing.
- Schiff, Mara (2007) Satisfying the needs and interests of stakeholders ss. 228–246. Teoksessa Johnstone, Gerry & Van Ness, Daniel W. (eds.) *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon : Willan Publishing.
- Shaw, Ian & Gould, Nick (2001) *A Review of Qualitative Research in Social Work* ss.32–46. Teoksessa Shaw, Ian and Gould, Nick *Qualitative Research in Social Work*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Silverman, David (1994) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage Publications.
- Smolej, Mirka (2005) *Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66.
- SopS 44/1935 Pakollista työtä koskeva sopimus, jonka kansainvälinen työkonferenssi on hyväksynyt vuonna 1930. Finlex – Valtiosopimukset 44/1935. www.finlex.fi/sopimukset. (viitattu 29.8.2011)
- Stepney, Paul & Evans, David (2000) *Community Social Work: Towards an Integrative Model of Practice*. ss.105–115. Teoksessa Stepney, Paul & Ford Deirdre (eds.) *Social Work Models, Methods and Theories. A Framework for Practice*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Sztompka, Piotr (1999) *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suomen perustuslaki 731/1999. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999>. (viitattu 25.1.2010)
- Tarkastusraportti (2008) *Palvelupaikkakäynnit osanayhdyskuntapalvelun suorittamisen kontrollia*. Julkaisematon tarkastusraportti. Rikosseuraamusvirasto Kriminaalihuollon tuloslinja 10.6.2008 5/321/08
- Teubner, Gunther (1986) Introduction. ss. 3–10. Teoksessa Teubner, Gunther (ed.) *Dilemmas of Law in the Welfare State*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Teubner, Gunther (1987) Introduction to Autopoietic Law. ss. 1–11. Teoksessa Teubner, Gunther (ed.) *Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Tilastoja (2010). Blomster, Peter; Linderborg, Henrik; Muiluvuori, Marja-Liisa; Salo, Irja; Tyni, Sasu *Rikosseuraamusalan tilastoja 2010*. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Tilastokeskus (2010) *Syytetyt, tuomitut ja keskimääräiset rangaistukset 2007 ja 2006*. http://www.stat.fi/til/syyttr/2007/syyttr_2007_2008-11-13_tie_001.html. (viitattu 2.2.2010)

- Tombs, Jacqueline (2006) Sentencing: making choices between priron and the community? CJSW Briefing Paper 10: May 2006. Criminal Justice Social Work Development Center for Scotland.
http://www.cjsw.ac.uk/cjsw/files/CJSW%20Briefing%2010_printers%20version.pdf
 (viitattu 24.4.2008)
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuori, Kaarlo (1988) Oikeuden rationaalisuus. Max Weber ja Jürgen Habermas oikeuskehityksen tulkitsijoina. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tuori, Kaarlo (2001) Kriittinen oikeuspositivismi. Helsinki: WSOY
- Turunen, Päivi (2004) Samhällsarbete I Norden. Diskurser och praktiker I omvandling. Vaxjö: Vaxjö University Press.
- Turunen, Päivi (2008) Muuttuva yhdyskuntatyö osana Pohjoismaiden sosiaalityötä. ss. 43–59. Teoksessa Roivainen Irene, Nylund Mariane, Korkiamäki Riikka & Raitakari Suvi (2008) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Turunen, Päivi (2009) Nordic Community Work in Transition. ss. 38–63. Teoksessa Hutchinson (ed.) Community Work in the Nordic Countries – New Trends. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tyni, Sasu (2011) Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikillisuus ss. 153–174. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011.
- Törrönen, Jukka (2005) Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologian välillä ss.139–162. Teoksessa Räsänen, Pekka; Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteessä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Uusitalo, Hannu (2001) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.
- Valokivi, Heli (2001) Palveluohjaus ja rikoksiin syyllistyneiden yksilölliset polut. ss. 9–62. Kisälli-projekti. Yksilökohtainen palveluohjaus-kokeilu. Loppuraportti. Tampere: Silta-Valmennus. Raportteja 1/2001.
- Valokivi, Heli (2008) Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkojien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tampere: Tampere University Press. Acta Universitatis Tamperensis 1286.
- Valvontarangaistuksen toimeenpano sekä sähköisen valvonnan toteuttaminen avolaitoksissa ja valvotussa koevapaudessa <http://www.om.fi/pdf-muodossa>. (viitattu 18.11.2009)
- Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihoitoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat (1999). <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ad8cqcipw.pdf>. (viitattu 25.1.2010)
- Vankeuslaki 767/2005. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005>. (viitattu 25.1.2010)
- Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

- Wahrhaftig, Paul (1982) An Overview of Community-Oriented Citizen Dispute Resolution Programs in the United States. ss. 75–79. Teoksessa Abel, Richard L. (ed.) *The Politics of Informal Justice. Volume 1. The American Experience.* New York: Academic Press.
- Willis, Paul (1978) *Profane Culture.* London: Routledge and Kegan, Paul.
- Willis, Paul (1984) Koulun penkiltä palkkatyöhön: Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt? Tampere: Vastapaino.
- Worrall, Anne & Hoy, Clare (1997) *Punishment in the Community: The Future of Criminal Justice.* London; New York: Addison Wesley Longman Limited.
- Worrall, Anne & Hoy, Clare (2005) *Punishment in the Community. Managing offenders, making choices.* Second edition. Cullompton: Willan Publishing.
- Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano-käsikirja (2009). Päivitetty 2009. Rikosseuraamusvirasto. Julkaisematon.
- Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset (2006) Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006. Helsinki: Kriminaalihuoltolaitos.
- Ylikangas, Heikki (1976) Puukkojunnareitten esiinmarssi: Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825. Helsinki: Otava.
- Ylikangas, Heikki (1983) Miksi oikeus muuttuu: laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. Helsinki: WSOY.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity.* London: Sage Publications.
- Zernova, Margarita & Wright, Martin (2007) Alternative visions of restorative justice ss. 91–108. Teoksessa Johnstone, Gerry & Van Ness, Daniel W. (eds.) *Handbook of Restorative Justice.* Cullompton, Devon : Willan Publishing.

Liitteet

Liite 1 Haastattelupyyntö yhdyskuntapalvelun suorittajille

Pyyntö osallistua haastattelututkimukseen

Hei,

Käännyn puoleesi, koska olen tekemässä tutkimusta yhdyskuntapalvelusta ja siihen tuomittujen asemasta palvelun suorittamisen aikana. Yhdyskuntapalvelua on tutkittu Suomessa varsin vähän ja sitä suorittavien omia kokemuksia on kerätty vielä vähemmän. Yhdyskuntapalveluun liittyy monenlaisia viranomaisten ja kansalaisten odotuksia, jotka perustuvat sekä tietoon että luuloihin. Siksi olisi tärkeää saada myös palvelua suorittaneiden ja sen keskeyttäneiden kokemuksia esille. Kokemuksesi on tärkeä myös yhdyskuntapalvelua koskevien mahdollisten uudistusten kannalta.

Haastattelulla pyrin saamaan esille niitä kokemuksia, joita palvelun suorittajilla on yhdyskuntapalvelusta. Mitkä asiat ovat olleet auttamassa ja mitkä haittaamassa palvelun suorittamista? Miten olet kokenut asemasi palvelupaikalla tai eri viranomaisten kanssa asioidessasi? Miten yhdyskuntapalvelun suorittaminen on vaikuttanut muutoin Sinun tai läheistesi elämään? Haluan haastatella Sinua ilman tarkasti rajattuja kysymyksiä kuullakseni kokemuksistasi omilla sanoillasi.

Saat tämän yhteydenottopyynnön kriminaalihuoltolaitoksen työntekijän kautta. Näin siksi, että voit itse päättää haluatko antaa yhteystietosi käyttöni ja siten suostua haastateltavakseni. Kun saan yhteystietosi, voin ottaa Sinuun yhteyttä ja voimme sopia haastattelun ajankohdasta. Henkilötietojasi ei käytetä tutkimuksessa. Tarvitsen ne saadakseni suostumuksesi haastatteluun ja yhteyden Sinuun.

Olen saanut tätä tutkimusta varten rahoituksen oikeusministeriöltä ja olen aikeissa tehdä sosiaalityön väitöskirjatutkimuksen, johon myös aineistoa käytän.

Etukäteen yhteistyöstä kiittäen

Lasse Rautniemi

p: xxxxxxx tai sähköposti xxxxxx

Toivon yhteystietoja, jolla saan Sinuun yhteyden haastattelusta sopimista varten. Voit jättää tiedot KHL:n työntekijälle, hän toimittaa ne minulle. Kiitos etukäteen.

Nimesi: _____

Tapa jolla toivot minun ottavan yhteyttä (puhelinnumero, postiosoite, sähköposti tai jokin muu tapa):

Liite 2 Haastattelupyyntö palvelupaikoille

Pyydän kohteliaimmin saada teidät haastateltavaksi yhdyskuntapalvelua koskevaan tutkimushankkeeseen, jossa haastattelen palvelun suorittajien lisäksi palvelupaikkojen yhdyshenkilöitä, Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöitä sekä syyttäjiä ja tuomareita.

Tutkimukseni kestää ensi vaiheessa vuoden 2008 helmikuuhun, jolloin luovutan tutkimusraportin Rikosseuraamusvirastolle oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston myöntämän rahoituspäätöksen (10.12.2006 7/013/2005) mukaisesti. Tarkoitukseni on jatkaa sen jälkeen väitöskirjatutkimusta. Tutkimushankkeella on rikosseuraamusvirasto myöntämä tutkimuslupa (5.4.2007 päätös 9/912/2007).

Olen saanut yhteystietonne siten, että olen poiminut otannan KHL:n Porin aluetoimiston palvelupaikkarekisteristä keskusteltuani aluetoimiston henkilökunnan kanssa. Pysin saamaan monipuolisen otannan palvelupaikoista KHL:n Porin, Tampereen ja Hämeenlinnan aluetoimistojen alueilta. Monipuolinen haastateltavien joukko takaa sen, että yhdyskuntapalvelun arjen onnistumiset ja myös vaikeudet palvelun järjestämisessä saadaan raportoiduksi. Sen vuoksi toivon, että voisin saada suostumuksenne haastatteluun.

Korostan, että en tee tutkimusta viranomaisille vaan riippumattomana tutkijana. Yksittäisiä haastatteluja ei raportoida eikä niitä luovuteta kenellekään. Haastattelut kootaan yhtenäiseksi raportiksi.

Otan yhteyttä viikon kuluessa tämän kirjeen saapumisesta tai voitte ottaa minuun yhteyttä alla oleviin osoitteisiin.

Tutkimus tapahtuu tekemällä haastattelu, joka myöhemmin litteroidaan eli puretaan tekstiksi. Tähän mennessä tehdyissä haastatteluissa on kulunut aikaa vajaa tunti. Tulen teille sopivana aikana haluamaanne haastattelupaikkaan. Muita toiveita omalta puoleltani ei ole kuin, että haastattelutilassa ei olisi muita henkilöitä häiriöiden minimoimiseksi.

Lasse Rautniemi

tutkija

Pikassos Oy, sosiaalialan osaamiskeskus

Pirkanmaalla, Kanta-Hämeessä ja Satakunnassa

p: xxxxxxxxxx

Liite 3 Teemahaastattelurunko/palvelun suorittajat

Korosta, että olet KHL:n ulkopuolinen tutkija etkä tee tutkimusta heidän toimeksiannostaan. Myös sitä, etteivät yksittäiset vastaukset tule näkyviin raportoinnissa?

Teema 1: Palvelun aloittaminen ja kokeminen, YKP:n soveltuvuus selvitysvaihe

Teeman alla on tarkoitus käydä keskustelua siitä kuinka palvelun suorittaja on kokenut palvelun aloittamisvaiheen. Tuleeko puheessa esille yhteys soveltuvuus selvityksen ja tuomioistuimen/ palvelun suorittamisen/ palvelupaikan suhteen? Antaako suorittaja puheessaan soveltuvuus selvitykselle erityisiä merkityksiä? Millaisena ”yhteisönä” suorittaja kokee palvelupaikan?

Palvelupaikalla oleminen, apukysymyksiä

Miten kuvaisit asemaasi palvelupaikalla – onko sinne esimerkiksi helppo mennä?

Keiden kanssa olet tekemisissä palvelupaikalla vai teetkö työtehtäviä yksin?

Eroavatko tehtäväsi muiden tekemistä tehtävistä?

Mistä siellä puhutaan?

Tuleeko rikos keskusteluissa esille jollakin tavoin?

Miten kuvailisit suhdettasi yhdyshenkilöön (puhutko hänen kanssaan palveluun liittyvistä asioista tai vaikeuksista)?

ja toisaalta muihin työntekijöihin?

Palvelun aloittaminen ja sen suorittaminen, apukysymyksiä

Miten koit soveltuvuus selvitystilanteen, miten muistat sen?

Miten koet soveltuvuus selvityksen vaikuttaneen tuomioistuimessa?

Miten koit palvelun aloittamisen, miten muistat tilanteen?

Mitkä asiat ovat tuottaneet onnistumisen kokemuksia Sinulle?

Mitkä asiat ovat olleet vaikeita palvelun suorittamisessa?

Ennakoitiinko soveltuvuus selvityksessä mahdollisia vaikeuksia ja miten niistä puhuttiin ja kirjattiin lausuntoon?

Teema 2: Suhde kriminaalihuoltotyöntekijöihin, muihin viranomaisiin tai omiin verkostoihin

Teeman alla on tarkoitus käydä keskustelua siitä kuinka palvelun suorittaja on kokenut palvelun aikana suhteensa KHL:oon tai muihin viranomaisiin. Tuleeko puheessa esille tällaisia suhteita, millaisena ne kuvataan, tuleeko esille toiveita, jotka eivät täyty? Entä onko olemassa sellaisia verkostoja, jotka tukevat/ vaikeuttavat palvelua ”epävirallisesti” – tuleeko yksinäisyyden teema esille?

Apukysymyksiä

Onko sinulla aiempaa kokemusta kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöistä?

Millaisina koet kriminaalihuoltolaitoksen työntekijät?

Millaista on heidän kanssaan asiointi?

Mitä asioita käsittelette kriminaalihuoltotyöntekijöiden kanssa?

Miten koet keskustelutilanteet asiakastapaamisissa kriminaalihuoltotyöntekijöiden kanssa?

Jos sinulla on elämäntilanteeseesi liittyviä vaikeuksia, jotka vaikeuttavat palvelun suorittamista, voitko keskustella niistä kriminaalihuoltotyöntekijöiden kanssa?
Onko sinua kuultu tarpeeksi kriminaalihuoltotyöntekijöiden taholta?

Onko muita viranomaisia, joiden kanssa asioit palvelun suorittamisen aikana?
Keitä?
Millaisissa asioissa?
Mistä puhutte?
Onko palvelun liittyviä muita viranomaiskontakteja (esim. päihdejakso tms.)

Miten YKP tuomio on vaikuttanut omaistesi suhtautumiseen?
Saatko tukea?
Keille kerrot asiasta – puhutko palvelusta muiden kanssa/ ketkä tietävät?

Entä ystävät, naapurit työtoverit?

Teema 3: Elämäntilanne lyhyesti ennen YKP:n aloittamista

Teeman alla on tarkoitus käydä keskustelua suorittajan elämäntilanteesta ja elämäntilanteeseen vaikuttaneista tekijöistä siinä vaiheessa kun rikos on tehty ja/tai tuomio on annettu. Niistä tekijöistä, joilla suorittaja mahdollisesti taustoittaa rikoksen tekemistä ja mahdollisesti niiden/sen tekemisen aloittamista. Keskusteluun nousevat mahdollisesti päihteiden käytön muutokset, avioerot, sairaudet, työttömyydet sekä asumiseen ja koulutukseen liittyvät asiat.

Apukysymyksiä

Milloin teit rikoksen, josta tämä tuomio on annettu?
Onko aiempia tuomioita → mitä tuomioita?
Millainen elämäntilanteesi silloin oli? Olitko työelämässä, koulutuksessa jne.?
Oliko siinä tapahtunut jotain muutoksia? (parisuhde päättynyt, alkoholin käyttö lisääntynyt, jne.)

Teema 4: Kerro mikä merkitys tällä YKP tuomiolla on ollut Sinulle

Teema 5: Millaisena rangaistuksena pidät YKP:a?

Liite 4 Teemahaastattelurunko/ palvelupaikat

Korosta, että olet KHL:n ulkopuolinen tutkija etkä tee tutkimusta heidän toimeksiannostaan. Myös sitä, etteivät yksittäiset vastaukset tule näkyviin raportoinnissa?

Minkälainen teidän työyhteisönne on palvelupaikkana?

Miksi olette tarjoamassa palvelupaikkoja?

Millaisia tehtäviä ja toimipisteitä teillä on?

Onko palvelun suorittajia koko ajan? / Useampiakin suorittajia?

Onko haastateltava itse tekemisissä henkilökohtaisesti palvelun suorittajien kanssa?

Ovatko osa työyhteisöä, tekevätkö samoja tehtäviä kuin muut?

Teettekö rajauksia esimerkiksi tiettyjen rikosten suhteen?

Muistuu mieleen erityisiä ongelmia, joita on jouduttu setvimään erityisellä tavalla?

Mikä kuva on syntynyt yhteistyöstä KHL:n kanssa?

Onko helppo kääntyä heidän puoleensa?

Saako apua tarvittaessa?

Millaista tarvetta lisätukeen on, jos on?

Jääkö kenties jotain informaatiota antamatta kiireen tai muun syyn vuoksi?

Millainen kuva on syntynyt soveltuvuusselvityksistä, onko onnistuttu riittävän hyvin arvioimaan suoriutumisedellytykset suoriutumisen/ palvelupaikkaan sopeutumisen suhteen?

Miten hyvin asiakkaiden kanssa on asiat käyty ennakkoon lävitse ennen palvelun alkua?

Käykö KHL:n työntekijä aina ennakkoon asiakkaan kanssa?

Saatteko riittävästi palautetta omasta työstänne?

Tuleeko paljon sellaisia yhdyskuntapalvelun suorittajia, joista näkee, että tämän henkilön kanssa tulisi työskennellä enemmänkin kuin mitä nyt työskennellään?

Onko työyhteisössänne käyty sisäisesti keskustelua siitä, kuuluuko tämä toiminta meille. Jakaako oma väki tehtävän yhteisesti?

Onko keskustelu käytännöllistä (töiden järjestämiseen liittyvää) vai periaatteellista (suhtautuminen rikoksiin)?

Onko ollut haluja / keskusteluja lopettamisesta?

Onko pidetty tietoisesti taukoja? Miksi?

Kuinka helppoa on pitää rajoista kiinni?

Tuntuuko, että vastuuta on liikaa palvelupaikalla esim. arvioinnissa palvelukunnosta?

Onko teillä työllistettyjä, harjoittelijoita, kuntouttavassa työtoiminnassa tms. muita henkilöitä

Jos on aiheuttaako erilaisten toimijoiden mukana olo vaikeuksia, väsymystä tms.

Kuinka työllistävinä YKP – palvelijat koetaan?

Onko ollut myös tilanteita, joissa YKP:n suorittaja tekee myös tärkeää ja vaativia tehtäviä?

Miten näet palvelujärjestelmän (sosiaalitoimi, työvoima yms.) toimivuuden YKP – palvelua suorittavien kannalta?

Voisiko yhdyskuntapalvelua suorittaa yksityisillä ns. normaaleilla työpaikoilla?

Onko yhdyskuntapalvelussa mahdollista nähdä yhteiskuntaan integroivia tai kuntouttavia elementtejä?

Mitä sanoisit niille ihmisille, jotka ovat sitä mieltä, ettei tämä ole rangaistus lainkaan?

Mistä koostuu rangaistus?

Koetko, että olet osana sellaisessa prosessissa, jossa joku voisi päästä eroon rikoskierteestä?

Miten suhtautuisit työn rinnalla mahdollisesti lisättäviin tunteihin esim. keskusteluihin kriminaalihuollon työntekijöiden kanssa – onko sille tilausta?

Miten arvioisit, jos aikarajaa muuntamisesta nostettaisiin esimerkiksi vuoteen?

Palveluajat ehkä pitenisivät? Tulisi vakavampia rikoksia? Ehkä suorittajien työkyky ja motivaatio laskisi.

Onko jotain sellaista jota en ole osannut kysyä tai jotain jota haluaisit vielä ottaa esille?